

בס"ד

קונטרס

כנף רננים נעלסה

נתעלסה באהבים, בדברי תורה החביבים, בואו שערצו ברננה של תורה, בשפה ברורה, ערוכה בכל ושמורה, בירורים בסוגיא דנשר העמוקה ורחבה, חקוק על לוח חשובה, ציצים ופרחים כאור נוגה מפיקים, שבעתיים מזוקקים, בשום שכל ובינה להבין דברי חכמים, יחד עם דברי הפוסקים יהיו תמים, בתוכו יבואר כדת של תורה יסודות נאמנים, כשרות התרגולים הנאכל זה כמה שנים, מקור מקומו טהור הערה, בסברה זכה וישרה, להעיר אוזן בלימודים, כולו ממתקים וכולו מחמדים, לכו לחמי בלחמי יתן מעדנים, פרחים ושושנים, חדשים גם ישנים

כל אלה נלקטו וחברו בשולי היריעה, בעזרתו יתברך החונן לאדם דעה

יקותיאל עבי יודא פאללאק

שנת ואשא אתכם על "כנפי נשרים ואביא" [תש"פ] לפ"ק

החיים והשלום, לנופך ספיר ויהלום, כבוד הרב הגאון המאוה"ג המפורסם, שמו מפארים בכל אפסים, על ישראל הדרתו, עומד לנס בקרב עם סגולתו, כבוד שמו תפארתו הרב שליט"א

אחדשה"ט באתי בשורותי אלה לכבוד הדר"ג שליט"א, רצו"פ העתק מה שהעליתי בכתובים, בעזר יושב הכרובים, כחא דהתירא בדבר עופות הנאכלים לחזק במסמרים, ולשום העקוב למישרים.

האמנם ידעתי מך ערכי שלא הגעתי לידי מדה, לפרסם אמרים בסוד ישרים ועדה, והלא אמרו ז"ל במסכת מכות (דף י.) עה"פ (קהלת ה' ט) ומי אוהב בהמון לו תבואה, למי נאה ללמד תורה בהמון למי שכל התבואה שלו [עיי"ש במהרש"א שמפרש סיפא דקרא גם זה הבל]. נפשי יבחר לקיים דרשת חכמים (סוכה דף מט:) תנא דבי רב ענן, מאי דכתיב חמוקי ירכיך למה נמשלו דברי תורה כירך, לומר לך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. ומי שם אותי לאיש ולאדון, להתייצב לפני מלכים מאן מלכי רבנן לדון, לצאת מן המחיצות, לשלח כתבים בראש כל חוצות, ויראתי מלעבור על גזירת רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק (מ"ק דף טז.). והר"ן בדרשותיו (דרוש החמישי בסגנון אחר) ביאר הדברים, כי אין ראוי לדבר בפני עם עצום ובעלי החכמה כישראל, אם לא ישלם בכל המעלות, והמדבר ברבים צריך להיות חכם שלם, עיי"ש.

ובדבריו נתיישב לי למה הקפיד רבי על רבי חייא ששנה לשני בני אחיו רב ורבה בר בר חנה בשוק, ומה גם כי אתא רבי חייא לאיתחזווי ליה אמר ליה בלשון גנאי עייא מי קורא לך בחוץ, והלא רבי חייא ראש למרביצי תורה ה', וכמבואר (ב"מ דף פה:) שיצתה בת קול לריש לקיש ואמרה לו תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת. ורבי עצמו אמר על הרבצת התורה שלו "כמה גדולים מעשי חייא", ולמה הקפיד כל כך ששנה בשוק. אלא רבי רצה לרמז לו דללמד תורה בשוק הצורך להמשיך לבות אנשים שלא ידעו ולא יבינו גודל חין ערכו של תורתנו הק', ולהם צריך להלביש דברי תורה בדברים של טעם, בנופת צוף אמרים, ובל"ז יוכל לגרום להרחיקם מאהלה של תורה, ולכן צריכין להיות שלם בכל המעלות בכדי שתתקבל דברי תורה אצלם. ומבואר במגילה פ"ג (דף כד:) דרבי חייא ה' קורא לחית"ן ההי", דאמר לי' רבי כשאתה מגיע אצל וחכיתי לה' לא נמצאת מחרף ומגדף, א"כ הלא ה' חסר לו השלימות בקריאת האותיות, ולזה רמז לו רבי עייא קורא לך בחוץ, דהיינו שאף שגדלה מעלתך כל כך, עדיין אין אתה שלם בכל המעלות להרביץ תורה בשווקים וברחובות, שהרי את שמו המתחיל בחי"ת אינו יכול לקרות בהברה ישרה. לכן חרטתי הדברים עלי גליון לדידי ולבני גילי, ושומעי לקחי, ולהרבנים אשר יש לי עמהם פתחון פה בהלכה.

הפעם יצאתי מן השורה, שהפציר בי למאוד הרה"ג המהולל בתשבחות, לב עניים ואומללים משביע בשמחות, אשר ידיו אמונה, להחזיק מסורת ישראל בל ישונה, הרב אברהם לויפער שליט"א רב דק"ק דאראג, העושה ומעשה לזכות הרבים, לבל יהיו נוטים אחר שטי כזבים, דרכי אבותינו ורבותינו הקודמים בלי להיות עוזבים. ובקשני לשלחו על ידו לגדולי חקרי לב החכמים ונבונים, אשר קטנם עבה ממתני ואין צריכים לדידי להיות נשענים, ומגמת נפשו להשמיע לשושנת העמקים, בדרכי הקדמונים להיות מחזיקים, ולא יכולתי להשיב פניו ריקים, ומסרתי בידו כתיבתי אשר על ספר חקוקים, אשר חנן אותי בטוב חסדו אלקים, להעלות על הכתב ממתקים, בביאור הסוגיא דנשר ובירור דברי הפוסקים. ונתיישב לי בשיטה זו הרבה דברים כדרכה של תורה, ובפרט לברר שרשי המסורה, עופות הנאכלים רבת בשנים בטהרה, ופרשתי הדברים כשמלה בשפה ברורה, פעם בארוכה פעם בקצרה, להגדיל תורה ולהאדירה, ואקוה שאל יהי' דברי לטורח ולמשא יתירה, וישים עין עיונו עליהם בסקירה. ואם מע"כ יכבדני בתשובה מאהבה יפה אף נעים, תהי' לי לשעשועים, ואענדם עטרה על ראשי נקבעים.

מינאי הדושת"ה כו"ח ביותרת הכבוד, שלום וכ"ט יהיו אצלו לבוד, ד' תמוז תש"פ לפ"ק

יקותיאל צבי יודא פאללאק

יכולים להתקשר אתי

על המספר 917 586 5680

אימעי"ל shturas11206@gmail.com

אדרעס 84 Heyward st. B'klyn NY 11206

דברים אחדים

לשמרו לפי מה שהנהיגו אותם מורי התורה ומה שנחלו בו מן אבותם דור אחר דור

תנן במס' ר"ה סוף"ב (דף כה.) מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב, אמר רבי יוחנן בן נורי עדי שקר הם, כשבאו ליבנה קיבלן רבן גמליאל. ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה, וקיבלן רבן גמליאל. אמר רבי דוסא בן הורכנס עדי שקר הן וכו', אמר לו רבי יהושע רואה אני את דבריך. שלח לו רבן גמליאל, גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונוך וכו', בא לו אצל רבי דוסא בן הורכנס, אמר לו אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו, שנאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים, אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה. נטל מקלו ומעוטי בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו, עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר לו בוא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה ותלמידי שקבלת את דברי. ובגמרא תניא (על מעשה ראשונה), אמר להם רבן גמליאל לחכמים **כך מקובלני מבית אבי אבא**, פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה. ולהלן איתא, תנו רבנן למה לא נתפרשו שמותם של זקנים הללו, שלא יאמר אדם פלוני כמשה ואהרן, פלוני כנדב ואביהוא פלוני כאלדד ומידד וכו', ופי' רש"י שלא יאמר אדם על בית דין שבימיו, וכי פלוני ופלוני כמשה ואהרן שאשמע לו, עכשיו שלא נתפרשו אמור לו אם אינו כמשה ואהרן, הרי הוא כאחד משאר זקנים, שאינך יודע מי הם.

נמצינו למידין, דאף שהתנגדו לדעת רבן גמליאל גדולי החכמים שבימיו, התנא ר' יוחנן בן נורי והתנא רבי יהושע חכימא דיהודאי (בכורות ח:), ועליו אמר רבן יוחנן בן זכאי אשרי יולדתו (אבות פ"ב מ"ח), וידע מאי דמחוו לי' במחוג (חגיגה ה:), וכשפתח רבי יהושע ודרש במעשי מרכבה בתקופת תמוז נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת, ומלאכי השרת התקבצו לשמוע (חגיגה יד:). והי' בקי בחכמת התכונה יותר מרבן גמליאל, כדאיתא בהוריות (י'). דרבן גמליאל ורבי יהושע הוו אולי בספינתא בהדי דר' גמליאל הוה פיתא, בהדי רבי יהושע הוה פיתא וסולתא, שלים פיתיה דר' גמליאל סמך אסולתיה דרבי יהושע, אמר ליה מי הוה ידעת דהוה לן עכובא כולי האי דאיתית סולתא, אמר ליה כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים, ואמרת שמא יעלה ויתעה אותנו, אמר ליה כל כך בידך ואתה עולה בספינה. ובודאי הי' נהירין לי' חשבונות מהלך הלבנה, ואעפ"כ הכריע קבלת רבן גמליאל את דברי רבי יהושע, ואף רבי יהושע בעצמו עשה כדברי רבן גמליאל.

מרן מהר"ם שיק בתשו' (יו"ד סי' צט בסו"ה) דחה טענת הצמח צדק (הקדמון) בשו"ת (סי' כ"ט) דאין לסמוך במסורת טהרת העופות על מקומות אחרים, דדלמא הוו להם כהפוסקים דג' סימנים עם קבלת הרז"ה דחרטומו רחב וכף רגלו רחבה סגי, ואנן מחמרינן בכה"ג. ע"ז כתב דאין לחוש לזה, דאל"כ היאך סומכין על מסורת אף באותו מקום, הרי יש לחוש על מסורת של אבותינו דלמא היתרו נובע מפני שאחד הורה להם כרמב"י או כיוצא בזה, ועל כרחך שאין לחוש לזה, שהרי אמרו סוף ברכות דאין לומר דלמא בועז מדעת' דנפשי' עביד, שנאמר (משלי כ"ג כב) אל תבזו כי זקנה אמך ופי' רש"י למוד מזקני ישראל כי יש לו על מי שיסמוך. וא"כ שפיר סומכין על מסורת של מקום אחר, ואין להרהר אחריו שנתסיד המסורה שלא כדת, יעו"ש בדבריו. [ובפנים (ענף א' אות ד') יבואר דב"ז אין לחוש לחשש הצ"צ]. וידועים דברי הרשב"א בתשובותיו (ח"א סי' ט'): בכל דבר שיש קבלה ביד הזקנים והזקנות מעמנו, לא נסתור קבלתם רק אחר הקיום שאינו באפשר חלילה, ולמה נסתור קבלתם ואין קבלה פושטת ביד עמנו, רק שקבלו אותה דור אחר דור עד משה רבינו ע"ה או עד הנביאים, עכ"ל.

חזינו עד היכן הדברים מגיעים כמה גדלה מעלת הקבלה, וחלילה לנו לערער על הני רבנן קשישאי דפקיעי שמייהו שהעתיקו מסורת אבותינו מארצות אירופא, ועמדו על הדוכן להורות לנו דרך התורה והמסורה בכל צעד ושעל כשהגיעו אבותינו למדינה זו, ומהם נבנה קבלת המסורה מדור דור. ובראש וראשון מאורן של ישראל מרן רבינו הגה"ק מסאטמאר זי"ע, שעמד איתן כחלמיש להחזיר עטרה

ליושנה ולהעמיד הדת על תילה בארצות הברית, ופעל גדולות ונצורות במערכת הכשרות בעניני השחיטה וכשרות הבשר שהי' נזנח מאוד בימים הקדמונים במדינה זו, וידועים מרבית פעולותיו הברוכות מיום שדרכו רגליו עלי אדמות מדינה זו בענין זהירות כשרות הבשר, שייסד שחיטה מהודר והעמיד שוחטים יראים ושלמים, והודות למעשיו הכבירים עם הסיוע דלעילא שנלווה עמו נשתנה למוטב תיכף בבואו הנה, וכן עמד על המשמר בזה כל ימיו. ולאות היאך נגע דבר כשרות הבשר ללבו הטהור, זקני הגה"ח הר"ר אהרן שמואל שמילאוויטש ז"ל הי' מרגלא בפומי' לספר, שבפעם הראשון שפגש מרן ז"ל עלי אדמת אמעריקא הי' בליל הושענא רבה שנת תש"ז ימים ספורים אחר שהגיע מרן ז"ל לארצות הברית, ונכנס לקודש פנימה להפקד בדבר ישועה ורחמים בפרוס השנה, מרן ז"ל לא הכירו מלפנים^א, והשאלה הראשונה ששאל אותו מרן ז"ל היתה איזה בשר הוא אוכל, וזקני דר בעת ההוא בבראנקס והי' שם שחיטה בהשגחת הגה"צ מוה"ר חיים ביק אב"ד מעזיבוז ז"ל, וכשענה לו שאוכל משחיטת הרב ביק הי' שבע רצון^ב, כל כך נגע הדבר ללבו הטהור משעה ראשונה שהגיע לארצות הברית שלא יכשלו אנשים היראים באכילת בשר שאינו בתכלית הכשרות.

וכן ברבות הימים עמד בראש מערכת הכשרות, ופעל גדולות ונצורות בענין זה כידוע, ובכל שאלה שנתעורר באלו הזמנים כשאירע איזה שינויים בענין השחיטה וכדומה יעצו אתו רבני הקהלות ושאלו חוות דעתו הגדולה, ושמעתי מאבא מארי הגה"צ שליט"א שסיפר לו הגה"צ מוה"ר יעקב יצחק ניימאן ז"ל אב"ד דקהילת בעלזא במאנטריאל, שבסוף שנות תש"כ נתעורר שאלה בדבר שחיטת הגסות בעיר מאנטריאל, שהשו"ב לא הי' יכול לעשות בדיקת פנים רק בעת שהבהמה תלוי ומתנועע בהעברה ממקום למקום, וגם הבודק עצמו בשעת בדיקת פנים הי' צריך לעבור יחד עם הבהמה, ודנו בזה אם אפשר להבודק להרגיש בדיקת הריאה בכי טוב גם באופן שעובר ממקום למקום, ובאו ושאלו למרן ז"ל היאך לנהוג למעשה, ושלח מרן ז"ל מהכא להתם ב' שוחטים שסמך עליהם שיבחנו בדבר, והם ניסו ובאו ואמרו לו שיכולים להרגיש בטוב והתיר. וברור הדבר דגם ענין כשרות ומסורת העופות שהשתמשו לאכילה פה במדינת ניו יארק נתברר אצלו תיכף כשבא לארצות הברית^ג.

ואתו עמו כל גדולי הדור הני רבנן קשישאי ששימשו ברבנות בקהלות שונות בערי אירופא לפני מלחמת העולם, וסידרו ותקנו לבני קהלתם שיהי' מצוי להם בשר כשר בתכלית ההידור, ומהם שנתנו בעצמם הכשר על בית המטבחים, ה"ה הגה"צ משאפראן זצ"ל שהי' המשגיח על כשרות הבשר בקהלת סאטמאר ע"פ הוראת מרן ז"ל, הגה"צ מצעהלים זצ"ל שנתן הכשר על השחיטה בבית המטבחים שלו^ד,

^א זקני מוצאו מעיר סעליש, ולמד בחוסט הסמוכה אצל הגה"ק מהרי"ץ דושינסקיא ז"ל עד עת עלה לירושלים קיץ תרצ"ג, ובנעוריו היה מקורב להגה"ק החקל יצחק מספינקא זצ"ל שדר בעיר סעליש. וכאן בארצות הברית נתקרב לאורו הגדול של מרן רבינו הק' ז"ל ונתדבק בו בכל נימי נפשו עד זיבולא בתרייתא.

^ב מרן ז"ל כבר הכירו באותו זמן, שהגאון רבי חיים ובנו ר' משה ז"ל קיבלו פני רבינו ז"ל ביום ו' תשרי, תיכף ביום הראשון שתקע אהלו במחוז וויליאמסבורג, כן שמעתי מפי מוה"צ הגה"צ מפאיע ז"ל שהי' נוכח שם, והמדובר הי' בענין זמני יום ולילה שהי' נהוג באמעריקא.

^ג מרן זצוק"ל השתמש לעצמו בהעופות הרגילים ששחטו לכל הקהל, והביאו אותם שוחטים להמקולין של בשר, ולא הי' לו שום עופות מיוחדים, רק הי' לו שוחט מיוחד ששחט העופות שלו כידוע, ופתחו העופות במיוחד בהמקולין למענו, וכל העוסקים ידעו שעופות אלו מכשירים במליחה והדחה לצורך רבינו ז"ל, ולא נשתנה שום דבר מעת שהתחילו לשחוט הברווילער, כן שמעתי מהרה"ח הישיש מוה"ר חיים ארי' קארפען שליט"א, שעבד רבות בשנים בהמקולין של בשר בק"ק סאטמאר. וסיפר הנ"ל שפעם אחת אירע שאלה בעוף שהכשירו לצורך מרן ז"ל, ושאל מהגה"צ משאפראן ז"ל וכשהגיד לו שזהו מהבשר שהכשירו לצורך רבינו ז"ל, לא רצה לפסוק הדין, ושלחו שישאל להגה"צ מסיגוט [ה"ה כ"ק אדמו"ר בעל ברך משה] ז"ל והכשירו. ושאלו אם אין זה בגדר בשר שהורה בו חכם שבעל נפש לא יאכל ממנה, וענהו דדבר המפורש בשו"ע אין נכנס בגדר זה (כמבואר ברמ"א יו"ד סי' קט"ז ס"ז), [וכנראה שחשש הגה"צ משאפראן אולי נהגו להחמיר בזה בבית אבותיו של רבינו]. הרי לך מעשה רב עד כמה נזהרו בכשרות הבשר שהשתמש רבינו זצ"ל שיהי' בתכלית הכשרות באופן נעלה, כראוי וכנכון לבא על שלחן מלכים מרן הק' ז"ל. והרי לך אדם הגדול בענקים שאכל עופות אלו בלי שום פקפוק, ואם הי' למרן ז"ל איזה קפיידא בעופות בודאי הי' מצוה שישחטו למענו סוג עופות מיוחדים, כשם שהי' מהדר על שוחט מיוחד שישחוט בשבילו, וברור שלא עלה על דעת קדשו שום ספק בענין תרגולת הברווילער שנתפשט אז, והי' פשוט הדבר להיתר. ומה נעים פירושו של הבית שערים (יו"ד סי' קמ"ד) שפי' דברי רש"י ז"ל (חולין ס"ג): שכתב עוף טהור נאכל במסורת, אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, שמתאים עם מש"כ בשו"ע (יו"ד סי' פ"ב ס"ב) דבעינן שיהי' דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור, והיינו שאם ראה אדם כשר המוחזק בכשרות וביראה שאכלו, אז ודאי הוא דבר פשוט שהוא עוף טהור, שהרי אפי' הפרושים והכשרים הפורשים עצמם מצ"ט שיערי היתר שלא לבא לידי איסור, גם הם אוכלים אותו בלי פקפוק וגמגום כלל, עיי"ש.

^ד הגה"צ מצעהלים זצ"ל הרבה לילך להשגיח על שחיטת העופות שנמכרו במקולין של קהלתו ע"פ השגחתו, והי' בעצמו בקי באומנות השחיטה [ובראשית בואו לכאן שחט בעצמו], והי' מומחה נפלא בבדיקת הסכין גם בעת זקנותו למצוא פגימה כל דהו, ולא הי' שום מדובר אצלו בעת שהתחילו להביא תרגולת הברווילער, כן שמעתי מהרה"ח מוה"ר אהרן געשטעטנער הי"ו, שנסע עמו כמ"פ לבית השחיטה.

הגה"צ מפאפא זצ"ל שנתן הכשר על בשר שנמכרו בבית המטבחים של קהלתו, וטרח הרבה לילך בעצמו להשגיח במו עיניו שחיטת העופות^ה, וכן הגה"צ מוואודיסלאו זצ"ל והגה"צ ר' משה ביק זצ"ל, ועוד ועוד רבנן ותלמידיהון שקבלו מהם, ונתנו הכשר על השחיטה.

כדיום צריכים לבלות הזמן ולהעלות על הכתב דברים פשוטים שמלפנים היו מובן לכל, לא כימים הראשונים הימים האלה, שכל אחד הולך לקנות בחנות חתיכות בשר מנוקה ומסודר בתיק כמו כל דבר סחורה, ואין לו עסק כלל בעופות חיים. בימים הקדמונים היתה ענין העופות מורגל בפי כל ויד כל אדם ממשמשין בה, וכל תינוק ותינוקת היה מכיר העופות מילדותו כמו ששמענו מאבותינו וזקנינו, בעיירות הקטנות נתגדלו התרנגולים בחצרות בני אדם, ואפילו מי שלא גידל עופות בחצירו או בעיירות גדולות הלכו לקנות בשוק עופות חיים לשחוט לכבוד השבת וכדומה, מקטנות היו בקיאים בדבר והכירו העופות חיים יותר טוב ממה שאנו יודעין היאך לבשל הבשר, ובפרט רבנים ומורי הוראה בישראל היו עסוקין בענין זה וידעו היטב כל ענין מסורת וכשרות העופות, [אא"ז הג"ר ישעי' פאללאק זצ"ל נתכהן לאב"ד וואדקערט בסוף שנת תרס"ג, בחורף הראשון שנת תרס"ד נמצא שני תשו' בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קס"ט וסי' קע"ט) שהתיעץ עם גיסו הגדול שהי' אז ראב"ד עיר הגדולה מונקאטש, בדבר כשרות ומסורת עופות, יעו"ש]. ופשוט הדבר שרבותינו בעלי ההוראה המובהקים מדור הישן שנתגדלו בערי אירופא ידעו והכירו מסורת העופות והתרנגולים שהי' מצוי מלפנים, ועל פיהם נקבע המסורה במדינתנו.

הנה עופות הללו שנקרא בשמו ברוילע"ר כבר נפוץ בשוקי הטבחים יותר מחמישים שנים שהחלו להשתמש בהן בשנות תש"כ לפ"ק, ומשם ואילך נתרבה עד שברבות הימים בשנות תש"ל לא הי' בנמצא כלל בשר עופות אחרים. והיה דבר פשוט לכל מי שהסתובב בשוקי הטבחים שתרנגולי ברוילער באים מזיווג תרנגולי קארניש וראק, וכי יש מקום לחשוד ח"ו שרבותינו שרי התורה שהעמידו הדת על תילה בכל פרט ופרט ואף בדברים הכי קטנים, העלימו עין מדבר גדול הזה, ולא חקרו על ההשתנות שנעשה בהשוק בעופות הברוילער החדשים, ולא אמרו דבר בזה. ולא נשאו ונתנו בדבר במשא ומתן של הלכה, ולא מצאנו בענין זה שום אסיפה מהרבנים חברי התאחדות הרבנים, שזקני הרבנים היו רגילין להתאסף יחד תמידין כסדרן לדון בכסאות למשפט על כל שאלה שקרה הן קטנה או גדולה, והדברים ידועים לכל מי שזוכר מהשנים שאורם הי' זורח עלי אדמות, ולכל הבקי קצת בקורא הדורות מהנעשה והנשמע באותן הימים. וכ"ז מראה לנו בעליל שאין צל ספק שהי' הדבר פשוט אצלם שתרנגולים אלו הם אותן התרנגולים שהי' ידועים אצלם מכבר ממקומות מושבותיהם בארצות אירופא, ותרנגולי הקארניש והראק שחטו לפני זה במסורה, ואחר כך המשיכו לשחוט הוולדות המשובחות שנולדו מזיווג שנים אלו, ולא היה אצלם שום פקפק ומקום נדנדוד חשש בזה^ה.

^ה שמעתי מפי הרה"ח מו"ה ר' צדוק שפיצער הי"ו תלמיד הגה"צ מפאפא זצ"ל שליווה הרבה פעמים את רבו ללכת להשחיטה (כפיט סט. ואח"כ בנארט 4) היאך שטרח בטירחא דגופא, והרבה ליסע לבית השחיטה להשגיח במומחיות רב על שחיטת העופות הנמכרים בהמקולין של בשר שע"י קהלתו, ובדקדוק רב השגיח לראות במו עיניו בכל המתרחש, ושם עיניו על העופות ועל השוחטים ועל כל פרט ופרט בבית השחיטה בבקאות נפלא ואומנות יתירה מתחלתו ועד סופו.

^א אאמו"ר שליט"א כבר הולך לשחיטת עופות קרוב לחמישים שנה, ואמר לי שבשעה שהי' הטשיקען מארקע"ט כפיט סט. בכל פעם שהלך לשם מצא אחד מהרבנים הגדולים ה"ה הגה"צ מוואודיסלאו והגה"צ ר' משה ביק והגה"צ אב"ד סאדוואנע זכר כולם לברכה, שהיו רבנים מובהקים ישישים חכמים ונבונים, ומעולם לא הי' שום מדובר שהעופות הברוילע"ר שנתפשט אז בשוקי הטבחים יש בזה איזה חידוש שהוא עוף חדש וחסר המסורה על זה.

^ב מו"ר הגה"צ המפורסם אב"ד מאנטעוידעא זצ"ל הלך לשחיטת העופות לצורך ביתו כל השנים, וידוע כמה דקדוקי הלכה וזהירות יתירה שהי' לו בעניני שחיטה ובכשרות כל דבר מאכל שנכנס לביתו, ובכלל היה גברא דמרא סיעא והצטיין בחוש מיוחד לתפוש חיש מהר בכל שאלה שהתרחש. ולפי עדות בנו הרב אב"ד שליט"א שחטו כל סוגי עופות בכל מיני צבעים, וסמך על השוחטים וותיקים שידעו איזה העופות שיש להם מסורה, ואותן העופות שלא היה להן מסורה ברורה לא השתמשו בזה לצורך ישראל, וכשהתחילו להביא עופות הברוילער שמשמשין בה כהיום לא היה אצלו שום שאלה בדבר.

^ג התרנגולים שהשתמשו לשחיטה מלפנים היו בכמה מיני גוונים, שהקורניש יש מהן שהנצות הוא בצבע הנוטה לשחרורית, ויש מהן בצבע חום [בריון] ויש מהם לבנים, וגם הראק הוא צבע טלוא מלבן ושחור, ומה שאצלינו כל העופות הוא בגוון לבן הוא מפני שהשתמשו עם הקורניש הלבן. ובכלל הידוע לזיווג עופות יוכל בנקל לשנות הוולדות בצבע הרצוי, וביקרתי פעם אצל מגדל תרנגולים שכל פרנסתו הוא שיועד איך לזווג תרנגולים שיולידו הוולדות לפי הגוונים שונים ומשונים יפים עד למאוד שהזמינו הקונים מראש, ומכרן ביוקר גדול למאוד.

ומן הנכון להעתיק דברי רבינו גדול שבאחרונים התבואות שור (סי' ל"ה סק"ה) בענין ריאה שנתחלפה צורתה, דמהרי"ו כתב המנהג לאוסרה הביאו הרמ"א (שם ס"ה), והפר"ח דחה הדבר מהלכה דהוי מנהג בטעות. כתב התבו"ש בתו"ד להחזיק מנהג הרמ"א, וז"ל: ותו דבר ידוע הוא שענין בדיקות לאו מנהג המוני הוא, כי אם כשבא ליד הבודק שום שינוי הוא מביאו אל המורה אשר בימים ההם ובמקום ההוא, ומסתמא כעתה כן אז שתמיד עיני המורים בהבודקים שכל מעשיהם יהיו כהלכה, ומנהג כי האי דמיא למנהגא דאמרינן במנחות (דף לב.) גבי מזוזה דנהגו בסתומות, ולענין חליצה דנהגו בסנדל, דמסתמא כל זה נעשה על ידי חכמים, דאפילו יבא אליהו אין שומעין לו, עכ"ל. וכש"כ בדברים שהונהג להתירא על ידי מורים הבקאים בודאי אמרינן שכל מעשיהם הי' כהלכה, וחדשים אשר באו לערער בדבר שאינם בקיאים בעופות כלל, וחסר להם הידיעה הפשוטה שהי' לאבותינו ורבותינו מלפנים, פשוט יותר מביעתא בכותחא דאין עירעור עירעור כלל, ולא ראינו אינו ראי'. ואפשר להמליץ על זה אמרם ז"ל דברי הכל אין ערער פחות משנים (ב"ב דף לב.), היינו ממי שהוא פחות בשנים, ובכגון דא אמרינן אין הלכה כתלמיד במקום הרב.

נוסף לזה שמענו מאבותינו, היאך זקני הרבנים בעלי הוראה מדור הקדום היו בעלי עצה מלאים בקבלות שונות על כל פרט ופרט, מהדברים שקיבלו מרבניהם ששימשו לפניהם ויצקו מים על פיהם, והקבלה בעניני הוראה היתה מסורה להם מדור דור. ולא עוד אלא שכל דרכיהם והתנהגותם היתה ביראת חטא ובקדושה וטהרה, וזכו לאוקמי גירסא עם סיעתא דשמיא שלא יאונה לצדיק כל און. ונוכל להמליץ על זה, מה שכתב הרד"ק לפרש מאמר הקרא (ירמי' ח' ז) גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותר וסיס ועגור שמרו את עת באנה. וז"ל: אפילו העופות שאין להם שכל, בכח הדמיון שיש להם, יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב, ושומרים מנהגם ומה שגדלו עליו, ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט ה' שהיה להם לדעת מן השכל, "גם לשמרו לפי מה שהנהיגו אותם מורי התורה, ומה שנחלו בו מן אבותם דור אחר דור", עכ"ל.

בואו ונחזה הרבה רבנים ששימשו ברבנות בעירנו ברוקלין ונמנו מחברי התאחדות הרבנים, היו מיוצאי אונגארן תלמידי תלמידי משה רעיא מהימנא מרן החתם סופר זצוק"ל, והנה בשנים תר"כ - תרכ"ו בעת שהובאו לארצות אירופא התרנגולים החדשים [קיבריצני הינער - קאשין כינע הינער] שהסעיר העולם התורה בכשרותן, ראשי גולת אריאל גדולי ומאורי ישראל נטלו חלק בראש זה אוסר וזה מתיר, והרבה גופי תורה נתבררו ונתלבנו בספרי השו"ת שנכתבו בימים ההם, בהלכתא קשייתא הדין שלא נאמר פירושן מדברי תורה אלא מדברי סופרים. והגם שנתפשט הדבר להתיר, כמ"ש בדרכי תשובה (סי' פ"ב סק"ד) וז"ל: שנתפשטה ההוראה לאוכלן בפשיטות גמור באין מפריע בכל המדינות. אבל עין הוראה יראה ותעיד עד כמה חששו וחרדו מרנן הגאונים הקדושים תלמידי רבינו החתם סופר מלהתיר הני תרנגולים החדשים, ההוראה להתיר לא יצאה מידי הגאונים ששימשו בבית מדרשו של מרן החתם סופר, הלא הגאון בעל גורן דוד הרעיש עולם לאוסרן, המהר"ם שי"ק בתשובותיו (יו"ד סי' צ"ח - ק') חוכך להחמיר, הגאון ר' איציקל לאנדעסבערגער אב"ד גראסווארדיין רבו של הלבושי מרדכי (לבו"מ מה"ק יו"ד סי' מ"ד) עמד מנגד שלא לשחוט אלו התרנגולים, הגאון ר' ירמיה לעוו מאוהעל כותב במכתב שלא להתיר הדבר במהירות ולברר הכל במתינות, והגאון ר' שמעון סופר (מכתב סופר יו"ד סי' ג') כותב בחורף שנת תרכ"ו למרן הק' מצאנו: וידעתי כי בארץ מולדתי מדינת הגר החרדים היו מושכין ידיהם מהם, ואחריהם נמשכתי לבלתי אכלם. וכולם פנו בשאלה זו לראש מדינת אונגארן ה"ה הגאון בעל כתב סופר ז"ל, ולא נמצא ממנו מענה לא דבר וחצי דבר להתיר [להלן כתבנו עוד בדעת מרן הכת"ס].

⁸ ידוע שמרן ז"ל היו לו קבלות רבות מאביו הק' בעניני הלכה, שמעתי מפי מוח"ז הגה"צ מפאיע ז"ל שאמר לו מרן ז"ל שבכל דבר הלכה יש לו קבלה מאביו הקדושת יו"ט איך להכריע בדבר, חוץ משני דברים, בדין תינוק שנולד אחר השקיעה [שכידוע צוה להמתין על יום ט']. והשני כנראה מש"כ בתשו' (יו"ד סי' נ"ז) שאין לו קבלה מאביו אם לסמוך על מילוי ועירוי ג' ימים בחבית של סתם יינם, עיי"ש. עובדא ידענא משאלה מסובכת שנתהווה בעיר קרית יואל יצ"ו וכמה תלמידי חכמים עמדו לדון בדבר, ופנו להגאון בעל מנחת יצחק ז"ל ולא מצאו בזה דבר ברור, וכשהגיע הדיון להגה"צ מהר"י מארגענשטערן ז"ל אב"ד שארמאש ענה בפשיטות היאך הדין נוטה להלכה בזה, וכשתמהו עליו מהיכן ידע להשיב בלי שום עיון, ענה ששמע פסק זה מחותנו הגה"צ משארמאש זצ"ל שקיבלו מהגה"ק מנאסאד זי"ע [שקיבל ממנו הרבה בעניני הלכה] שקיבל מרבו מרן מהר"ם שי"ק שלמד אצלו ויצק מים על ידו. וכן היה אצל כל הרבנים הישישים, והדברים ידועין.

וכפי הנראה התפשטות ההוראה להיתר באונגארן היתה בעיקר ע"י הגאון האמיתי זקן הדור מהר"י אסאד (י"ד סי' צ"ב - צ"ד) שיצא בקול גדול ולא יסף להתיר, וכן הביא משם הגה"ק מליסקא שנמנה להתיר [עי' שו"ת יד יצחק (ח"א סי' כ', סי' מ"ח)]. והעיקר התירו רוב מנין ובנין גאוני מדינת גאליציע ובראשם מרן הק' הדברי חיים והגאון שר התורה בעל שואל ומשיב, וגאוני מדינת פולין בעל חסד לאברהם מבוטשאטש (מה"ת י"ד סי' כ"ב - כ"ד), הגה"ק בעל חי' הרי"ם (י"ד סי' ח'), והעיד כן להיתר בשם הגאון מווארשא והגה"ק מטשעכנאווי זצ"ל, ועוד הרבה גדולי ישראל ועליהם סמכו כל בית ישראל, גם הבית שלמה (י"ד ח"א סי' קמ"ו) כותב; האמת שרוב חכמי זמנינו במדינתנו הורו להקל בהם, אף שהוא בעצמו לא הי' נמנה מן המתירים. [הגם שהגאון ר' שלמה קלוגר מבראד אסור וכן הגה"ק ר' ישעי' שור מיאס חיבר קונטרס לאיסור, גם הגה"ק מקאמארנא אסר, מ"מ דעת המתירים הכריע].

ומראין הדברים שרבותינו תלמידי מרן החתם סופר נתחנכו אצל רבם להתרחק מחשש שינו כל דהו, דחדש אסור מן התורה, לכן משכו ידיהם מלהתיר בשופי. וכן במשך הזמן כל פעם שהתרחש איזה שינוי בהעופות שהשתמשו, ישבו על מדוכה לדון אם נכון הוא להתירם או לאוסרם. והלא רבותינו גדולי הרבנים שהמשיכו המסורת לארצות הברית, הלא המה מתלמידי תלמידיהם וכי נחשדו בעינינו שלא יחרדו משינוי כל דהו, וכי לא ידעו הגה"צ מצעהלים ומפאפא ז"ל תשובת אבותם ורבם הגה"ק מחוסט בעל ערוגת הבשם שהבאתי בפנים בקונטרס, כמה כרכורים כרכור שם בנידון תרגולים ואווזים שיש להם שינויים מהרגיל, ונהי' מן המהרהר אחר רבו להחזיק אותם גדולי ישראל שלא ידעו מהנעשה והנשמע בשינוי העופות החדשים הברווילער שנתהווה לפני עיניהם, הישמע כזאת.

נפלאות הוא בעיני, דבר שנצטער בו אותו צדיק רבינו הגדול מאור עינינו רש"י ז"ל להחמיר שלא לסמוך לאכול רק על מסורת, והוסיף הרמ"א להחמיר שלא לאכול שום עוף רק במסורת [וכמה קולמוסים נשתברו בספרי האחרונים להבין טעם חומרת הרמ"א ויתבאר היטב בפנים בעז"ה], וכתב רש"י ז"ל (דף סב: ד"ה חזיוה) בלשון קדשו: ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת, **"עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור"** ושלא מסרו לנו יש לחוש, ובמסורת יש לנו לסמוך. הרי שרש"י ז"ל הדגיש בלשון קדשו דעוף שמסרו לנו אבותינו בטהור תו אין לחוש כלל. ובספר צדה לדרך [מר' מנחם תלמיד ר"י בן הרא"ש ז"ל] (מאמר ב' כלל ב' פ"ו) הביא דברי רש"י ז"ל וכתב בלשונו: כתבו גדולי צרפת שאין לאכול עוף אלא במסורת שמסרו לנו חכמינו ואבותינו הקדמונים שהוא טהור, **"וכל ארץ שהם בני תורה והורגלו בה תלמידי חכמים, ונהגו לאכול עוף שהוא מסופק לנו, יש לסמוך על מנהגם וקבלתם"**, עכ"ל. ובמדינתנו כל דבר השחיטה וכשרות הבשר הורגלו דוקא ע"י תלמידי חכמים ובני תורה המפקחים על זה לעצמם ולאחרים, שסתם אנשים והמון עם לוקחים חתיכות בשר בחנות, ובאופן זה אף אלו שחדשים מקרוב באו להטיל ספק בהעוף שהונהג לאכול, הרי מפורש כתוב לאמר שיש לסמוך על המנהג והקבלה. והם עזבו מקור מים חיים המסורה הברורה, לחצוב בורות נשברים להחליפו בעופות שכל המסורה הוא רק ממה שנשתמשו בביציהם, דלדעת הרמב"ם (פ"ג מהל' מאכלות אסורות ה"ז) ביצת עוף טמא אינו אלא איסור חצי שיעור ואין לוקין עליו, וכ"ד שאר פוסקים (עי' תוס' חולין סד. ד"ה שאם ובראשונים, עי' פמ"ג (סי' פ"ו שפ"ד סק"ז) שכתב אף שאנו מחמירין לאכול אוז הבר אין להחמיר מספק בביצים, ועי' בפלתי (סי' פ"ג סק"ד) דלענין ביצים יש לילך אחר רוב עופות טהורים, ואין צריך לברר ע"פ מסורת). ואם התרגולים שאכלו מבשרה כל כך שנים שאיסורה איסור לאו ולוקין על אכילתה מערערין, ואין סומכין על מה שכתב רש"י ז"ל **"עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור"**, מה מציאה מצאו בתרגול שכל המסורת הוא מהביצים שאוכלין, והדברים מתמידין.

איתא בירושלמי (ע"ז ספ"ב ה"ט) הובא בתוס' חולין (סד. ד"ה סימנין) ובע"ז (מ. ד"ה אמר), דאמר שמואל לחד אמורא שטימא עוברי דג טהור ע"פ סימנים, **"לא ביש לי דאמרת על טהור טמא, אלא סופך דאמר על טמא טהור"**, ופי' הפני משה שמתוך שאין אתה בקי וסומך על עצמך, סופך דאמרת על טמא טהור. ומה נכונה על זה הוידוי של רבינו נסים **"את אשר הקלת החמירי ואת אשר החמרת הקלתי"**.

*

יש תורה בגוים אל תאמן

איתא במדרש רבה (איכה פ"ב סי' י"ג) עה"פ מלכה ושריה בגוים אין תורה, אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמן, הדא הוא דכתיב (עובדי' א' ח) והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו. יש תורה בגוים אל תאמן, דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה. ולכאורה יש לדקדק מהו הו"א שיש תורה בגוים, מי לא ידע שהקב"ה חזר על כל אומה ולשון אם רוצים לקבל התורה ולא רצו, ורק אנחנו בני א-ל חי קיבלו התורה בשמחה רבה, ומקרא מלא דיבר הכתוב (תהלים קמ"ז יט - כ) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום.

וי"ל ע"פ הידוע מה שפירשו המפורשים והאריך בזה הראשית חכמה בהקדמה, שלכן נקרא תורה לשמה, כי שם התורה העצמי הוא המעשה, שהרי היא נקראת **"תורה לשון הוראה"**, להורות לאדם כיצד יעשה המצות, ואם אינו עושה נמצא שם תורה בו לבטלה עיי"ש, [מ"ן ז"ל הביאו בספרו הק' ויואל משה (מאמר ג' אות לו)]. וכ"כ בספד"ק עבודת ישראל בפירושו למס' אבות (פ"ו מ"א) לשון התנא, רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו'. לשמה היינו כי **"תורה היא לשון הוראה"**, כי היא לומדת לאדם דרכי ה' ואת הדרך אשר ילך בה, וצריך האדם ללמוד בזו הכוונה למען ישכיל את אשר יעשה. וכעין זה איתא בזה"ק (פר' מצורע דף נ"ג): תורה אמאי אקרי תורה, בגין דאורי וגלי במאי דהוה סתים. ורבינו מהר"ל בספר גור ארי' עה"ת הביא כן מהרד"ק (ספר השרשים) שלשון **"תורה היא לשון הוראה"**, ופי' בזה דברי רש"י בתחלת ספר בראשית בשם המדרש (ב"ר א' סי' ב), אמר ר' יצחק לא היה צריך התורה להתחיל אלא מהחודש הזה לכם וכו', דאף על גב דאין סיפור אחד בתורה שלא לצורך, אפילו אחות לוטן תמנע כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין דף צ"ט:), רק מכיון ששם 'תורה' אינו נופל אלא על מצות התורה, שהרי לשון **"תורה היא לשון הוראה"** להורות לנו המעשה אשר נעשה, ולפיכך דוקא תורת משה נקרא **"תורה"** (דברים ל"ג ד) מפני שבה כתובים המצות, אם כן אין לכתוב בה רק המצות, עכ"ד. וזהו כונת המדרש אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמן, יש תורה בגוים אל תאמן, שאפילו אם תאמר שתמצא חכמה בגוים, אין חכמה שלהן ענין תורה שהיא לשון הוראה, להורות הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, שכל חכמת הגוים הוא עירוב דברים, ואי אפשר ללמוד מהם הוראה למעשה.

ומה נמלצו לחכי מאמר שראיתי כתוב מהגה"ק הכהן הגדול מאחיו ר' צדוק הכהן מלובלין באחד מהקונטרסים (ליקוטי מאמרים), ואעתיקו בלשונו, מפני שדבריו קילורין לעינים לשמוע לקח במה שנוגע לעניננו. וז"ל: כמו שאמרו (איכה רבה ב' יג) יש חכמה באומות העולם תאמין, תורה אל תאמין, כי חכמה במוח יש גם לאומות והיינו גם חכמת אמת, וכמו שאמרו (מגילה דף טז.) כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם וכו', מזרש שאמרה דבר אמת אם מזרע היהודים וגו', ועם כל זה לבבם מלא שנאה על היהודים, כי **"תורה הוא לשון הוראה ולימוד"**, ללמד את הלב שיהיה כפי מה שמשיג בחכמתו, זה אינו כלל באומות העולם דלב אין. וכמו שאמרו ז"ל (שמות רבה פמ"ז סי' ג) דלכך ניתן תורה שבעל פה, דצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לומר אנו ישראל וכו', פירוש כי הבדל בין כתיבה לדיבור, כי בכתיבה הוא רק התגלות החכמה שבמוחו ומחשבתו, אבל הדיבור הוא התגלות הבינה שבלב, שזה נגלה בדיבור כפי איכות הדיבור ותנועתו ניכר עליו מה שבלבו, כידוע שיש הכרה בדברים אם יוצאים מן הלב, ואם מדבר בתוקף או בנחת בכעס או רצון וכיוצא בו, הלשון קולמוס הלב (חובת הלבבות שער הבחינה פ"ה), וניכר ומלובש בדיבורו הבינה שבלב, מה שאין כן בכתיבה מלובש רק החכמה וכו'. רק תורה שבכתב המכתב מכתב אלקים בדקדוק צורת אותיות שאם נשתנה כל שהוא פסול, והם ארבעה שערים טעמים נקודות תגין אותיות הידועים, וכן הדיוק בחסירות ויתירות פתוחות וסתומות וכיוצא, שזה אינו בשום כתב רק בתורה שהם מגלים ורומזים על הבינה שבלב שהקב"ה הטמין בה. ומכל מקום התורה נכתבה באר היטב בשבעים לשון, כי מצד הכתב שהוא התגלות החכמה נתגלה לכל באי עולם, ויש חכמה באומות העולם להשיג גם כן הכרת ה' יתברך וכמו שהשיגו כל פילסופי יוון וערב הקדמונים מחכמתם גם כן, רק מכל מקום לא נשתנה על ידי זה לבם בקוצו של יו"ד, ולא היה הקדוש ברוך הוא דר בלבבם כלל, רק בלבבות בני ישראל שלהם נמסר התורה שבעל פה,

פירוש התגלות הבינה שבלב על ידי הדיבור, ולכך דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב (גיטין דף ס:), כי עיקר דברים שבעל פה בדיבור שעל ידו מתגלה מה שבלב, וכמו ששמעתי על לשון חז"ל בכל מקום אליבא דר' פלוני, כי כל המימרות שלהם היה כפי לבו, ובמקום אדעתיה אמרו אליבא שהוא מן הלב, עכ"ל קדוש, שהשיג עומק חכמת קדושת תורתנו הק' שנמסרה מפה לאוזן.

בדורנו נתקיים ואבדה חכמת חכמיו "ובינת נבוניו תסתתר" (ישעי' כ"ט יד), חכמה מצוי בימינו אלה אמנם רק באופן חכמת חכמיו, אבל בחינת ובינת נבוניו נסתר לגמרי מעמנו, דור החדש שלא ראו גדולי ישראל מדור הקדום, ולא זכו לשמש בגדול שימושה יותר מלימודה, חושבים בלבם ומתימרים לאמר הלא חכמה יש אתנו, שכהיום פשתה המספחת ונתפשט אופן התקשורת ע"י האינטערנעט הידוע לשמצה, ובה יכול האדם להתחכם ולחקור ולהוודע מכל ענין שבעולם, ויש חכמה בגוים תאמן, שהרי מכל דבר אפשר למצוא שם תמונות ומאמרים כתובים מכל חכמי הגוים שבכל קצוי תבל, וכל ספרי אומות העולם שמלפנים לא היה בהישג יד לאנשים יראים, כולם שכנו צחיחה באותן מבואות המטונפות, וביד כל אדם לקרותם ונעשים חכמים בעיניהם. ובשפתים דוברות על צדיק עתק אומרים שמלה לי קצין אהיה, דברים שבני אדם מתכסין בשמלה ישנן תחת ידי, וצווחין ככרוכיא אנן בקיאיין בקביעות התרגולים, והגדולי ישראל מדור הקדום שהאירו עינינו בתורתם וצדקתם לא ידעו ולא יבינו בטיב מיני התרגולים. אמנם טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם שאף אם יאמרו לך יש חכמה בגוים תאמן, יש תורה בגוים אל תאמן, שכל חכמתם אינו אלא דברי הבל ורעות רוח ועירבוב דברים, ואין לו שום שייכות לענין תורה שנקראת "תורה לשון הוראה", להורות לאדם כיצד יקיים מצות הבורא ב"ה, שהוראה למעשה לא נוכל ללמוד מהם היאך להתנהג למעשה, וכל שכן לשנות בהלכה ובמנהג ע"פ מה שכתוב אצל חכמי הגוים. ובפרט מצוה קדושה רבה ויקרה זו שקדשנו במצותיו והבדילנו מן העמים ליזהר שלא להתפגל באכילת דברים טמאים, ובכגון דא דרשינן סמוכין, שנאמר (ויקרא כ' כה-כו) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה, ובין העוף הטמא לטהור, ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא, והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה', ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. שני כתובים הבאים כאחד מלמדין, דקדושת ישראל שלא לשקץ במינים הטמאים, אי אפשר אלא בקיום ואבדיל אתכם מן העמים, שלא להמשך אחר הבלי העמים.

אבותינו ורבותינו שהקבלה מדור דור היתה נר לרגלם כיתד שלא תמוט, זכו בזה לבינת נבונים, והחכמים שבדור הזה בדרך כלל אין להם רגילות ובקיאות בעניני העופות, ותורת כל אחד ואחד מחכמת הגויים בידו, מבקרים בספריהם ובכתביהם וילפי מציאה ממצאה וחיפוש מחיפוש מכל דבריהם המעורבבים בדמיונות ומיוסדים על אדני שוא ותפל, כידוע שכל הכתוב שם המה מאמרים מלוקטים מפראפעסארן וחכמים שבאמת אין להם בעצמם שום בקיאות בטיב הדבר, רק כל כתבם הם על פי השערות שחקרו בדבר.

ואספר לכם איזי גופא דעובדא אשר קרה עמדי, בעת שנתהווה שערורי' כלפני ט"ו שנים בענין זמן קצירת חיטים למצות מצוה לחג המצות, ויש שיצאו בקול רעש לערער על מה שהי' נהוג מאז ומקדם, וילדות היתה בי שלא האמנתי לדברי רבותי וחקרתי בעצמי על הדבר, והתקשרתי עם יוניווערסט"י קארנע"ל קאלידז"ש שהם מפוזרים על פני ארכו של מדינת ניו יארק, וממונים מהאגריקולטור שבמדינת ניו יארק להורות לבעלי השדות היאך לגדל התבואות, ושלחו לי פוך שהדפיסו המדבר בענין גידול תבואה, ויש בה הרבה הוראות לבעלי השדות היאך יתנהגו בענין הזריעה והגידול והקצירה, והיה לי כמה שאלות וספיקות בדברים שנתקשתי במציאות הענין מפי כתבם ממה שנתברר אצלי מש"ס ופוסקים בענין סדר הגידול והיבשות, ורציתי לברר הדברים ונתקשרתי עמהם לחקור על הדבר, ונתנו לי מספר הטעלעפאון של פרופעסור אחד היודע היטב בטיב ענין גידול התבואה [בלשונם גרעיין], וקראתי לו והצעתי לי ספיקותי שיש לי בדבר, ענה לי שהוא אינו בקי כל כך בענין התבואה ואין לו רק בקיאות בגידולי ירקות ופרי האדמה, ואמר לי שאתקשר למקום אחר ששם יש פרופעסור שיש לו בקיאות יותר בענין גידול התבואה, והתקשרתי עמו וגם לו הצעתי ספיקותי, ולא הי' יכול להשיב לי שום מענה, ואמר לי שהוא אין לו בקיאות רק בגידול הזרעונים ופולין, ואינו בקי בענין גידול מיני דגן,

ומסר לי שם של פרופסור אחד בראטעשעסטרער שעומד בראש של היוניווערסיטי דשם והוא בקי מאוד בגידולי התבואה ובודאי יוכל לענות תשובה ברורה על כל משאלותי, בקושי עלה לי להתקשר עם אותו פרופסור, והצעתי לו ספיקותי והתחיל לבאר לי הדבר, ונתווכחתי עמו בסדר גידול התבואה והיבשות ע"פ מה שנתברר לי הענין בדברי חז"ל, לאחר וויכוח קצר הודה לי שאכן צדקתי בטענותי, ואין לו מה לענות אותי שבאמת הוא אינו מצוי בהשדה ממש לידע הדבר היטיב במציאות, רק הוא עמד על המחקר בלימוד הענין שעסק בדבר שנים רבות עד שהגיע למעלה רם להגיד לימודיים מחקרים בענין זה, אבל לאמיתו של דבר אינו יודע מהנעשה על השדה במציאות, ואינו מורה לאחרים רק מפי לימודו, אבל אם אני רוצה לעמוד על בירורן של דברים יותר טוב להתקשר עם פארמער שהוא בקי באמת בטיב הדבר. אז נוכחתי לדעת שכל הבלי הגוים אינו אלא חכמה, ותורה אין להם.

כל מי שיש לו קצת ידיעה במהלך האינטערנעט יודע גודל הערבוביא השורה שם, הפסולת מרובה על האוכל, והרשות נתונה לכל לבלר ועטו בידו לכתוב כל העולה על רוחו, ונמצאים שם מאות ומאות כתבים שונים ומשונים בכל פרט ופרט, וכל פרט מתחלק לסוגים וסוגים שונים, והקוראים ומחפשים אחר כתביהם קשה מאוד לעמוד על המבחן לברר האוכל מתוך הפסולת המרובה ולבא לידי דבר ברור, אף תמונה שמראים אי אפשר לידע עם הוא בדיוק כזה, שכל תמונה אפשר להשתנות כמתלהלה היורה זיקים באופנים שונים ומשונים כידוע לכל מבין, ובודאי ח"ו לבנות שום יסוד על זה. והדבר מכאיב שצריכים להעלות דברים פשוטים כאלו על הכתב, אבל עצור במילין לא אוכל, שבעו"ה פשתה המספחת לאמר שיש ח"ו חכמה בגוים שיוורה לנו את הדרך אשר נלך ואת המעשה אשר יעשון.

הגם שמצינו בדברי חכמים בהרבה מקומות (שבת דף עה., ר"ה דף כד:) לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות. מ"מ צריך ליזהר בשעה שקורא בדבריהם שיהא דברי התורה נר לרגליו, ולבטל דעתו בביטול גמור שלא לשנות בשום אופן מודעת תורתנו הק', ואין מסתכל בדבריהם רק כדי להבין לידע היאך להורות ע"פ דרכי התורה הק' האמיתי. וכדרך שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"י המשניות (אבות פ"ב מי"ד), וז"ל: ואמרו אף על פי שתלמוד דעות האומות לדעת איך תשיב עליהם, השמר שלא יעלה בלבך דבר מן הדעות ההם, ודע שמי שתעבוד לפניו יודע צפון לבך, והוא אמרו "ידע לפני מה אתה עמל" רצה לומר שיכוין לבו באמונת השי"ת, עכ"ל. וה"ה בנידון דידן שאם קורא ומסתכל בדבריהם רק כדי לברר דרכי התורה להבין ולהורות אתה רשאי, אבל לקחת דבריהם כדברי יסוד בהוראה אסור בתכלית.

ולא אכחיד תחת לשוני שקימתי בנפשי אבל אתה למד להבין ולהורות, ובעזרת השי"ת חקרתי עד כמה שידי מגעת, ולא מצאתי שום שמץ יסוד שתרגול הקורניש אכן תולדתו מתערובות מיני עופות. תרגול הקורניש הוא עוף ישן שהי' מצוי באירופא אף לדברי הגויים מתחלת שנות 1800 למספרם, והגויים מייחסים העוף על שם מקום במדינת ענגלאנד ששמו קארניוואל, ובמקום ההוא דרו אומה שקוראים עצמם קארניש ועל שמם נקרא עוף זה, ואיזה שר גדול ששלט במקום ההוא גידלם בחצירו, ועוף זה היה לאות שלו [כהמנהג בכמה מדינות לייחס עוף אחד לאות על שלטונם, כמו מדינת ארצות הברית לקחו הנשר האיגא"ל לאות להם], והתרגול ההוא הי' נפוץ בכל רחבי אירופא, ולא הי' עוף חדש כלל לרבותינו שהיו מורגלים בזה. ולא מצאתי בשום מקום שיכתוב איזה חוקר וחקם מחכמי האוה"ע שעוף זה בא מהרכב עופות אחרים, כמו שהמציאו המערערים שכאילו עוף זה בא מהרכב עופות אסיל ומלאי, וקראו בשמו שזהו הוריו. אדרבה עופות אסיל ומלאי באים מאזי"א הרחוקה ואין עליהם שום ידיעה מקדמת דנא להרכיבם בתרגולים הנאכלים [והורכבו רק בתרגולים שאינם עומדין לאכילה], ועוף הקורניש נודע מאות שנים שלפני זה שהשתמשו בו לאכילה, והיאך יאמר אדם שכל עצמו של תרגול הקארניש הישן תולדתו מעופות אלו, אתמהה.

והטעות נמשך להמערערים שנטו עליה קו תהו ואבני בהו, מפני שמצאו בספרי חכמי הטבע המחלקים כל מיני הברואים חיות בהמות שקצים ורמשים וכן העופות למיניהם לסוגי משפחות, ורוב דבריהם מיוסדים על השערות ודמיונות שוא ותפל, ועושין משפחה ממינים שונים מפני איזה דמיון שמוצאין בצביון שני מיני ברואים, וכמה פעמים משווים שני מיני ברואים למשפחה אחת ע"פ שוויון

בה DNA שמוצאין ביניהם וכדומה, ואף חכמי הגוים מחולקים בדברים אלו ואין להם בזה דבר ברור, וסותרים עצמם זה אומר בכה וזה אומר בכך כידוע. ופשוט הדבר שאין בזה שום יסוד ע"פ התורה, שהרי בתורה מצינו כוס וינשוף שנחשבו בין כ"ד עופות הטמאים, ושניהם מבואר בגמרא נדה (דף כג.) שיש להן לסתות כאדם ועיניהן הולכות לפניהן כשל אדם, ואפ"ה נחשבו בתורה לב' מינים, ופשוט שהמריב שני מינים אלו עובר משום בהמתך לא תרביע. ויש מחכמי הטבע שמצאו איזה שיווי בתרגול הקורניש לעופות אסיל ומלאי, ונקבע אצלם לסוג משפחה אחת. וטעו המערערים ונקטו שכאילו עוף זה נולד מהרכבם, אבל זה לא אמרו אדם מעולם, ואפילו חכמי הטבע שבגוים לא עלתה על דעתן לומר כן, והתרגול הזה נתגדל לאכילה מקדמת דנא, ולית על זה שום פקפוק כלל וכלל.

ומן הנכון להעתיק מש"כ חו"ז הגה"ק משאמלוי זצ"ל בנידון עופות שהי' להן אצבע חמישית, שבא מתערובות עופות הנקרא פאווערלינגס שיש להן ב' אצבעות מאחורי הרגל, ואסרן כמו שהאריך בתשו' לחם שלמה (סי' ט'). וכותב שם בתשוב' (יו"ד סי' ס"א אות ג) שהגיע לידו קונטרס מת"ח א' מעיר ציריך [שווייץ] שכותב שאין שום חשש בזה, דהפאווערלינגס הוא מין כשר רק שנחלק אותו אצבע במקרה, ומביא תעודה מחכמי הטבע מאותן המגדלין הראססען צוכט. וכתב ע"ז בלשונו: **"ולא נתפעלתי מכל אריכות דבריו מאומה, כי הוא תופס כל הדמיונות שלהם לאמת גמור וכו', וידוע דכל מה שעושין ואומרים חכמי הטבע הוא רק על אומדן דעת, ויוכל להיות שאותן העופות שהם מחזיקין אותם לראססע אחת עם העופות שלנו אינם כלל ראססע א' וזה טמא וזה טהור וכו'", ע"כ לע"ד חלילה לסמוך על אותן העוסקים בגידול עופות, ועל חכמי הטבע בענין זה, עכ"ד הקילורין לעינים. וכל דבריו צדקו יחדיו שלא להתפעל מדבריהם בין לאיסור בין להיתר, ובפרט שכל רעיון זה להשוות מיני בעלי חיים לאחדים ידוע שמקור מקומו טמא מכת הכופרים בחידוש העולם וד"ל, וח"ו לנטות אחרי הבליהם, רק עלינו לברר כל דבר ע"פ כללי תורה המסורה לנו מדור דור. [ועיין עוד בפנים ענף ב' אות ד מש"כ בזה, ועיי"ש בסופו אי יש מקום לחוש ללזות שפתים שעדיין מערבין בהם מינים אחרים].**

*

החדש אסור מן התורה בכל מקום, והישן ומיושן משובח ממנו

מרן החת"ס בתשובה (יו"ד סי' י"ט) כתב, וז"ל: ויען וביען כי קשה מאוד לשבור מנהג ישראל אפילו להקל, וראה כמה הטריח הרא"ש ליישב מנהג קולא בעשיית פרוזבל בזמן הזה ועיי' טוח"מ סי' ס"ז, והשנה הזאת היא שנת שמיטה ואני נוהג לעצמי לעשות פרוזבל ער"ה ברצות ה', וכן ראיתי רבותי נוחי נפש נוהגים, ומ"מ לא רפרף א' על מנהג. וכן כמה טרחו ליישב מנהג היתר בחדש לפני עומר, והכל ליישב המנהג, ומ"מ בעל נפש יחוש לעצמו. וכן מילי טובא "אין למחר לחדש איסור", ומכ"ש היתר, כי מנהג ישראל תורה היא, **והכלל החדש אסור מן התורה בכל מקום, והישן ומיושן משובח ממנו, עכ"ל.** דברים אלו מאיר לעינים, עד כמה צריכין להחזיק וליישב מנהג ישראל, ולא לערער על הישנות לאסור איסר במה שנהוג להיתר דור דורים.

איתא בגמרא (גיטין דף ה:) בר הדיא בעי לאתויי גיטא, אתא לקמיה דרבי אחי דהוה ממונה אגיטי, א"ל צריך אתה לעמוד על כל אות ואות. אתא לקמיה דרבי אמי ור' אסי אמרי ליה לא צריכת, וכי תימא אעביד לחומרא, "נמצא אתה מוציא לעז על גיטין הראשונים". ונפסק בשו"ע להלכה (אהע"ז סי' קמ"ב סט"ו) אם בא להחמיר ולעמוד על כתיבת כולו אין שומעין לו, שלא להוציא לעז על גיטין הראשונים. והתרומת הדשן (סי' רל"ב) האריך בענין זה דכמה פעמים מצינו שהחמירו האחרונים ע"ד הראשונים ולא חיישי לכך, ואעתיק לשונו בקיצור לידע דרך הישרה שיבור לו האדם, וז"ל: יראה דדברים הללו צריכים לימוד רב, אימתי שייך לומר נמצאת אתה מוציא לעז, ואימת לא אמרי הכי. דהא ע"כ כללא הוא דילפינן מינה מההיא דפ"ק דגיטין, דהא דייק מיניה במרדכי (גיטין סי' שטז) דאין לזיין האותיות של שעטנ"ז ג"ץ בגיטין מטעם דא"כ אתה מוציא לעז. והיה נראה לחלק, "דכל היכא דמילתא דפשיטא הוא להתיר ובא אחד להחמיר ולעשות זהירות יתירתא כה"ג אמרינן לא תעביד", דא"כ אתה מוציא לעז, אבל היכא דאיכא ספיקא וצדדין שמן הדין ראוי להחמיר מוטב יותר לעשות כדת וכתורה לגמרי, וניחוש לגיטין שלפנינו שלא יהא בהן ספק משניחוש ללעז גיטין הראשונים וכו'. וא"כ צריכים לחלק בההיא דגיטין דלעיל דאין לעמוד על כל אות ואות משום לעז גיטין

הראשונים, וכן הא דזיון אותיות דשעטנ"ז ג"ץ דדייקינן מיניה אע"ג דהתם נמי איכא צדדים וסברות להחמיר, אלא דהתם אי אתינא להחמיר ולומר דצריך לעמוד על כל אות ואות, א"כ הגיטין הראשונים שלא עמדו על כל אות ואות היו פסולים לגמרי, ונשתנה בהן מטבע חכמים לגמרי, דהו גרע טפי מלא אמר כלל בפני נכתב שהרי העיד שקר שנכתב בפניו, דהיינו כל הגט כמו שאנו סוברים להחמיר שכך תיקנו חכמים והוא לא ראה רק שיטה אחת. וכן אותיות דשעטנ"ז ג"ץ אם נחמיר לזינא א"כ סוברים אנו דלא מיקרו אותיות בלא זיון, וא"כ כל גיטין הראשונים שלא זיינו אותם פסולים לגמרי היו כי לא היה כתב כלל, וכמו שגרשה בגט מוטעה ומשובש מכל צדדים דמי. אבל ההוא דמן יומא דנן וכן והרי את מותרת, אפילו לפי מה שסוברים להחמיר הגיטין שלא היו כותבים כך לא היו פסולים בפשיטות, אלא שהיה לדקדק לעז בהן, כל כה"ג לא חיישינן ללעז גיטין הראשונים, אי איכא סברא וטעם להחמיר, "אבל למיעבד זהירות וחומרות יתירות שלא נהגו הראשונים אפי' בכה"ג לא עבדינן", עכ"ל.

נמצינו למידין מדבריו, דבמילתא דפשיטא להתיר אין להחמיר ולעשות זהירות יתירתא. אפילו היכא שיש צדדין שמן הדין היה ראוי להחמיר, אין רשאין להחמיר אלא באופן שידעו הכל שאין הדבר ההוא אלא תוספות חומרא ומה שעשו הראשונים לא יפסלו, ובתנאי שאין זה זהירות וחומרות יתירות שלא נהגו הראשונים. וכן איפסיקא הלכתא שם (סי' קכ"ה ס"ז) דאם יש מי שרוצה לזיין האותיות "מוחין בידו". וכתב הבית שמואל (סק"י) משום לעז גיטין הראשונים, וציין לדברי התה"ד אלו. ולא תימא דדוקא בענין גיטין שהוא עניני אישות הדין כן, וכבר הביא סברא זו הפתחי תשובה (שם סקי"ב) בשם הראנ"ח (מים עמוקים סי' י"ב) שכתב דלא אמרו אתה מוציא לעז על דורות הראשונים אלא בדבר של אישות, לפי דהבאים מזרעם אשר הם אתנו יהיו פגומים, אבל בשאר איסורים לא אמרינן כן דמאי דהוה הוה עיי"ש. אבל העיר ע"ז הפ"ת דמדברי רבינו המג"א (סי' ל"ב סוס"ק מ"ח) לא משמע כן, דעל מה שרצה הלבוש לשנות אופן כתיבת פרשת והי' אם שמוע בתפילין ממה שכתב הרמ"א (סעי' ל"ב), כתב המג"א: ולי נראה שמנהג שלנו מנהג ותיקין הוא, "ואין לשנות שלא להוציא לעז על הראשונים". מוכח דאפילו במצות הנחת תפילין שייך הך כללאל שלא לעז על הראשונים. וכל שכן במידי דאכילה שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים, ופירשו התוס' (גיטין דף ז. ד"ה השתא) דבמידי דאכילה גנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור, אסור להוציא לעז ח"ו בגנות הראשונים שנכשלו באכילת איסור, ומוחין ביד מי שבא להחמיר.

שוב עיינתי בתשו' הראנ"ח הנ"ל שאכן גם הוא מיירי במידי דאכילה באיסור חלב, אבל לאחר העיון אין דבריו סותרין דברי התרומת הדשן, שכתב בלשון השאלה שדן: על קצת מקומות של חלב שנחלקו בהם הפוסקים, ורבני העיר נהגו כדעת המיקל, ועכשיו הסכימו רבני העיר להחמיר בהם כדעת המחמיר, אם יש להמנע מזה שא"כ נמצא שאנחנו מוציאים לעז על הראשונים, והעלה שם דיכולין להחמיר, עיי"ש. ולפי זה לא דמי להדדי, דבדין שידוע שיש בזה מחלוקת הפוסקים ונהגו להקל כדברי המיקל, אם הסכימו אח"כ לנהוג כדעת המחמיר לא יוציאו לעז על הראשונים מפני שידועים שיש צדדים בדבר להחמיר ולהקל, ועד עכשיו נהגו כדברי המיקל. אבל באופן שאומרים שכל אבותינו ורבותינו מסלתה ומשמנה של כלל ישראל מדור הקדום נכשלו בלא יודעים באכילת עופות בקביעות שאסורים לפי דברי הרמ"א, ולא מפני שנטו להקל שלא לחוש לדברי הרמ"א רק מפני שלא ידעו בדבר, זהו הוצאת לעז גמור ודבר כזה לא ניתן להאמר כלל ובאופן זה יודה הראנ"ח. והגם שהפר"ח סי' תצ"ו (סעי' ב' אות י') האריך בזה, והעלה שבמקום חשש איסור אין הולכין אחר המנהג [והחת"ס ארי"ח סי' קנ"ט נקט הכי, דלא כהמג"א (סי' תר"צ סקכ"ב) בשם מהרי"ק], מ"מ אין ספק חסרון ידיעה מהמערערים עושה חשש איסור להוציא מידי חזקת היתר, בפרט בנידון שלנו שכל הפקפוק הוא לצאת דברי רש"י שכתב עוף שמסרו לנו אבותינו בטוהור, וא"כ ההיתר בזה ברור. מכ"ז נוכל לשמוע לקח עד היכן הדברים מגיעים, שאין תורת כל אחד בידו להחמיר כחומר ביד היוצר בדבר שיש בו משום הוצאת לעז על הראשונים.

ובלא זה לא כל הרוצה להחמיר הרשות בידו, בא וראה מה שכתב מרן הב"י בהל' ציצית (סי' י"א) בדין תליית הציצית על הקרן שמביא בשם מהר"י אבוהב אם נכון להחמיר בדבר, וכתב ע"ז הב"י, וז"ל: ומעולם לא ראינו מי שחשש לדבר זה כלל, וכבר אמרו בירושלמי (יבמות פ"ז ה"ז) כל מקום שהלכה רופפת בידך צא וראה מה הצבור נוהג, ובכמה מקומות בתלמוד אמרו (ברכות מה.) פוק חזי מאי עמא דבר, והבא להחמיר על עצמו בכיוצא בזה מיחזי כיוהרא, "ואינו מן המחמירין אלא מן המתמיהין",

עכ"ל. ועיין בש"ך (סי' קפ"ט ס"ק ע"ג) שיישב דעת המחבר שפסק דמעוברת אינה קובעת וסת, ולא כדעת הרמב"ן והטור שהחמירו, משום דהריטב"א כתב שכן המנהג, ואמרינן כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ט') כתב: וזה כלל גדול שהיה מוסד בידינו אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מה עמא דבר, כי פשוט הוא אשר באהבת ה' את עמו ישראל יסיר מכשול מדרכיהם ולא יטו כל העולם אחר היחיד. כל שכן תרנגול הברווילער שנתפשט על פני תבל ומלואה בכל תפוצות ישראל, השי"ת רועה ישראל לא יביא מכשול לעמו ישראל, שכולם יתפטמו באיסור ח"ו.

מזקנים אתבונן מרן הגאון בעל כתב סופר ז"ל, בשעה שעלה על שלחן מלכים לדון בדבר התרנגולים החדשים שהובאו בימיו, היתה עיני כל גדולי ישראל שבמדינת אונגארן תלויות לשמוע דעת הרב מפרעשבורג, וכולם הריצו אליו אגרות, הגאון ר' יצחק אהרן לאנדסבערגער כתב לו (תשו' לבו"מ הנ"ל עש"ק פ' בלק תרכ"ג) ידעתי טרדה ידידי נ"י עד מאוד, טרדה דרשות ודמצוה, ולעבירה יחשב להלאותו במכתבים, אבל ההכרח לדבר מצוה יאלצנו, הנה ידוע מאז שבא הקאכינהינר למחוזותינו נחלק בית ישראל לשתי מחנות הללו אוסרין והללו מתירין, ואני נבוכ עד היום אל מי מקדושים אפנה. ועד עתה הייתי מוחה להשוחרטים העומדים תחת דגלי מלשחוט תרנגולים הנזכרים, ועתה שמעתי תלונות בני קהילתי דיש להתיר, וגם היראים ושלמים מלינים נגדי באמרם הרב הגאון דק"ק פרעשבורג הוא מהמתירים אותם, ואני נשארתי לבדי מן המחמירים, ואני אמרתי אם באמת ההיתר מפי ידידי הגאון נ"י יצא, אבטל דעתי, עיי"ש. גם מרן הגאון מהר"ם שי"ק כתב (יו"ד סי' ק') להגאון מפ"ב בענין בני התערובות הנולדים מתרנגולים החדשים שעדיין אין עליהן מסורת ברורה, ולא נמצא שום תשו' מהכתב סופר ששייב להם.

באמת הכת"ס בעצמו עסק הרבה בדבר לברר המסורה בזה, ופנה להגאון מהר"י אסאד שיברר הדין כמ"ש בתשו' מהרי"א (סי' צ"ב), גם השתדל שיביאו לו תרנגולים חיים מאה"ק כדי לעמוד על אמיתותן אי דמי לאלו שנמצאו במדינת אונגארין, כאשר כתב הגאון ר' ירמיה לעוו אב"ד אוהעל במכתב [א' פ' צו תרכ"א] להגאון הצדיק ר' נתן פייטל רייניץ אב"ד מאדא, שהגאון בעל שבילי דוד שדר אז בירושלים הודיע לו שהגאב"ד מפרעשבורג כתב לחכם אחד בכולל ליטא שיברר הדבר, ושאחר חג הפסח ילך איש אחד משם לפ"ב עם תרנגולת חיה ואז נדעה האמת. והגאון ר"ש סופר אב"ד קראקא בתשו' הנ"ל כותב, שחתנו הג"ר עקיבא קורניצער סיפר לו שבלמדו בישיבת אחיו בפרעשבורג הובאו לו בפקודתו מאה"ק ארבעה תרנגולים לראות עין בעין אם הן הנה ממש אותן שהובאו למדינתנו מאי קאטשין, עין ראה ותעידה שהם משונים ואינם דומין כלל להם. והגאון בעל גורן דוד בתשו' (יו"ד סי' י"ב תשו' ב') כתב דהכת"ס בעצמו הודיע לו כן במכתב, שאחר שהובאו לו תרנגולי קיברין הושיב בי"ד ונתברר לו דלא אידמו קאשין חינוא הינער לתרנגולי קיברין. ואעפ"כ לא נשמע מיני' שום פסק לאסרן. ואדרבה הגורן דוד (שם סי' י"ג) כותב במכתב [ערב סוכות תרכ"ג] להגאון בעל יריעות שלמה שביקש מהכת"ס לאסוף הרבנים למען יודע לעיניהם כי שקר ענו בני א"י, אך לא יצא מכח אל הפועל. ומעורר שם להגאון בעל יריעות שלמה דאחר שנתברר דלא אדמו קאשין חינוא הינער לתרנגולי קיברין, שיסכים באיסורן. וישתדל אצל הכתב סופר לזרוז לדבר מצוה שיודיע דעתו לרבים, יען כי עיני רוב המון הכשרים תלויות אל הגאון מפ"ב, ואך גודל טרדתו וישיבתו העתיקה רעיונותיו, וצריך להרבות רעים שיעוררו אותו, וכי עליו מוטל לגדור הפרצה כי הוא נשיא בישראל, עכ"ד יעו"ש.

אמנם אחיו הגאב"ד מקראקא בתשו' הנ"ל הלך רכיל וגילה סודו, ששאלו למה לא בא בכתובים להודיע דעתו דעת תורה, וז"ל: והשיב לי לא היה בידי למחות ולאסור, אחר שכבר נתפשט בכל המדינה, ונתערבו עד שקשה כמעט למצוא תרנגולת שהי' ברור שאינה מבני התערבות, **וזכר כיוצא בזה יפה השתיקה מהדיבור**, על כן איני אומר בו לא איסור ולא היתר, שלא לצאת חלילה ביד רמה נגד הרמ"א זצ"ל, אלו דברי מר אחי הגאון נ"י, עכ"ל. הרי נוכחנו לדעת דעת גדולים הגאון מפ"ב שהי' רב רבנן ותל תלפיות שהכל פונים אליו, והגם שהי' דעתו נוטה לאיסור שאין לסמוך על המסורה שהעידו עליו בני א"י, מ"מ כיון שנתפשטו כבר לרוב התרנגולים החדשים בכל המדינה לא רצה לאסרן, ואף שרבו עליו חביריו שיודיע דעתו בזה שם מחסום לפיו בסיג לחכמה שתיקה, ולא גילה דבר ולא

חצי דבר. ומה נאמר בנידון דידן שנתפשטו תרנגולי הברווילער בכל תפוצות ישראל זה חמישים שנה, ורוב מנין ורוב בנין של גדולים וצדיקים וכשירי ישראל היראים וחרידים לדבר ה' אכלוהו בשופי בלי שום ערעור כלל, ועתה קמו אנשים ומבלי דעת מילין יכביר, ועשו רעש גדול לערער על דבר שנתפשט שנים רבות, ולא למדו אורח משפט איך אחזו בשער גדולי ומאורי ישראל מקדם.

מה גם בנידון דידן הלכו המערערים בדרך חשכים, ויצאו בכלי נשק לבקש כל צד חומרא הנמצא בספרים לצרפם לאחדים לבנות דיק לערער על המסורה הברורה, ואף שלפי דברי אותו פוסק עצמו מותר הדבר בנידון דידן, עסקו בקש וגבבא לגבב חומרי דחומרי להראות כאילו יש איזה צד איסור בהתרנגול הנהוג. ומן הנכון להעתיק לשון הפלתי (סי' ס"ד סק"ו) שכתב: ובאמת רע המעשה, לא זו בלבד לחלוק אגאונים הנ"ל, אף גם "להוציא לעז על אבותינו שנהגו כך" עכ"פ מזמן הרמ"א עד היום הזה, שאכלו חלב גמור וסוג כרת, אבות יאכלו בשר חלב ח"ו, וכי כך הוא המדה, "הרי כל רבותינו נוחי נפש טרחו ויגעו ליישב דברי מנהג אבותינו לכל יהיה בם פקפוק", ונהפך זה וטרח עמל ויגע בסברות רעות לומר אבותינו חטאו ואכלו תמיד חלב גמור, והאריך ליישב המנהג, וסיים: הארכתני קצת להעמיד הדת על תלה, ולקיים מנהג קדמון על מכוננו, עכ"ל. [מובא בשו"ת שו"מ (תליתאה ח"א סי' קמ"ט) בנידון התרנגולים שבזמנו, וסיים ע"ז; וחלילה חלילה, כל ישראל אוכלין וכשרים וטהורים המה].

לך נא וראה בכל ספרי השו"ת מכל הדורות שמלאים ליישב כל דת ודין שנתפשט בישראל, ומגבבים קולות כדי ליישב מנהגן של ישראל, וקצרה היריעה מהכיל להביאם וניתי ספר ונחוי (עי' שבות יעקב ח"ב סי' ו'). ומעולם לא מצינו מי שיגבב תילי תילין של חומרות בכדי למצוא צדדים חלושים לאסור דבר הנהוג בישראל. וכללא הוא בפוסקים, דאין מצרפין שיטה להחמיר, דלפי דעה זו בעצמו מותר.

ונציג כאן איזה דוגמאות לשבר את האוזן עד היכן טשטשו הגבולים לחפש איסור בדבר שכל גדולי ישראל נהגו היתר. א] העתיקו קטעים שלימות מתשו' מרן רבינו הק' בעל הדברי חיים שלא סמך בשום אופן להתיר נגד דברי הרמ"א, ולהתיר בסימני טהרה בלי מסורה, והחזיק במעוז בדברי הרמ"א, כמו שכתב בלשונו (יו"ד ח"ב סי' מ"ו) להגאון בעל גורן דוד; שלא הייתי מתיר בשום אופן נגד השו"ע וכו', וגערתי במי שרוצה להקל נגד הרמ"א ז"ל וכו', וכן אמרתי בפה מלא אפילו כל גדולי דורינו אין בכחם להתיר מה שהרמ"א ז"ל אסרו אפילו רק ממנהגא [ובפנים הקונטרס (ענף א' אות ד')] ביררנו דלפי הד"ח ההיתר בעופות שלנו פשוט וברור]. אבל אמיתיות דעת תורתו של מרן הקדוש הדברי חיים להתיר בנידון ידידי' השמיטו לגמרי, שסמך מרן הד"ח להתיר על פי עדות תלמידי חכמים חשובים שהעידו שאותן התרנגולים אוכלים בארץ הקדושה, וכתב בלשונו בתשו' שם; אם כן אפילו מאה עדים יכחישו לא יצאו מהיתירם אשר כבר נתרו בפי כל, ובפרט שאינו רק חומרא ומנהג לאסור מה שאינו במסורת, ולכן ודאי בתרי ותרי שרי, ולזה לא יכולתי לאסור על פי תורה הקדושה יהי' מה שיהי'. וכבר בתחלת השערוריא [יום ג' וירא שנת תרכ"א] כתב מרן ז"ל בתשו' (חומ"מ ח"ב סי' ל'), וז"ל: אודות התרנגולים - הנה בגלילותינו נמצאים גם כן תרנגולים כאלו, והמה באים מאי הים הסמוך לארץ הקדושה, כאשר הגידו לי הרבה אנשים מקהלותינו היודעים בבירור מקום תולדותם, ואנשי ארץ הקדושה העידו בפני - אנשים כשרים תלמידי חכמים - שבארץ הקדושה גם כן באים התרנגולים מאותו האי, ואוכלים שם מקדם קדמתה במסורה, אולי עוד מימי התנאים, ולכן התרתי בעירי, עכ"ל.

והגם שהיו כמה גדולים שפקפקו באותן עדות שקיבל מרן הק' מצאנו (עי' בשו"ת מהר"ם שי"ק יו"ד סי' צ"ט בסוף התשו'), וגם כשהגאון בעל גורן דוד חזר לכתוב לו שיש ערעור על העדות, וגם דתרי ותרי עכ"פ אסור מדרבנן, השיב לו נאמר ממרן הק' הד"ח ז"ל בתשו' שלאחריה (סי' מ"ז): בגוף הדבר שכתב מעלת כ"ת דתרי ותרי על כל פנים מדרבנן אסור, מי לא ידע זה אפילו בר בי רב דחד יומא וכו', אך בדבר זה שלרוב הפוסקים ראשונים ואחרונים מותר בג' סימנים כידוע למעיין בסוגיא, ורק חומרא בעלמא מחמיר המחבר (סי' פ"ב סעי' ב') כמבואר זה בפרי חדש (ס"ק ט'), והרמ"א שם (סעיף ג') מחמיר עוד יותר אפילו בחרטום רחב, אבל בודאי שאינו רק חומרא בעלמא. ורק אם יש עוד סניף להתיר מתירין, דליכא רק חומרא בעלמא, כמו שנוהגים בכל מקום שרמ"א ז"ל מחמיר כדעת אחד או שנים מהראשונים ז"ל כשיש עוד ספק מתירין וכו', מכל שכן חומרא זו שלא לאכול בלא מסורת שחומרא

גדולה הוא ולא להוסיף עוד לאסור בתרי ותרי, עב"ק. הרי שלדעת קדשו של מרן הדברי חיים סומכין בדין זה לכתחלה אפילו על עדות מוכחשת דתרי ותרי, ובאם יש איזה סניף להיתר מתירין. והמערערים שבימינו כשמביאים עדות משוחטים מובהקים ותלמידי חכמים שמעידים על מסורת תרנגול הקארניש ששחטו אותו מימי קדם, אומרים שאין נאמנים בזה מפני שיש הכחשה לזה ממה שכתב בשו"ת שבט הלוי [להלן יבואר שגם בזה בשקר יסודם]. וכשרוצין לצרף ספק ספיקא נגד הרמ"א כותבים בחריפות שאין לעשות ספק ספיקא נגד הרמ"א, במקום שמאור עינינו רבינו הדברי חיים סובר בפשיטות דאפילו בספק תרי ותרי יש לסמוך להקל לכתחלה. ובזה נדו מדעת קדושים מרן הדברי חיים.

ב] הרעישו העולם בדברי מהרי"ל שאין להעיד על מסורה חדשה כהיום, [בפנים (ענף ג' אות ג')] יבואר בדברי מהרי"ל אין נוגע כלל לנידון דידן, והחליפו פשט הפשוט בדברי מהרי"ל, ומתשובת דברי חיים הנ"ל מבואר שלא חשש כלל לדברי מהרי"ל, וקיבל עדות להתיר במסורה ממקום אחר. גם בתשובת מרן המהר"ם שי"ק בסוף התשובה הנ"ל דחה דברי מהרי"ל מהלכה, והעלה דכיון דהרמ"א שמרבה להביא בכ"מ דברי מהרי"ל, וכאן לא הביאו הפה שאסר הוא הפה שהותר ואין לחוש לדברי מהרי"ל. ובזה נדו גם מדעת גדולים מרן המהר"ם שי"ק.

ג] הרעישו העולם מדברי הריב"ש (סי' קצ"ב) שאין לסמוך בסימני טהרה על ספק ספיקא ורובא וחזקה, וצינו לזה שכן הוא דעת הרבה אחרונים מהר"ם שיק בתשו' הנ"ל וכ"כ בסי' צ"ח, וצינו למש"כ בשו"ת שערי צדק (סי' צ'). אבל העלימו דעת קדשו של הגה"ק מדעש ז"ל, שכתב בפירוש בתשו' (סי' פ"ו) דסומכין במסורה בזה על פי בקיאות בשמן, דכל שאנו יודעין דעוף ששמו כך הוא מעופות הטהורות הוא טהור בודאי, ולא חיישינן שמא יש ג"כ עוף טמא ששמו כך כמו העוף הטהור. וביאר מאי דאמרינן (חולין סג:) צריך שיהי' בקי בהן ובשמותיהן, ע"פ מש"כ התוס' (דף סב. ד"ה בקי) דמשו"ה תרתי בעינן כדי דלא ליתני למטעי, והא דחיישינן כל כך הוא מטעם מצות עשה להבדיל בין הטמא והטהור ע"י סימנים (כמ"ש הריב"ש) ולכן בעינן בירור גמור, אבל בעוף שיש סימני טהרה רק אנו מחמירין ומשווינן עצמינו לאינן בקיאים בסימנים, ואף שבדקנו אותו היטיב אנו חוששין להתיר רק על ידי מסורת, ככה"ג ודאי יש לסמוך על מסורת כזה ע"פ בקיאות בשם, שעוף הנקרא בשם זה טהור, אף שאינו בקי בהן שהוא טהור. וכן כפל ושנה דברים אלו בתשובה (סי' פ"ז) להג"ר שמואל העליר דמועיל המסורת בא' לבד או בהן או בשמותיהן, וכאן שאין שינוי בשמותיהן די בא' לבד, עכ"ד. גם מרן מהר"ם שיק כפל ושנה שמדברי התוס' (דף סג: ד"ה ודילמא) והר"ן שם מבואר דלא כדברי הריב"ש, ובזה בחרו להחמיר כדברי שו"ת בית יצחק (יו"ד סי' קז) שאסר מטעם הריב"ש. ובזה נדו מדעת רבותינו מהר"ם שיק והמעגלי צדק. [ובפנים (ענף ד' אות ב') יבואר בעזה"ש דברי הריב"ש בהרחבה, ואין נוגע כלל לנידון דידן].

כה עשו לרוב בכל דבריהם שחפשו בחיפוש אחר חיפוש צדדים וצידי צדדים למצוא איזה חומרא ודיעה בהפוסקים, ואפילו שלדעת אותו גאון הפוסק יהי' מותר לדינא, הלכו אחר דיעה אחרת המחמיר בזה, והכל כדי להפיל יסודות החזקים מסורה הנקבע לנו מפי גדולי הדור הקדום שקטנם עבה ממתניהם, והתורה הקדושה אמת כתיב בה, ובנידון דידן אין כאן שום דיעה מכל הפוסקים שיחמיר.

והאחרון הכביד מה שתלו בוקי סריקי בדברי גדול הדור הגאון בעל שבט הלוי ז"ל, והרעישו העולם בדבר תשובתו הנדפסת (חלק י' סי' קי"ג), ופרסמו שכאילו דבריו שכותב שמרכיבים מין תרנגול שאין לנו מסורה עליו ובמשך הדורות מדקדקי ההלכה פרשו ממין זה, נאמרים בדבר עופות הברווילער הנאכלים אצל בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם בכל רחבי תבל, [וידוע שגם הוא בעצמו אכלן]. וסילפו דבריו לפרש בו דבר שלא עלה על לבו כלל, וכל מקשיב ע"ד אמת וזוכר השערוריא מלפני עשרים שנה בדבר העופות, יודע נאמנה שלא על תרנגולי פטם שלנו דבריו נאמרים. [ואדרבה באותן הימים היתה שערוריא גדולה בעולם התורה באה"ק ובח"ל בדבר הלעגהאר"ן, שמצאוהו חולק את רגליו, ומתנהג בפראות יותר מן הרגיל [וחששו לתרנגול ברא], והנקבה יש לה כרובלת גדולה כמו זכר, ועוד טענות גדולות וחזקות, שיצאו רבים וכן שלמים לערער עליו, ונדפסו בקובצי תורה בעת ההוא, והערעור הי' מיוסד ע"פ הש"ס והפוסקים, [לא כמו שהמציאו המערערים על תרנגול הקורניש בדברים של מה בכך כאשר יבואר בפנים הקונטרס ענף ב' אות ד]. ובשעתו כתב בעל שבט הלוי אותו מכתב, והרבה תלמידי חכמים סברו שכוונתו על תרנגול הלעגהאר"ן].

ולהסיר עקשות פה ולזות שפתים, בהכרח להאריך ולהציג דברים כהווייתן ולברר על מה דבריו סובבים, ולהוכיח את כל ונוכחת שדברי המערערים שתלו עצמן באילן גדול בשקר יסודו.

תשובה זו נכתב להרב יחזקי' כהן רב על השחיטה בא"י, ונתפרסם על ידו בקובץ תורני אור ישראל (חוברת טז) שיצא לאור חורף שנת תשנ"ט, והעתיק שם תמצית הדיון ובירור הדברים שהריץ להרבנים לעוררם על המכשול; בדבר התרנגולים שצווארם אדום וערום מנוצות, שאין על התרנגולים האלו מסורה. והנידון הוא, שבארץ ישראל התרנגולי פטם הרכיבו תרנגולת ממין שצווארה ערום מנוצות [שזהו אחד מהדרכים לייצר פטם, ובלשונם קאמערשיל מיע"ט], וחקר על דין הוולדות שרק מן הצד ערומים מנוצות אבל על העורף יש לה נוצות, והביא שם מדברי החזו"א (יו"ד סי' י"ג סק"א, סי' י"ד סק"ב), דהיכא שהאם היא העוף המשונה הוולדות אסורים אף דאין בהם סימנים משינוי האם. וגם דן שם בארוכה שהחקלאים [פארמער] בארץ ישראל מרכיבים מינים שונים, ומרכיבים תרנגולי פטם הללו עם תרנגולת שנמצאו חולקים אצבעותיהם [לעגהארין], והאריך שם בדין חולק אצבעותיו מפעם לפעם.

ועל זה השיב לו נאמר מהגאון בעל שבט הלוי [ואעתיק ראשית דבריו], וז"ל: [ד' מנ"א תשנ"ח], כבוד ידידינו הה"ג מופלג טובא הרב ר' יחזקי' הכהן שליט"א אחדשה"ט וש"ת בכבוד. יקרתו והקונטרס קבלתי, הנה נתעוררתי ע"י מע"כ ת"ח מופלג וממונה על בתי מטבחים של עופות, וגם בקי היטב בענין **"גידול העופות הטהורים באה"ק"**, ע"ד המכשלה שהתחילה להתפשט מאד בתקופה האחרונה שמרכיבים זע"ז, מינים שונים של סוגי התרנגולים, וזה כדי לפי דבריהם לשבח המין ולערב גנים שונים כדי לזכות בשבח ממון במכירת העופות. ונתברר למעלה מכל ספק שמינים שמרכיבים לפעמים הזכר הוא ממין תרנגול עוף שאין לנו מסורה עליו **"ובמשך הדורות מוקדקי ההלכה פרשו ממין זה"**.

והיות כי אנו נמשכים אחרי פסיקת רבינו הרמ"א ביו"ד סי' פ"ב בסימני עופות דאין לסמוך ע"ז, ואין לאכול שום עוף אלא במסורה שקבלו שהוא טהור, וכן נוהגים, ואין לשנות ע"כ. וגם לדעת רבינו הב"י בשו"ע שלא נחית לזה, היינו בעופות שבדקנו אותם ונמצאו כל הג' סימנים של טהרה בגופם, זפק וקורקבן נקלף, ואצבע יתרה, אשר זה מספיק לשיטת רבינו משה בר יוסף הידוע בפרק א"ט שמזה מוכח שאינו דורס ג"כ, אבל למעשה חשש רבינו הב"י גם לדעת רש"י דגם זה לא מספיק ובעיני ידיעה ברורה מכל ד' סימני טהרה. והיות כי הדברים נמסרים כהיום ביד מגדלי העופות שאין להם שום ידיעה בשטח זה **"גם אם הם שומרי תורה ומצות, ומכ"ש האחרים שרחוקים מזה"**, א"כ דבר חמור לפנינו שמערבים מינים שאינם בדוקים בטהרתן עם המינים המקובלים, ונמכרים ונשחטים הגידולים אח"כ בתור עופות במסורה בלי להרגיש וכו'. עכ"ל.

והנה נידון עופות אלו שצווארם אדום וערום מנוצות [בלשונם נאקע"ט נע"ק] דנו בו רבותינו, בשו"ת שערי צדק מהגה"ק מדעש דן בזה בכמה תשובות, וכתב (סי' צ') שאין מקום להתירם דחדשים מקרוב באו בלי שום מסורת, ובתשו' אחרת (סי' פ"ה) כתב, שאותן התרנגולים שהם אדומים מאוד על חלקת צווארם ממש כדם, ומשונים הרבה שאין להתירם, מפני שאין עליהם שום מסורה. וכן בשו"ת ערוגת הבשם (חיו"ד סי' ע"ה) ובשו"ת בית שערים (יו"ד סי' קמ"ד) אסרן, ובשו"ת נטע שורק (יו"ד סי' ח') אות ב') הצריך מסורה ע"ז. ועי' דרכי תשובה (סי' פ"ב סקל"ג) שהביא כמה מקילין בזה, אבל למעשה כת' שלא שחטוה בשום מקום, והביא בשם אביו הגה"ק בעל שם משלמה דכשיש ב' שינויים צווארו ערום וגם שינוי מראה אדמומית ה"ז שינוי גדול וצריך מסורה, עיי"ש. ודו"ז הגאון מסעמיהאלי כתב בתשו' (מהרש"ח ח"ב סי' קס"ט אות ב') לאא"ז הג"ר ישעי' פאללאק אב"ד וואדקערט, שבעת שהתחילו להביא תרנגולים הערום מנוצות למונקאטש, פקד האב"ד להשוחטים שלא ישחטו אותן, אבל לא עשה הכרזה, ובמשך הימים נשכח האיסור, שנשתנו במשך הזמן ולא ניכר בהם אלא שינוי כל דהוא, עיי"ש.

ומעתה התיצבו נא להבין קושט דברי אמת פסקו של בעל שבט הלוי, מדגיש בדבריו דמיירי מגידולי העופות שבארץ ישראל, שנתברר שמרכיבים הזכר ממין תרנגול עוף שאין לנו מסורה עליו [שהזכר בא

¹ התשו' בשבט הלוי נכתב כבר ביום ד' מנ"א תשנ"ה, ובאור ישראל נכתב דברי הרב השואל בכסליו תשנ"ט, ששם מלקט מדבריו שכתב לעורר הרבנים, כמ"ש שם: **לתועלת הענין נסכם בקצרה את השאלות והבידורים שעוררנו לאחרונה לגבי טהרת העופות והביצים וכו'.**

מתרגולת שצווארה ערום מנוצות], ובמשך הדורות מדקדקי בהלכה פרשו ממין זה [כמו שהבאנו מדברי הפוסקים]. מכותלי מכתבו מוכיחין דמיירי ממין שהיה מצוי במשך הדורות רק מדקדקי בהלכה פרשו ממנו, וממין לדברי המערערים הלא עוף הקורניש לא היה מצוי כלל בכל הדורות והוא נולד מתערובות מינים שונים, וכי תימא דבאמת הי' מצוי תרגול הקורניש היכן נמצא שום רמז רמיזא באיזה ספר הלכה שדנו על תרגול זה במשך הדורות, ומדקדקי ההלכה פרשו מזה. אמנם הדבר ברור שהמערערים טשטשו בזה הגוילים לתלות בוקי סריקי בדברי בעל שבט הלוי, ואין בדבריו שום עירעור כל שהו ח"ו על תרגול זה הנקרא בשם קארניש לא מיני' ולא מקצתי'. ונראין בעליל שכל דבריו סובבין על מעשי החקלאים בא"י ע"י זרע ישראל שמערבין מיני תרגולים כפי העולה על רוחם, ולכן הדגיש בלשונו **"כי הדברים נמסרים כהיום ביד מגדלי העופות שאין להם שום ידיעה בשטח זה גם אם הם שומרי תורה ומצות ומכ"ש האחרים שרחוקים מזה"**. ודבריו אין להם שום שייכות כל דהו מגידולי עופות שבחור"ל ע"י פירמא שיש להם סדר בקביעות עשרות בשנים שמגדלים עופות הברווילער הבאים בתולדה מהרא"ק והקורניש דוקא, שנשתנו למעלותא שמשובח בבשר ומתגדל מהר, וזה ברור לכל משכיל על דבר אמת.

לאחר שכתבתי כ"ז נתעוררתי מת"ח אחד לעיין בספרו של השואל שו"ת אבני חן, ומצאתי שם מה שאהבה נפשי תשו' (ח"א סי' י"ז) שנכתב אור לי"ג סיון שנת תשנ"ח, ונשתוממתי על המראה היאך תלו עצמם בדברי גדול הדור בשעה שכל דבריו סובבים על ענין אחר לגמרי. ובתחלת דבריו (משבצות חן מספר 14) כתב הרב הנ"ל, **מאמר זה הכנסתי בשעתו אל הקודש פנימה אצל מרן הגאון האדיר בעל שבט הלוי שליט"א, בהוראתו של יד ימינו הגאון הגדול ר' משה שאול קליין שליט"א - וע"ז נתכוין מרן שליט"א מש"כ בתשובתו אלי; והקונטרס לנכון קיבלתי**. והנה נדפס שם מגילה עפה בדבר התרגולים הבאים לבית השחיטה וחלקת צווארם ערום מנוצות בצורות ואופנים שונים, והאריך שם מאוד במציאות הדברים שעמד על המחקר שהורכבו מאותן התרגולים שצווארם ערום מנוצות. ובאות א' (דף נ"א) אכן הביא מש"כ הדרכי תשובה בשם שערי צדק שהבאתי לעיל, ודן שם אי דוקא שגם הצוואר אדום מאוד כדם אז נקרא שינוי, אבל אם הוא בגוון רגיל לא, וכתב שם משבצות חן (מספר 16): אליבא דאמת מרן הגאון האדיר הרב וואזנער שליט"א בעל שבט הלוי אמר לי - בנוכחתו של הגאון ר' משה שאול קליין שליט"א - שאצלם [בהונגריה] לא אכלו כלל את אלו העופות, ולא הזכיר כלל מענין צבע האדום דוקא, עיי"ש. וככה ראיתי שכתב הרב הנ"ל (סי' כ"ח) עוד בנוגע לתרגולים שצווארם אדום וערום מנוצות, ובתו"ד (דף פ"א) כתב בזה"ל: **ובמפורש אמר לי מרן הגר"ש וואזנער שליט"א בנוכחותו של הגרמ"ש קליין שליט"א, בזה"ל "סאיז פארהאנען די עופות מיט די נאקעטע העלזער, ביי אונו האט מען נישט געגעסן די עופות"**. הרי נתברר מעל כל ספק בדברים מפורשים שכל הנידון שבא לפני בעל שבט הלוי שעליה כתב תשובתו הידוע היתה על מה שהחקלאים בא"י הורכבו תרגולים הערום מנוצות כדי לייצר תרגול פטם. ובראותי כל זאת עמדתי נדהם היאך לבשו המערערים אדרת שער למען כחש, והרעישו העולם בדברי בעל שבט הלוי אלו, שמעולם לא הי' שום מדובר אצלו אודות תרגולי הברווילער שלנו, ודן על שאלה אחרת לגמרי המובא בפוסקים שדנו עליה יותר ממאה שנים, והגם שהיו כאלו שהקילו בדבר, ענה הרב וואזנער ואמר שאצלנו [במדינת אונגארן] לא אכלוה, וזהו כונתו הפשוטה במה שכתב בתשובה שמרכיבים לפעמים עוף שאין לנו מסורה עליו **"ובמשך הדורות מדקדקי ההלכה פרשו ממין זה"**.^א

ואדרבה נהפוך הוא, ובדברי הרב כהן [שדבריו היו לנגד עיני בעל שבט הלוי] מתברר דהקורניש הוא התרגול הרגיל לשחיטה להחרידים לדבר ה'. שבאותו תשובה (דף ס"ב) כתב הרב כהן לדון אם יכולים לסמוך שבדאי אינם ממין הדורסים, ממה שהורגלנו בו וראינו שאינו דורס כמ"ש כמה פוסקים להקל בכך, והוכיח שא"א לברר כן. וביאר בטעמו: דהרי צאצאיהם של האמהות המשונות מסוג הנ"ל הורכבו עם מין תרגול רגיל - בשם קורניש - לשחיטה גם על ידי החרידים לדבר ה', זה בודאי לא

^א יופה כתב הג"ר משה זאב זארגער שליט"א מירושלים (במכתבו להקונטרס העוף בהלכה ובמציאות) שלא ראה אלו העופות רק כמו עשרים שנים, שהן אמת שבא"י עד לערך עשרים שנים הי' נפוץ גם מין תרגול פטם שהורכב בעופות ערום מנוצות שהמדקדקי בהלכה פרשו מזה, אבל אצלינו כבר משלשים שנה לפני זה לא הי' מצוי רק עופות הברווילער המהודרים בכשרות ובמסורה ברורה.

מקרי שהורגלנו בהם, וראינו שאינם דורסים אפילו לפרקים, שהרי האמהות המשוונות עצמן לא הובאו לשחיטה בפנינו, ורק הצאצאים שבאו לעולם מכח זה וזה גורם של היתר היו לפנינו, עכ"ד עיי"ש. הרי ממש נתגלה לפנינו שהמערערים הפכו הקערה על פיה, שבתשובת הרב וואזנער מתברר שתרנגול הקורניש הלא הוא הגורם המותר, רק התרנגולת הערום מנוצות הוא הגורם האסור שמדקדקי בהלכה פרשו מזה. תה"ל שעלה בידי לברר אמיתת הדברים על מכונו, ויסכר פי דוברי שקר המוציאים לעז על התרנגולים הנאכלים על ידי היראים והחרידים לדבר ה' זה רבות בשנים.

*

קראתי שם הקונטרס "כנף רננים נעלסה" ע"ש הפסוק (איוב ל"ט יג) כנף רננים נעלסה, ומספרו עולה לשבע מאות וחמש עשרה [715], שהוא בגימטריא שמי הקטן "יקותיא-ל צבי יהודה" עם עוד כ"ו המרמז לשם המיוחד שמו יתברך ויתעלה, ומפני שרוב קונטרס זה כתבתי בעמדי בלילות בעסק התורה, ואמרו חז"ל (תמיד דף לב:) כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר (איכה ב' יט) קומי רוני בלילה לראש אשמורות, ואף שבעונותי לא זכיתי להגיע למדריגה זו, מ"מ הרגשתי כמה פעמים סיעתא דשמיא מרובה שנתיישב אצלי דברים שגדולי עולם נתחבטו בה, וד' הטוב החונן לאדם דעת, חסד עשה עמדי ופעוט כמוני זכיתי ליישובו על נכון, ונתבררו כשמלה הרבה דברים בסוגיא עמומה זו. שמו נאה לו, "כנף" מורה על עוף כנף למינהו שברא היוצר בראשית ב"ה. "רננים" מורה על רנה של תורה, שאמרו ז"ל (שמור"ר פמ"ז סי' ה') אין רנה של תורה אלא בלילה, שנא' קומי רוני בלילה, וכד"א (משלי ל"א טו) ותקם בעוד לילה. "נעלסה" המורה על ענין פיקודי ה' ישירים משמחי לב.

האמת אגיד מה גרם לי שנכנסתי לכרך זה לברר הלכתא דין, בקיץ העבר חזרתי בדרך לימודי יו"ד סימן פ"ב דיני סימני עופות, ובא לידי הקונטרס העוף בהלכה ובמציאות, וראיתי בו כמה דברים שלא ישרו בעיני, וכתבתיה על גליון הקונטרס למשמרת. ובחורף זו אינה ה' לידי ללמוד פרק אלו טריפות והגעתי לסוגיא דנשר שהוא סוגיא עמוקה וקשה, וכידוע דברי מרן הקדוש הדברי חיים (יו"ד ח"ב סי' מה), שכתב בלשונו; בסוגיא זו לפי עומק העיון לא ירדתי לעומקה על שעה חדא, הגם כי כבר יותר מארבעים שנה שלמדתי הסוגיא בעיון רב, עם כל זה עתה אם אבוא לפלפל צריך זמן חצי שנה על כל פנים. גם הגאון בעל אבני נזר כתב בתשו' (יו"ד סי' ע"ד) וצריך להעמיק העיון בסוגיא דנשר העמוקה מני ים, מה שאין לי פנאי כלל. אמנם ברוב חסדי השי"ת זכיתי ללמוד בעיון סוגיא דנשר עם דברי הראשונים והאחרונים, ונתבררו אצלי הלכה זו שאין מקום להסתפק כלל בעופות שלנו, על כן נתתי אל לבי להעלות בירור סוגיא זו על הכתובים שאין על התרנגול שלנו שום פקפוק כלל, ואין צורך לדחוק להתירם על סמך צירופים שונים המבואר בהפוסקים, כאין חוששין לזרע האב, זה וזה גורם מותר, מעפרא קא גביל וכדומה, אלא קושיא מעיקרא ליתא, ושריותא דתרנגול שלנו הוא פשוט וברור ואין כאן בית מיחוש כלל. [ואין ברצוני ח"ו לפגוע אפס קצחו בכבוד הרבנים הגאונים שליט"א מורי הוראות מובהקים בישראל שנמשכו אחר המערערים, שהם עשו רעש גדול, והרבנים לא הבחינו שכל ריחם נודף מערבובייה השורה בחכמת הגוים, וחשבו שראוי להחמיר בדבר].

האמנם שלפי דברינו אלה נתברר שאין כאן שום שאלה על מה לדון, וישאול השואל למה טרחתי לכתוב בירור הלכה, אבל מכיון שבדרך לימודי נתברר לי כמה ביאורים ובירורים בהלכתא רברבתא הדין, אמרתי בלבי לא יהא ביאתי ביאה ריקנית, ואין בית המדרש בלא חידוש. והעליתי על הכתב משא ומתן של הלכה בירור דברי הפוסקים ממקורן, אולי יועילו דברי לסקל המסילה מהדברים שנכתבו בנידון זה שלא כהלכה ולהשים העקוב למישור, ואקוה לה' הטוב שיעמידני בקרן אורה, לכוון לאמיתתה של תורה, וברחמי יורני בדרך אמת בסברא ישרה, ינחני במעגלי צדק למען שמו לסדרם בשפה ברורה, לברר וללבן הסוגיא במדה נכונה, דבר דבר על אופנו בלי לחסר אחת מהנה, תורה נקנית בסימנים, בשערי הלכה המצוינים, לברר דיעות הפוסקים בסימני טהרה של העופות איש על דגלו חונים.

הכ"ד כותב וחותר בחודש ניסן אשר ישועות בו מקיפות, שנת שפ"ת אמת תכון לעד לפ"ק

הק' יקותיאל צבי יודא פאללאק

תוכן הדברים

ענף א - עוף מזהור נאכל במסורת

אות א - יבואר אימתי צריכין למסורת מדינא דגמרא
שיטת רש"י/ שיטת ר"ת/ שיטת רבי משה ברבי יוסף/ שיטת הרמב"ם - לדעת הב"י - לדעת
הריב"ש - לדעת הלחם משנה/ סיכום
אות ב - יבואר חששת רש"י ז"ל שמא ידרום
ביאור דברי רשב"א בתורת הבית/ ביאור דעת הרא"ש בפסקים/ סיכום
אות ג - יבואר שיטת המחבר מהרש"ל והש"ך
ביאור דעת המחבר/ דעת מהרש"ל והש"ך והאחרונים/ סיכום
אות ד - יבואר שיטת הרמ"א
ביאור דברי איסור והיתר הארוך/ ישוב דברי הרמ"א מהשגת האחרונים/ ביאור דברי רבינו ירוחם ותשובת
הרא"ש/ העוף סיגואניא/ חומרת הרמ"א בנוי על שני יסודות

ענף ב - עוף כנף למינהו

אות א - יבואר דעת רבותינו הפוסקים בענין עופות החדשים שבימיהם
דעת המתירים/ דעת האוסרים/ דעת המכריע - ביאור דעת קדשו והוראות מרן הק' בעל דברי חיים בחילוקי מיני העופות
אות ב - יבואר סוגית הש"ס והפוסקים אי שינוי איברים הוי מין אחר
ראית הגאון בעל חלקת מחוקק/ קושית החת"ס בדברי החת"ס/ הכרח סוגית הגמרא
ע"פ דרכו של החת"ס/ שור הבר מין חיה או מין בהמה/ ביאור דעת הרמב"ם שכתב שבעה מיני חיה/ שינוי
צורה מחמת שינוי המקומות הוי מין אחד/ מדברי מן היישוב היה אלא שברח להתם
אות ג - יבואר אי יש סתירה מסוגיא דחולין לסוגיא דבבא קמא
ביאור הגמ' שקיטנא אריכי וגוצי שקי/ משא ומתן בתשו' דברי יחזקאל/ בירור דין סנונית לבינה/ רברבן
אודני' זוטון אודני' זוטרא גנובתי' רבה גנובתי' עבי קלי' צניף קלי'
אות ד - יבואר שאין שום שינויים בתרנגול הקורנייש
דחיית דברי הקונטרס העוף בהלכה ובמציאות

ענף ג - גדולה חזקה

אות א - יבואר פירוש מסורה מהו
דעת רש"י מסורה מהו/ דעת הרמב"ם ורשב"א מסורה מהו
אות ב - יבואר גדר מקום שסומכין עליו
אם צריכים לחקור אחר מסורת/ בירור דברי תשובת הרא"ש
אות ג - יבואר דין עד המעיד על מסורה
דעת הש"ך ומהרש"ל/ ביאור דעת מהר"ל/ ביאור דעת הפלתי וחכמת אדם/ מילתא דעבידא לגלויי סומכין
על כל אדם
אות ד - יבואר אם צריך מדינא מוחזק בכשרות
משא ומתן בדברי הגורן דוד/ ישוב דברי הפר"ח דאף להרמב"ם לא בעינן מוחזק בכשרות/ מקובל מפי אדם
גדול היינו שאדם גדול אכלו

ענף א

עוף טהור נאכל במסורת

[א]

יבואר אימתי צריכין למסורת מדינא דגמרא

איתא בגמרא (חולין דף סג:) א"ר יצחק, עוף טהור נאכל במסורת, ופי' רש"י במסורת - אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, או שמסר לו רבו, או צייד חכם שהוא טהור.

מתחלה נציב יסוד מוסד, לברר מדברי הפוסקים הראשונים במאי איירי הגמרא עוף טהור נאכל במסורת. הנה בעוף הבא לפנינו ויש לו סימני טהרה אין צריכין למסורת מדינא דגמרא, דהלא להכי כתב רחמנא נשר דכל שיש לו סימן טהרה נפק מכלל עופות טמאים.

אכן עדיין יש לחוש שמא הוא אחד מכ"ד עופות הטמאים הנחשבים בקרא, שגם להם יש סימני טהרה וגזירת הכתוב דטמאים, ואם כן מי שבקי בכ"ד עופות הטמאים בהן ובשמותן [תרווייהו בעינן כי היכי דלא ליתי למטעי - תוס' דף סב. ד"ה בקי], יכול לאכול כל עוף שאינו מהן, ואינו צריך בדיקה לראות בסימנים כן כתבו הרמב"ם והמחבר. אבל מי שאינו מכיר בהן ובשמותיהן [ולכמה פוסקים האידינא אין אנו בקיין - עיין להלן ענף ג' אות ב'] אם כן יש לחוש לכל עוף הבא לידו אולי הוא מכ"ד עופות הטמאים. אמנם ידוע שיש כמה שיטות בהפוסקים הראשונים כמה סימני טהרה יש לאלו העופות, ובכמה סימנים נוכל לידע שאין עוף זה מעופות הטמאים, ולכל אחד לשיטתו בכה"ג אין צורך למסורה דבודאי עוף טהור הוא.

ונביא לבב חכמה תמצית העולה לדינא מדבריהם, ולא נאריך בבירור הדיעות לפי שיטתם בביאור סוגית הש"ס, שאם כן יארכו עלינו הדברים, רק נציע כאן לכל דיעה מסקנא היוצא מדבריהם לדינא:

הנה כשיש לעוף כל ד' סימני טהרה, דהיינו ג' סימני הגוף, אצבע יתירה, זפק, קרקבנו נקלף ביד, וגם שידוע שאינו דורס. יצאה מכלל שום ספק וטהורה לאכילה ואין צריך לזה מסורה. וכל עוף שהוא דורס לכו"ע הוא מעופות הטמאים.

א) שיטת רש"י - עוף שאין לו שום סימן טהרה בגופו אבל ידוע שאינו דורס, וכן יש לו סימן אחד בגופו
אף על פי שאינו ידוע אם הוא דורס אם לאו טהור, ואין לחוש שמא דורס, שאין בטמאים כיוצא בהם אלא פרס ועזניה והנה לא שכיחי בישוב. סימן אחד וידוע שאינו דורס, אין לספקו בשום טמא. שני סימנים בגופו ואינו ידוע אם הוא דורס אם לאו יש לחוש לעורב ולמיניו, אף על פי שאינם אותם שני סימנים של עורב. ב' סימני הגוף וידוע שאינו דורס, או שלשה סימנים בגופו ואין ידוע אם דורס אם לאו, יש לחוש שמא מ"ט עופות טמאים הוא [לפי מש"כ רש"י (סב: ד"ה והני) והתוס' (שם ד"ה מאי)]. ולהר"ן [והרשב"א נשאר בצ"ע] אליבא דרש"י יש קולא יותר שאם ידוע שאינו דורס אין לחוש למין טמא, דכל כ"ג עופות טמאים ודאי דורסים וגם עורב בכלל, רק פרס או עזני' אינם דורסים, וכל שידוע שאינו דורס ויש לו סימן אחד בגוף, או שני סימנים בגוף טהור, דליכא למיחש למידי. [וליישב דברי רש"י צ"ל כמ"ש מהר"ם שי"ף (סא: בתוס' ד"ה מכדי) דלרש"י לשיטתו (סא: ד"ה מהו דתימא) שפי' דלא ידעינן מהו הסימן החדש שלא נאמר אלא חד זימנא, ויתכן שהוא סימן שאינו דורס וע"כ צ"ל דכל כ"ג עופות טמאין דורסין, ויתכן שהוא קורקבנו נקלף וא"כ י"ט עופות טמאין אינן דורסין, ואף בידוע שאינו דורס ויש לו ב' סימני הגוף יש לחוש לטמאים, ולפיכך שפיר חשו בשמנה ספיקות משום שלא הי' קרקבנו נקלף רק בסכין, אע"ג שהי' ברור להם שאינם דורסים אכתי אפשר שהוא ממינים הטמאים שאינם דורסים. אבל עורב שפיר י"ל שיש לו ב' סימני טהרה בגוף ודורס כמ"ש רש"י להדיא (סב. ד"ה והני מילי) וכן הכריח הר"ן ז"ל במתניתין (כ:), ובזה יתורץ מש"כ מהרש"ל ביש"ש (פא"ט סי' קי"ג) דדברי רש"י ז"ל סתראי נינהו, וכעין זה כתב הפלתי בריש הקונטרס פני נשר ליישב דברי רש"י, ועי' צ"ח על המשנה (דף נט.) שכת' ג"כ דרש"י גופי' ספוקי מספקא לי' יעו"ש].

נמצא לדברי רש"י סימן אחד בגופו ודורס אינו ידוע, או אין לו שום סימן טהרה בגופו וידוע שאינו דורס, וכש"כ סימן אחד בגופו וידוע שאינו דורס, או שיש לו ג' סימני הגוף וידוע שאינו דורס מותר לאכול

ואין צריך להכיר העופות הטמאים ואוכלם בלי מסורת. רק בב' סימני טהרה שבגוף ואינו דורס [כגון אווז] שאין לו זפק ויש לו ב' סימני הגוף וידוע שאינו דורס, נאכלין במסורת בכל הדורות מימי חכמי הש"ס שידעו שאין זה ממיני הטמאים - שו"ת צמח צדק (ליובאוויטש) יו"ד סי' ס', ולהר"ן בשני סימני טהרה בגוף ואינו יודע אם דורס (ובאווז אין צורך למסורת שידוע שאינו דורס), מי שאינו בקי במינים הטמאים ובשמותן צריך למסורת.

ב] שיטת ר"ת - עוף שאין לו שום סימן טהרה בגופו אבל יודע שאינו דורס, טהור. סימן א' בגוף וידוע שאינו דורס, יש לחוש לעורב ומינו שיש לו ב' סימני טהרה [כן כתבו התוס' (סא. ד"ה כל שיש) לדבריו, אבל בספר הישר מבואר דר"ת סובר דעורב דורס ויש לו רק שני סימני טהרה בגוף]. ב' סימני טהרה בגוף וידוע שאינו דורס, יש לחוש לכל מיני הטמאים שאינם דורסים חוץ מנשר [וכן הוא לדעת הגאונים וקבלת רבינו חננאל דסימן החדש הוא קרקבנו נקלף, וכל י"ט עופות הטמאים אינם דורסים]. ג' סימני טהרה בגוף בודאי אינו דורס, ואין לחוש כלל למין טמא.

ואעתיק לשון רבינו תם בספר הישר (סי' ת"ג), וז"ל: הא דאמר רב יצחק עוף טהור נאכל במסורת, היינו עוף שיש לו סימן א' של טומאה ואין דורס [יש לחוש ל"ט עופות הטמאים]. אבל אם יש לו ג' סימני טומאה ואינו דורס אין צריך מסורת, דהא ליכא לספוקי אלא אי בפרס אי בעזניה ולא שכיחי, כדפסיק אמימר הלכתא. ושמנה ספיקות דאמר' כל עופות טהורין קורקבנן נקלף והני מיקלפי קורקבניהו בסכינא צריך לפרש שלא היו דורסין, ואצבע יתירה היה להם וזפק, ואילו היה קורקבנן נקלף היו טהורין וממין תורין ושאר עופות שיש להן ד' סימני טהרה, וכיון שאין קורקבנן נקלף אלא בסכין יש לומר שהוא (מכ"א) [צ"ל מ"ט (דעורב ומינו יש לו ב' סימני טומאה)] עופות טמאין או ממין שאין להן אלא סימן אחד של טומאה, ומסורת לא היה להם על ח' ספיקות אלא מטעם ד' סימני טהרה היו מותרין, שאותן אין צריך מסורת. הילכך שמעינן מהני שמעתא, דהיכא דאיכא ד' סימני טהרה לית דין ולית דין דטהור **"ואין צריך מסורת"**. והיכא דאיכא נמי ג' סימני טומאה ואינו דורס טהור **"ואין צריך מסורת"**, דפרס ועזניה לא שכיחי ביישוב, דאע"ג דבחד מינייהו איכא לספוקי לא חיישי' כיון דלא שכיחי ביישוב. והיכא דאיכא נמי אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף **"אין צריך מסורת"**, דודאי אינו דורס כדפרישי'. והיכא דדורס לא מהני מסורת, דאי אפשר בלא סימן אחד של טומאה [ואז הוא עורב ומינו] או שנים [ואז הוא או פרס או עזני'] או שלשה [ואז הוא נשר] כדפרישין. [יש לו שני סימני טומאה ואינו דורס לא הזכיר, ולשי' התוס' בדבריו דכך הוא עורב אם אינו מכיר עורב ומינו צריך מסורת, ולפי ספר הישר ליכא למיחש לעורב וא"צ מסורת].

ג] שיטת רבי משה ברבי יוסף - אין לו סימן בגופו וידוע שאינו דורס, טהור. סימן אחד בגופו וידוע שאינו דורס, טהור. סימן אחד בגופו ואינו יודע אם הוא דורס אם לאו, אסור עד שיכיר כל העופות הכתובין בתורה. שני סימנים בגופו בלבד ואינו יודע אם הוא דורס אם לאו, יש לו לחוש לעורב ולמינו, אף על פי שאינן אותן שני סימנים של עורב. שני סימנים בגופו ואינו דורס, טהור. ג' סימנים בגופו, בידוע שאינו דורס וטהור.

נמצא לדברי ר' משה ברבי יוסף וההלכים בשיטתו הרמב"ן והרשב"א והר"ן, רק בסימן אחד או בשני סימנים בגופו ואין ידוע אם הוא דורס, צריך מסורת שאינו ממינים הטמאים.

ד] שיטת הרמב"ם - יש כמה מהלכים בדבריו;

לדעת הב"י (יו"ד סי' פ"ב) - עוף שאינו דורס ואין לו שום סימן טהרה בגוף צריך מסורת, ידוע שאינו דורס ויש לו סימן טהרה אחד [ובעיקר קרקבנו נקלף כקבלת ר"ח], טהור. אינו דורס ויש לו ב' סימני טהרה בגוף, יש לחוש לעורב ולמינו. ג' סימני הגוף טהור שהרי יש לו כל הד' סימנים.

לדעת הריב"ש (סי' קצ"א) - עוף שאינו דורס לבד ואין לו סימן טהרה בגופו, איכא לספוקי בקצת עופות טמאין שהן כך. סימן אחד של טהרה בגוף ואינו יודע אם דורס יש לחוש לקצת עופות טמאין, ידוע שאינו דורס ויש לו סימן טהרה אחד בגוף טהור, דליכא למיחש רק לפרס ועזני' שיש לאחד מהם סימן אחד של טהרה בגוף, וגם אינן דורסין אבל לא שכיחי, וכן ביש לו ב' סימני טהרה או ג' סימני טהרה וידוע שאינו דורס טהור. שני סימני טהרה בגופו ואינו יודע אם דורס או לאו, יש לחוש שדורס והוא עורב ומינו.

שלשה סימנים בגופו ואין ידוע אם דורס, איכא לספוקיה ברוב העופות הטמאין, שמא דורס הוא. וכן מפרש הפרי תואר (סק"ג) דברי הרמב"ם יעו"ש, ופלא שלא ציין לדברי הריב"ש.

לדעת הלחם משנה (הל' מאכלות אסורות פ"א הט"ז) והשוואל שבתשו' הריב"ש - ידוע שאינו דורס יש לחוש ל"ט עופות שיש בהן אינן דורסין. סימן אחד בגוף ואינו ידוע אם דורס, יש לחוש ל"ט עופות כפירוש רמב"ם. סימן אחד בגוף וידוע שאינו דורס טהור, דליכא למיחש רק לפרס ועזני' ולא שכיחי בישוב. ב' סימני הגוף ואין ידוע אם דורס, יש לחוש לעורב ומיניו. ב' סימני הגוף וידוע שאינו דורס טהור. ג' סימני הגוף אע"פ שאין ידוע שאינו דורס טהור. **שיטת בעל העיטור** (הל' שחיטה שער ב' ח"ה) שדרך במהלך לעצמו בשיטה זו דבסי' א' או ב' סימנים בעינן שידע בודאי דלא דריס, ובג' סימני טהרה אף על גב דלא ידעינן אי דריס בידוע שהוא טהור, שיטה זו קרובה לפי' דברי הרמב"ם אלו, יעו"ש.

ובמה שכתב הרמב"ם ואינו דורס יש שני פירושים בהרב המגיד, שידוע שאינו דורס וגם יש לו סימן אחד מן השלשה סימני הגוף. או שאין ידוע שדורס, והמ"מ נקט לעיקר דאינו דורס היינו שידוע שאינו דורס, וכן נראה מדברי הב"י דבעי תרומיהו ידוע שאינו דורס וסי' א' מסימני הגוף. והני תרי פירושים תליא בפי' מאי דקאמר אמימר (דף סב.) עוף הבא בסימן אחד והוא דלא דריס, דלרש"י הפי' דלא חזינן ליה דדריס, והתוס' פי' דידוע שאינו דורס יעו"ש, ואי מפרשי לה כפי' התוס' א"כ להרמב"ם בעי ב' סימנים, ואי מפרשי לה כפי' רש"י סגי בסי' א' לחוד, ולפי פי' זה יתכן שדעת הרמב"ם כדעת רש"י. והפרישה (סק"ה) כתב דהטור מפרש דברי הרמב"ם מ"ש ושאינו דורס, אינו ר"ל שידוע בודאי שאינו דורס, אלא כל שהוא בחזקת אינו דורס דהיינו שהיה אצלינו ולא ראינוהו דורס, גם העמדתו על החוט ולא חלק רגליו, ובכל זה לא הוי ודאי אינו דורס, אלא מוחזק קצת באינו דורס. ביאור דבריו כמ"ש הר"ן (כב:) דכלל קמא דוקא דכל חולק את רגליו טמא, אבל כלל בתרא דשלש לכאן ואחת לכאן יש מהם טמאין ויש מהן טהורין.

אמנם ידוע שאינו דורס, או שידוע שאותו מין אינו דורס, או בעוף חדש שבחן אותו בבעלי חיים קטנים ממנו, וראה שאינו דורס ואוכל אותם בחייהם (לפי' שי' ר"ת וכ"ד הטו"ז סק"א), או שאינו דורס בצפורן כבעלי הדורסין (לפי' שי' הרמב"ן וכ"ד הש"ך סק"ג), והתברר לו שדרך אכילתו הוא רק כעופות הטהורים כתורים ובני יונה, שכל אכילתו הוא רק מה שנוטלים בפייהם, אז הוא בודאי אינו דורס.

זהו תמצית כל הדיעות והשיטות שנאמרו ונתפרשו בשיטה זו החמורה, ונמצינו למידין דלכל הדיעות היכא שידוע שאינו דורס ויש לו סימן אחד בגוף או ג' סימני טהרה בגוף, בזה לכו"ע ליכא למיחש למידי ומותר לאכול, ואין צריך מסורת לזה. והא דקאמר הש"ס עוף טהור נאכל במסורת פירוש, בעוף שיש לו אותן הסימנים שיש בשאר מינים טמאים, על זה צריך מסורת דקים לן בגווי' דאינו ממין הטמא.

סיכום: מדינא דגמרא כל עוף הבא לפנינו יכולים לסמוך ולאכלו על בירור סימני טהרה שבו, בקיאות ומסורת צריך רק היכא שיש לו סימני טהרה שיש בדומה לו במיני הטמאים. נתברר דביש לו סימן טהרה אחד וידוע שאינו דורס, לית מאן דחש לה ולכו"ע מותר, בפרט אם הסימן טהרה קרקבנו נקלף, אז יצא בזה קבלת רבינו חננאל והרמב"ם, ויצאנו מחשש עורב לשיטת ר"ת בתוס' הנ"ל דעורב אין קרקבנו נקלף.

ואם יש מסורת על עוף שהוא טהור, ואחר זה ראינוהו דורס כתב הש"ך (סק"ו), אם שוב אנו רואין בו שדורס, או אפילו אם יש בו סימני דריסה כגון חולק את רגליו, חוזר לסורו, ואיתגלי בהתייהו שמסורת בטעות היתה. ושכן כתבו מהרש"ל (חולין פ"ג ס' קט"ו) והלבוש (סעי' ב'). אבל מהרש"ל שם כתב דלפי שיטתו דס"ל להלכה כדעת רמב"ם דהיכא שיש לו ג' סימני טהרה בודאי אינו דורס, אם כן אפי' ראינו שדורס אמרינן שינוי הוא, כמו שמצינו שינוי בארי שלפעמים אינו דורס, כך אמרינן נמי בהאי עופא, כדי שלא לסתור דברי התלמוד ודברי הגאונים, שברור כשמש לפי דבריהם היכא שיש לו ג' סימני טהרה שאינו דורס כלל וכלל, א"כ מוכרחין אנו לומר שמקרה הוא, עכ"ל. ועי' בלב ארי' בחי' על התוס' (דף סא. ד"ה הדורס) שאם דורס לפעמים יפלגי בזה רש"י והתוס'. אמנם הש"ך (סק"ח) כתב דאין להקל כל כך, ומצאתי און לדברי הש"ך מרבינו ר' אליעזר ממיץ בעל היראים (סי' ס"ח [דפו"י-קלא]) שכתב; ואי לא ידעינן אי דריס אי לא דריס, ומשכחינן ליה ג' סימני טהרה אצבע יתרה וזפק וקורקבנו נקלף טהור מחזקינן ליה בחזקת שאינו דורס, עד דחזינן ליה דדריס, והנה הרא"מ קאי בשיטת רבו רבינו תם דבג' סימני טהרה הוא בחזקת אינו דורס, ואפ"ה קאמר עד דחזינן לי' דדריס, הרי מבואר כהש"ך [ועי' להלן סוף אות ג' עוד בזה].

[ב]

יבואר חומרת רש"י ז"ל

רבינו הגדול מרן דכולי תלמודא שר התורה רש"י ז"ל^א (דף סב: ד"ה חזיוה) אהא שהביא שם הש"ס דרב פפא אמר תרנגולתא דאגמא שריא, ומרימר דרש תרנגולתא דאגמא אסירא, חזיוה דדרסה ואכלה. כתב וז"ל: ומתוך שאין אנו בקיאים בהם, נראה לי דעוף הבא לפנינו יש לומר שמא ידרוס, דהא הך תרנגולתא דאגמא היו מחזיקין בטהורה, ולאחר זמן ראוה שדורסת, ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת, עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור, ושלא מסרו לנו יש לחוש, ובמסורת יש לנו לסמוך, כדאמר לקמן (דף סג:): שעוף טהור נאכל במסורת, עכ"ל. ולכאורה היה נראה לומר דרש"י לטעמי' אזיל, שהבאנו לעיל דסבירא לי' דאפילו עוף שיש לו ג' סימני טהרה בגוף עדיין איכא לספוקי ב"ט עופות הטמאים שיש להם ג' סימני טהרה ודורסים, ורק אם ידוע לנו שהוא אינו דורס הרי יש לו ד' סימני טהרה וטהור. ולפיכך כתב כיון שאין אנו בקיאים במיני עופות הטמאים בהן ובשמותן, וצריכין לסמוך על סימן אינו דורס, ואפילו היכא דראינו שאינו דורס חיישינן שמא ידרוס לאחר זמן כמו בתרנגולתא דאגמא, ויתברר לנו שהרי הוא מ"ט עופות הטמאים, לכן יש לחוש לכל עוף הבא לפנינו אע"פ שיש לו ד' סימני טהרה שלא לאכול אלא במסורה, כן היה נראה לפום ריהטא בפירוש דבריו.

ולפי זה לשיטת ר"ת ודעימי' ולשיטת רבי משה ב"י ודעימי' הנ"ל, דסברי דמאי דקאמר מתניתין (דף נט.) אבל אמרו חכמים כל עוף הדורס טמא, כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף טהור. והכי תניא לקמן (דף סה.) רבן גמליאל אומר, דורס ואוכל בידוע שהוא טמא, יש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף בידוע שהוא טהור. דהני תרי כללי לאו בחדא מחתא מתניא, והך כללא יש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף בידוע שהוא טהור הוי כלל בפני עצמו, דאם יש לו הני ג' סימני טהרה בידוע שהוא טהור דליכא חד מעופות שיש לו ג' סימני טהרה שבגוף, א"כ בכה"ג דיש לו ג' סימני טהרה ליכא למיחש למידי וטהורה ואין צריך מסורה. ולכן הרבה אחרונים נקטו דחומרת רש"י הוא ממש רק חששא דשיטה יחידאה, ותמהו על רבינו הרמ"א בשו"ע יו"ד (סי' פ"ב ס"ד) שהחמיר כשיטת רש"י ז"ל. ולדידי הפעוט אין כאן תימה כל כך, דהרי רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל לדעת הריב"ש שהבאתי לעיל נמי אזיל בזה בשיטת רש"י ז"ל, דרוב עופות מה"ט הטמאים יש להן ג' סימני טהרה שבגוף ודורס, והתו"ט בדברי חמודות על הרא"ש (אות ש"כ) בסוגיין, העלה דזהו פירוש המחזור בדברי הרמב"ם, ואפילו בא בג' סימנים שבגופו אין להכשיר כל שספק לנו אם הוא דורס. הרי יש שני עמודי עולם רש"י והרמב"ם ז"ל דסברי הכי, א"כ שפיר יש מקום להחמיר לפי זה גם בחומרת רש"י ז"ל, שוב ראיתי שכבר קדמני בזה בשו"ת צמח צדק הנ"ל (אות ג'), יעו"ש.

ביאור דברי רשב"א בתורת הבית

אמנם אין כן דעת רבותינו גדולי הראשונים שהעתיקו חומרת רש"י ז"ל, ומקור דברי הרמ"א נובעים מחומרת האיסור והיתר ע"פ דברי רש"י ז"ל שיתבאר להלן [אות ד] באורך.

והראש וראשון שהעתיק חומרת רש"י הלא הוא מעין המתגבר עמוד העולם אשר באורו נראה אור הרשב"א ז"ל (לשון הב"י יו"ד סי' ק"י) בספרו תורת הבית הארוך (בית ג' שער א'), אחר שהאריך בפ' הסוגיא מה שעלה בידו עיקר מדברי ראשונים ז"ל וגרסאות הספרים, והוא דברי הרב ר' משה בר' יוסף ז"ל וגרסתו, כתב וז"ל: ומכל מקום מתוך היפוך הגירסאות שנתחלפו בשמועה הסברות והפירושים, אין לסמוך בעוף הבא לפנינו בלי ארבעה סימני טהרה לאוכלו, אלא במסורת, וכ"כ רש"י ז"ל וכו' והעתיק שם לשונו של רש"י ז"ל הנ"ל. וכ"כ בחידושי. מוכח מדבריו שלא החמיר רש"י להצריך מסורת רק בעוף הבא לפנינו בלי ד' סימני טהרה, והיינו כפי מה שביארנו לעיל דלש"י רש"י כל שידוע שאינו דורס אף אם אין לו שום סימן טהרה בגופו, וכן בסימן אחד או ב' בגופו וידוע שאינו דורס טהור, דוקא בכה"ג קאמר רש"י דכיון שאין אנו בקיאים במיני עופות הטמאים, ויש לחוש שמא ידרוס, אין אנו סומכין בכך לאכלן בבדיקת הסימנים בלי מסורה, משום דסימן אינו דורס יש חשש שמא ידרוס לאחר זמן, אבל היכא דאיכא ג' סימני טהרה בגופו וגם ידוע שאינו דורס בזה אין לחוש שמא ידרס לאחר זמן.

^א לשון קדשו של מרן הדברי חיים (יו"ד ח"ב סי' מ"ה).

והנראה בטעם דברי הרשב"א, שהרי יסוד חומרת רש"י נתחדש ממה שטעו בתרגולתא דאגמא, דמתחלה אמר רב פפא תרגולתא דאגמא שריא, ושוב חזיוה דדרסה ואכלה דרש מרימר דתרגולתא דאגמא אסירא. והנה התוס' (שם ד"ה חזיוה) פירשו דהך תרגולתא דאגמא מתחלה היו סבורים דלא דרסה ואכלה "ובהאי סימנא לחודיה היו אוכלים אותו", דלא חיישי לפרס ועזניה דחדא מינייהו נמי לא דריס, משום דלא שכיחי בישוב, או דקים להו דלאו ממין פרס ועזניה הוא. ובתר דחזיוה דדריס הוי מין נשר, דשאר עופות שיש להן כל סימני טומאה הוו מין נשר ונתרבו לאיסור מנשר לדעת רש"י (דף סא. ד"ה נשר) כ"כ מהר"ם שיף. ובאמת כן ראיתי ביריאים הנ"ל שכתב כל עוף הדורס טמא, וטעמא דקים להו לרבנן שכל הדורס מין נשר הוא, שאסרתו התורה בהדיא דכתיב ואת הנשר וגו'. ואעפ"י שאין לו שאר סימני נשר אמרינן נשתנו עליו סימני בראשית, יעו"ש.

ולכאורה טעמא בעי למה פירשו התוס' לדברי רש"י ז"ל שלא היה להם שום סימן טהרה, דלדברי רש"י שפיר יכולין לפרש שהי' להם כל ג' סימני טהרה, ולאחר שראו שדורס שוב איכא לספוקי בי"ט עופות טמאים. וכן העיר בשואל ומשיב (מהת"ל ח"ב סי' קכ"א) שממה שכתב הרשב"א דתרגולתא דאגמא לא הי' לה סימני טהרה אלא היתה מוחזקת בידם שאינה דורסת, משמע דבכה"ג דוקא יש לחוש לשמא ידרוס.

ונלע"ד דהתוס' סברי דדוקא בעוף שאין לו שום סימן טהרה וכל זמן שלא ראוה דורס החזקנוה בטהור שאינו מין נשר, ואחר שראוה דורס ע"כ צ"ל דהוא מין נשר, משום דעופות אלו אין לנו בקיאות כל כך שאינן מינין המפורשין בתורה, משום הכי הי' שייך לטעות זמן רב כל כך שני דורות מזמן רב פפא עד מרימר שהי' דור אחר רב אשי (ובענף ד' אות א' אבאר ד"ז באורך בעזרתו יתב). משא"כ אם הי' להן ג' סימנים והחשש הוא שמא הוא מ"ט עופות הטמאים, והלא חכמי הש"ס היו בקיאים בהן, לא היו טועין בזה זמן רב כל כך להתיר העם לאכול מעופות הטמאים. וכעין שכתב הרמב"ן בחי' (סא:) ליישב הא דאמר רב נחמן לא היה בקי בהן ובשמותיהן עוף הבא בסימן אחד טמא, דחשש רב נחמן שמא הוא פרס או עזניה, ולימא טהור ובלבד שיכיר פרס ועזניה וכן הקשו התוס' (סב. ד"ה בסימן), ותי' הרמב"ן דמשום דלא שכיחי בישוב לא שכיחי אינשי דבקיאי בהו, ואילו היו חכמים בקיאים בפרס ובעזניה, היו מתירין עוף הבא בסימן אחד שאינו מאותן שני סימנים שאחד מהן בפרס ואחד בעזניה, אלא שלא היו בקיאים בהן, עכ"ד. הרי דבמין שאינו מצוי כל כך לא שייך בהן בקיאות להכיר. ה"ה לדעת רש"י אלו המינין שנתרבו מנשר לא היו חכמים בקיאים בהן, לפיכך הי' שייך למטעי בהכי.

ובל"ז א"א לפרש אליבא דרש"י דתרגולתא דאגמא הי' לה ג' סימני טהרה ואפ"ה היתה דורסת לאח"ז, דהלא הך תרגולתא דאגמא קאי אמאי דקאמר התם אביי תרגולא דאגמא חד משמונה ספיקות הוא, והיינו מרדו שקרקבנו נקלף רק בסכין. וע"ז אמר רב פפא תרגולא דאגמא אסירא מטעם הך ספיקא, אבל תרגולתא דאגמא שריא, ועלה דרש מרימר דתרגולתא דאגמא אסירא משום דחזיוה דדרסה ואכלה, והנה גבי שמונה ספיקות פי' רש"י (ד"ה והני) דהי' להם כל ג' סימני טהרה חוץ בקרקבנו נקלף נסתפק, וכתבו שם התוס' (ד"ה מאי) דלפי זה מוכרח דג' סימנים של טהרה של י"ט עופות היינו אצבע יתירה וזפק ואינו דורס, וסימן המחודש הוא קרקבנו נקלף עיי"ש שהאריכו, ולפ"ז היכא שיש לה ג' סימני טהרה בגוף בודאי טהור לרש"י. והגם דרש"י לעיל בהסוגיא לא סבירא לי' הכי [כבר הבאנו באות א' מה שנתחבטו הפוסקים בסתירת דברי רש"י], עכ"פ באותו סוגיא מיני' ובי' לא מסתברו להתו' לפרש בהיפוך דתרגולתא דאגמא הי' לו ג' סימני טהרה דבכי האי גוונא בודאי טהורה, לכן פירשו דמירי שסמכו רק על סימנא דאינו דורס.

ואף הרשב"א ז"ל בחי' (דף סב.) לאחר שהביא פירושו של רמב"י שהוא עיקר, כתב ג"כ מתחלה לפרש לרמב"י כדברי התוס' דתרגולתא דאגמא לא היה לה שום סימן טהרה בגופה, וכשנתגלה שהיא דורסת הויא לה מין נשר. והוסיף עוד דאפשר שהיו לה שני סימני הגוף אצבע יתירה וקרקבן נקלף כעורב, והיתה נאכלת "במסורת" שאינה מין עורב ושאונה דורסת, ועכשיו שראו אותה שהיא דורסת אסרוה לפי שהיא בודאי ממין עורב. ובתוה"ב שם הוסיף, אי נמי שהיה לה סימן אחד בגופה, ומוחזקת שאינה דורסת, וכיון שכן ליכא לספוקה בכולהו עופות טמאין דדורסין [רק פרס או עזני' והם לא שכיחי], והשתא דחזיוה דדרס איכא לספוקה בכולהו עופות טמאין שאין להן אלא סימן אחד ודורס. וכל אלו הפירושים א"ש לדברי הכל, דגם רש"י ז"ל מודה בסימן א' בגוף ואינו דורסת טהור דאין לחוש לפרס ועזני', וכשרואין שדורס על כרחך

אמרינן דפרס או עזני' מיעקר עקר ובא להכא, וכש"כ כשיש לו ב' סימנין ולא ידעינן אי דורס שפיר נאכל במסורת, וכשראו שדורס אמרינן ודאי מין עורב הוא.

העולה מזה דלא מצינו שהראשונים ז"ל יפרשו דלדעת רש"י ז"ל הך תרנגולתא דאגמא י"ל שהי' לה ג' סימני טהרה שבגוף, וכולם פירשוה שהי' לה סימני טומאה יותר.

וטעם הדבר נראה בס"ד, דלהלן (דף סה.) איתא בברייתא, רבן גמליאל אומר דורס ואוכל בידוע שהוא טמא, יש לו אצבע יתירה וזפק וקרקבנו נקלף בידוע שהוא טהור. ורש"י מפרש דארישא סמך, דתנא ליה כל עוף הדורס טמא, ואם אינו דורס ויש לו עוד שלשה סימנין דהוה להו ארבעה, בידוע שהוא טהור. הרי מפורש תנינא דכל שאינו דורס ויש לו שאר סימני הגוף הרי בידוע שהוא טהור, ואי נימא דלדברי רש"י אכתי איכא למיחש שמא לאחר זמן יתגלה שהוא דורס והוא מ"ט עופות הטמאים מאי טעמא אמר בידוע שהוא טהור. לכן סובר הרשב"א ז"ל דאף דלשי' רש"י בג' סימני טהרה אכתי צריכין להכיר י"ט עופות הטמאים, מ"מ כל שיש לה הסימן הרביעי שידוע שאינו דורס בודאי טהור, ובזה לא מיירי רש"י ז"ל, דחששת רש"י ז"ל אינו אלא באופן דליכא ג' סימני הגוף כמו תרנגולתא דאגמא כנ"ל, בזה שייך לחוש דאף שעכשיו אינו דורס שמא ידרוס לאחר זמן, אבל ביש לו ג' סימני הגוף וידוע שאינו דורס תו ליכא למיחש למידי "ובידוע שהוא טהור".

ובאמת כן מפורש בדרכי משה (סי' פ"ב סק"א) בפירוש, דמדברי הרשב"א משמע דמאי דקאמר רש"י שאין לאכול עוף אלא במסורת היינו שאינו ידוע שיש לו כל סימני טהרה, יעו"ש. וכן משמע ממה שכתב מרן הק' בעל דברי חיים בתשו' (יו"ד ח"ב סי' מ"ח) שהאיר לנו הדרך בטעם שהחמירו הפוסקים כרש"י ז"ל, וז"ל: לפי הנראה מדברי הרשב"א בתורת הבית ובחידושו שכתב שמפני רבוי הפירושים אין לסמוך לאכול אלא במסורת וכן כתב רש"י. אלמא דלא משום חומרא פסק הרשב"א דאין לאכול "בג' סימנים", רק ספיקא פירושא דשמעתא והוא ממש ספק וכן נראה מהמחבר, עכת"ד [ולהלן אות ג' יבואר מש"כ הד"ח דמטעם ספיקא הוא]. הרי דדוקא לאכול בג' סימני טהרה בגוף דלדברי ר' משה ב"ר יוסף ורבינו תם בודאי הוא עוף טהור ואין לחוש לדריסה, החמיר הרשב"א שאין לסמוך על ג' סימנים לחוד עד שידע בבירור שאינו דורס, אבל כשיודעין בבירור שאינו דורס ויש ד' סימני טהרה שפיר יש לסמוך על זה ואין צורך למסורת.

ובטעם זה מתיישב לי מש"כ היראים (הנ"ל) בלשונו: ואנן השתא לא בקאינן בהן ובשמותיהן, היכא דלית ליה ג' סימני טהרה אזלינן בתר מסורת, דאמר ר' יצחק עוף טהור נאכל במסורת. ולכאורה הלא דעת היראים מוכח דס"ל כדעת רבינו תם רבו, דבג' סימני טהרה ודאי טהור כנ"ל, והלא לדעת ר"ת, גם היכא דלית לי' שום סימן טהרה ואינו דורס אין צריך מסורת כדכתיבנא לעיל [ולדבריו בספר הישר גם בסי' אחד ואינו דורס אי"צ מסורת]. וצ"ל דס"ל דלדידן שאין אנו בקיאים בעופות הטמאים, לא סמכינן אלא דוקא בג' סימני טהרה, דעל זה תנינא בידוע שהוא טהור, דלשי' ר"ת הך כללא יש לו אצבע יתירה וזפק וקרקבנו נקלף בידוע שהוא טהור הוי כלל בפני עצמו, דאם יש לו הני ג' סימני טהרה בידוע שהוא טהור, אבל באופן שאין לו ג' סימני טהרה איכא למיחש ואינו בידוע שהוא טהור.

ביאור דעת הרא"ש בפסקים

גם הרא"ש ז"ל בפסקיו (סי' נ"ט) העתיק חומרת רש"י ז"ל אחר שהביא דינא דאמימר דעוף הבא בסימן אחד טהור והוא דלא דריס, דלא חייש לפרס ועזניה משום לא שכיחי ביישוב. והביא קבלת רבינו חננאל דבסימן אחד דקאמר היינו קרקבן נקלף שהוא סימן החדש. וכתב; וניחא השתא, דכל כמה דלא חזינן ליה דדריס ליכא לספוקי למידי, דכל הני עופות הטמאין דכתיבי לית בהו הסימן החדש, ופרס ועזניה לא שכיחי ביישוב, ועל זה היה ראוי לסמוך. אלא שרש"י ז"ל פירש בשמעתין גבי תרנגולתא דאגמא דהוה אכלי ליה ושוב חזיוה דדרסה ואכלה ואסרוה, וזה לשונו ומתוך שאין אנו בקיאים בה, נראה לי שעוף הבא לפנינו יש לומר שמא דורס הוא וכו', עכ"ל. מוכח דאף הרא"ש לא קאמר אלא בעוף הבא בסימן אחד אפי' סימנא דקרקבנו נקלף שהי' ראוי לסמוך על זה, עדיין יש לחוש לחששא דרש"י שמא דורס כמו תרנגולא דאגמא, אבל ביש לו ד' סימני טהרה שוב לית למיחש שמא הוא דורס דהרי במפורש אמרו "בידוע שהוא טהור".

ויש להעיר דהרא"ש הוסיף על חומרת רש"י, דהלא בתרנגולתא דאגמא מיירי דלית לה שום סימן טהרה בגוף, רק הסימן שאינו דורס והוי כחד מהני פרס או עזני', וכיון שאינו מצוי במקום ישוב התיירו, ולאחר

זמן שראו דורס אסרוה משום מינא דנשר, ולכך חששו שלא לסמוך עוד בשום עוף שאין לו אלא סימנא דאינו דורס, דילמא מין נשר וידרוס לאחר זמן. אבל בעוף שיש לו סימן אחד בגוף [ובפרט קרקבנו נקלף] ואינו דורס למאי ניוחש, דבכל שאר עופות טמאים אין לחוש שהרי יש להן ב' או ג' סימני טהרה וזה אין לו אלא סימן א', מה תאמר שמא ידרוס א"כ יתגלה לן שהוא פרס או עזני, והרי לפרס ועזני קיי"ל דאין צריך לחוש דלא שכיחי, ומה במקום שאין לו שום סימן טהרה רק שאינו דורס אמרינן דאין לחוש לפרס ועזני אף שיש לו אותו סימן ממש דחד מינייהו אינו דורס, כל שכן ביש לו סימן טהרה אחד שיש לאחד מהן ולפנינו אינו דורס, לא הוי לן למיחש שמא הוא מפרס ועזני ולאחר זמן ידרוס, וצ"ע. וצ"ל דמ"מ אין התירו ברור כל כך כמו ביש לו ד' סימנים, דנתפרשו בדברי סופרים וילפי לה מתורין דטהור, ולהכי מתניא במתניתין וברייתא להדיא "בידוע שהוא טהור".

וכן משמע מדברי הטור שלאחר שכתב כדברי הרמב"ם דאם הוא בחזקת שאינו דורס ויש לו עוד אחד מג' הסימנים שהוא טהור, וגם הביא קבלת ר"ח שאין להתירו בסימן אחד אלא בקורקבנו נקלף שהוא סימן המחודש, הביא דברי רש"י ז"ל שכתב שאין לסמוך ולאכול כל עוף אלא במסורת שמסרו לנו אבותינו שהוא טהור, שיש לחוש שמא דורס. פירושו אע"פ דמדינא לא בעי מסורת בסימן א' ואינו דורס דליכא למיחש למידי, אפ"ה החמיר רש"י שמא הוא דורס. ובזה יובן המשך דברי הטור שאחר זה כתב קבלת הרז"ה שכל עוף שחרטומו רחב וכף רגל רחבה כשל אווז בידוע שאינו דורס, ודברי הרא"ש שכתב ע"ז וכן מסתבר, ויש לאוכלו אם ימצא לו ג' סימנים בגופו, ואין לחוש שמא הוא דורס, והקשה הב"ח דלפי קבלת הרז"ה דהוי בידוע שאינו דורס הלא בסימן א' סגי. אמנם לפי מש"כ הדבר מובן, דהרי הוכחנו לדברי הרא"ש והטור אין סומכין על סימן אחד ואינו דורס מטעם חששת רש"י, ובג' סימני הגוף וידוע שאינו דורס ליכא למיחש למידי, משו"ה שפיר קאמר הטור דאם חרטומו וכף רגלו רחבה הרי הוא בידוע שאינו דורס, ואם יש לו עוד ג' סימני טהרה שבגוף תו לית לן למיחש לחששת רש"י בידוע שהוא טהור, ואין לחוש שמא הוא דורס. ומש"כ הב"ח דלרש"י גם בג' סימני הגוף איכא למיחש שמא ידרוס, צ"ע שהרי לדעת הרז"ה היה ראוי להתיר גם בסימן אחד, ואם הטור והרא"ש חששו לחומרת רש"י דשמא ידרוס לכן לא התירו בסימן א', ואם כן גם בג' סימנים איכא חששת רש"י ומה הועיל קבלת הרז"ה בכה"ג. תו צ"ע דבשלמא בדברי הטור שהעתיק קבלת הרז"ה ודברי הרא"ש תיכף אחר שהביא חומרת רש"י אפשר לדחוק ולפרש הצעת דבריו כמ"ש הב"ח, אבל מקור דברי הטור הוא מלשון הרא"ש, והרא"ש לא הביא דברי הרז"ה תיכף אחר דברי רש"י, ואין לשונו מתיישב לפרש כהצעת הב"ח.

סיכום: נתברר לן דחומרת רש"י ז"ל בתרגולתא דאגמא מיירי בעוף שלא היה לה שום סימן טהרה בגופה אלא שהיתה מוחזקת ביניהם שאינה דורסת, וסמכו על כך סימנא לחודא, בזה אמרינן כיון דנכשלו בכך וטעו נקטינן דאי אפשר לסמוך על זה, ורק במסורת יכולין לאכול עוף כזה שאין לו שום סימן טהרה, דיש לחוש שמא ידרוס לאחר זמן, וכן עוף שיש לו סימן אחד בגוף ואינו דורס אין סומכין להיתר, דיש לחוש שמא ידרוס לאח"ז ויתגלה שהוא מין פרס או עזני (כמ"ש להרא"ש). וכש"כ ביש לו ב' סימני הגוף ואינו דורס, יש לחוש שמא ידרוס ויתגלה שהוא מין עורב. אבל בעוף שיש בו ג' סימני טהרה וידוע שאינו דורס, על זה שפיר תנינא בברייתא בידוע שהוא טהור.

[ג]

יבואר שיטת המחבר מהרש"ל והש"ך

ונפן ונלך לבאר פסקו של מרן המחבר ז"ל (י"ד סי' פ"ב סעי' ב' - ג'), והפוסקים האחרונים:

ביאור דעת המחבר

נבאר דברי המחבר ע"פ דרכו של הש"ך שכתב דהמחבר קיצר בדבר; מתחלה העתיק המחבר לשון הרמב"ם (פ"א מהל' מאכל"א הט"ו) במי שהוא בקי. ואחר כך כתב הדין בשאינו בקי שבודק בסימנים, והראשון צריך לברר שאינו דורס, שכל עוף שהוא דורס ואוכל בודאי טמא. ובאינו יודע אם דורס אם לאו, הביא דברי הטור שבודקין אותו על ידי חוט אם חולק את רגליו, או שקולט מן האויר ואוכל, בידוע שהוא דורס. ואם ידוע שאינו דורס (כפי' הא' במ"מ וכן נקט הב"י), יש שלשה סימני טהרה: אצבע יתירה, וזפק, וקורקבנו נקלף ביד וכו', ובכל חדא מינייהו היה ראוי להתיר כשידוע שאינו דורס, כפי' הב"י בדעת

הרמב"ם כנ"ל [אות א']. ואף על פי כן כשיש לו כל ג' סימנים אלו, דמדינא שרי בג' סימנים הללו בלבד אפילו אינו ידוע אם דורס אם לאו [כדעת רמב"י ור"ת], אין לאכול לפי שאנו חוששין שמא הוא ממינים הטמאים שיש להם ג' סימני טהרה ודורס [כדעת רש"י], (ומש"כ הש"ך (סק"ד, סק"ו) איכא למיחש שמא ידרוס פעם אחרת, אין הכוונה לחומרת רש"י, אלא שיתגלה דריסתו ויתברר שהוא ממינים הטמאים), אלא א"כ יש להם מסורת שמסרו להם אבותיהם שהוא טהור ואינו מ"ט עופות הטמאים. וע"ז כתב, יש אומרים שכל עוף שחרטומו רחב וכף רגלו רחבה כשל אווז, ויש לו עוד ג' סימני טהרה בגופו, אז סמכין על כך קבלה והוי ידוע דלא דריס וטהור, עכ"ל בתוספות ביאור. הרי שהעלה המחבר כמ"ש הרשב"א בתוה"ב הארוך הנ"ל דהחמיר כל שאין לו רק ג' סימני טהרה שבגוף לא מכשרין מדינא כדעת ר' משה בר"י ודעימי', דעדיין צריך לחוש לשיטת רש"י (לא חומרת רש"י) דכל מ"ט עופות הטמאין יש להם ג' סימני טהרה ודורסין, וכיון שאינו בקי להכיר עופות הטמאים אסור לאכלן, ורק במסורה שמסרו להם אבותיהם שהוא טהור, וכיון שיש מסורת ודאי מתחלה הכירו שאינו מהכ"ד עופות הטמאים כמ"ש הש"ך (סק"ו). וכן מבואר בלבוש (ס"ב) שהבין כן בפשט דברי המחבר, יעו"ש היטב ותמצא שפי' ממש כדברים האלה.

וכן מתבאר יפה בדברי מאור החיים מרן בעל דברי חיים בתשובתו (סי' מ"ח), שכתב בלשונו: יש הרבה פירושים בשמועה זו, ולכן הסכימו הרשב"א והרא"ש ז"ל שלא לאכול אפילו בג' סימנים, דחיישין שמא דרסה, וכן פסק הטור והמחבר. ורק שהר"ז קיבל באם חרטומו רחב ורגליו פשוטות ורחבות לא חיישין לדרוסה, והביאו הרשב"א והרא"ש ז"ל להלכה, ולכן פסק המחבר בשו"ע סי' פ"ב וז"ל: ואף על פי שיש לו ג' סימנים אלו אין לאוכלם לפי שאנו חוששין שמא הוא דורס, אלא אם כן יש לו מסורת, ויש אומרים שכל עוף שחרטומו רחב וכף רגליו רחבה מותר באכילה אם יש לו ג' סימנים, עכ"ל. הרי מפורש שהבין דמה שכתב המחבר; ואף על פי שיש לו ג' סימנים אלו אין לאכול, הוא חלוקה אחרת ולא קאי על מה שכתב לפני זה ואם ידוע שאינו דורס. דבג' סימנים לחוד אין לאכול מפני שצריכין לחוש לדעת רש"י ז"ל שמא הוא מ"ט עופות הטמאים, וחוששין שמא הוא דורס, ולזה בעי מסורה שאינו ממינים הטמאים.

וטעמא דמילתא שהחמיר הרשב"א דבעי ד' סימנים דוקא שפתו ברור מללו, שכתב בלשונו: ומכל מקום מתוך היפוך הגרסאות שנתחלפו בשמועה הסברות והפירושים אין לסמוך בעוף הבא לפנינו בלי ארבעה סימני טהרה לאוכלו אלא במסורת. ביאור דבריו; שהרי ג' פירושים אלו שנתפרשו בהסוגיא [המובא לעיל אות א'] יש הרבה חילוקי דינים וסתירות במציאות, דהיינו לדברי רבינו תם דמפרש דבג' סימנים בודאי אינו דורס, ודברי הש"ס תלתא הדרי בכולהו מתפרש לדבריו דהג' סימנים הדרא בכל מ"ט עופות, והיינו ב' סימני הגוף עם אינו דורס, ולדבריו כל מ"ט עופות הטמאים אינן דורסין. ולשיטת רש"י הפי' תלתא הדרי בכולהו היינו ג' סימני הגוף חוץ מדורס שכולן דורסין, וא"כ יסתפק לנו מאוד בהעופות הטמאים איזהו, כמו שכתבו התוס' בעצמם (דף סג. ד"ה נץ) דנץ פירש רש"י אשפרו"ר, ואי אפשר לומר כן דהא נץ הוא מ"ט עופות ואינן דורסין, וחזינן ליה דאשפרו"ר דריס. ודעת רמב"י מסייע לרש"י דכל העופות הטמאים דורסין, אבל סותר פירושו של רש"י דבמציאות מ"ט עופות אין להם רק סימן טהרה אחד. ואף דדרכו של רמב"י הוא המחזור שבשמועות כמ"ש הראשונים, מ"מ לדבריו צריך לשנות הגירסא בש"ס (דף סא.) "אם כן שאר עופות טמאין דכתב רחמנא למה לי, ונילף מינייהו מה התם תלתא ולא אכלינן אף כל תלתא ולא ניכול, וכל שכן תרי וחד". אמנם קבלת רבינו חננאל בשם הגאונים דסימן המחודש שיש רק בפרס או בעזני' היינו קרקבנו נקלף מסייע לרבינו תם, דמ"ט עופות אית להו תלתא תלתא היינו אצבע יתרה וזפק "ושאינן דורסין". ולכן בהכרח כדי לצאת ידי כולן החמיר הרשב"א דצריך ד' סימני טהרה, ובאם יש לו רק ג' סימנים בין ג' סימני הגוף, בין ב' סימני הגוף ואינו דורס, עדיין יש לחוש למ"ט עופות הטמאים לחד מהשיטות, ושפיר צריך מסורה שהוא עוף טהור ואינו ממינים הטמאים.

וכן ביאר מרן הד"ח בתשו' הנ"ל, שכתב: לפי הנראה מדברי הרשב"א בתורת הבית ארוך ובחידושו שכתב שמפני רבוי הפירושים אין לסמוך לאכול אלא במסורת, וכן כתב רש"י עכ"ל. אלמא דלא משום חומרא פסק הרשב"א דאין לאכול בג' סימנים, רק ספיקא פירושא דשמעתא וכו', וכן מטין דברי הלבוש (סעיף ב'); מחמת שרבו הדיעות על איזה [סימן אחד] מהן יש לסמוך [להתיר עם אינו דורס], לכך אין לסמוך ולאכול שום עוף אלא אם כן יש לו מסורת. משמע דלא משום חומרא מחמירין רק הוא ממש ספק, וכן נראה מהמחבר, עכ"ל הד"ח.

נמצינו למידין דשני דינים כלולים במסקנת הרשב"א דצריך דוקא ד' סימני טהרה, חדא מדינא, וחדא מחמת חומרא, מדינא - דמספיקא יש לחוש לכל הדיעות, ואין סומכין על ג' סימני הגוף כדעת ר"ת ורמב"י, מחומרא - אין לסמוך בסימן א' בגוף וידוע שאינו דורס [דמותר מדינא], משום חששא דרש"י גבי תרנגולתא דאגמא שמא ידרוס לאחר זמן [וכמבואר לעיל אות ב']. אבל היכא דיש לו ג' סימני הגוף וידוע שאינו דורס יצאנו מידי שום חשש "ובידוע שהוא טהור".

והמחבר נקט להלכה כדברי הרשב"א, ומיושב בזה מה שהקשה הפרי חדש (סק"ט) למה לא התיר המחבר בסעי' ג' ע"פ קבלת הרז"ה אף בסימן א', ונדחק לפרש דהמחבר אינו מחשיב קבלת הרז"ה לסי' שאינו דורס בודאי, אלא שסומך להתיר מפני שיש ג' סימנים דס"ל עיקר כדעת רמב"י, וכדי לצאת גם ידי שיטת רש"י שלא התיר בג' סימנים לבד, לכן כי אית לי חרטום רחב וכף רגלו רחבה דאיכא מ"ד דהוי בידוע שאינו דורס סומכין אהך סברא להתיר, יעו"ש. ולפ"ד א"ש דהמחבר נקט כדעת הרשב"א, ולמסקנתו היכא דליכא ג' סימני טהרה אין סומכין על ידוע שאינו דורס, ולכן לא סמך להתיר על קבלת הרז"ה רק בד' סימני טהרה דאז נפקי לן מכל ספיקא "ובידוע שהוא טהור".

דעת מהרש"ל והש"ך והאחרונים

המהרש"ל בים של שלמה (חולין פ"ג סי' ק"ג) האריך בביאור שיטות הראשונים בפירוש הסוגיא, והוכיח בראיות צודקות דהעיקר כדעת רבי משה ב"ר יוסף, דבג' סימנים שבגוף בידוע שהוא טהור ובודאי אינו דורס, ואין צריך לזה מסורת. והפלתי בפני נשר (ד"ה מכל הנ"ל) כתב: ודבר ה' אמת בפי המהרש"ל, שהתיר בעוף הבא בג' סימנים שבגופו אף שלא נודע לנו אי דורס או לאו וסומכין דטהור. ולדעתו עיקר כקבלת ר"ח והגאונים דסימן החדש הוא קרקבנו נקלף, ולא כרמב"י שאינו דורס הוא סימן החדש, יעו"ש.

והש"ך (סק"ח) הביא דעת מהרש"ל דלעולם מהני ג' סימנים לחוד דאז ידוע שאינו דורס, וא"צ לחזור שוב אחר שום סי' אפילו האידנא. וגם מה שכתב מהרש"ל אח"ז (שם סי' קט"ו) דאפי' אם ראינו שדורס, אמרינן שינוי הוא, וע"ז כתב דאין להקל כל כך. וכתב הפמ"ג דמשמע דדעת הש"ך כמהרש"ל דג' סימנים שרי, ולא פליג הש"ך עליו אלא א"כ בראינו שדורס, הא לא"ה שרי בג' סימנים. ומש"כ הד"ח בתשובה הנ"ל והש"ך כתב בשם רש"ל להתיר בג' סימנים וחלק עליו, כונתו לומר דלדעת הש"ך יש מקום כדברי רש"י, דממה שחולק על מהרש"ל, מוכרח דס"ל דאף שיש לו ג' סימני הגוף אפשר להיות עוף טמא, וזהו על כרחך כדברי רש"י שכן בעופות הטמאים, ואע"ג דכל כמה שלא ראינו דורס הדין דביש ג' סימני טהרה בגוף אין לחוש שמא הוא מעופות הטמאים, מ"מ לאחר שראינו דורס הרי הדרין לדעת רש"י דטמא, ובזה חולק על מהרש"ל דס"ל בהחלט כדעת רבי משה בר"י, דכשיש לו ג' סימני טהרה ודרס מוכרחין אנו לומר שמקרה הוא, וכמו שמצינו שינוי בארי שלפעמים אינו דורס, כך אמרינן נמי דשינוי הוא בעוף טהור שדרס, וז"פ.² [ובכן תמהתי על מש"כ בשו"ת בית יצחק (י"ד סי' ק"ו בסוף התשו' אות י"ח), דכיון דהמחבר לא הביא כלל לשיטת הרמב"י בשו"ע אין לצרפו לספק ספיקא. דהלא הש"ך הביאו לשיטה זו ונראה מדבריו דנקט כוותי', וכי אין לצרף לספק שיטה שכתב הש"ך, עי' תומים (סי' כ"ה אורים סק"ב) דרק היכא שהמחבר והרמ"א סתמו בשו"ע כדעה אחד ולא חלקו עליו הסמ"ע והש"ך אינו יכול לטעון קים לי, אבל דיעה המובא בש"ך שפיר יכול לומר קים לי. גם כבר כתבנו דהש"ך (סק"ד) ביאר דעת המחבר במש"כ יש ג' סימנים היינו דמדינא שרי בג' סימנים, ורק מכח מנהג נהגו להחמיר דלא סגי בג' סימנים, וכ"כ הבית שלמה (סי' קמ"ד בסו"ה) בדעת הש"ך, וגם לפ"ד הפר"ח הנ"ל כן הוא עיקר דעת המחבר, וכ"כ שו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ק"ג) עיי"ש, וצ"ע].

אמנם הפרי תואר (סק"ג) האריך לחזק שיטת רש"י והוכיח דהוא עיקר בגמרא, ומיישב קושית הראשונים על שיטת רש"י ז"ל, ומקשה הרבה קושיות ודוחקים לדברי רמב"י, וגירסת רש"י בגמרא אתיא כגירסת הגאונים, וידוע דדברי הגאונים דברי קבלה הוא.

סיכום: דעת המחבר להחמיר כהרשב"א בתוה"ב שאף בג' סימני הגוף עדיין צריכין לחוש לשיטת רש"י דאולי הוא מ"ט עופות הטמאים, ולכן צריך מסורה שהוא מעופות הטהורים. או ידוע בודאי דלא דריס, וכן קבלת הרז"ה נמי מסייע דהוי ודאי אינו דורס. המהרש"ל סומך לגמרי על ג' סימני הגוף אפילו בראינו דדרס, והש"ך נקט כותי' רק בראינו דדרס חולק. הפלתי סובר עיקר כדעת ר"ת והגאונים.

² ודלא כמו שהסיב בעל הקונטרס דברי הש"ך מפשטן, וקרא לרבינו הפמ"ג המאיר עינינו בדברי איסור והיתר להבין שפתי דעת כבן בלי שם "יש מי שרצו לדייק", ומדקדק בדיוקים של מה בכך והדברים ברורים ופשוטים כמו שכתבתי. גם מה שציין להדברי חיים ובאין מבין דבריו כותב "שנקט בפשיטות בשיטת הש"ך שהש"ך אינו מתיר בלי מסורה". והמעייין בפנים בהתשובה יבין שלא כן הוא כונת מרן ז"ל.

יבואר שימת הרמ"א

הרמ"א העלה להחמיר להצריך מסורה בכל עוף, אף בעוף שיש לו ד' סימני טהרה, היינו ג' סימני הגוף וידוע שאינו דורס. ויסוד שיטתו מבואר בדבריו בדרכי משה (אות א'), וז"ל: לכאורה היה נראה לומר דאף על גב דכתבתי לעיל (ד"מ הארוך אות ג) דהסכימו האחרונים לדברי רש"י, שאין לאכול עוף אלא במסורת, "היינו שאינו ידוע שיש לו כל סימני טהרה", והכי משמע מדברי הרשב"א שהביא בית יוסף, אבל אי אית ליה שלשה סימני טהרה שבגופו, וגם כף רגלו רחב וחרטומו רחב דאז בודאי אינו דורס, אז פשיטא דיש להכשירו, דליכא למיחש למידי. אמנם באיסור והיתר הארוך (כלל נ"ו דין יח) כתב: דאין לאכול שום עוף אלא במסורת, עכ"ל. וכן נ"ל לפסק הלכה, דהרי בתולדות אדם וחוה (נתיב ט"ו אות כ"א) כתב דאותה הסיגואני"ה המקננת בביתים הגבוהים [הוא טהור] וכו', ומצינו שכתב הרא"ש בתשובה (כלל כ') והביאו בית יוסף שהיא טמאה, הרי לך דאע"ג דאנו רואין בה כל סימני טהרה אפ"ה היא טמאה. ולכן אין להתיר שום עוף על הסימנים רק במסורת, ואף על גב דיש לדחות ראיה זו ולומר דלמעוט כזו לא חיישינן, וכמו שכתבתי לעיל סימן נ"ז (ד"מ ארוך אות ג) לענין טרפה אינה חיה, מכל מקום נראה דיש להחמיר בדבר, עכ"ל הד"מ. הרי שפתי הרמ"א ברור מללו שהבין דמדברי הרשב"א והרא"ש שהסכימו לדברי רש"י ז"ל היינו בשאין לו כל סימני טהרה, אבל ביש לו ד' סימני טהרה מותרת לדבריהם אף לשיטת רש"י כמ"ש לעיל, ואפ"ה החמיר לאסרו, ויסודו ע"פ דברי איסור והיתר הארוך ורבינו ירוחם.

והנה יש כמה מאחרונים וכן מוכח מדברי הב"ח (סוף אות ה'), ובעל כנסת הגדולה בחיבורו חזר על הדבר כמה פעמים, דבעיקר דעת הרמ"א הוא לחלוק על המחבר שסומך על קבלת הרז"ה בעוף חדש הבא לידנו ויש לו ג' סימני הגוף ואינו ידוע אם דורס אם לא, שאם חרטומו וכף רגלו רחבה הוי כידוע שאינו דורס. והרמ"א הוכיח ממה שכת' בתשו' הרא"ש דסיגואני"ה הוא טמא אע"ג שיש לו כל סימני טהרה וגם כף רגלו רחבה, הרי מוכח דאין לסמוך על כך קבלה ולהכשיר ולכן הצריך מסורת, אבל ג' סימני הגוף וידוע בוודאי שאינו דורס גם להרמ"א אין צריך מסורת.

אמנם כדי לעמוד על בירורן של דברים לבאר בבאר רחובות דברי רבינו הרמ"א שהחמיר בדבר, נלך בדרך המלך צדיקו של עולם מרן הדברי חיים בתשו' הנזכר, ונרחיב הדיבור בביאור דברי האו"ה הארוך מה שחידש להחמיר בזה, ומה שנסתייע הרמ"א מהנידון ברבינו ירוחם והרא"ש וממילא יבואר הלכתא דא.

ביאור דברי איסור והיתר הארוך

וז"ל או"ה הארוך שם: בפ"י סימן הדריסה ובחקירתו נתרבו הדעות לרוב, ואפילו במקצת אווזות ובר אווזות שכתב הגאון [הרז"ה] שקבלה בידם שכל שחרטומו או כף רגלו רחבין בידוע שאין דורס, מ"מ יש לחוש שמא הן מה"ט עופות, שיש להן ג' סימנים כשרות, והן אסורין אף על פי שאין דורס אחד מהן. וע"כ המסקנא והמנהג שלא לאכול שום עוף כי אם במסורת שהוא כשר, פי' "שיש מסורת שאין דורס ויש בו הג' סימנים טהרה בגופו". ואפילו בלא בדיקת הג' סימנים, יכול לאכול כל עוף שנוהגין העולם בו היתר דהיינו במסורת. וכן פסק רש"י בחולין, שאין להכשיר שום עוף בשלשה סימנים שבגופו, אם לא שיש "קבלה עליו שאין דורס", וראי' מתרנגולת דאגמא כו', עכ"ל. פי' "אבל אם אין עליו קבלה שאין דורס, אלא רק שראינו בו שאוכל בלא דריסה לא" אפי' יש בו כל שאר ג' סימני טהרה, דשמא ידרוס בפעם אחרת כאשר מצינו בגירותא דדרס, וכן כתב בספר אשירי (רא"ש בפסקים סי' ס') שאפי' עופות הידועין שאין דורסין, כגון אותן שחרטומיה או כף וכו' אסורין, עד שימצא ג"כ השאר ג' סימני טהרה בגופו, עכ"ל.

ודבריו צריכין ביאור, שמתחלה כתב שיש לחוש שמא האווזות הן מה"ט עופות הטמאים שיש להן ג' סימנים כשרות, ואע"פ שיש קבלה שכל שחרטומו או כף רגלו רחבין בידוע שאין דורס אפ"ה אסורין. וא"כ למה כתב אח"ז שאין לאכול שום עוף כ"א שיש מסורת שאין דורס, הלא כתב דאע"פ שאין דורס אסורין. גם לבסוף כתב בשם הרא"ש שעופות הידועין שאין דורסין כאותן שחרטומיה או כף רגלן רחבין צריך שימצא ג"כ השאר ג' סימני טהרה בגופו, מבואר דשפיר סמך על קבלת הרז"ה, וא"כ למה החמיר מתחלה על האווזות לחוש שמא מ"ט עופות הן, הרי יש להן קבלה שאינן דורסין, וכן תמה הכנה"ג (הגהות ב"י אות ל"ד), יעו"ש מש"כ לפרש.

ובהכרח צריכים לפרש דבריו, דס"ל כדעת הרשב"א דכדי לצאת כל הדיעות אין להתיר אלא בד' סימנים כמו שביארנו לעיל [אות ג'], ולדברי רבינו תם בפ' הסוגיא הרי כל ה"ט עופות אינן דורסין, א"כ בשאין לו ג' סימני הגוף עדיין יש לחוש שמא הוא מה"ט עופות הטמאים. ולכן באוונות ובר אוונות שידוע שאין להן זפק, כמו שכתבו האחרונים לדחות מש"כ הפלתי (קונטרס פני נשר) לחלוק על הצ"צ (הקדמון סי' כ"ט) בנידון אוונות הבר שהצ"צ אסרן, והוא חולק עליו דאם יש להן ג' סימנים וקבלת הרז"ה חרטומו רחב וכף רגלו רחבה טהור בלי פקפוק, והאחרונים כתבו (עי' שו"ת בית שלמה יו"ד סי' קמ"ו, אבני נזר יו"ד סי' ע"ו, בית יצחק יו"ד סי' ק"ו אות ז') דהגאון הפלתי לא ה' בקי באוונות, שאוונות ובר אוונות שלנו אין להם זפק. וכן האריך הגאון הקדוש בעל צמח צדק מליובאוויטש (יו"ד סי' ס' אות ו') בשם שו"ת תשואת חן (סי' מ"ג) שהשיג על הפלתי, דהדבר ידוע במדינתנו שאין לאוונות ובר אוונות רק שני סימנים בגופן אצבע יתירה וקורקבן נקלף, אבל אין להם זפק, ומסתמא גם לאוונות הבר כן אף שלא בדקנו בהם. ומה שאנו אוכלים אוונות ובר אוונות שלנו שהם בני תרבות על כרחך הוא ע"פ המסורת, אבל על בר אוונות ואוונות הבר אין לנו מסורת והאין נתיר אותם אף לדעתו כו', ומכותלי דברי הכ"פ ניכר שלא בדק אוונות הבר וכו'. עכ"ל התשו"ת. והצמח צדק שם הביא סיוע לזה מספר התרומה (סי' כ"ו) שכתב, וז"ל: כגון הני אוונות שאין להם זפק, עכ"ל. וכן הכלבו (סי' ק"א) כתב בשם העיטור, וז"ל: ואי לא ידעינן אי דריס אף על גב דאית ביה שני סימנים טמא, אי לא פשיטא ליה דלאו מין עורב הוא כגון אוונות ומינייהו, עכ"ל. הרי שכתבו הראשונים בפשיטות דאוונות אין להן זפק.

והנה הני מקצת אוונות [שאין עליהן מסורה שהיו נאכלין בימי חז"ל] לשיטת רבינו תם כיון שאין להן רק ב' סימני הגוף אף שאינו דורס אפשר שהן מה"ט עופות הטמאים, לכן שפיר כתב האו"ה מתחלה דאפילו במקצת אוונות ובר אוונות שיש להן קבלת הגאון שבידוע שאין דורס מפני שחרטומו או כף רגלו רחבין, מ"מ עדיין לא יצאנו מחשש שיטת ר"ת שמא הן מה"ט עופות שיש להן ג' סימנים טהרה ב' סימני הגוף וחד שאינו דורס. וגם הביא דברי רש"י ז"ל שאין להכשיר שום עוף בשלשה סימנים שבגופו לבד [דלר"ת בזה לחוד סגי דבודאי אינו דורס], דלשיטת רש"י ג' סימנים בגופו הרי איכא למיחש ל"ט עופות הטמאים, ולא סגי מה שראינו שאוכל בלי דריסה, רק צריך שיש קבלה עליו שאין דורס. הרי שחושש האו"ה לב' השיטות, קבלה שאין דורס עם ב' סימני הגוף לא סגי דחוששין לשיטת רבינו תם שמא מה"ט עופות הם שאינן דורסין, ג' סימני הגוף ואינו ידוע אם דורס חוששין לשיטת רש"י ש"ט עופות הטמאים יש להם ג' סימנים. ולכן כתב דהמסקנא והמנהג שלא לאכול שום עוף כי אם במסורת שהוא כשר, פי' "שיש מסורת שאין דורס ויש בו הג' סימנים טהרה בגופו", דהיינו שהצריך דייקא כל הד' סימנים, שאם יש בו ג' סימני טהרה בגופו [בעופות שיש להן זפק], וגם בודאי אינו דורס שפיר יש להתיר וליכא למיחש למידי, שהרי יש לו כל ד' סימני טהרה.

אך הוסיף בעל האו"ה חומרא בידוע שאינו דורס דלא סגי שבחן בעצמו ונתברר לו בבירור שאינו דורס, רק צריך שיתברר על ידי קבלה או מסורת שאינו דורס, ושפיר סמך להתיר ע"פ קבלת הרז"ה דחרטומו רחב וכף רגלו רחבה הוי ידוע שאינו דורס, ולכן הביא לבסוף דברי הרא"ש שעופות הידועין שאין דורסין כגון אותן שחרטומיה או כף וכו', דאם נמצא בהן גם הג' סימני טהרה בגופו שפיר דמי לסמוך על הקבלה [ולא מיירי ממין האוונות]. וכעין זה פי' הפלתי (בסו"ד בקונטרס פני נשר) דברי האו"ה ודחה דברי הצ"צ (הקדמון סי' כ"ט) שהביא רא' לאסור מדברי האו"ה שאוסר במקצת בר אוונות, והוכיח דגם האו"ה מודה בג' סימנים ואינו דורס [רק בזה לא צדקו דברי הפלתי דאוונות אין לו ג' סימני הגוף כנ"ל]. ונפלאתי על הפלתי שהאריך להוכיח שהאו"ה מודה לקבלת הרז"ה, שהרי מפורש כן בסוף דבריו שחזר להביא דברי הרא"ש שסמך ע"ד הרז"ה בשיש לו ג' סימני הגוף וקבלת הרז"ה.

ולדברי האו"ה י"ל שמפרש חומרת רש"י גבי תרנגולתא דאגמא דמיירי שפיר אף ביש לה ג' סימני הגוף ואינו דורס, אפ"ה לא התיר רש"י ז"ל אלא במסורה שאינו דורס. ולדבריו יש לפרש דברי רש"י ז"ל, מתחלה כתב רש"י לשיטתו שכל י"ט עופות הטמאים יש לו ג' סימני טהרה, "ומתוך שאין אנו בקיאים בהן" פי' ב"ט עופות, יש לחוש בכל עוף הבא לפנינו בג' סימני טהרה שמא הוא מה"ט עופות טמאים הדורסים, ואף שאינו דורס עכשיו אכתי יש לחוש שהוא ממינים הטמאים, ושלא ידרוס לאחר זמן כתרנגולתא דאגמא, ולכן "אין עוף נאכל לנו אלא במסורת, שמסרו לנו אבותינו שהוא ממין טהור, דהיינו שידעי שאינו מאותן

מינים הטמאים הכתוב בתורה, טהור ואין צורך לבדוק אחר שום סימן טהרה אחרת, וזה מועיל גם באין לו סימני הגוף. ושוב הוסיף רש"י לומר "ובמסורת יש לנו לסמוך כדאמר לקמן שעוף טהור נאכל במסורת", דהיינו אף באופן שלא מסרו לנו אבותינו שהוא מין טהור, אבל יש לפנינו כל הג' סימני טהרה בגוף וגם נתברר במסורת שמין זה אינו דורס, יש לסמוך על מסורה כזה דבודאי טהור, ואין צורך למסורת מאבותינו שהוא מין טהור כיון שיש לו ג' סימנים, ויש לסמוך במכל שכן מהא דלקמן שעוף טהור נאכל במסורת.

ויתישב בזה יתור הלשון, שמתחלה כתב רש"י ז"ל דאין עוף נאכל לנו אלא במסורת שמסרו לנו אבותינו בטהור, ושוב כתב עוד הפעם, ושלא מסרו לנו יש לחוש, ובמסורת יש לנו לסמוך, דלכאורה הך סיפא מיותר, ורבותינו בשו"ת מהר"י אסאד (סי' צ"ב) ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' צ"ט ד"ה ויש להביא) נתקשו בביאור דברי רש"י אלו, יעו"ש. ולפ"ד או"ה הארוך יפה מתפרש, ודו"ק היטיב.

ולפי דברי האו"ה צריך לומר דמסורת שאינו דורס אינו דומה להמסורת מדינא דגמרא שנתבאר לעיל (אות א'), דהתם בעינן מסורה שעוף זה הוא עוף טהור ואינו מהמינים הטמאים, ומסורה זו צריך להתייחס הקבלה ממי שה' מוחזק לן שמכיר כל העופות הטמאים ובקי בהן ובשמותן [כמו שיתבאר להלן ענף ג'], אבל מסורה שכתב האו"ה הכוונה שאל יסמוך האדם על עצמו לומר שראה שאוכל בלי דריסה, רק שצריך מסורה על זה שבאמת כבר עברו כמה ימים ושנים ולא ראוה דורס. ולפי זה מיושב תמיהת הש"ך (סק"ט) על האו"ה, שכתב דאף במסורת בעי ג' סימנים, ותמה הש"ך עליו דבמסורת אפילו אין בו שום סימן מותר כל כמה דלא חזינן דדרס, וכמו שהוכיח שם בס"ק ו'. ולהנ"ל א"ש דאין המסורת שכתב האו"ה שוה להמסורה שמבואר בגמרא ובראשונים, דהש"ך בסק"ו מיירי ממסורה מדינא דגמרא, דהיינו להתיר עוף אע"פ שאין לו שום סימן טהרה בגופו ואינו ידוע שדורס, דכל שיש מסורת שזהו טהור דינו כמכיר הכ"ד עופות. אבל האו"ה מיירי שהמסורת אינו אלא שעוף זה אינו מהדורסים, ושפיר בעי גם סימני טהרה דבל"ז יש לחוש ל"ט עופות הטמאים לשיטת ר"ת. ועל כרחק צ"ל כן דהרי בפ' כתב האו"ה שם בתו"ד: ואפילו בלא בדיקת הג' סימנים, יכול לאכול כל עוף שנוהגין העולם בו היתר דהיינו במסורת. הרי שפתו ברור מללו דגם הוא ס"ל דבמסורת ממש אין צורך בסימני טהרה, הרי מבואר כדברינו דמיירי מתרי גוונא מסורת.

ובדברינו יתיישב מה שנתחבטו האחרונים בענין המסורת, דלפ"מ שכתב הצמח צדק (הקדמון בתשו' הנ"ל) שאי אפשר לסמוך על המקומות שנוהגין היתר באווזות שאינן בני תרבות, דאפשר שבאותן מקומות נוהגין היתר שסמכו על קבלת הרז"ה שכל עוף שחרטומו רחב וכפ רגלו רחבה בידוע שאינו דורס, אבל אנן נגררין בתר בתראי א"ו הארוך והרמ"א שכתבו שאין לסמוך על זה. ולפ"ז כתב מהר"ם שיק בתשו' (סי' צ"ט ד"ה אמנם אם יתברר) דא"כ איך יש לסמוך כלל על מסורת ממקום אחר, ניוחש שמא הורה להם כשיטת ר' משה בר"י דג' סימנים לחוד סגי, וכן נתקשה בזה טובא בשו"ת בית יצחק (יו"ד סי' ק"ו אות י"ב ג') והאריך בזה. ולדברינו א"ש, דהלא כשיש לפנינו עוף שיש לו ג' סימני טהרה היינו ג' סימני הגוף, הצריכו האו"ה והרמ"א שיהי' מסורת על זה שאינו דורס, והנה קי"ל דאי אשתכח דדריס או שחולק את רגליו אין לסמוך על המסורת וקבלה בטעות הוא כמ"ש הש"ך (סק"ו), א"כ בכל עוף שיש על זה מסורת טהרה, על כרחק נתברר שזה כמה ימים ושנים לא אשתכח דדריס, א"כ הרי יש לנו גם מסורת שאינו דורס, וסגי בזה אף לשי' הרמ"א. וכן מוכח בתשובת מרן הדברי חיים (בסוף התשו') שכתב בנידון הקיבריציני הינער, דבודאי ראוי לסמוך על מסורה של ארץ ישראל, ובפרט שידועים בבירור שאוכלים אותן שם מעת מרן הבית יוסף זלה"ה ודורות למעלה ממנו, ובודאי ראוי לסמוך על מסורת מרן הקדוש בית יוסף ז"ל. ולכאורה הלא מרן הבית יוסף לא הצריך מסורה רק באינו יודע אם דורס אין לסמוך על ג' סימנים, אבל בד' סימני טהרה שידוע שאינו דורס לא בעי מסורת, ולפי הנ"ל א"ש דכיון שאוכלים אותו עוף מימי מרן הבית יוסף, על כרחק לא ראינוה מאז עד עתה שדרס, שפיר הוי מסורת גם לדעת הרמ"א.

[ואגב אורחא אבא אל העיון בדברי מרן הד"ח ז"ל, שכתב שם (בתחלת התשו'): ידוע שבג' סימנים בגופו ולא ידעין אם דורס שלא חזינן דדרס דעת רש"י ז"ל להחמיר, כיון דחזינן שתרנגולתא דאגמא לא החזיקו בדרוסה ולבסוף חזיוהו דדרסה, הרי דחיישינן לשמא ידרוס ויתגלה שדרס כן פירש רש"י ז"ל. דלדברי רש"י ז"ל היכא שאין לו רק ג' סימנים לבד, ולא נתברר שאינו דורס מדינא אסור למי שאינו בקי, דיש לחוש ל"ט עופות הטמאים, ולמה לי מטעם חששא דתרנגולתא דאגמא. ונראה דס"ל להד"ח דלדעת רש"י שפי' בדברי אמימר (סב). והוא דלא דריס כי משכחנן ביה סימן אחד מחזקינן ליה בטהור כל כמה דלא חזינן ליה דדריס. ה"ה כשיש בו ג' סימנים כל כמה דלא חזינן ליה דדריס מחזקינן ליה בטהור, ורק מטעם החשש שטעו בתרנגולתא דאגמא צריכין להחמיר בדבר שמא ידרוס, וילע"ע].

ישוב דברי הרמ"א מהשגת האחרונים

והבה נא לכוון דרכנו בביאור דעת הרמ"א, הנה לפי שנתבאר דגם האיסור והיתר מתיר עוף עם ג' סימני טהרה בגופו וחרטומיה או כף רגלה רחבין, תקשי למה החמיר הרמ"א בסעי' ג' ע"ד המחבר, שהרי גם המחבר לא התיר בעוף שחרטומו רחב וכף רגלו רחבה כשל אווז רק ביש לו שלשה סימנים בגופו כדברי הרשב"א והרא"ש. וכן כתב להקשות הד"ח בתשו' הנ"ל: דבאמת קשה מדוע החמיר כל כך, דבג' סימני טהרה ובחרטומו רחב וכף רגליו רחב כולי עלמא מודים דטהור, ולא נמצא בשום אחרון להחמיר. וכן הקשה השואל בשו"ת אבני נזר הנ"ל על הרמ"א דבג' סימנים בגופו גם א"ה מתיר. ובספר ערוגות הבשם מהגאון בעל שם ארי' (קונטרס התשובות סי' ט"ז) הרחיק ללכת דהרמ"א לא היה בקי באווזות ולא ידע שאווזין אין לו זפק³, ולפיכך סבר שהא"ה אוסר גם היכא שיש לו ג' סימני טהרה בגופו וגם יש לו קבלת הרז"ה שכן רגלו וחרטומו רחב אפ"ה אסור. ועי' בשו"ת שם ארי' (סי' כ') שהגאון בעל שו"מ כתב לו שאף בעיקר היתר העופות נכונים דבריו, מ"מ לא נחא לי' דלימרו הכי דאדונינו הרמ"א לא היה בקי באווזות ולא ידע שאין להן זפק, ועיי"ש שלמעשה גם הוא נדחק בדברי הרמ"א בפ"ה הא"ה, ורצה למחוק תיבות "במקצת אווזות ובר אווזות" שכתב בא"ה. והשם ארי' החזיק בדעתו דהרמ"א טעה בדבר וניחא לי' בכך יותר מלמחוק הגירסא בדברי הא"ה יעו"ש. ולדברינו אין צורך לכל זה, שהדבר ברור שהא"ה חשש לכל הדיעות כנ"ל, ולכן לא התיר באווזות אף בקבלת הרז"ה מטעם שאין לו רק ב' סימני הגוף, ואף בג' סימני הגוף לא התיר רק במסורה שאינו דורס, וא"ש מש"כ דצריכין מסורה עם ג' סימני טהרה. אבל אכתי צ"ב למה החמיר הרמ"א יותר מהא"ה ולא סמך על קבלת הרז"ה.

אולם דבר גדול דיבר רבינו הרמ"א ז"ל, בדרכי משה שהעתיקתי לעיל מבואר שלא על דברי הא"ה בלבד תקע יתדו להחמיר, שהרי אחר שהביא דברי הא"ה דאין לאכול שום עוף אלא במסורת [דהיינו במסורת שאינו דורס], כתב; וכן נ"ל לפסק הלכה, דהרי רבינו ירוחם כתב דאותה הסיגואני"ה המקננת בביתים הגבוהים וכו', ומצינו שכתב הרא"ש בתשובה שהיא טמאה, הרי לך דאע"ג דאנו רואין בה כל סימני טהרה אפ"ה היא טמאה, ולכן אין להתיר שום עוף על הסימנים רק במסורת. הרי מפורש דעיקר יסוד דבריו בנויים על הפלוגתא של רבינו ירוחם והרא"ש בעוף שקורין סיגואני"ה.

ביאור דברי רבינו ירוחם ותשובת הרא"ש

ונראה לענ"ד לבאר דבריו ע"פ דרכו של הדברי חיים ובביאור יותר, דהנה רבינו ירוחם שם (תוא"ו נתיב ט"ו אות כ"א) אחר שהעתיק דברי הרא"ש בפסקים שכתב ע"ד קבלת הרז"ה דראוי לאכול אם נמצא בו ג' סימני טהרה בגופו, ואין לחוש שמא דורס, כתב, וז"ל: ולפירוש זה הסיגואני"ה המקננת בביתים הגבוהים היא טהורה, שיש לה כל סימני טהרה כמו אווז ממש, וגם כף רגלה רחב כמו אווז, וידוע שאינה דורסת, וקבלתי שהיא עוף טהור, וראיתי כמה מקומות שנוהגין בו היתר. ויש מקומות שנוהגין בה איסור, שסוברים שהיא חסידה הכתובה בתורה, ואין זה טעם וכו', והאריך שם להוכיח שאין לסמוך על השמות שאין אנו בקיאים בשם העופות לא לאיסור ולא להיתר, עיי"ש בדבריו. אמנם הרא"ש ז"ל כתב בתשו' הנ"ל לאסור העוף הנקרא סיגונוניא כי אנו קורין לו חסידה, כך אנו מקובלין בארצנו. ואין לסמוך על מסורת המקומות שאוכלין אותו, שיאמרו לך עוף טהור נאכל במסורת, ואנו מקובלין שהוא טהור. דשם אדם אחד סמך על חכמתו ובדק בסימניו והכשירו, ואין לסמוך על זה, כי שמא דורס הוא. ועוד, כי יש תשע עשרה מיני עופות טמאים שיש לכל אחד ג' סימני טהרה, ושני מיני עופות טמאים שיש לכל אחד ב' סימני טהרה, הילכך אין לסמוך על עופות על בדיקת סימני טהרה. וכן מצינו בחכמי התלמוד (חולין סב:), שהיו אוכלין עוף והיו סבורין שהוא טהור, כי מצאו לו סימני טהרה ואחר כך אסרוהו, וכל שכן בדורות הללו שאין לסמוך על בדיקת עופות, עכת"ד הרא"ש.

³ והנה השם ארי' בספרו ערוגות הבשם שם הביא ראי' דאין לאווזין זפק, מהא דאיתא ביו"ד (סי' כ"ד סעי' ב') דבעוף שיעור השחיטה למטה בהוושט הוא עד הזפק. וכתב הרמ"א ע"ז, ועוף שאין לו זפק, עד בין האגפים. והבאר הגולה ציין שם דעוף שאין לו זפק פ"ה כגון אווזא. והדבר גלוי ידוע לכל שאווז אין לו זפק והרמ"א טעה בדבר פשוט שתינוקת ונשים יודעים עיי"ש. ואני אומר דח"ו לומר כן ולא נחא למרייהו למימר הכי דהרמ"א הבקי בכל חכמות יטעה בדבר שתינוקת של בית רבן יודעין. ועיינתי בב"י שם שהביא דין זה בשם מצאתי כתוב, ומקור הדבר הוא בשחיטות אשכנזיות המובא הרבה פעמים בב"י וברמ"א, ומצאתי דאיתי לידי הך שחיטות אשכנזיות והרמ"א קראו בשם שחיטות ישנים, ושם מפורש דברי הב"י אלו בזה"ל: ובאווזא שאין לה זפק למטה עד בין האגפים. הרי שבדאי ידע רבינו הרמ"א מזה שהרי מרבה להעתיק מדבריו בכמה מקומות (עי' סי' י"ח ס"ד, סי' כ"ד ס"ט), וכן דיני טריפות מביאו בשם בדיקות ישנים, ובני ישראל יוצאין ביד רמ"א

העוף סיגואניא

ולכאורה דברי הרא"ש צ"ב, דהרי רבינו ירוחם תלמיד הרא"ש וחי באותו תקופה כותב בפירוש דהסיגואניא יש לה כל סימני טהרה כמו אווז ממש, וגם כף רגלה רחב כמו אווז וידוע שאינה דורסת, ואם כן מאי כותב הרא"ש דאין לסמוך להתיר דשמה דורס הוא. וחזק דעתו שאין לסמוך על בדיקת סימני טהרה בעופות מפני שיש תשע עשרה מיני עופות טמאים שיש לכל אחד ג' סימני טהרה, ושני מיני עופות טמאים שיש לכל אחד ב' סימני טהרה, והרי אותו עוף הרי יש לו כל סימני טהרה וגם ידוע שאינה דורסת, והרא"ש עצמו בפסקיו נקט שיש לסמוך על זה בג' סימני טהרה. ואל תשיבני דהלא לא כתב רבינו ירוחם רק שיש לו כל סימני טהרה כמו אווז, וכבר הבאתי דאווז אין לו סימן טהרה של זפק, ולכן שפיר אין לסמוך על ב' סימני הגוף וידוע שאינה דורסת דיש לחוש לשיטת ר"ת וכנ"ל. אבל זה אינו דאם אין להסיגואניא זפק לא היה רבינו ירוחם מתיר, שהרי במפורש כתב הרא"ש שאינו סומך על קבלת הרז"ה רק בג' סימני הגוף, ורבינו ירוחם בעצמו הביאו שם לפני זה, וגם הוא בעצמו כתב לפני זה דצריך לחוש לב' השיטות שכתב בלשונו; ויש שפסקו שאין לנו לאכול שום עוף שאין אנו בקיאים דשמה דורס, ולפיכך אין לאכול אפילו יש בו כל הג' סימנים בגופו, אלא במסורת אבותינו שהוא טהור וכן עיקר, דאפילו יש בו כל שלשה סימנים בגופו חיישינן שהוא מכל"א עופות טמאים המנויים בתורה [לשי' רש"י], אם אין בו כי אם שלשה סימנים חיישינן שמה הוא מכל"א עופות טמאים לפר"ת, עכ"ל. הרי מפורש שחשש לב' השיטות, והאיק התיר העוף הנקרא סיגואניא, וכן הכריח הצ"צ (ליובאוויטש) בתשו' הנ"ל (אות ד') דעל כרחק צ"ל לר"י שסיגואניא יש לה ג' סימנים בגופו, ומש"כ כמו אווז הוא באמת אינו מדוקדק, יעו"ש שנדחק בדבר.

והנראה לענ"ד בביאור הענין, דהנה רש"י ז"ל ראש רבני אשכנז כתב בפירושו על התורה (ויקרא י"א יט) החסידה זו דיה לבנה ציגוני"ה, וכן פי' בפסוק (ירמ' ח' ז) גם חסידה בשמים ידעה מועדיה, ציגוניא"ה בלעז. הרי שרש"י ז"ל שחי כמה מאות שנים לפני הרא"ש ורבינו ירוחם, ופי' בפשיטות דחסידה הוא העוף הנקרא כך בשם סיגוניא"ה, וא"כ היה פשוט לבני אשכנז שכך שמו, והרי כתב מרן הד"ח בתשו' (ח"מ ח"א סי' כ"ג): רש"י ז"ל ידוע שקיבל איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה, כמבואר ביוחסין ושאר ספרי היחוס. ולכן דחה הרא"ש דעת המתירים ונקט לעיקר קבלת בני אשכנז כמ"ש בתשובה, שהיה חשוב מאוד בעיניו קבלת רש"י ז"ל, והוא דבדקו וראו שיש לו כל סימני טהרה וידוע שאינה דורסת, חשש הרא"ש דאין לסמוך על זה "כי שמא דורס הוא", וציין למה שטעו חכמי התלמוד והתירו תרנגולתא דאגמא. ביאור דבריו דכשם שרש"י ז"ל חשש לדידן שאין אנו בקיאים בעופות הטמאים וחוששין שמא ידרוס לאחר זמן, ה"ה דיש לחוש לעוף שאינה דורסת עכשיו שמא מלפנים היתה דורסת ולכן נחשבת בין המינים הטמאים, דלדעת רש"י י"ט מינים טמאים יש להם ג' סימני טהרה ודורסים, ובהמשך הזמן חדלה מלדרוס ונשכח הדבר, ואין ראוי ממה שרואין שאינו דורס עכשיו לדחות המסורה מקבלת רש"י דור אחר דור לאיסור שזהו עוף טמא חסידה, דיש לחוש שבימים הקדמונים היתה דורסת ושוב חדלה מלדרוס.

ובזה נתיישב לי דקדוק עצום שהרא"ש בחולין (פא"ט סי' נ"ט) העתיק לשון רש"י ז"ל; ומתוך שאין אנו בקיאים בה, נראה לי שעוף הבא לפנינו יש לומר "שמא דורס הוא", וכן הוא בטור, וברש"י גופי' איתא הלשון; ומתוך שאין אנו בקיאים בהם נראה לי דעוף הבא לפנינו יש לומר "שמא ידרוס", ואפשר דבכוונה הוסיף הרא"ש ע"ד רש"י, דאף שאין אנו רואין שדורס יש חשש שמא היה דורס מלפנים, ולכן אף שנוכחנו לדעת זה כמה שנים שידוע שאינה דורסת, אעפ"כ יש לחוש שמא מלפנים דרסה והרי הוא בכלל הטמאים.

אכן אם באנו לידי מדה זו הרי נפל פיתא בבירא, למה אמרו חכמים כל שיש לו ד' סימנים טהרה הללו בידוע שהוא טהור, והיאך פסק הרא"ש גופי' לסמוך על קבלת הרז"ה עם ג' סימנים, וצ"ל דהרא"ש לא אמרה רק על הסיגואניא, כיון שהיה ידוע עליה שנתפרשה בין העופות הטמאים אין לסמוך על סימני טהרה שבה, וגם קבלת הרז"ה לא יועיל להסיר ממנו שם טמא, דבדורות הללו אין לסמוך על בדיקת עופות, אבל בעוף שאין לנו שום מסורה לאיסור אין לחוש לכך.

והשתא דאתית להכי יובן שפיר פסקו של רבינו הרמ"א, דכיון שראינו בעוף הבא לפנינו שהי' לה כל סימני טהרה וגם היה ידוע שאינו דורס כדברי ר"י, ואף על פי כן אסרו הרא"ש ז"ל שהוא מעופות הטמאים, אם כן נקט רבינו הרמ"א להחמיר חומרא יתירה שלא נסמוך על מה שיש לו ג' סימני טהרה וגם ידוע שאינו דורס, שיש לחוש לדידן שאין אנו מכירין בעופות הטמאים אולי יבא לפנינו עוף שאין אנו

יודעין שהוא מעופות הטמאים ונטעה להתירו, שהרי מעשה שהי' בעוף הסיגואניא שבאו לידי מכשול להתיר עוף טמא מפני שהי' לו כל ד' סימני טהרה, על כן גדר עלינו הרמ"א ז"ל דאפילו יש לו ג' סימני טהרה לא סגי שיתברר לפנינו שאינו דורס, ואף קבלת הרז"ה לא יועיל, רק צריך מסורת בפירוש שעוף זה אינו דורס, ובזה יסולק מעלינו כל ספק, דאם מחפשיין אחר מסורה שאינו דורס ואין סומכין על הבדיקה וסימנים, הית' נמסר מדור אחר דור שזהו ממין הדורסין וטמא הוא. והגם שהרא"ש עצמו נקט דבסתם אין לחוש לכך, ודוקא בעובדא דסיגואניא שהחזיקו בפירוש לאיסור בספרד ואשכנז ע"פ קבלת רבותיהם, אבל בסתמא אין לחוש בעוף שיש בו ד' סימנים שמא הוא מעופות הטמאים. לזה כתב הד"מ בסו"ד, ואף על גב דיש לדחות ראיה זו ולומר דלמעוט כזו לא חיישינן, מכל מקום יש להחמיר, כן מתבאר בדברי מאור עיננו הדברי חיים. וכן משמע מהפמ"ג (שפ"ד סק"ח) שכתב דאין לזוז מפסק רמ"א, אף לשיטת יש"ש דסובר דעיקר כשיטת רבינו משה בר' יוסף דאין לך בעופות טמאים א' שיהיו לו ג' סימני טהרה, כיון שהוא בעצמו כתב כדברי הרא"ש דאם מקובלים דעוף זה טמא אין לסמוך על ג' סימנים. הרי דעיקר טעם הרמ"א כיון שאפשר שיש קבלה על אותו העוף שהוא טמא.

ובזה סרה מה שראיתי מקשים שדברי מרן הדברי חיים סותרים זה את זה, דבתשובה שלפני זה (סי' מז) כתב להגאון בעל גורן דוד שיש לסמוך על עדות אע"ג דהוי תרי ותרי, בדבר זה שלרוב הפוסקים ראשונים ואחרונים מותר בג' סימנים כידוע למעיין בסוגיא, ורק חומרא בעלמא מחמיר המחבר, וכמבואר זה בפרי חדש, והרמ"א מחמיר עוד יותר אפילו בחרטום רחב, אבל בודאי שאינו רק חומרא בעלמא. ובתשו' שלאחריה (סי' מ"ח) כתב דמהרשב"א והלבוש משמע דלא משום חומרא מחמירין, רק הוא ממש ספק. ולפי מה שביארנו א"ש דאה"נ חומרת הרשב"א להחמיר כרש"י זה אינו חומרא בעלמא, רק דפירושא דשמעתא יש משמעות נוטה כדברי רש"י, משא"כ חומרת הרמ"א להחמיר לאסור בכל עוף אע"פ שיש בו ג' סימני טהרה וידוע שאינו דורס שצריך גם מסורת מדמצינו כן בסיגואניא, אין זה אלא חומרא בעלמא, כמו שכתב הרמ"א בעצמו בדרכי משה להדיא, ומיושבים דברי הדברי חיים בפשיטות.

חומרת הרמ"א בנוי על שני יסודות

העולה מזה דחומרת הרמ"א בנוי על שני יסודות, א' ע"ד האיסור והיתר הארוך דאף עוף שיש לו ג' סימני טהרה, אין סומכין על ידוע שאינו דורס אלא כשיש קבלה ע"ז [כהרז"ה], או מסורת שאינו דורס. ב' ע"ד הרא"ש דאע"פ שידוע עכשיו שאינה דורסת, וגם יש להעוף הסימן דחרטומו וכך רגלה רחבה, עדיין יש לחוש שמא הי' ידוע מלפנים שהוא מעופות הטמאים ונשכח הדבר. ובשניהם יחד חלק על המחבר שלא לסמוך גם על קבלת הרז"ה בג' סימנים, דעדיין יש מקום לומר דעוף טמא הוא כמו הסיגואניא, רק צריכה דוקא ג' סימנים ומסורת על העוף שאינו דורס.

ומדוקדק בזה לשון הרמ"א שכתב ואין לאכול "שום עוף" אלא במסורת שקבלו בו שהוא טהור, דדבריו אמורים לענין עוף הבא לפנינו ואין מכירים אותו אם טמאה או טהורה, ע"ז קאמר דאין לסמוך על בדיקת הסימנים, והיינו אף שיתברר לנו שאינו דורס וא"כ הרי יש לו ד' סימני טהרה, עדיין יש לחוש שמא הוא מעופות הטמאים, ומלפנים היה דורס, ואף שאין אנו רואין בו עכשיו שום סימן טמאה אסורה. ולכן הדגיש וכתב "שום עוף" דלא רק העוף שידענו שנתפרש בין המינים הטמאים [כמו הסיגואניא], רק בכל עוף יש לחוש לכך, ואין אוכלין אלא במסורה שקבלו שהוא טהור, דבזה צריכין מסורה שהוא טהור.

אמנם הרמ"א לא קאמר אלא שאין סומכין על קבלת הרז"ה כיון שהקבלה בפ"י עוף החסידה סותר זה, אבל מסורת על עוף שאינה דורסת שהצריך האיסור והיתר הארוך, שפיר יש לומר דסגי גם לדברי הרמ"א והיכא דאיכא מסורת שאינו דורס ויש לו ג' סימני הגוף [דבאין לו הג' סימנים צריכין מסורת שהוא עוף טהור ולא סגי במסורת שאינו דורס כנ"ל] גם לרמ"א סמכין לאכול העוף.

נמצינו למידן דכל חומרת הרמ"א שסגר עלינו הדרך שלא לסמוך בד' סימני טהרה, היינו דוקא מחשש שמא הוא חד ממיני עופות הטמאים הכתובים בתורה שאין אנו בקיאים בהן, אבל מין הידוע לנו מעולם שהם מעופות הכשרים, אע"פ שעכשיו מצא מין זה ממש בשינויים קלים [שהדרך להשתנות מחמת שינוי מקומות כמו שיתבאר בארוכה להלן ענף ב'] אין חשש דשמא הוא מהעופות הטמאות הכתובים בתורה, דמהיכי תיתי נחוש לחששא רחוקה כל כך, הרי יותר יש לתלותו בדדמי לי' מלתלות במין אחר לגמרי.

והנה מין התרנגול הלא מינו ידוע מעולם וכל הש"ס מלא מהן, והוא עוף הבייתי שגידולו בין בני אדם, וכאמרם ז"ל בריש פרק כיסוי הדם (חולין דף פד.) ת"ר אשר יצוד, אין לי אלא אשר יצוד, נצודין ועומדין מאליהן מנין, כגון אווזין ותרנגולים, ת"ל ציד מ"מ, א"כ מה ת"ל אשר יצוד למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה הזאת. ולהלן שם (דף קלח:) במתניתין איזהו שאינו מזומן כגון אווזין ותרנגולים שקננו בפרדס, פי' רש"י שמרדו ויצאו מן הבית ואין חוזרות לבית ונעשו מדבריות, הרי שלא מצא רש"י ז"ל לפרש אווזין ותרנגולין שקננו בפרדס, רק באופן יוצא מהכלל שמרדו, שאווזין ותרנגולין תמיד גדילין עם בני אדם. ועוף זה היו מכירין אותו מעולם שהוא ממין הכשירין שיש לו ג' סימני טהרה, וכל אכילתו הוא כמו עופות הכשרים התורים ובני יונים, ולית בי' ענין דריסה כלל, ומבואר דאף לדברי האיסור והיתר הארוך בחומרת רש"י, דלא סגי בד' סימנים, עכ"פ במסורת שאינה דורס סגי, ואין לך מסורת גדולה מזו על מין התרנגול שאינה ממין הדורסין.

וראי' לזה דבתרנגולים פשיטא להו להפוסקים דאינן ממין הדורסין, שהרי רש"י ז"ל נתן ב' סימנים על עוף הדורס, במשנה (דף נט.) כתב: האוחז בצפרניו ומגביה מן הקרקע מה שאוכל, וע"ז הקשה ר"ת בתוס' (דף סא. ד"ה הדורס) דהלא אפילו תרנגולת עושה כן. ולהלן בגמרא (דף סב. ד"ה והני) כתב: ונראה לי שכל עוף הנותן רגלו על האוכל כשהוא אוכלו, ומחזיקו ברגלו שלא ינוד ולא ינטל כולו אצל פיו, הוא דריסה [ועי' בצ"ח שהאריך לפרש טעמו של רש"י ז"ל בשנותו את טעמו בפירוש הדריסה בגמרא ממה שפירש במשנה]. והר"ן (דף כ:) כתב ע"ז, והשיב עליו ר"ת א"כ אף התרנגולת עושה כן. [ועי' בהגהות הרש"ש על התו' הנ"ל שכתב ע"ד התוס' בשם רבינו תם מעולם לא ראינו לתרנגולת שמגביה ברגלה המאכל לפיה, ועי' בערוך השלחן סעי' ה' שהעיר ג"כ כן]. מבואר מדבריהם שדחו פי' רש"י ז"ל בסימן דריסה מהוכחה דהתרנגולת עושה כן, ולא אישתמיט חד לומר דאפשר שאותו מין תרנגול הוא מין הדורס, ועל כרחך דפשיטא להו וליכא לאיסתפוקי בי' כלל דהתרנגול בודאי אינו ממין הדורסין, ואם רואין שהתרנגול עושה כן הרי ודאי שזהו לאו סימנא דדריסה. ומה שחשש הרמ"א שמא יש קבלה על זה שהוא ממינים הטמאים המפורש בתורה, בודאי לית לן למיחש, דהרי ידוע לנו מעולם דתרנגולים הוא מין טהור. [ואל תשיבני מתרנגולת דאגמא, דהרי כבר הארכנו דלא היתה דומה לתרנגולים דעלמא, שלא היה לה ג' סימני טהרה, וחזן מזה יתבאר בענף ד' בארוכה דלא בכל תרנגול יש לחוש שמא הוא תרנגולת דאגמא].

נמצא שמין התרנגולים בכל מקום ליכא למיחש למידי, ואע"פ שיש שינוי קצת מאותן שיש במקומו כללא הוא בכל דוכתי דתולין הדבר במצוי, כדאית' בחולין (דף נא.) במשגרבן כרעא לאחורי' דתלינן בשגרונא דשכיח טפי מנפסק חוט השדרה. וכן הוא ביר"ד (סי' נ"ז סעי' י"ג) דתולין במצוי בין להקל בין להחמיר, וה"נ תלינן במצוי שהשינוי הוא מחמת שינוי מקומו ואין לחוש שמא הוא ממינים הטמאים.

לפי זה יתברר לן שריותא דנידון דידן בתרנגול קארני"ש, דאף אם היה בו צד ספק דהוא תרנגול חדש שלא השתמשו מלפנים [וכבר ביארנו בהקדמה שחלילה לומר כן], מ"מ ליכא למיחש למידי דהרי ידוע שהוא תרנגול הבייתי באותן מקומות שגידולו שם, ובכה"ג אף לדעת הרמ"א שרי. ומש"כ מרן הדברי חיים על העופות החדשים בימיו שאין שום שמץ היתר לפי מנהגינו על פי הרמ"א, ולא היתר רק מכח המסורה מארץ ישראל, מפני שעופות הללו היו משונים מאוד מכל מיני התרנגולים שהיו ידועים מלפנים באירופ"א, בתוארו וגידולו ובטבעו, ובנוצות שעל רגליהם, וכמו שכתב הד"ח שם (ד"ה גם נדמה) בדבריו לדחות מה שרצה החסד לאברהם להתיר מטעם שכן ונדמה, דקיי"ל כחכמים דשוכן עם טהורים ונדמה להם טהור, ובזה גם הרמ"א יודה דלא בעי מסורה, ע"ז כתב הד"ח, וז"ל: גם נדמה איננו דומה כלל לטהורה, לא בגידול רחבו וגופו, וגם לא באבריו כאשר הגידו והראו לי שאבריו בגופו לערך אברי עופות שלנו אינם שוים, וגם נוצות ברגליהם, וכמעט ראשו ורובו לפי דעתי אינם שוים, ולא מיקרי נדמה, עכ"ל. וכן מתבאר בכמה שו"ת שדנו בזה [יובא להלן ענף ב'], לכן הי' חושש שהוא עוף חדש לגמרי ואינו ממין התרנגולים, ובמין חדש שפיר יש לחוש לדעת הרמ"א וצריך מסורת. אבל תרנגול הקארניש ברור לכל שהוא ממין התרנגולים, ואינו רק בגדר נדמה אלא שוה להם לגמרי לכל דבר, ואין בו שינוי ממין התרנגול הנאכל מעולם רק שינוי תואר קצת כדרך התרנגולים שמשתנים ממקום למקום, שפיר יש לתלות דהשינוי בא משינוי המקומות, ומותרים באכילה אף לדעת הרמ"א ע"פ ביאורו של מרן הק' הדברי חיים ולית עלה שום חשש, ועלתה הדבר בטהרה בס"ד. [ולהלן ענף ב' הארכנו בגדר השינוי אימתי ועל מה יש לסמוך].

ענף ב
עוף כנף לַמִּינֵהוּ

[א]

יבואר דעת רבותינו הפוסקים בענין עופות החדשים שבימיהם

בשנת כת"ר געשה ורעשה ארץ בדבר אותן התרנגולים שהובאו לארצות אירופא מארצות המזרח, ונתעורר רעש גדול בעולם לכל מקום שבאו לשם, והמה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו לראות תרנגולים משונים הללו, שאמנם היו אצלם כמה מנהגים ונימוסים כתרגולים אבל צורתם היתה משונה למאוד, ובארצות הללו טרם ראו תרנגולים כאלו. ורבותינו בעלי אסופות בימים ההם עמדו על המדוכה לדון בכשרותם, ומצאנו ראינו בהם כמה חילוקי דיעות אי צריך למסורה חדשה. ואין המקום לקבץ כל האמור בענין לסדר ולברר כל דיעות פוסקים בזה שקצר המצע מהשתרע וצריך לזה חיבור מיוחד, אבל נביא דיעותיהם בקצרה בשביל פרט אחד שנתברר בדבריהם לברורי מילתא בנידון עופות שלנו.

נאמרו ונשנו בנידון זה כמה חילוקי דיעות בדברי הפוסקים:

דעת המתירים

הרבה גדולי עולם קים להו בשעתן דאף לאחר רוב השינויים שבהם אכתי הוי בגדר נדמה להתרנגולים שהיו שכיח עד אז ואינו צריך מסורה חדשה, וסמכו להתירם על מסורת התרנגולים הנאכלים מעולם. כמו שכתב הגאון בעל שם ארי' בספרו ערוגות הבשם על י"ד (קונטרס התשובות סי' ט"ז) שהאריך טובא להתיר תרנגולים אלו, ובתחלת דבריו כתב טעמא דהיתירא דמה לי תרנגול קטן או גדול, וכמו שיש בכמה מדינות שוורים גדולים ובכמה מדינות יש שוורים קטנים, וכן עזים וכבשים ואילים, והכל לפי גידול מדינתם, כן הוא בתרנגולים אלו הם ממדינה שמגדלת תרנגולים גדולים אבל הם מין אחד ממש עם תרנגולים שלנו, וכל מנהגיהם כתרגולים שלנו. ומה שנפסקה ההלכה בסי' פ"ב כי אין לאכול שום עוף רק במסורת נאמר רק באם שבא לפנינו איזה עוף חדש שלא שערם אבותינו על זה צריכים מסורת ואין לסמוך על סימנים כיון שמין עוף זה אין ידוע לנו אם הוא טמא או טהור, אבל מין הידוע לנו כמו תרנגולים שבא לפנינו מין זה ממש רק קצת גדול או קטן בקומה ובאברים, לא הוי זה שום ריעותא לדונו בשביל כך למין אחר חדש שנצטרך ע"ז מסורת מאבותינו, כי בכל מין ומין עופות ובהמות נמצאים גדולים וקטנים, ושינוי גדלות לא הוי שינוי כלל. והביא ראי' לזה ממה דאיתא בב"ק דף נ"ה ע"ב דמבואר שם דמחמת אריכת האברים וקוטנם או עובים פשיטא לי' להש"ס דלא הוי מין אחר מטעם זה, עכ"ד יעו"ש שהאריך עוד בכמה טעמים להתיר.

וכדברים הללו דיבר הגאון ר' שמעון סופר ז"ל אב"ד קראקא בעל מכתב סופר (י"ד סי' ג') בתשובתו למרן הק' מצאנז, אחר שהעיר שם על סמך ההיתר שהתיר הדברי חיים ע"פ עדות תלמידי חכמים מארץ הקדושה שהעידו שאותן התרנגולים הן הן נאכלים באה"ק במסורת מני אז משנים קדמוניות, וע"ז כתב שלאחיו הגאון בעל כת"ס הובאו לפניו תרנגולים מאה"ק וראה שהם משונים ואינן דומין להם. אמנם כתב שבכל זאת נאכלים בק"ק פרעשבורג ואינו מוחה בידם. וכתב לברר טעם המתירים, וז"ל: ואמרתי אני בלבי, אולי ס"ל למר אחי הגאון נ"י וב"ד הצדק דכל זה לא נאמר אלא במין אחד אשר לא ידענוהו מעולם. אבל זה המין החוש מעיד שהוא מין תרנגולים כמו אותן שאנו אוכלים מכבר במסורת, אלא שהם משונים קצת בגובה קומתם וחוזק בנין גופם, ומסורבלין בפשר, ורגליהם מגדלות נוצות יותר מאותן שלנו. מ"מ בשביל אותן השינויים לא נכחיש המוחש ביותר שהם מין א' עם התרנגולים שלנו, ומנהג אחד להם מנהג דרך ארץ שהזכירו חז"ל במס' עירובין (ק' ע"ב), והקורא קורא כדרכו שבעה קולות מחצות ואילך, כמבואר בפרק שירה ובזה"ק פ' ויקהל (דף קצ"ו ע"א) ושלמהוביתא אזלא ובטש בגדפוהי דתרנגולא וקרא, א"כ מה גבר בגברין גברא רבא קחזינא וקולו עב כאיש גבורתו. ומצאנו שינוים כאלה בכל מיני בהמות וחיות ממדינה למדינה באותו המין עצמו, אינה דומה פרה היוצאת ממדינת שווייץ וטירול, לפרה היוצאת ממדינת הגר פולין ורוסיא בכמה שינוים במראה וקומה וגודל קרנים בשורים, והרבה שינוים במין הצאן

כבשים ורחלים, וגם בבני אדם משונים בסרבול בשר ושער וגובה הקומה ועובי הקול ממדינה למדינה, ועוד כמה שנויים כידוע מדברי חז"ל ומפורסם, מ"מ שינויים הללו אינם מחלקים אותן למין אחר. וכן מתמה רבא בר רב חנן סוף פרק הפרה, אלא מעתה גמלא פרסא וגמלא טייעא דהאי אליה קועיה והאי קטין קועיה ה"נ דהוו כלאים זה בזה אלא אמר אביי וכו', ה"נ נלע"ד לכאורה בנידון התרגומים שלפנינו אין באותן השינוי כדאי להשוות מין אחר, וכיון דמין אחד הם די לן במסורה אחת במין התרגומים בכלל וכו', זאת אשר עלתה במחשבה לפני טעם לשתיקה זו דשתקי הני רבנן מר אחי הגאון וכל רבני מדינת אונגארן, דידעי בהא מילתא דהני תרגומים מאה"ק אינן אותם התרגומים ממש מ"מ לאו על מסורה דארץ הקדושה סמכו אלא דס"ל כסברתי, עכ"ל. [והוא בעצמו לא רצה לסמוך על ההיתר יעו"ש בדבריו]. נמצאו לדבריהם שיסוד מוסד להתיר ה' משום דחד מ'ינא הוי עם התרגומים ואין צריך מסורה חדשה.

דעת האוסרים

דעת גדולי האחרונים שחששו לאסור אלו התרגומים, והצריכו מסורה על הני תרגומים החדשים שהובאו בימיהם, מפני שה' נראה לעוף אחר, ולא הוי מין אחד עם התרגומים שהיו להם עד אז. ובראש האוסרים ה' הגאון בעל שו"ת גורן דוד מגדולי תלמידי מרן החת"ס שהרעיש העולם וכתב כמה תשובות לאסורן, ובתשובותיו בחלק יו"ד (סי' י"א) האריך טובא לברר איסורן, ובתשו' (סי' י"ב תשו' ב') כתב בלשונו; אני רואה חילוקים גדולים בין הני תרגומים קאשחינא לתרגומים שלנו, חדא דהתרגומים שלנו יש להם כרבלתא, ומוזכר בשבת (דף קי:) הרוצה שיסרס תרגול יטול כרבלתא, ואילו הקאשחינא אין להם כרבלתא כלל. גם נזכר שם בפרק המוציא יין (דף עז:) מאי טעמא האי תימרא דתרגולתא מדלי לעילא, דדיירי אדפי, ואי עייל קטרא מתעוורא. ופי' רש"י דדייר אדפי - שעולה בלילות על הקרשים והקורות, לכן עולה ריס עין התחתון על העליון מפני העשן שלא יכנס בעינו. וכן הוא שם (דף לה:) ביום המעונן מאי, במתא חזי תרגולא, ופי' רש"י (ד"ה חזו) דהתרגולין סלקו אקורות ללון. ואילו הקאשחינא הינער לנים בעמק. וכן לענין הטלת ביצים הם משונים, התרגומים שלנו כשיושבים על הביצים להוליד מוליכין את האפרוחים זמן הרבה², וגם אח"כ הוולדות שוהין זמן רב עד שמטילין את ביציהם, ואילו תרגולת קאחינא אינם מוליכות את האפרוחים אלא כג' שבועות, ומיד הם מתחילין להטיל ביצה, וכה"ג מחלק הש"ס סו"פ הפרה הא טעונה חדא ביעתא בשיחלא והא טעונה כמה ביעתא בשיחלא, עכ"ד. וכן בתשו' הנדפס בלבושי מרדכי (קמא יו"ד סי' מ"ד), ובתשו' מהר"ם ש"ק (יו"ד סי' צ"ט) נזכר כמה חילוקים שיש ביניהם לבין התרגומים השכיחים, וכתבו שאין להתיר החדשים מפני שאין דומים, וצריך מסורה עליהם יעו"ש³.

² מדבריו למידין שלא היו מצוי אצלם תרגול הלעגהאר"ן שמשמש בימינו לביצים, שהרי מין הלעגהאר"ן מיוחד שאין האם תרגולת העומדת לגדל אפרוחים, ואינם יושבים כלל על הביצים ובורחים מעליהם [ובלשונם נקרא נא"ן סיטער"ס], ודלא כמ"ש בהקונטרס העוף בהלכה ובמציאות (פ"א או"ק ד): ומתיאור כל הפוסקים מכל המדינות יוצא, שצורת התרגול הוא כצורת הלעגהאר"ן שהיא העוף שאנו משתמשים בה לביצים, וכן מבואר גם בכתבי העמים. ומדברי הגורן דוד מבואר דלא כדבריו שהוכיח בפסול תרגומים החדשים מפני שאין דרכן לטרוח בגידול האפרוחים כמו התרגומים שהיו מצויים בימיו, וכל הש"ס ופוסקים מלאים דרכן של תרגולת היתא לגדל אפרוחים שלה, וכדתנן (פסחים דף נה.) מושיבין שובכין לתרגומים בארבעה עשר ותרגולת שברחה מחזירין אותה למקומה, מלבד שינויים רבים שישנם אצל תרגולי הכחושים הלעגהאר"ן שאין להם מעליותא רק בהטלת ביצים, שלא היו כן בהתרגומים שהשתמשו מלפנים, וכן חסרה להם מדת הצניעות דאיתא בגמרא עירובין (דף ק:), שגם להתרגומים החדשים שבימיהם היתה כמבואר בתשו' מכתב סופר הנ"ל.

³ ומן הנכון להעתיק דבריהם מה שצויר ציירי מראיתם של התרגומים החדשים, ואפ"ה רבים וכן שלמים גדולי עולם נטו קו להקל לחשבם בכלל מין התרגומים. מרן הגאון מהר"ם ש"ק (יו"ד סי' צ"ח) כתב: ע"ד העופות אשר זה זמן לא כביר הובאו למדינתנו, והם גדולים יותר משאר תרגומים שלנו, וגם יש בהם איזה שינוי שיש להם נוצות על רגליהם. ובתשו' שלאחריה (סי' צ"ט ד"ה ותו) כתב בתו"ד: כבר העידו שאלו התרגומים החדשים מנהגם משונה דהם לנין ע"ג קרקע, ואינם עזין (כביצה דף כד:), וקולם משונה, ואין להם כרבלתא. ובשו"ת לבושי מרדכי (קמא יו"ד סי' מ"ד) העתיק תשובת רבו הגאון רי"א לאנדסבערגער מגדולי תלמידי חת"ס, ובתו"ד הביא מה שהשיב לאחד מהמתירים שאמר תרגול אינו אלא תרגול דא ודא אחת הוא, וע"ז כתב: האמת שהמה משונים מאוד מאוד מתרגומים שלנו, טבעם ומהותם אורחם ורבעם, וגם מראיהם כרבליהם ותארים אינם כתרנגול הביתה. רגלי הקאכניענינער המה ארוכים הרבה כמעט שליש יותר לפי ערך התרגומים שלנו, נוצותיהם לרוב מראה אחת להן והוא מראה גאלדגעהל, משא"כ תרגולת שלנו גוונים הרבה להם. ועוד כשני חדשים אחר שיוולדו המה ערומים בלי נוצות, ותרגומים שלנו מולבשים מיד בנוצותיהם. תרגול שלנו קולו דק, ותרגול הקאכניע עבי' קלא [וציין לדברי הר"ן בעוף אישטרני"ל שמחלק בענין נדמה מה שמזמר]. עכ"ד. ובשו"ת יד יצחק (ח"א סי' מ"ח) מהגאון מטאלטשאווא כתב: משונים בתוארם וקומתם, דהיינו שתואר שלהם נוטה לעיגול ושל מדינתנו המה נוטים לאורך, וקומתם רבו הרבה משל ארצנו, גם נוצתם לרוב מוריקים כזהב ושלנו הם בגוונים שונים, עכ"ד, [יעו"ש שמברר להתיר אותן התרגומים, וכתב בשם חותנו הגה"ק ר' ישעי' בנעט אב"ד קאלוב שהתירו].

דעת המכריע

אמנם דעת המכרעת ה"ה רוב הפוסקים שאמנם נקטו שאין תרנגולים בגדר מין אחד עם התרנגולים שהי' להם, אבל סמכו להתירם על מסורת שהתרנגולים הללו נאכלים במקומות אחרים, ובראש וראשון מרן הק' בעל דברי חיים נקט בברירות שאותן התרנגולים צריכין מסורה, ומבלעדי מסורה אין להתירן בשו"א, ואין להשוותן עם התרנגולים השכיחים, כמו שכת' בלשונו בתשו' (י"ד ח"ב סי' מ"ח); דאיננו דומה כלל לטהורה, לא בגידול רחבו וגופו, וגם לא באבריו כאשר הגידו והראו לי שאבריו בגופו לערך אברי עופות שלנו אינם שוים, וגם נוצות ברגליהם, וכמעט ראשו ורובו לפי דעתי אינם שוים, ולא מיקרי נדמה, עכ"ד [הובא לעיל (ענף א אות ד)]. ואעפ"כ התירם באכילה, והרבה לכתוב תשובות רבות לכל שואל באותן הימים, שמותירים לאכלן ע"פ עדות ת"ח אנשי א"י שהעידו שאותן התרנגולים נמצאים מאי קיבריין [קפריסין] הסמוך לא"י ונאכלין שם מימים ימימה. [ולא רצה לשנות דעתו אע"פ שיצא פקוק על בירור העדות כמו שכת' בתשובותיו לפני זה (סי' מ"ו - מ"ז) להגאון בעל גורן דוד העתקתי דבריו בהקדמה].

ואתו עמו עמדו יחדיו גדולי עולם שהתירוה בעיקר על סמך עדות אנשי א"י כמבואר בשו"ת הרי"ם (י"ד סי' ח'), וכן הוא בשו"ת חסד לאברהם (י"ד סי' כ"ב) שכתב אחרי שהעידו לפנינו הרבה מתושבי אה"ק שאוכלין אותם שם, אין לנו לחדש צדדים שאין בהם ממש לדחות מסורת שלהם לאסור המותר. ושוב כתב ויען ששמעתי קצת פקפוק, שאומרים שיש שינוי קצת בין העופות שבמדינתנו לאותן שאוכלים באה"ק, לכן כתב שם להתיר מטעם שכן ונדמה. ומרן הק' מצאנו (סי' מ"ח הנ"ל) כתב תשובה להגאון בעל חסד לאברהם לדחות ההיתירים שלו, והוכיח דאינו בכלל נדמה כנ"ל, והשיב לו הגאון בעל חסד לאברהם (שם סי' כ"ד), דאין ה"נ דלא חשיב נדמה לעופות שלנו שהם משונים ברוחב גידולם ושער רגליהם, עכ"פ חשיבי נדמה לעופות שבא"י, אשר הרבה העידו שהם מין אחד, לו יהי כדברי האומרים שיש הבדל ביניהם, מכלל נדמה מיהא לא נפקא שגם הם מגדלים שער ברגליהם³. גם גאון הדור בעל שו"ת בית שלמה (י"ד סי'

³ אמנם מרן הק' מצאנו בכל זה לא חזר לאחר, ועדיין החזיק בדעתו שצריכין לברר על העופות אם אינם משונים ממה שיש בא"י, כמבואר מהתשו' שכתב לבארדיטשוב ונדפס בהשמות (סי' מ"ב) שמזכיר שם דברי בעל חסד לאברהם, ותשו' זו נכתב לאחר שחזר נכדו הגה"ק ר' נפתלי חיים הורוויץ ז"ל מא"י, שמזכירו שם בלשונו "וחתני הרב היה בארץ הקדושה", וזה ה' בתחלת שנת תרכ"ז כמבואר בהתשו' שכתב לו הדברי חיים (נוספות סי' ט') לאחר חזירתו מא"י יום ד' יוצא שנת תרכ"ז.

ביאור דעת קדשו והוראות מרן הק' בעל דברי חיים בחילוקי מיני העופות

והאמת ניתן להאמר דטעמא דמילתא שנתעורר מרן הדברי חיים לכתוב תשובה זו לבעל החסד לאברהם, שהרי הוא בעצמו התירן מתחלה כמ"ש בתשו' שלפני זה (סי' מ"ו - מ"ז) להגאון מוה"ר אהרן דוד דייטש אבד"ק יארמוט בעל גורן דוד [ד' בשלה תרכ"ב] ובעוד הרבה תשובות שנכתבו לפני זה (ע"י חו"מ ח"ב סי' ל' מיום ג' וירא תרכ"א), מפני שנתברר לו שהובאו לאירופ"א עוד עופות אחרים הבאים מחינה הנקרא בשם קאקחינא [קאשינחיןא] הינער ואלו יש להם נוצות גדולות על הרגלים, וחשש שהוא מין אחר ועל אותן עופות אין מסורה. וכן מפורש בדברי מרן הד"ח (נוספות סי' ח') שכתב [יום א' וישב שנת כתר"ו] להג"ר אורי פייבל טויבש הרב מיאס בעל שו"ת אורי וישעי (שהו"ל קונטרס עוף טהור על גידון זה, ונדפס קצת בספרו אורי וישעי (סי' יא - יב), ונחלק עם הגה"ק ר' ישעי שור ז"ל אב"ד חאטין שהי' אז ג"כ רב ביאס, והו"ל קונטרס כנפי נשרים לאסור העופות), שכתב בלשונו: בתחלה כאשר נתפשטו כאן העופות החדשים ושאלו אותי אם לאוכלם, ואמרתי שאין לזוז מדברי הרמ"א ולא להתיר בסימנים רק על פי מסורה וכו'. ודרשתי וחקרתי היטב, עד שהעידו בפני ת"ח גדולים ויראי השם הניכרים לנו, כי כמות התרנגולים הנמצאים בגלילותינו אוכלים אותם בארץ הקדושה מימים קדמונים על פי מסורה שבידיהם ואפשר עוד מימי התנאים, והמה נקראים שם קובריצר הינער, וביחוד שמעתי שגם למדינה הזאת הובאו מאי קובריצר אשר הביאו אותם השרים והיו אז מעט ובמשך הזמן נתרבו כמה, וכמה תלמידי חכמים ויראי השם שהיו אצלי מארץ הקדושה ושאלתי אותם, ואמרו כולם בפה אחד שאוכלים אותם בארץ הקדושה, ועל פי מסורה הזאת התרתי אותם, ולא חזרתי מדברי עד עתה. **ורק אחר כך שמעתי כי יש עוד איזה מין הנקראים קאקחינער [קאשינחיןא] הינער ושאלו אותי עליהם, ואמרתי כי על עופות הללו לא אומר לא איסור ולא היתר, כי אין לי מסורה עליהם ולא שמעתי מפי עדים נאמנים אם אוכלים אותם באיזה מקום על פי היתר מגדולי קדמונים, על כן לא אמרתי עליהם שום דעה לא לאיסור ולא להיתר.** אבל העופות הגדולים הנמצאים במקומינו פה התרתי אותם בהיתר גמור על פי מסורה הנ"ל, ובאמת מותרים המה. והנה אם במקומם המה כמו אותם הנמצאים אצלנו בודאי אין חשש עליהם, ולפי מכתביו והגביית עדות שתחת ידו מהרבנים הגדולים שבארץ הקדושה אין לו לחוש כלל וטהורים המה וכשרים, ויאכלו ענוים וישבעו, עכ"ל. [מכתב זה נדפס בשו"ת שאילת שלום הנזכר בפנים להג"ר שלום טויבש בתשובה לאחיו הג"ר אורי פייבל]. וכן מוכח מכל המשא ומתן שהי' לו עם הגאון ר' שמעון סופר אב"ד קראקא (מכתב סופר יו"ד סי' ג' - ד'), שדרש מעמו שיברר אם גם בקראקא ישנם רק אלו העופות הנמצאים בצאנו שעליהם ההיתר ברור, שאולי באו לקראקא עוד מינים אחרים ממקומות אחרים, וזה ה' כ' בחורף שנת תרכ"ו ע"י"ש.

ולכן כתב מרן הדברי חיים להגאון מבוטשאטש לחלוק על יסודי ההיתר שלו בתשובה שנכתב ד' שנים לפני זה [ביום ב' אדר א' שנת תבר"ך, והתשו' שהשיב להד"ח נכתב ט' אייר תרכ"ו] ומשמעות דבריו נראה שאז קיבל תשובת מרן הד"ח, מפני שאז נתעורר שיש מינים אחרים ג"כ, וזה לא רצה להתיר. וכנראה נתפרסם תשובת החסד לאברהם ע"י הג"ר שמואל העליר מצפת שהשיג עליו והדפיס תשובתו וההשגות בקונטרסו דרך נשר, ושלחם לגדולי ישראל שבחו"ל, שהרי גם השואל ומשיב מזכירו בתשובתו (מהד"ח ח"א סי' קמ"ט) וז"ל: שלח

קמ"ד בסוף התשובה), הביא עדות מחמשה אנשים כשרים יראים ושלמים שבאו מאה"ק ומינייהו תרי ת"ח מופלגי תורה, שכולם פה אחד אמרו שהתרנגולים שאוכלים שם הם עצמם בדמותם וצלמם ובסימנים מובהקים בגופם כדמות אלו התרנגולים החדשים. וכתב דנראה שמסורה זו היא מסורה המספקת לסמוך עליה בכל מקום, ואם ימצאו השלשה סימני טהרה בהתרנגולים החדשים, בלי פקפוק נראה שטהורים הם ע"פ הדין. ולמעשה לא מלאו לבו להתיר עד שיסכים להיתר הרב הגאון המובהק הצדיק מוהר"ח שיחי' אבד"ק צאנז ועוד א' מחכמי הדור המפורסמים, אז הנני נמנה עמם גם כן להתיר, [ולמעשה נראה מהתשו' שלאחריה שלא הי' נמנה להתיר].

והגאון שר התורה בעל שואל ומשיב כתב הרבה תשובות להתיר, ואע"פ שנראה מדבריו שהתירו בנוי על סמך רוב רובם של הראשונים שנקטו דג' סימני טהרה סגי, מ"מ הסתמך בעיקר על המסורת מארץ ישראל, כמ"ש בתשובה (מהת"ל ח"ב סי' קכ"א); כמעט כל הראשונים תפסו להלכה שיטת הר' משה בן יוסף, וכבר כתבתי שגם היראים תלמידו של ר"ת כתב (סי' ס"ח דפו"י סי' קל"א) בהדיא דבג' סימנים טהור, וגם בעל העיטור שהוא ראשון לראשונים וכס הוראתו מוטלת בין הגאונים, הוא המתיר בג' סימנים כמו שכתוב בספרו (שער שני הלכות שחיטה ח"ה), וגם הכלבו (סי' ק"א) מביא משמו וכו'. הנה הרמב"ן עפ"י התורה וחכמת הקבלה סובר שכל שיש ג' סימנים כ"ז שראינו שלא דרסה בודאי טהור, ואחריו נמשכו הרשב"א והר"ן וכמעט כל הפוסקים, ואף שמפני הפוך וחילוף הגירסאות החמירו כשיטת רש"י כמ"ש

לי הרב מוהר"ר שמואל העליר מצפת קונטרס אחד בנקבו בשם דרך נשר, ושם נדפס ובא תשובה מש"ב הרב הגאון מוה' אברהם תאומים נ"י אבד"ק בוטשאטש שהשיב למהר"ש הנ"ל ששאל ממנו אודות הדבר הזה, והשיב לו להיתר. והוא חגר חרבו שמואל כישמעאל, וכתב עליו מורות, וביקש ממני לעיין בקונטרסו, והנה עיינתי וראיתי כי כל דברי הרב מבוטשאטש נכונים וכו', עכ"ל.

אחר שחזר ונתעורר הרעש אודות התרנגולים בשנת תרכ"ו, לא הסתפק הד"ח בהעדות וכשהלך נכדו הגה"ק ר' נפתלי חיים הורביץ לאה"ק פקד עליו שיביא תרנגולים חיים מאותן הנאכלים שם, בכדי שיבורר הדבר על מכונו. ואכן לאחר חזירתו של ר' נפתלי חיים לא"י נתחזק הדבר יותר אצל הד"ח שבאמת נמצאים שני מיני עופות מהחדשים, כאשר העיד ר' נפתלי חיים בעצמו בדבריו להגאון השו"מ [יום ד' בא תרכ"ז] שבדרך נסיעתו בחזרה ראה שבארץ רוסיה נמצאים עופות אחרים, ונדפס בשואל ומשיב (מה"ק ח"ב סי' קנ"ב) בתשו' להג"ר אורי פיבל הנ"ל, לאחר שתאיר ר' נפתלי חיים כל מה שעבר עליו בבירורו של התרנגולים, ושקנה אותו העוף באזמיר וזה העוף נאכל להם בלי פקפוק, כתב בלשונו: ותוארו הוא ממש כאותו שראיתי במדינת גאליציע בכל הענינים, בקול ובמראה וקומת הרגלים, אך נוצות אין למו על הרגלים רק קצת דקצת קטנים מאוד, אמנם אנכי לא ראיתי בגאליציע עופות אשר יש להם נוצות גדולים. **אך סביבות האדעס במדינת רוסיה ראיתי שמה מיני עופות הנקראים שמה בפי כל עופות הגדולים, וראיתי כי קצתם יש להם נוצות גדולות ארוכות מאד אשר לא ראיתי בכל תושבי אה"ק.** וכל הדברים האלה אמרתי לפני מו"ח הגאון הקדוש מסאנץ, והוא התירם, עכ"ל. הרי שנתברר שבארץ רוסיה נמצאים עופות אחרים עם נוצות ארוכות על הרגלים, ולכן ביקש הד"ח מדייני ק"ק בארדיטשוב (השטות סי' מ"ב הנ"ל) שיבררו מאזמיר אם אלו העופות שיש להם הוא דומין למה שיש בא"י מאי קובריץ, ולא מעופות קאשין כינא שזה לא רצה להתיר מפני שלא רצה להסתמך בזה על המסורה של א"י. ומש"כ הג"ר נפתלי חיים להשו"מ שהדבר חיים "כתב להחכמים דרוסיה כי מותרים בלי פקפוק" צ"ע, שהרי בפירוש כתב הד"ח לבארדיטשוב בלשונו: אך מחמת גודל חשש פיגל נפש יקרה בחשש עופות טמאות וכו', ולכן לדעתי מהראוי שישלח מכם שני אנשים לאזמיר, ומשם יבורר הדבר בבירור גמור על פי גדולים אשר שם. והזכיר שם בסו"ד **"ובפרט שחתני הרב הנ"ל בנסעו בחזרה מארץ הקדושה היה באיזה מקומות שאוכלין עופות שאין דומין כלל לאותן שהביא הוא מאזמיר"**, הרי שלא התיר להם בשופי רק צוה שראוי לברורי מילתא. והגאון שר התורה בעל שואל ומשיב בתשובה (מהדו"ק ח"ג סי' צ"ו) לא ירד לסוף דעתו הק' של מרן הד"ח, ותמה על המכתב שכתב לבארדיטשוב, וכתב בלשונו: ואשר העתק לי מכתב הגאון מצאנז מ"ש לבארדיטשוב, לא ידעתי מה להשיב, ואני יודע בבירור כי הוא מתיר העופות, ובביתו יש העופות שהובאו ע"י חתן בנו מאה"ק, והן כדמותן ובצלמן עופות שלנו והם כשרים, כאשר העיד עליהן שאוכלין אותן באזמיר ובאה"ק, כאשר יש לי מכתב מחתן בנו הרב מו' נפתלי חיים בהרב הגדול מדזיקב, שהוא הביא אותו מאה"ק ונתנם לחותנו הרב הגאון מצאנז, ומה אעשה לו כי הוא רוצה שבי"ד ישלחו מאה אדומים לאיזמיר שיבררו הדברים, ורוצה שהמה יפזרו מעות וחזקה לא שדי איניש זוזי, עכ"ל. ובדברינו מבורר דעת מרן הק' מצאנז כסולת נקי' שאדרבה לאחר נסיעתו של ר' נפתלי חיים נתחזק אצלו שאכן צריכים לברר בהעופות שיהיו דומין לאותן שבא"י.

וכנראה עיקר יסוד הפלוגתא הוא, דלדעת מרן הד"ח נקטו הראשונים חומרת רש"י שלא לאכול בלי מסורה משום ספיקא דדינא [כמו שביארנו בארוכה ענף א' אות ב], ולכן החמיר שכל עוף שיש לו שיניו גדול יש לברר על מסורה מחדש. ושאר האחרונים סברי דלא נקטי הפוסקים שי' רש"י רק משום חומרא, משו"ה הקילו בבירור המסורה, וסמכי טפי על ענין נדמה.

¹ מדבריו באותו תשובה נראה שהגאון בעל בית שלמה מתחלה [כ"ד תשרי תרכ"ב] סמך עצמו על עדות בני אה"ק, ובתשו' שלאחריה (סי' קמ"ו) [י"ט אדר שני תרכ"ד] כותב בסו"ד: שאין להקל רק במסורה, והאמת שרוב חכמי זמנינו במדינתנו הורו להקל בהם, וכבר הארכתי בזה בכמה תשו', ולמעשה איני מתיר כי העיקר אשר סמכו עליו קצת גדולים הוא על מה שהעידו בפניהם אנשים מאה"ק שאוכלים שם ממין התרנגולים הם, ואני חקרתי ג"כ מהבאים משם, וקצתם אמרו שהתרנגולים הנקראים שם קובריצער הם דומים ממש לאלו שבמדינתנו, וקצתם אמרו שיש חילוק רב ביניהם. **ושמעתי אומרים, שבאלו הנמצאים במדינתנו ג"כ יש כמה מינים וחלוקים זה מן זה בתבניתם.** וכ"כ בתשו' (סי' קמ"ח) [י"ג אייר תרכ"ה] שלמעשה מהסס להקל, יעו"ש. וכנראה דמתחלה לא הגיע למדינת גאליציען רק מין הקובריצער ולא הקאשין חניא, ולאחר תקופה נתפשט גם הקאשנינא שאינו דומה לאותן שאוכלים באה"ק, לכן לא רצה להתיר. אמנם מרן הק' מצאנז עמד איתן בדעתו שאלו שנתברר עליהם התיירא מהסורה שבא"י מותרים, ורק המשונים מאותן שאוכלים בא"י אין להתיר.

הרשב"א בת"ה ובחידושו, אבל כל זה אם לא הי' להם מסורת, אמנם כיון שיש לנו מסורת רק שמחפשים עלילות על שינוי קול ושאר שינויים אי גנוחי גנח או ילולי יליל, פשיטא שהמחמיר ואומר שהוא דוכיפת עתיד ליתן את הדין, עכ"ל. גם בתשו' (מה"ח סי' ס"ט) כתב כן, דשיטת רמב"י הוא המחווה לרוב ראשונים, ואף לרש"י שתלוי במסורת הביא גביית עדות מהרבה לומדים מאה"ק שהעידו שכמו אלו העופות אוכלים באה"ק, ולא מצינו שיאמרו כל שמשונה בקול פסול ולא כל הקולות כשרים או פסולים כי אם בסימנים ובגופם, עכ"ל. וכע"ז בשו"ת שאילת שלום (סי' כ"ב) שהתיר, עיקר יסודתו ממה שנגבה עדות מאה"ק כי נמצאים שם ואוכלים אותם בלי שום חשש ופקפוק, ואח"כ כתב כיון דנתברר לפנינו דחומרא יתירה בעלמא הוא להחמיר בזה, ועופות הללו מותר מדינא אף בלי שום מסורות, למה זה נגבב עוד חומרות ולהטיל ספק במסורות אחר שהעידו כמה אנשים מאה"ק כי המה ממש אותם שבאה"ק והם אוכלים אותם שמה בלי ערעור כלל, עכ"ל יעו"ש.

הרי שדעת גדולי ישראל ממדינת פולין גאליציאן תמכו יסוד ההיתר ע"פ מה שנתברר להם מפי עדות שבא"י אוכלים תרנגולים אלו, ויש שהתירו גם הדומה להם משום דהוי מין אחד.

אמנם הגאון האמיתי מהר"י אסאד ז"ל בתשובתו (יו"ד סי' צ"ב) להגאון בעל גורן דוד דרך בדרך אחר בהיתר התרנגולים החדשים, ודן בפירוש על התרנגולים הבאים ממדינת הודו, כמ"ש בראשית דבריו; על ענין התרנגולים שבאו למדינתנו ממדינת קאשיניחא בארץ הודו זה שנה העבר כת"ר לפ"ק, והם משונים בתוארם בגדלם ובאורך צווארם וגובה רגליהם יותר משלנו. ולאחר פלפול גדול אי הא דמתעברות אלו מאלו הוכחה דטהורות, והעלה שאין העיבור והלידה ראוי גמורה לטהרם. כתב (ד"ה אמנם אף) וז"ל: ולפ"ז אין צריך מסורה פרטית לאותן התרנגולים מארץ הודו בשביל השינוי בגדולתן, דודאי מין אחד הן ומסורה אחד לכולן, וכדפריך הש"ס בפשיטות הכי בב"ק נ"ה על אוז ואוז הבר, כיון דשויים בכל ד' סימני טהרה ג' בגופן, וחרטום ורגלו רחבה ידוע שאין דורס גם שניהם, אף דמשונים בגדולתן מין אחד הם [אי לאו ע"י השינוי בגופן באברי התולדה דמשו"ה הוי כלאים], כיון שדומים זה לזה בצורתן ותמונתן ומתחברין אלו לאלו, מין אחד הם ומסורה אחד לכולם שאינם דורסים, ומותרים אלו התרנגולים וכו', עכ"ל.

שוב כתב (סוד"ה וגם ז"א): ומכ"ש אחר שנודע ונתפרסם במדינתנו עפ"י עדות, במכתב הרב הגאון אבד"ק לונדון נ"י שגם שם במדינתו ובעירו ובמדינת הודו יש מסורת טהרה בפרט אתרנגולים הללו ונאכלים, אין שום פקפוק ומותרים כנ"ל. ושוב מפלפל באורך עם הגורן דוד בענין איך מסורת נמסרת [שהגורן דוד שדי ביה נרגא בדין זה מתשו' מהר"ל יובא דבריהם להלן ענף ג']. ובמסקנא דמילתא (ד"ה ועתה נחזק) העתיק עדות הרב הגאון מהר"ן אדלער אבד"ק לונדון נ"י שהשיב לשואליו, וז"ל: במקומינו יש לעופות הנ"ל מסורת טהרה משנים קדמוניות, כי הם ממש כמו תרנגולים שלנו רק גדולים מהם, גם אנשים נאמנים מהודו סמוכים לארץ קאשין חינוא אומרים לי שאוכלים בלי שום פקפוק וכו', עכ"ל (ועי' בתשו' (סי' צ"ד) שהעתיק כל המכתב מהגאב"ד לונדון¹). היינו שהוא דבר פשוט בעיר לונדון להיתר משנים קדמוניות, ומדינה חשובה כזו שקבלו כן מאבותיהם שאכלום ודאי עפ"י הוראת ב"ד הגדול עשו.

והמשיך שם (באד"ה ומעשה): גם את"ל שלא סגי במסורת כזה מארץ הודו, נ"ל היינו היכא דבעי' מסורת דוקא מעיקר הדבר בליכא ג' סימני גופו. משא"כ בתרנגולים אלו שיש להן כל ג' סימני גופם שעפ"י דין הגמרא לא בעי מסורת, דשיטת רש"י ותוס' ד"ט עופות טמאים בהם ג' סימני טהרה נדחה מכל הפוסקים עפ"י המציאות שבדקום, אלא משום חומרא בעלמא שמא ידרוס המסקנא ומנהג הוא להחמיר שלא לאכול בלתי מסורת, דבגמרא לא מפורש דחיישי' שמא יהי' דורס, רק מעשה שהי' פעם אחת חזיוה

¹ אותו מכתב נכתב בשנת תר"כ [עש"ק לסדר וישב שנת יעלו אבר "כנשרים"], ובשו"ת שאילת שלום (הנ"ל) נדפס עוד מכתב מהגאב"ד לאנדאן משנת תרכ"ו להג"ר אורי פייבל טויבש, וז"ל: והנה בדבר העופות הנקראות קאשין חינוא אשר בראשונה באו מארץ הודו, ועתה נתגדלו במדינה הזאת לאלפים ורבות, שאל נשאלתי מכמה רבנים גאונים, וגם זה ימים לא כבירים מהרב מו"ה מענדל משם, והשבת לו כי יש לנו משנים קדמוניות מסורה עליהם להיתר, ואנשים נאמנים מארץ הודו העידו לנו שאוכלים אותם שם בלי פקפוק, והרבנים הגאונים אשר היו לפני התירו העופות. העופות הנ"ל הם גדולות ויש להם נוצות געלב כתרנגולים אחרות, רק משונות שיש להם נוצות קטנות על רגליהן, וביצים שלהם ירוקות געלב קצת, ולפענ"ד הן הביצים אשר נזכרו בש"ס, ואין צריכין למש"כ הגאון הצ"ח סוף פסחים וחתם סופר בתשובה חא"ח סי' קכ"ז, עכ"ל. וחידושו זה כתב גם הגאון מהר"י אסאד בתשובתו (סו' סי' צ"ב) להוכיח דע"כ תרנגולים הללו טהורים המה, שהם גדולי קומה וביצייהם הם גדולים יותר משלנו, ובלתי ספק שמהם דברו חכמינו ז"ל בש"ס ופוסקים, ואין צריך לחדש ולומר שנתקטנו הביצים, יעו"ש מה שהביא מתשו' חת"ס הנ"ל מש"כ אודות הפערל הינער.

דדריס ואסורה. אלא רש"י כתב נראה לי וכו', וכן כתב הרא"ש בשמו ואו"ה לחומרא כנ"ל, בהא ודאי סגי בסתם מסורת כזה, והבו דלא לוסף עלה. ומסיק אח"ז, ובהדיא כתב מהרי"ל בלשונו; והבא להעיד מסורת של עוף נכרי שאין מכירין אותו יצטרך וכו', דייקא הבא להעיד מסורה, ר"ל הבא יחידי להעיד מסורה מחדש, ועל עוף נכרי שאין מכירין אותו, דוקא בכה"ג הוא שהתנה מהרי"ל איך יהא המסורה בחומרות הנ"ל. משא"כ בתרגולים אלו אינם עוף נכרי שמכירין אותו, וגם מה שהדבר פשוט בכמה עיירות גדולות שטהורים הם מאז ומקדם, מודה מהרי"ל שאין צריך יותר מזה, אלו תוכ"ד שם.

תמצית העולה מדבריו, (א) אף שמשונים בגדלותן ודאי מין אחד הוא, (ב) יש מסורת טהרה מעיר רבתי (לונדאן, ג) כל שיש ג' סימני טהרה ע"פ דינא דגמרא אין לחוש שמא ידרוס, ורק מטעם חומרא החמיר רש"י לחוש לה, בהא ודאי סגי בסתם מסורת כזה. ובצירוף כל זה העלה להתיר גם תרגולי קאשין חינוא.

העולה מכל המקובץ, דנהי שרבו כמו רבו המתירים בעופות החדשים בימיהם, וכן נתפשט הדבר להיתר בכל תפוצות ישראל בערי אירופ"א כעדות הדרכי תשובה (סי' פ"ב סקל"ד), אבל טעמם ונימוקם של רוב גדולי ישראל שהתירו היתה על סמך מסורה שהעידו על אותו מין התרגול שנאכלים במקומות היראים.

עד כאן העלינו בקצה המזלג, בנידון אי יכולין לסמוך על מסורה של מין אחד על עוף מאותו המין אע"פ שמשונה, מטעם דהרי הוא מין אחד. ממה שנתברר בדברי רבותינו שעמדו על הדוכן באותן הימים שעמד רוח סערה ותרומם גליו כשהובאו התרגולים החדשים למדינת אירופ"א, וחיו עלי אדמות אריות שבחבורה, רבותינו גאוני ארץ שרי התורה, שביררו וליבנו דינים אלו בשפה ברורה, ע"פ דברי הש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים ערוכה ושמורה.

[ב]

יבואר סוגית הש"ס והפוסקים אי שינוי תואר האיברים הוי מין אחר

האמנם ראה ראינו כי רובן של גדולי ישראל לא רצו לסמוך להתיר מטעם זה לחוד דהוי מין אחד, אע"פ שהמתירים הביאו להם רא' מפורשת מגמרא דב"ק, על כן אמרתי ללבי אלכה ואשובה לרעות בגנים, ללקוט שושנים, לשאוב ממקורות נאמנים, להעלות ולדלות פנינים, מדברי רבותינו הקדמונים, אשר מפייהם אנו חיים זה ימים ושנים. לברר דין זה מהו גדר מין אחד, לסמוך על המסורה מחד לחברי, ואקוה לה' הטוב לסייע בידי בתמיכה, שלא אכשל בדבר הלכה.

מקור הדברים הוא בסוגיא דב"ק סו"פ הפרה (דף נה). אהא דתנן התם אחד שור ואחד כל בהמה לכלאים, וכן חיה ועוף כיוצא בהן. אמר ר"ל כאן שנה רבי תרגול טווס ופסיוני כלאים זה בזה, פשיטא, אמר רב חביבא משום דרבו בהדי הדדי, מהו דתימא מין חד הוא קמ"ל. אמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה, מתקיף לה רבא בר רב חנן מאי טעמא, אילימא משום דהאי אריך קועיה [חרטומו] והאי זוטא קועיה. אלא מעתה גמלא פרסא וגמלא טייעא, דהאי אלים קועיה [צוארו עב] והאי קטין [דק] קועיה, הכי נמי דהוו כלאים זה בזה. אלא אמר אביי זה ביציו מבחוץ וזה ביציו מבפנים, רב פפא אמר הא טעונה חדא ביעתא בשיחלא, והא טעונה כמה ביעתא בשיחלא. ומבואר בהסוגיא דאם יש איזה שינויים בתואר האברים כגון חרטום ארוך או קצר, או צוארו עב או דק, לא נעשה בשביל זה מין אחר.

¹ כנראה יען שהגאון מהרי"א ידע שאותן תרגולים באין מקאשין חינוא ודן ע"ז בפירוש כמבואר בדבריו, תמך יתדותיו דוקא על המסורה מעיר לאנדאן, שאצלם היה מסורה גם על תרגולים אלו. וכנראה שבמדינת אונגאריין ידעו שתרגולים אלו באו מקאשין חינוא, שכ"כ הגאון ר"ש סופר בתשו' הנ"ל; הנה זה ארבעה שנים אשר באתי הנה [שנת תרכ"ב שנתמנה לאב"ד קראקא, ומקודם שימש ברבנות במאטעסדארף] ראיתי תרגולים החדשים מקרוב באו מאי קאכין אשר בקצה ארץ הודו (אסט אינדיען) נאכלים פה בלי מיהוש כלל לבעלי נפש וכו', עכ"ל. אכן בסוף התשובה הביא הגאון מהר"י אסאד עדות מאיש צדיק מתושבי ירושלים עיה"ק ששהה אתו עשרה ימים, ואז הובא לפניו בפעם ראשון לשאול על תרגול א' מאותן החדשים, ומיד הכיר הצדיק בו ואמר לי שזהו מין הקובריצער הינער, שאוכלים אותם בעיה"ק שמה במסורת, "אף שראה ההוא נוצות על רגליו עד למטה, וגם אין כרבלתו גדול כל כך", ואמר אילו יהינן ליה מיניה הוי אכיל, עכ"ד. הרי שכבר בתחלה [תשו' זו נכתב חורף שנת תרכ"א כמבואר בתחלת התשו'] הכירו בו אנשי ארץ ישראל שיש שינוי בענין הנוצות על הרגל בין הקובריצער הינער להקאשניא הינער, ואעפ"כ אותו צדיק שהעיד מהרי"א משמו סבר בפשיטות שאין לחלוק ביניהם ותרווייהו משרי שרי.

ראית הגאון בעל חלקת מחוקק

הנה הגאון בעל צמח צדק (הקדמון) בתשובתו (סי' כ"ט) כתב לאסור בר אווזות שאינן בני תרבות וגדילין בין בצעי המים שקורין אותן וילדי ענטין (ענטין הוא אווז בלשון אשכנז, עי' לבוש יו"ד סי' ל' ס"ב), וצורתן שוה לבני תרבות וחרטומן רחב וגם כף רגלן רחבה, רק שנשתנו שאין מקבלין מרות כשל בני תרבות, גם צוארן ורגליהן נראין ארוכים יותר משל בני תרבות, ואסרן הצמח צדק מפני שאין להן מסורה. ובסוף התשו' הביא בשם מהר"ם מוילנא הוא הגאון בעל חלקת מחוקק ז"ל להתיר אווזות הבר מהן סוגיא דסוף פרק הפרה דמוכח דאווז הבר מין טהור, דאי הוי מין טמא מאי קא מספקא להו במה דקאמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה, פשיטא דמין טמא ומין טהור הוו כלאים זה בזה, דעיקר כלאים דאורייתא הוא להרביע טהור וטמא לדעת הרמב"ם (כלאים פ"ט ה"ח), דומיא דשור וחמור דכתיבי בקרא. אלא ודאי דאווז הבר הוא מין טהור, וסלקא דעתך אמינא דהוו דומיא דשור ושור הבר דלא הוו כלאים, הכי נמי אווז ואווז הבר, קמשמע לן דהוו כלאים משום דאין ביצי הזכרות שוות זה בציו מבפנים וזה מבחוץ. וע"ז השיב הצמח צדק דאין להביא ראי' מאווז הבר דאמר שמואל בזמן הש"ס, ד"ל דבאותן אווז הבר שפיר קים ל' דמין טהור, אבל אנן דלא אכלינן אלא במסורה אכתי לית לן מסורה על אלו האווזות הבר דשכיחי אצלנו, דאולי יש חילוק בין אווזות הבר ואין כולן שוות, ואין לנו לאכול במדינתנו כי אם על פי המסורת, עכ"ד. גם הפלתי בקונטרס פני הנשר שהאריך לחלוק על הצ"צ ולהתיר אותן האווזות הבר, כתב בסוף דבריו ע"ד הח"מ, שאע"פ שראיתו נכונה דמוכח מהסוגיא דאווז הבר הוא מין טהור, מ"מ בזה יפה כתב הצ"צ דמי יודע אם אלו אווזות הבר הם אווזים הבר הנזכרים בדברי חז"ל, ודחה מה שכתב הפר"ח (סי' פ"ו סק"ו) דאין לנו לומר שיש עוד מין אחר, דמי יודע אולי אווזות הבר שהיו בבבל בימי שמואל היה להם כל ד' סימני טהרה, דעופות משתנין ממקום למקום ואין אנו בקיאים בשמות, ומכל שכן בשמות הנזכרים בדברי חז"ל, ואין לנו ללמוד היתר מסוגיא דהתם, עכ"ד הפלתי.

קושית החת"ס בדברי הח"מ

אמנם מרן החת"ס בתשו' (חיו"ד סי' ע"ד) כתב בתו"ד בחי' סוגיא דנשר לדחות ראית הח"מ באופן אחר, וז"ל: צ"ע מאי ראייה היא זו, דהרי האוז היה נאכל להם במסורת [בענף א' או' א' הבאנו דלכמה פוסקים אווזים שאין להן זפק הוצרך למסורה מדינא דגמרא], ואי אווז הבר ואוז חדא מינא הוא, וכדהקשה אטו משום דהאי ארוך קועי' והאי זוטא קועי' ליהוי תרי מינים אלא הכל חד, אף על גב דהאי גדל בבית והאי גדל בדברא מ"מ חד [מין] הוא, כמו שור ושור הבר, אם כן כי היכי דאין בהם כלאים ה"נ נאכל אווז הבר בהאי מסורת גופי' שאוכלים אווז הבייתי דהכל חד. אבל לבתר דמסיק דברי' אחריתי, דהאי ביעא מבפנים והאי מבחוץ, ואפי' אם שניהם טהורים מ"מ הוה כלאים זה בזה לענין הרבעה משום שני מינים, ושוב ממילא לא נאכל אווז הבר בלי מסורת, דמסורת של אווז הבייתי לא יועיל על אווז הבר, כיון דמין אחר לגמרי הוא, וצ"ע, עכ"ד. ולכאורה צ"ב, דאף שמוכרח כדברי החת"ס דלאחר שמסיק הש"ס דאווז הבר מין ברי' אחרת, נמצא דלדידן שאין אוכלין שום עוף בלא מסורת אין לאכול אווז הבר, כיון שהוא מין אחר מהאווז הבייתי ואין לנו מסורה על זה. אמנם בנידון של הצמח צדק מוכח דלא היו להם השינוי דחשיב בש"ס דהאי ביעא מבפנים והאי מבחוץ, דמבואר בדבריו שהשינוי דאווז הבר שדן עליו מאווז הבייתי הי' מחמת שאין מקבלין מרות כשל בני תרבות, וצוארן ורגליהן נראין ארוכים יותר, וא"כ שפיר הביא הח"מ ראי' משם. וכ"כ בשו"ת בית שלמה (יו"ד סי' קמ"ח) דמדלא הזכיר הצ"צ השינוי דאיתא בש"ס, מוכח דבאותן אווזות הבר לא הי' בהם שינוי זה.¹

ואין לומר דבאמת הי' לאותן אווז הבר שדן עליו הצמח צדק השינוי דקאמר בש"ס, ומשו"ה לא חשבו בהשינויים משום דקסבר הצ"צ דמה"ט אכתי כשרה דהלא גם בימי הש"ס היו כשירות כמו שהוכיח הח"מ. דאם כן הו"ל להצ"צ לפרושי סברתו בהדיא, דאף שמבואר בגמרא דכשירות אכתי אין לאכול אווז הבר

¹ ולפלא דבשו"ת מכתב סופר הנ"ל ציין לדברי אביו אלו במוסגר, בזה"ל: ויעוין בחת"ס יו"ד סי' ע"ד בד"ה ולדידי צ"ע וכו', דפשוט לאאמ"ו וצ"ל סברה זו דאי לאו דאווז הבר היה מין אחר מאווז הבייתי היה מן הדין שתהיה נאכל במסורה אחת, ומכאן זה הניח תשובת הצ"צ בצ"ע, עכ"ל. ממשמעות דבריו נראה שהבין דהחת"ס דחה בסברא זו דברי הצ"צ ולא את דברי הח"מ. ולכאורה דקושיא זו קשי' ל' דכיון שאוז הבר שדן עלי' הצ"צ לא הי' לו שינוי המוכר בש"ס א"כ דברי הצ"צ צ"ע דמוכרח מהגמרא דשפיר מועיל מסורה מחדא לאידך כיון דחד מינא הוא. אבל מדברי החת"ס בפנים אי אפשר להלום כדבריו, וצ"ע.

שלנו משום שאין לנו מסורה שהם אותן שהיו בימי חש"ס, וממשמעות דבריו מוכח דהצ"צ לא נחית כלל לסוגיא דב"ק, וא"כ צ"ע דחיית החת"ס ע"ד הח"מ מטעם דאוזז הבר הוי ברי' אחריתי.

שוב ראיתי בשו"ת ערוגת הבשם מהגה"ק מחוסט (חיו"ד סי' ע"ו בסוף התשובה) שעמד על מדוכה זו, וכתב שם לדחות דברי מרן החת"ס מטעם זה, דבעל ח"מ לא רצה להביא רא' רק על אווזות הבר שמבואר בצ"צ שלא הי' נמצא בהם שינוי אחר מהבייתים כ"א שהיו גדולים קצת וגם שאינם בני תרבות, וע"ז שפיר מייתי רא' דעכ"פ מוכח מהש"ס ב"ק דבשביל גדלותם ושאנם בני תרבות לא מחזקין להו למין בפנ"ע, וה"ה גם אווזות הבר נמי מהני עליהו מסורת ולא חיישינן להו למין בפנ"ע.

ישוב דברי החת"ס

אולם לא ניחא למרייהו לאשוויי רבן ומאורן של ישראל טועה בדבר, ולענ"ד דבר גדול דיבר רבינו הגדול ז"ל ושפתיו ברור מללו, ואבאר דבריו, דהנה זה פשוט דהח"מ רצה להוכיח היתר מסוגיא דב"ק לאווזות הבר שבימיו, דטעמו של הצ"צ לאסור אווזות הבר הוא משום דאין לנו מסורה רק על האווזות ולא על אווזות הבר כמו שהאריך שם, וע"ז קאמר הח"מ דהן אמת דאין לנו מסורה על אווזות הבר, אבל מסוגיא דב"ק מוכח דאין צריך מסורה מיוחדת על אווזות הבר ואם רואין שאוכלין אווזות ה"ה דאווזות הבר מותרין באכילה, דאי היינו צריכין מסורה מיוחדת על אווזות הבר הרי אנו מחזיקין אותו למין ברי' אחרת, ומאי מקשה רבא בר חנן אדשמואל מאי טעמא הוה כלאים, אלא על כרחך דפשיטא לן דהרי הוא מין אחד, ומטעם דזה גדל בבית וזה גדל בדברא אין נעשה מין אחר דיצטרך מסורה אחרת שעוף טהור הוא, ולפיכך אין הדין נותן שיהי' כלאים זה בזה כמו שור ושור הבר דמין אחד לענין כלאים, זהו סברת בעל הח"מ בראיתו כפי הבנת מרן החת"ס בדבריו. ובזה נדחה טענת הצ"צ והפליתי ע"ד הח"מ, דאולי אין זה אותו אווז הבר שהי' בימי חכמי הש"ס בבבל, דאין זה כונת הח"מ שיהא מותרין אווזות הבר באכילה משום שבימי הש"ס אכלוהו, אלא כונתו דאין אנו צריכין מסורה מיוחדת על אווז הבר, והמסורה על האווזים הבייתי הנאכלים הן הן המסורה על אווזי הבר, דשניהם מין אחד הוא.

אבל החת"ס לא רצה לאודויי לי' לבעל הח"מ, דאה"נ דראיתו נכונה ממאי דקס"ד בש"ס, אבל למסקנא דמילתא שמסיק אביי דזה ביציו מבחוץ וזה ביציו מבפנים הוה להו האווז הבר ברי' אחרת, א"כ על כרחך מה שאכלו אווז הבר בימי הש"ס משום שהי' להם מסורה מיוחדת על אווז הבר שעוף טהור הוא, א"כ לית לן שום הוכחה על אווז הבר שנאכל ע"פ מסורת אווז הבייתי, אע"פ שאין אווזות הבר שלנו משונים מאווזות הבייתי בענין זה שהי' משונה מזמן הש"ס דזה ביציו מבחוץ וזה ביציו מבפנים, כדמוכח בדברי הצ"צ וכו"ל, מ"מ אין להוכיח מהש"ס דאווזות הבר נאכלים במסורת אווז הבייתי. ולאכול אווז הבר מפני שבזמן הש"ס אכלו אותו, בזה צדקו דברי הצ"צ דלדידן דבעי מסורה אין סומכין מה שאכלו בזמן הש"ס דדילמא בימיהם הי' עוף אחר, כן נראה לענ"ד נכון ביאור דברי החת"ס בס"ד. וא"ש בזה מה שכמה אחרונים העתיקו בפשיטות דברי החת"ס, (עי' שו"ת אבני נזר סי' ע"ה אות ב' וסי' ע"ו אות ב') ועוד.

ומבואר מזה דעיקרא דמילתא שהחמיר הצ"צ באוויז הבר מטעם ששונה מהבייתי שאינן בני תרבות ואין מקבלת מרות, וגדילין באגם בין בצעי המים, לכך נשתנה דינם ואין לסמוך על המסורה שיש להבייתי. ואין להוכיח מדברי הצ"צ דמחמת השינוי שצווארן ורגליהם של האוויז הבר ארוכות יותר מאוויז הבייתות, מה"ט לחוד החמיר הצ"צ שלא יועיל המסורת שעל הבייתות להתיר אוויז הבר. ולא זכיתי להבין מש"כ הבית שלמה בתשו' הנ"ל דמטעם שינוי שצווארן ורגליהם בלבד החמיר הצ"צ.

והלום ראיתי בשו"ת יגל יעקב (חיו"ד סי' י"ח) שכתב ג"כ דע"כ צריכנא לדברי החת"ס הנ"ל, דלסברת המקשן דלא ידע שיש בהם שינוי בענין הביצים הוי ראוי להתיר לאכול גם אווז הבר ע"פ המסורה שהי' להם על אווז הבייתי, רק אחר שגילה לן התרצן שיש להם שינוי גדול בענין הביצים תו לא מהני המסורה. אמנם בשו"ת לחם שלמה לחו"ז הגאון העצום משאמלוי ז"ל (חיו"ד סי' ס' אות א) השיב לו נאמר ותמה ע"ד, וז"ל: וכי כעורה זו ששנה לן הגאון בעל צ"צ שדחה רא' בעל ח"מ מגמ' דב"ק, דמי יודע אם אלו אווזות הבר שלנו הם אווזות הבר הנזכרים בדברי חז"ל, וא"כ אווזות הבר של חכמינו ז"ל בודאי היו טהורים, אבל אווזות הבר שלנו י"ל דהמה עופות טמאים. ואין אנו אחראין כלל לומר כדברי החת"ס דבס"ד ס"ל להש"ס דאווזות הבר כשרין משום מסורות של אווזות הבייתי, רק דבאמת אווזות הבר של ימי

הש"ס היו כשרין בלי ספק, ועליהם גופא ה' מסורות כמו על אוזות הבית, עכ"ד. [יעו"ש שנחלקו על התרגולים שנתפשט בימיהם שה' להם חמש אצבעות, אי הוי שינוי וצריך מסורת יעוין בדבריהם, ויעוין עוד בשו"ת חזון נחום (ח"א סי' נז) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' פ"ה)].

הכרח סוגית הגמרא ע"פ דרכו של החת"ס

ויען שראיתי בעלי קרנים מתווכחים זה עם זה האם נצרכו לדברי מרן החת"ס, וכבר הראיתי פנים בביאור דבריו, אשובה להעיר אוזן בלימודים, לחזק ידי משה ספרא רבה הכבדים. ומתחלה נדקדק דעדיין צריכין למודעי למה הניח החת"ס דברי הח"מ בצ"ע, שהרי אליבא דהסלקא דעתך דהש"ס סברי דשפיר יש לסמוך באוזה הבר על מסורת אוזו הבייתי, ואחר דמשני דאוזה הבר דמיירי שמואל יש בו שינוי דביציו מבחוץ וזה מבפנים והוי מין אחר לגמרי, אכתי "ל דהיכי דליכא הך שינוי בין אוזו הבייתי לאוזה הבר, שפיר נסמוך על המסורת מחדא לאידך. ובשום שכל מהנותן לשכוי בינה, נשכיל לדעת מוצא דבר אנה, ובשנעמיק טובא במילתא, ימצא לן הני מרגניתא, וירווח הך שמעתתא:

שור הבר מין חיה או מין בהמה

תנן בכלאים (פ"ח מ"ו) שור בר מין בהמה ורבי יוסי אומר מין חיה. ואיתמר עלה בירושלמי (פ"ח ה"ד) רבנן אמרין מיכא הוה וערק לתמן. רבי יוסי אמר עיקריה מן תמן הוה. וכל מפרשי המשנה הר"ש והרא"ש והר"ב כולם העתיקו דברי הירושלמי, דסברי רבנן עיקרו מן הישוב היה אלא שברח למדבר ונעשה שור בר. ודייק עלה בירושלמי הא שור עם שור בר אינן כלאים, דלא כרבי יוסה דרבי יוסה אמר כלאים, ואילין דמתרגמין [בפרשת ראה (דברים י"ד ה) בפסוק איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר] ותורי בר וראמנין כרבי יוסה. וכן הוא בתרגום יונתן שם אילין וטבין ויחמורין יעלין ורימנין "ותורי בר" ודיצין, ובאונקלוס פי' תורבלא שפירושו שור היער כמ"ש רש"י בחומש, (ועי' רש"י ב"ק קיז. ד"ה תאו) שפי' תיבת בלא יער). ומסיק הירושלמי, הא דתני (תוספתא פ"ק ה"ה) דשור עם שור הבר כלאים זה בזה, האי תנא ר' יוסי הוא. ופסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"ט הל' ה) והשו"ע (יו"ד סי' רצ"ז ס"ז) מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם השור, והרמך עם הסוס, מותר להרכיבן זה עם זה מפני שהן מין אחד.

והך פלוגתא דרבנן ורבי יוסי איתא גם בחולין (דף פ.). שור הבר מין בהמה הוא, רבי יוסי אומר מין חיה, ומפרש שם דרבנן סברי מדמתרגמין תורבלא מינא דבהמה הוא [וזהו היפוך מדברי הירושלמי הנ"ל דהמתרגם אתיא כר' יוסי, והבבלי סובר דאתיא כרבנן, ואה"נ דתאו הוי מין בהמה], ור' יוסי סבר מדקא חשיב ליה בהדי חיות מינא דחיה הוא.

והרמב"ם בהל' מאכ"א (פ"א ה"ח) כתב; אין לך בכל בהמה וחיה שבעולם שמותר באכילה חוץ מעשרת המינין המנויין בתורה, שלשה מיני בהמה והם שור שה ועז, ושבעה מיני חיה איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר, הם ומיניהן כגון שור הבר והמריא שהן ממין השור. הרי שפסק כרבנן דשור הבר מין בהמה, וכן כתב במפורש שם (ה"ב) שור הבר מין בהמה הוא. ותמה הה"מ אחר שרבינו סבור ששור הבר מין בהמה הוא, היאך כתב שבעה מיני חיה, דהא משמע בגמרא דשור הבר היינו תאו דכתיב בקרא המתורגם תורבלא, וא"כ שהוא מין בהמה הרי הם ארבעה מיני בהמה וששה מיני חיה, עכ"ד המ"מ.

ביאור דעת הרמב"ם שכתב שבעה מיני חיה

וכל מפורשי הרמב"ם נתחבטו ליישב דבריו, ורובן הסכימו לדבר אחד (עי' מעשה רוקח על הרמב"ם ובמרכבת המשנה), דהרמב"ם סובר דאין סברא לומר לרבנן דק"ל כוונתייהו דהכתוב יחשוב שש מיני חיות ובתוכם ימנה תאו שהוא מין בהמה, ולמה לא מנה תאו יחד עם מיני בהמות שהזכיר הכתוב בתחלה שור שה כשבים ושה עזים ותאו. לכן נקט הרמב"ם עיקר כהירושלמי הנ"ל, דמפרש הטעם דפליגי ר' יוסי ורבנן משום דרבנן סברי מכאן הוה וערק לתמן משום הכי הוי מין בהמה, ורבי יוסי ס"ל עיקריה מתמן הוה ומשו"ה הוי מין חיה, ולא מטעם התרגום פליגי, דאדרבה בזה משמע יותר כדברי הירושלמי דהתרגום קאי אליבא דרבי יוסי, ולרבנן לא מיתרגם כך. וכן מבואר בתוספתא פ"ק דכלאים (ה"ו) חמשה דברים נאמרו בשור הבר וכו', ר' יוסי אומר זהו תאו האמור בתורה וכו', והרי הוא כחיה לכל דבר. וחכמים אומרים תאו בריה לעצמו, שור הבר בריה לעצמו, ע"כ. הרי מבואר דחכמים גילו דעתם להדיא דשור הבר בריה לעצמו, כלומר שהוא מין בהמה, ותאו בריה לעצמו כלומר שהוא חיה, ופליגי ארבי יוסי דרצה להשוות שור הבר

לתאו מכח התרגום. ולכן בעיקר הדין פסק הרמב"ם כרבנן דשור הבר הוא מין בהמה, ובטעמו נמשך אחר התוספתא והירושלמי דשור הבר הוא שור שברח ממקום הישוב, ולכך אין לנו אלא ג' מיני בהמות, אבל התאו שמנה הכתוב הוא שור הנולד ביערות שפיר הוי מין חיה ממש, ולכך חשב ז' מיני חיות שמנה הכתוב ובכללם התאו, דלרבנן הכי הוא. כן הוא דעת המפורשים ליישב דברי הרמב"ם.

וראה זה מצאתי מש"כ הרדב"ז בתשו' (ח"ו סי' ב אלפים צח) ברוחב בינתו וידעתו לפרש דברי הרמב"ם, ואעתיק לשונו: סובר רבינו דאיכא תרי גווני שור הבר, אחד ממין השור ואחד ממין החיות, ואותו שהוא ממין החיות קרניו נוטין לקרני העזים רחבים קצת וכו', ואם תהיה צורתו כך מודה הרב שהוא חיה והוא התאו הנזכר בכתוב, ואף על פי שצורת פניו דומים לפני השור אין קרנותיו דומים לקרני השור, ולפיכך אמרו שהוא הנקרא תורבלא, ואני ראיתי וקורין אותו בערבי בקר יוחש. ויש מין אחר שהוא גדל ביניהם וקרנותיו דומים לקרני המריא, אלא שהם עגולים קצת, וכיון שאין בקרנותיו ג' סימנין הנזכר דהיינו כרוכות חדוקות והדורות ולא מפוצלות, על כרחין מין שור הוא כמו המריא, וכמה פעמים שמעתי שבורחים שוורים ופרות מהישוב ליערות ומולידין שם וכפי השתנות מקומם ומאכלם תשתנה צורתם וקרניהן, וצדין אותם כאשר צדין שאר החיות וקורין אותו שור הבר, ואין ספק כי זה מין בהמה הוא וחלבו אסור, ובזה דיבר רבינו ופסק כרבנן ודלא כר' יוסי, עכ"ל. שוב ראיתי שגם בפירושו על הרמב"ם בהל' כלאים הנ"ל כבר כתב הרדב"ז כן ליישב הך קושיא היאך מנה שלשה מיני בהמה ושבעה מיני חיה והלא אינם אלא ששה מיני חיה דתאו היינו שור הבר. וז"ל: דאיכא תרי מיני שור הבר, דיש שוורים בורחים מן הישוב אל המדברות והיערים ומולידין שם, ומשתנה צורתם וקרניהם מאותם של הישוב קצת, ונקראו שור הבר, והם מין השור ודאי וחלבן אסור. ויש מין אחר שעיקר תולדותיו במדבר או ביער והוא חיה, אלא שקרוב צורתו לצורת השור, ונקרא בלשון הכתוב תאו, ומתרגמינן תורבלא לפי שהוא דומה לשור, וכבר ראיתי מהם במצרים וזה חלבו מותר והבקי בהם כי יבחיין בין זה לזה, עכ"ל. הרי שגם הוא כתב לפרש דברי הרמב"ם, דתאו המוזכר בקרא הוא באמת מין חיה, ומפני שדומה לשור לפיכך מיתרגם שפיר תורבלא, ומין הנקרא שור הבר הוא באמת שור שברח מן הישוב אל המדברות והיערים, ואכן נשתנה קצת צורתן וקרניהן מפני השתנות המקום.

שינוי צורה מחמת שינוי המקומות הוי מין אחד

והדעת מכרעת דשינוי הצורה שנשתנה מחמת שינוי המקומות לא נעשו בשביל זה מין אחר, וראי' מוכרחת לזה, דהנה בריש כלאים במשנת החיטין והזונין וכו' אינן כלאים זה בזה, וחשב שם התנא הרבה מינין שאינן כלאים אע"פ ששונין זה מזה. ואיתא שם בירושלמי הטעם, דכתיב (ויקרא י"ט ט) שדך לא תזרע כלאים, הייתי אומר אפילו שני מיני חטים ואפילו שני מיני שעורים. בהמתך לא תרביע כלאים הייתי אומר אפי' שור שחור על גבי שור לבן או שור לבן על גבי שחור. ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך הייתי אומר אפילו שני מיני צמר ואפילו שני מיני פשתים. פירש בבגדים (דברים כ"ב יא) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו, מה כלאי בגדים שאסרתי לך שני מינין לא זה ממין זה ולא זה ממין זה, אף כלאים שאסרתי לך בכל מקום לא זה ממין זה ולא זה ממין זה. ושמע מינה דלולי הדרשא דצמר ופשתים היינו חושבין שכל שינוי כל דהו, אף גוון אחר כגון שור שחור בלבן יהא כלאים, [וגם בחטין הכוונה כן בב' גוונים שחמתית ולבנה כמבואר בפני משה שם, ובמשנה (פאה פ"ג מ"ה) נקראת ב' מינין, ועי' ב"ב (דף פג:) במשנה, וברשב"ם (דף פד. ד"ה מדקתני)], ומדרשא ילפי דבכלאים הקפידה תורה דוקא בשני מינין ממש לא על שינוי הצורה לבד. ומבואר ברמב"ם (הל' כלאים רפ"ג): יש מינין בזרעין שיהיה המין האחד נפרד לצורות הרבה, "מפני שינוי מקומות והעבודה שעובדין הארץ" עד שיראה כשני מינין, ואף על פי שאין דומין זה לזה הואיל והן מין אחד אינן כלאים זה בזה. ויש בזרעים שני מינין שהן דומין זה לזה וצורת שניהן קרובה להיות צורה אחת, ואעפ"כ הואיל והן שני מינין הרי אלו אסורים זה עם זה. ותנן נמי בהך פרקין (משנה ו) הזאב והכלב, כלב הכופרי והשוועל, העזים והצבאים, היעלים והרחלים וכו', אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה. הרי מבואר דכלאי בהמות נמי דינא הכי דכל שהוא מין אחד אע"פ שצורתן נשתנה מפני המקומות מין אחד הוא, ושני מינין שדומין צורתן שפיר הוו כלאים זה בזה.

ואיתמר בגמרא שבת (דף לא.) בסיפור המעשה בהאיש שרצה להקניט את הלל הזקן בערב שבת והטריחו בשאילותיו, מפני מה ראשיהן של בבליים סגללות, מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות, מפני

מה רגליהם של אפרקיים רחבות, ועל כל דבר ששאל ענה לו הלל טעם בדבר מפני שינויים שיש באותן המקומות. וכי עלה על הדעת שאותן אנשים הדורים באותן המקומות ומשונים משאר בני אדם אינם בכלל אנשים אלא ברי' אחרת, אלא על כרחך פשוט וברור דכן ברא היוצא בראשית מין ברי' אחת ומשתנות לפי המקומות. ועיין בשו"ת חכם צבי (סי' קס"א) במה שחולק על השבות יעקב (ח"א סי' ל"ו) שפוסל ההדסים הנמצאים באמשטרדם, ובתו"ד כתב: ומ"ש עוד שכיון שההדסים הבאים מאיטליא ענביהם קטנים ועגולים ואין בהם שום גרעינין, והנמצאים אצלנו ענביהם ארוכים וגדולים ובתוכם נמצאו כמו גרעינים גדולים יש לחוש להם שהם מורכבים, אינו כלום. דאטו כל מיני ענבי הגפן שוים, הלא יש מהם ארוכים ויש מהם עגולים, ושחורים ולבנים, וכן כל מין תאנים אינו שוה, יש תאנים שחורות ויש לבנות ארוכות ועגולות, וכאותה ששינו במשתנו כל מין תאנים (דהיינו שחורות ולבנות) אחד, וכן בזיתים ותפוחים ואתרוגים ובכל הפירות יש מהן ארוכות יש מהן עגולות, ומכל מיני צבעים, השפוט נשפוט בעבור זה שהאחד מהם מורכב הא ודאי לא, עכ"ל יעו"ש. ועי"ע בשו"ת בית שלמה (יו"ד סי' קמ"ד בסוף התשובה), שאחר שהביא עדות מאנשים שבאו מאה"ק שהתרנגולים שאוכלים שם הם עצמם בדמותם וצלמם ובסימנים מובהקים בגופם כדמות התרנגולים החדשים. כתב דאף שלפי דבריהם יש חילוק קצת במראה הביצים שלהם, אין בזה בית מיחוש להסתפק ששלנו הם מין אחר משם ע"י שינוי מועט שבביצים, ובפרט שיש לתלות שינוי מועט כזה בשינוי גידול במדינות. הרי דכן הוא דרכו של כל הנבראים שמשתנים קצת בתוארם ממקום למקום, וז"פ וברור ואין להאריך בזה.

המתבאר מדברינו, דלהלכה נקטינן דמין מדברי וישובי לא הוי כלאים זה בזה, דבאמת הם מין אחד רק מפני שברח למדבר או ליערות משתנים תואר האיברים קצת, אבל עדיין לא נעשה כלל מין אחר מן אותו מין הנמצא ביישוב.

מדברי מן היישוב היה אלא שברח להתם

הדרן לדינא דעסוקין בה בפירוש הסוגיא דב"ק (דף נה.), ובדברינו אלה יעלה ויבא ביאור דברי הגמרא כמין חומר, כאשר אמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה, הרי חידש לנו חידוש גדול דבאוויזים שונה משאר מיני בעלי חיים, דקיימא לן מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם השור מותר להרכיבן זה עם זה מפני שהן מין אחד, והטעם כדאמר בירושלמי דמן היישוב היה אלא שברח למדבר, ומאי שנא אוויזים דלא אמרינן הכי. ולכן הקשה על זה רבא בר רב חנן, מאי טעמא אילימא משום דהאי אריך קועיה והאי זוטא קועיה, מטעם זה אי אפשר דליהוי כלאים בהדדי, דמסתבר דמשום שברחה למדבר או ליערות וגדלה שם נשתנה קצת צורתו מחמת שינוי המקומות, ושינוי זה בא מחמת שהוא אווז מדברי אבל הוא אותו מין ממש כאווז הבייתי. והכריח דבר זה; אלא מעתה גמלא פרסא וגמלא טייעא, דהיינו גמל הבא מערביא וגמל הבא מפרס ששניהם באים מן היישוב ואעפ"כ יש בהם שינוי דהאי אלים קועיה והאי קטין קועיה, הכי נמי דהוו כלאים זה בזה, על כרחך דמפני שינוי מקומות משתנה תואר האיברים, וכיון דחד מינא הוא אין בהם דין כלאים. לכן תי' לו דשאני אווזי הבר שיש בו שינוי גמור, אי משום שינוי ביצים, אי משום דטעין ביצים באופן אחר [הני תרי אמוראי לא פליגי כמ"ש הפלפולא חריפתא (רא"ש ב"ק שם סי' י"ד) דחד נתן סימן להכיר הזכר, וחד נתן סימן להכיר הנקבה - והא דבהרמב"ם (כלאים פ"ט ה"ה) ושו"ע יו"ד (סי' רצ"ז ס"ז) מובא רק דברי אביי צ"ל דחדא מיני' נקטי], וזה הו' שינוי גדול שאין נעשה מחמת שינוי המקומות, מכלל שהם ב' מינים.

ובזה יבורר דבהכרח לנו לילך בפירוש הש"ס בעקבות רבינו מרן החת"ס ואי אפשר לנו לזוז מביאורו, דבס"ד דהש"ס סבירא לן דהני אווזי הבר ואווז הבייתי "חדא מינא הוא" רק שברחו מהיישוב, שפיר היינו אומרים בלי ספק שאין צריכין מסורת אחר לאכילת אווזי הבר, "אלא הכל חד אף על גב דהאי גדל בבית והאי גדל בדברא מ"מ חד הוא, כמו שור ושור הבר" דמן היישוב ברחא ואינו מין אחר כלל, אבל לאחר דמשני הש"ס שבאמת ברא הקב"ה מיני אוויזים שונים, חדא הוא אווז הביית וחדא הוא אווז הבר, תו ליתא להאי כללא במין האוויזים כמו בשור וכדומה דהאי דגדל בדברא מן היישוב בא וערק לתמן, ושוב כשאנו מוצאים אווז הבר אע"פ שאין חלוק מאווז הביית באותו סימנים שנתן בהן הש"ס אין ראי' דהוי מין אווז הביית, דאולי יש עוד מיני אווזי הבר, ולפיכך צריך מסורה חדשה על זה ואי אפשר לסמוך על מסורת הביית, ולכן שפיר הניח דברי הח"מ בצ"ע שאין להביא ראי' מגמרא הנ"ל אף למסקנא, וכל דברינו נכלל בדברי רבינו מרן החת"ס ודבריו נכונים וברורים בס"ד, [התיבות שנשמנו הם לשון החת"ס ז"ל].

ויש להוסיף עוד, דבהתשו' שם לפני זה דן החת"ס ע"ד בר אוזות שהזכר שהי' ביניהם הוא מבר אוזא הבר שנוזהרים מלאכלם כמ"ש בצמח צדק, ואותן בר אוזות הטילו ביצים וגדלו אפרוחים אי מותרים הם. וכתב שם בהיתירא דמילתא דאי הי' אפרוחים אלו דומים לזרע אב בדמות אוז הבר, וכשלא הי' זכר זה לפנינו הי' מותרים משום כל היוצא מטהור טהור, והשתא שזה הזכר ביניהם נחוש לו ונפלין בפלוגתא דזה וזה גורם, אבל כיון שאין שום סימן באפרוחים הללו ונדמים ממש למינם רחוק הוא שיהיה מזה האב דוקא, וניתלי ברובא דעלמא שאביהם ממנים. עכת"ד. מבואר דהיו ניכרין הרבה המרחק של אוז הבר בין אוזי הבית, לכן יש לתלות דזהו מין אוז אחר שנברא על ידי יוצר בראשית, ואינם באין ממין אוז הבית.

נמצינו למידין מדברי החת"ס, דסברת הש"ס אמת דמשום איזה שינויים בקטנות או באורך האברים לא הו' מין אחר בשביל זה, דהרי מסברא זו דהאי אריך קועיה והאי זוטרי קועיה והאי אלים קועיה והאי קטין קועיה לא הדר בו הש"ס, ואף למסקנא קיימא הכי דכל היכא דהוי חדא מינא נאכל שניהם ע"פ המסורת דחד, אע"פ שנשתנה תואר האיברים. רק ראית הח"מ מסוגי' דב"ק שיכולים לסמוך על המסורה של אוז הבייתי גם לאוז הבר, דחה החת"ס דלענין אוזים שאני דחזינן דבאמת נברא מינים שונים.

וראי' מכרחת דאע"ג שחלוקה הבייתי להמדברי אכתי הוי מין אחד, מהמבואר בטור (יו"ד סי' נ"ב) בדיון נפל לאור ונעשו ירוקין שכתב הרשב"א בתוה"ב, יראה לי שאין ירקות פוסל בעוף בייתי שיש במינו מדברי, שכל המדבריים כבדם ירוק ככרתי, וכל שיש במינו מדברי ירוק איפשר שימצא לעתים גם בייתי ירוק. וכן פסק המחבר שם (ס"ד). חזינן שהגם שיש שינוי בין המדברי להבייתי הרי הם מין אחד.

[ג]

יבואר אי יש סתירה מסוגיא דחולין לסוגיא דבבא קמא

והנה בשו"ת ערוגת הבשם שם כתב לחזק ראיית הח"מ באופן אחר, ושדא נרגא בדברי החת"ס מהא דאיתא בסוגיין (חולין דף סג.) שקיטנא, אריכי שקי וסומקי שריא, גוצי וסומקי אסירי, אריכי שקי וירוקי אסירי. הרי מבואר דיש כמה עופות טמאין שאינם חלוקין מן הטהורים אלא במראה או בגידול אבר אחד. ולפי זה ראיית הח"מ כראי מוצק, דעל כרחק צ"ל דהי' להם מסורת בפני עצמו על האוז הבר שהוא מין טהור, דאין לומר דמחמת מסורה שהי' להם על הבייתי הי' מטהרים גם אוז הבר כמ"ש החת"ס, דא"כ מאי פריך אילימא משום דהאי אריך קועי, דילמא אין הכי נמי דמחמת אריכות קועי' דיינינן לי' למין בפנ"ע, עכת"ד. ומשמע מדבריו שהבין שבעל הח"מ רצה להביא רא' דיש מסורה על אוז הבר לבדו, והחת"ס דחה ראיתו דלא הוי מסורה על אוז הבר לבדו וסמכו על מסורת אוז הבייתי, והוא ז"ל חיזק דברי הח"מ דגם בשביל שינויים קלים כגון ארוך קועי' וזוטרי קועי' לחוד צריך מסורה אחרת, ובאמת הי' להם מסורת בפנ"ע על אוז הבר דטהור, ומשו"ה מקשה דאם הוא טהור למה יהי' כלאים זה בזה, עיי"ש בדבריו. וכדברים האלה כתובה גם בשו"ת גורן דוד הנ"ל (בריש התשובה), שהוכיח מדמצינו בחולין דיש עופות דאע"ג דליכא ביניהם אלא שינוי דהאי חירא כרסי והאי ירוקא כרסי, או האי שוקיהן אריכי והאי גוצא שקיא ואפ"ה חד טמא וחד טהור, ועל כרחק צ"ל שהיתה להם מסורת ידוע על אוז הבר מלבד האוואז בפני עצמו, ומזה נתחזקה ראית הח"מ ודברי החת"ס צ"ע, עכ"ד יעו"ש שהאריך בזה.

ביאור הגמ' שקיטנא אריכי וגוצי שקי

ולענ"ד לא ירדתי לסוף דעת גדולים שכתבו להוכיח שיש סתירה לסוגיא דב"ק הנ"ל מהך סוגיא דחולין, דהכי איתא התם (חולין דף סג.), אמר רב יהודה, שקיטנא [שם העוף] אריכי שקי וסומקי שריא, וסימניך מורזמא [שם עוף שהיה מוחזק להן בטהור ושוקיו ארוכין וגופו אדום]. גוצי וסומקי אסירי, וסימניך ננוס

¹¹ טענה זו כתב גם בסי' ע"ה, ודבריו שם צריכין תיקון קצת שכתב בלשונו; דראיתו מש"ס ב"ק כראי מוצק וכו', דאין לומר דמחמת מסורה שהי' להם על אוז הבייתי הי' מטהרים גם אוז הבר כמ"ש החת"ס, דא"כ מאי פריך אילימא משום דהאי אריך קועי', דילמא איה"נ דמחמת אריכות קועי' דיינינן לי' למין בפנ"ע, כדאשכחן דחלוקין הם כה"ג עופות טמאים מהטהורים, ואוז הבר דלא ידעינן לי' במסורת י"ל איה"נ דטמא היא ומין בפנ"ע היא, עכ"ד. ובעניי לא הבינותי, דזה ברור דאוז הבר הי' מין כשר ונאכל אצלם, מדלא מצא רבא בר רב חנן סיבה לתלות טעמא דשמואל דהו' כלאים זה בזה, אלא משום דהאי אריך קועיה והאי זוטרי קועיה, ואם הי' הו"א בעולם דמשום שינוי זה אפשר דמין טמא הוא, לא הי' מתקיף מידי אשמואל דודאי הו' כלאים. ועל כרחק צ"ל בביאור דבריו כדמשמע בסי' ע"ו וכמו שהעתקתי בפנים, דהטענה הוא דילמא הי' להם מסורה בפנ"ע להכשיר אוזות הבר. גם מש"כ שם: דמזה חילא דצ"צ, שיטפא דלישנא הוא וכונתו להח"מ, וז"פ.

פסול [מום בכהנים]. אריכי שקי וירוקי אסירי, וסימניך ירוקין פסולין [בטריפות]. והפשט הפשוט דחכמי הש"ס שהיו בקיאים בעופות הטהורים והטמאים, אמרו דיש שני מיני עופות ששמן שוה וחלוקין הם דאחד טהור ואחד טמא, ונתנו בהן סימן דחד הוא אריך שקי וחד גוצי שקי, וכן מפורש בדברי רש"י ז"ל שפי': שקיטנא - שם העוף, ויש בהן שני מינין, אותם ששוקיהן ארוכין וגופו אדום שרי. מבואר כוונתו שיש בהן ב' מינין, ואין הכוונה דחד אריכי שקי וחד גוצי שקי, דהרי חשבו שם ג' מינים שקרויין שקיטנא, וחד שאריכי שקי וירוקי, אלא על כרחך כונת רש"י דיש בהן ב' מינים, חד מין טהור דידיעי ב' רבנן שאין עוף זה מכ"ד עופות הטמאים, וחד מין טמא היינו שידעי שזהו ממינים הטמאים שנמנה בתורה, דהרי בימי חכמי הש"ס עדיין היו בקיאים במיני עופות הטמאים, או שמא הי' להן כך במסורת דאריכי שקי וסומקי טהור.

או י"ל שנשתנו מיני עופות הנקראים שקיטנא בסימנים, שהי' לאחד סימני טהרה שאין לחוש שהוא מכ"ד מינים הטמאים, דבימי הש"ס לכו"ע [אף לרש"י] סמכי על בדיקת סימנים, וחד מין טמא שיש לו סימני טומאה, ובכה"ג בודאי נחשבת למין אחר. וכעין זה כתב בתשו' מהרי"א הנ"ל באמצע התשובה (ד"ה וגם ז"א) לדחות דברי הגאון בעל גורן דוד, דעל כרחך לא משום שינוי זה דארוך וגוץ אסירי, אלא דהש"ס יהיב לן סימן זה שנדע איזו יש לו סימני טהרה ואיזו מהם לאו, עיי"ש בדבריו^ט. ואין ראוי כלל דשינוי האיברים עושהו למין אחר.

ויש להביא ראוי דסימני טהרה וטומאה עושהו מין אחר מדברי התוס' (דף סב: ד"ה מאי ספיקייהו), שכתבו בסו"ד אודות העוף שקורין קוונ"א בלע"ז שקרבנו נקלף ויש לו אצבע יתירה ואין לו זפק, והקשו לדברי ר"ח דקורבן נקלף הוא סימן המחודש, וכל עוף שקרבנו נקלף וסימן אחד עמו בודאי טהור דליכא למיחש לשום מין טמא. והלא עוף זה הוא מין כוס או ינשוף שהרי יש לו לסתות כאדם, ואמרינן בפרק המפלת (נדה דף כג.) דטעמא דר"מ דהמפלת כמין עוף אמו טמאה לידה משום דקריא וקיפופא יש להם לסתות כאדם. ולבסוף כתבו, דיש לישב ההיא דנדה דה"ק דר"מ לא אמר אלא בקריא וקיפופא כלומר או כיוצא בהם אף בשאר עוף שאינו קריא וקיפופא, ואפשר דאותו קו"ן טהור הוא. הרי מפורש דאף דעוף קו"ן דמותו וצלמו ככוס וינשוף הטמאים, מ"מ כיון שיש לו סימני טהרה דקורבנו נקלף דליתא בטמאים מין טהור הוא, ה"נ נימא בכל עוף אע"ג דדמי להדדי אם נשתנו בסימני הטהרה הרי הוא מינא אחרית.

ונראה דאף לענין כלאים אם נשתנה בסימני טהרה אע"פ ששניהם דומים הוי כלאים זה בזה, והיינו שאם אחד יש לו סימני טהרה כגון אצבע יתירה וזפק וקורבנו נקלף והאחר חסר מסימנים הללו, אע"פ שדומין זה לזה עובר משום כלאים. דהלא שינויין אלו כיון שנתפרשו מדברי סופרים לחלק בין סימני טומאה וטהרה בודאי לא מקרי שינוי מועט, ולא גרע משינוי זה ביציו מבחוץ וזה מבפנים, דאמרינן דמה"ט הוי מינא אחרית, ה"נ בזה.

וי"ל עוד, דהרי לענין כלאים עובר אע"פ ששניהם דומים, כמפורש התם בב"ק אמר ר"ל כאן שנה רבי תרנגול טווס ופסיוני כלאים זה בזה, והרא"ש שם (סי' י"ד) ביאר; דדבר זה למדו ריש לקיש מדתנן וכן היה ועוף כיוצא בהם, ומדקתני עוף בהדי חיה, ובחיה תנן (כלאים פ"ק מ"ו) הזאב והכלב כופרי, והשועל והעזים, והצבאים והאילים והרחלים, והסוס והפרד, והחמור והערוד, אף על פי שדומים זה לזה כלאים זה בזה, אלמא אף על גב דדמו להדדי ורבו בהדי הדדי כיון ששני מינין הן הוו כלאים זה בזה, והוא הדין בעופות נמי, ע"כ [וכתב הרא"ש ש כן ליישב קושית התוס' שם]. ומפורש כן בתוספתא פ"ק דכלאים (הל' ה') תרנגול טווס ותרנגול פסיאני אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה [לכאורה יש להגיה תרנגול עם טווס ותרנגול עם פסיאני, דאין הטווס והפסיאני ממשפחת התרנגולים, וכן הובא בירושלמי (פ"ק דכלאים ה"ו) לשון הברייתא יעו"ש, גם מגמרא דילן משמע דג' מינים הם, וכן מפורש בב"ר (פכ"ח סי' ח') רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אמר, הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול, הכלב היה הולך אצל הזאב, והתרנגול היה מהלך אצל הטווס, הדא הוא דכתיב כי השחית כל בשר. הרי דהתרנגול והטווס ב' מינים הדומין זה לזה, וגם פסיוני לאו תרנגול הוא אלא מין שליו הוא, כמפורש ביומא (דף עה:) ארבעה מיני שליו הן ואלו הן שיכלי וקיכלי ופסיוני ושליו, עי' רש"י קידושין (דף לא.) פסיוני עוף חשוב ושמן מין שליו שירד במדבר]. גם זה ברור דלהרביע שני מיני עופות טמאים הדומים זל"ז כמו כוס וינשוף [קריא וקיפופא] לוקה משום כלאים, אע"ג שיש לו התדמות שעניניהם הולכות לפניהם ויש לו לסתות כאדם כנ"ל, ובעיטור הל' שחיטה

^ט לא העתקתי לשונו שכנראה נזדמן קצת עירבוב לשון בהנדפס, שהשווה סנונית ושקיטנא וציין עלה הגמרא דלהלן בדף ס"ה דמיררי מעורב וזה אין שייך לשקיטנא.

(שער ב' ח"ה) כתב דלכך סמכן הכתוב במשנה תורה יחד לפי שהן דומין זה לזה, מ"מ כשמרביעין אותם עובר משום כלאים דשני מינים הם. ה"ה י"ל אם נשתנו הסימני טהרה אע"פ שדומים זל"ז, יש בהן כלאים.

משא ומתן בתשו' דברי יחזקאל

ובעמדי בזה לברורי מילתא אי איכא להוכיח מהסוגיא דחולין דבשינויים קלים יצטרך למסורה חדשה, ראיתי שראי' זו נאמר ונשנה מפום ממלל רברבן מרן הגה"ק משינאווא זצוק"ל בסוף ספר דברי יחזקאל (סי' ה' דפ"ח סי' כ'), בדבר הבר אווזות החדשים הגדולים שאסרן לאכול, והוכיח מגמרא זו דאריכי שקי וסומקי שרי, גוצי שקי וסומקי אסירי, הרי דע"י שינוי מעט אין ראי' מדזה טהור זה נמי טהור. ומה שכתבו הרבנים דבאבר אחד ארוך גרוע יותר מכל איברים גדולים, הגם דיש מקום לומר כן, אבל מי מכריח זאת, דיוכל להיות כשם דאע"פ שהם בתמונה אחד זה טהור וזה טמא וסימנא שוק אריך, כן הקטנים והגדולים ביותר שלא היו מצויים כמוהם ג"כ אין המסורה ראי' מקטנים לגדולים. וראי' לדבר מגמ' ב"ק דנ"ה דפשוט להו דבשינוי מעט חד מינא הוי לגבי כלאים, ובחולין אמרו דשוק ארוך וגוץ זה טהור וזה טמא, ע"כ מוכרחין אנו לחלק דבשלמא גבי עוף טהור וטמא דעיקר החילוק הוא בארבעה סימני טהרה, ואין יודעין רק ע"פ המסורה שאלו טהורין, צריך להיות כתמונתם ממש, ואם לא אין ראי' שאותו שיש להם שינוי מעט יש להם ג"כ סימני טהרה, ויוכל להיות ששני מינים הם מצד הטומאה והטהרה כמו דאמרין בחולין, וא"כ מכל שכן שכל אברים משונים בגדלות שאינו מצוי כאלו בהקודמים. אבל בגמ' ב"ק דחכמים ידעי דאלו השני עופות שניהם מין טהורים, דאל"כ הי' כלאים מצד טהורות וטמאות, רק ע"י שינוי מעט פשוט להו דלא הוי כלאים, עכ"ד. ולפום ריהטא מוכיחין דבריו שסגר עלינו הדרך בכל שינוי מועט שאין לסמוך על המסורה מדזה טהור זה טהור.

אמנם כשנדקדק טובא בדבריו נמצא מרגניתא, ומתחלה אפרש שיחתי מה שיש לי לדקדק בדבריו הק', [עי' בשו"ת יגל יעקב הנ"ל שהי' חסיד ודבוק במרן הק' משינאווא ותלמיד מובהק להגה"ק מחוסט, שכתב ג"כ להתפלא שלא זכה להבין דבריו הק'], ומה' אשאל שיתן לי חכמה ובינה למצוא דעת קדושים. הנה מש"כ "דמוכרח לחלק דגבי עוף טהור וטמא דעיקר החילוק הוא בארבעה סימני טהרה, ואין יודעין רק ע"פ המסורה שאלו טהורין". אי אפשר לפרש הדברים כפשטן, דארבעה סימני טהרה אין יודעין רק ע"פ המסורה שאלו טהורין, דהלא ג' סימני טהרה שבגופו מינכרא להדיא ואין צריך מסורה ע"ז. ותו, דהרי בפירוש מבואר בדברי הש"ך (סק"ו ובסק"ט) דכל עוף שיש לו מסורת שהוא טהור אפילו ידוע שאין לו סימן מהג' סימנים, דהיינו שידוע שאין לו זפק ולא אצבע יתירה ולא קורקבנו נקלף מותר, דהא יכול להיות שהוא טהור רק שצריך להכיר כל הכ"ד עופות, וכיון שיש מסורת ודאי מתחלה הכירו שאינו מהכ"ד עופות יעו"ש.

וצ"ל ביאור דבריו דה"ק, דלגבי עוף טהור וטמא עיקר החילוק הוא בארבעה סימני טהרה, כדילפינן בגמרא מנשר, ומדינא דגמרא כל מי שאינו בקי באותם מינים הכתובים בתורה ואינו יודע שמוותיהם, בודק בסימנים, ובאופן שנתברר שיש לאותו העוף סימן טהרה דתו ליכא למיחש לחד מהעופות הטמאים [לכל חד כפי מאי דאית לי כנ"ל ענף א' אות א'] הרי הוא טהור. ואם מוצא עוף הדומה לאותו העוף שבדק בסימנים אבל יש שינוי ביניהם, לא שייך למיסמך על מה שבדק בסימנים ד"ל כשם שנשתנה תמונתה כך נשתנה סימניה, היינו דכשם שאיברים שלה שונה דאריכי שקי וגוצי שקי, כך י"ל שאין לה זפק או שאין קרקבנו נקלף ביד. ולזה הוסיף "ואין יודעין רק על פי המסורה" כונתו, דהיכי שאין סומכין על בדיקת סימנים רק על המסורה, ה"ה דיש לברר בכה"ג המסורה ע"ז מחדש. ופי' בזה לשון המחבר (סי' פ"ב ס"ב) שכתב; ועוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור. ודקדק למה התנה שיהי' דבר פשוט, הלא כבר כתב מקודם שאותו העוף נאכל ע"י מסורת, ומה הצריך עוד שיהי' דבר פשוט. ופי' כונתו, שאם יבא עוף חדש שיהי' דומה לעוף שאוכלין אותו, רק שעוף גדול כזה לא הי' עוד מקודם באותו מקום, אין המסורה של מין המצוי מועיל, עכ"ד [דברי המחבר שמקורו מהרמב"ם יבואר באורך ענף ג' אות א'].

נמצינו למידן מדבריו, דוקא ביש שינוי בהעוף החדש שיש לחוש דכי היכי שנשתנה תמונתה ה"ה נשתנה סימניה, ואפשר שאין לה אותן סימני טהרה, ה"נ צריכין לחוש שלא יועיל המסורה של מין המצוי. אמנם היכא דאין השינויים רק בשינוי תואר האיברים קצת, דלא מספקי לן דילמא יש שינוי בסימנים, דהיינו שחסרה לה סימני טהרה, בכה"ג שפיר נוכל לסמוך גם על המסורה.

והרווחנו בזה, דאין צורך לדחוק דבגמ' ב"ק היו משונים כל כך והיינו חוששים שהוא מין אחרת, ורק מטעם דידעי חכמים דאלו השני עופות שניהם מין טהורים, דא"כ לא הו"ל לתמוה למה הו' כלאים זב"ז. ושפיר י"ל דשינוי תואר האיברים כקטין קועי' ואריך קועי' אין לחוש שמא נשתנו איבריה שבפנים, ואין צורך למסורה חדשה.

ובל"ז י"ל דטעמא שהחמיר הגה"ק משינאווא ז"ל כל כך באוזות החדשים הגדולים, משום דאוזנים אין להן זפק ולית להו אלא ב' סימני הגוף, דלשיטת רבינו תם ד"ט עופות הטמאין אינם דורסין ויש להם ב' סימני הגוף, עדיין יש לחוש שמא הוא מעופות הטמאים וצריכה מסורה מדינא, והלא הרשב"א שהבאנו לעיל [ענף א' אות ג'] סובר שאין להתיר עוף בלי ד' סימני טהרה, וכן הבאנו [שם אות ד'] מדברי רבינו ירוחם, ובמפורש כתב הא"ה "ואפילו במקצת אוזות ובר אוזות" שכתב הגאון שקבלה בידם שכל שחרטומו או כף רגלו רחבין בידוע שאין דורס, מ"מ יש לחוש שמא הן מה"ט עופות, שיש להן ג' סימנים כשרות, והן אסורין אף על פי שאין דורס אחד מהן, עכ"ל. ומאי דאכלינן אוזות הוא ע"פ מסורה מימות חז"ל דזהו מין טהור, לכן שפיר החמירו באוזה לחוש לשינוי קצת. אבל בעוף שיש לה כל ד' סימני טהרה, וכל המסורה הוא רק שאינו דורס, שפיר י"ל דהיכא שראינו שיש לו כל ד' סימני טהרה, שוב הדרין לעיקר הדין דהרי הן בכלל אותו המין שיש לו מסורה ומותר. וכן כתב בשו"ת בית שלמה (יו"ד סי' קמ"ו בסוף התשובה) בנידון אוזות שחרטומיהן שחורות, להליץ בעד האוסר מטעם זה, כיון שאוזה יש לו רק ב' סימני הגוף שאין לו זפק, יש לחוש לשיטת ר"ת דכל י"ט עופות הטמאים אינם דורסין עיי"ש.

ותו י"ל בטעם שהחמיר מרן הק' משינאווא בדבר הבר אוזות החדשים הגדולים, דהרי לפי מה שהארכנו לעיל, דאוזין ברא היוצר בראשית מין אווז אחר כמבואר בגמרא ב"ק הנ"ל, יתכן דכיון שמשונוין בגדלן מהבר אוזות הרגילים יש לחוש דממין אווז הבר הם, והוא מין אחר לגמרי, וצריך מסורה חדשה על זה. וכן נוטין סוף דבריו; שתמה שם למה לא נביא רא' דכי היכי דאין אוכלין אוזות הבר כפסק הצ"צ, והלא תמונתן ג"כ כאוזות הבייתי רק דגדולה הימנו ולא שכיחי ביישוב, ואם נימא דמסורה של תמונה א' מועיל, אפילו אחד קטן ואחד גדול כי זו התמונה מעיד שהעוף טהור, א"כ נכשיר מדבריות גם כן, אע"כ כיון דעל מדבריות אין מסורת יוכל להיות דאינם טהורות, כן גבי קטנים וגדולים אע"פ שעל הקטנים יש לנו מסורת דטהורות אין רא' על הגדולות, עכ"ל. משמע מדבריו דאוזין לית לן הך כללא דחדא מינא הוי, והמסורה יועיל לאותן שנשתנו, כי היכי שמצינו במדבריות שהם באמת מין אחר כמבואר בגמרא.

בירור דין סנונית לבינה

ובאמת בעל ערוה"ב בתשובה (סי' ע"ה) הרגיש דמשקיטנא דאריך וגוץ אין רא' כל כך, [ונבסי' ע"ו אף הביא דברי מהר"א בתשו' הנ"ל שכתב לדחות ההוכחה דאריך וגוץ], ולזה כתב אמנם ממאי דאיתא התם (דף סב.) גבי סנונית לבנה שנחלקו בה ר' אליעזר וחכמים, דלחד מ"ד בדחיקורא כרסה כולי עלמא לא פליגי דשרי, כי פליגי בירוקא כרסה. ולחד מ"ד בדירוקא כרסה כולי עלמא לא פליגי דאסיר, כי פליגי בדחיקורא כרסה, ולמ"ד בדירוקא פליגי מאי סנונית לבינה לאפוקי דבתים דאוכמתא. חזינן בפירוש ואין מקום כלל לנטות מלפרש בדרך אחר, דאין חלוק מין הטהור ממין הטמא אלא במראיתו, ומוכח מזה דכל היכא דמשונה [כמו בנידון דיד' שהיו משונים בצביונם בחלקת צווארם שאין להם נוצות על הצוואר וצווארם היא ארוך ואדום מאוד] ודאי צריכין מסורה בפני עצמו, דכל שחלוק באבר אחד צריך מסורה בפני עצמו, עכ"ד שם. ובתשו' שלאחריה הוסיף לבנות יסוד מדברי הרשב"א בתורת הבית (הקצר בית ג שער א) מובא בב"י (סי' פ"ב), שכתב: סנונית הדרה בבתים אם כריסה לבנה מותרת, ואם לאו אסורה, ובמקומות האלו לא ראינו מי שנהג בה היתר אף בכריסה לבנה. וגם רבינו ירוחם כתב, סנונית הדרה בבתים טהורה והוא שכריסה לבנה, והעם נהגו בה איסור. מתוך הלשון משמע שהיו מכירין שניהם, ואי ס"ד שהיו ביניהם שום שינוי אחרת יותר מזה או שהיו חלוקין בסימני טהרה דידהו הלבנה מהירוקה הו"ל לאשמעינן נמי האי היכרא, ומשמע דכל החילוק אינו אלא אם כריסה לבינה או ירוקה ותו לא מיד, ש"מ דאפילו בחלוקין זה מזה אלא בהא מילתא לחודא משתנה טהרתה וטומאתה, עכ"ד. העתקתי דבריו בענין זה לצורך בירור הדברים.

ובעניי לא זכיתי להבין מאי שייטא דין סנונית לבנה להכא, ויען דכל הסוגיא דלמינו דעורב מסובך הוא בדברי הראשונים והפוסקים, לא אכנס באורך בביאור הסוגיא והראשונים כדי שלא ילאה הקורא בדברינו (ולהלן ענף ד' אקווה לה' לבארו באורך דבר דיבור על אופניו), אבל בקיצור נמרץ אומר, הש"ס מקשה התם

לרב נחמן דאמר עוף הבא בשני סימנין טהור [דנפקא ליה מספק פרס ועזניה ומספק כל שאר עופות טמאין דאית להו תלתא חוץ מעורב], והוא שיכיר עורב. ומקשה עורב ותו לא, והתניא עורב, זה עורב, למינו, ר' אליעזר אומר להביא את הזרזיר וכו'. דבר אחר, למינו, להביא סנונית לבנה וכו', ופליגי חכמים ואמרו הלא אנשי גליל העליון אוכלים אותו מפני שקרקבנו נקלף, ומסיק אלא עורב וכל מין עורב. ופלוגת רבי אליעזר וחכמים בסנונית לבנה אי הוי למינו של עורב, מפני שנדמה לעורב בזה שיש לו שני סימני טהרה כמו העורב, שבזה העורב שונה מכל מיני עופות טמאים אחרים שיש לו ב' סימני טהרה. ורש"י והתוספות (שם ד"ה מפני) פירשו דמשו"ה סברי רבנן דסנונית אינו למינו של עורב, משום דקרקבנו נקלף ליתנהו בעורב, וכיון דאינן שוין באותן שני סימני טהרה שיש בעורב אינו מינו, ורבי אליעזר סבר דכיון ששוין לעורב במנין הסימנין הווי שפיר מינו דעורב, אע"פ שאין להן אותן סימני טהרה של עורב. הרי דעיקר הדבר דסנונית נחשב למינו דעורב מפני שאין להם אלא שני סימנים כמו בעורב, והפלוגתא הוא כיון שאין להן אותן הסימנים אי הוי למינו.

אמנם הרמב"ן טען על זה, דהרי במפורש מסיק הש"ס דסנונית אוכמתא כו"ע מודו טמאה משום דהוי למינו דעורב, ופלוגתתם הוא או בירוקא כרסי או בחיורא כרסי ובירוקא כרסי קיי"ל לאיסור, ולא מסתבר לומר דירוקא כרסי ואוכמתא אין קרקבנו נקלף, ומשו"ה הוי למינו לעורב. לכן כתב הרמב"ן להסביר טעם הפלוגתא בסנונית: שהיה לה אצבע יתרה וקורקבן נקלף ולא זפק, ואין לחוש בה אלא במין עורב, ונהגו אנשי גליל העליון היתר "לפי שאינה דומה לעורב שזו לבנה והוא שחור" דסברי לה כרבנן דאמרי (דף סה.) שכן ונדמה בעינן, ואמר להם ר' אליעזר אף הם עתידין ליתן את הדין, דשכן עמו מינו הוא שהרי דומה לו בסימנין. ומשו"ה הסכימו בגמ' דחוורא כריסה שרי וירוקה מחלוקת ואוכמא ודאי אסורה, דהיתר ואיסור שלה תלוי לפי מה שהיא מתקרבת לפרצוף העורב ושחרות שלו וכו'. ולר' אליעזר כל דאית ליה שני סימנין ושכן עמו נתרבה מלמינו לדידיה, ולרבנן בעינן נדמה לו בסימנין ובמראיתו, והא דמקשינן מהך ברייתא לרב נחמן, לאו מדר' אליעזר אלא דמודו רבנן בלמינו דמרבין ביה ולא פליגי אלא בהני, א"נ משום דקיי"ל בירוקא כריסה דאסור, עכ"ל הרמב"ן. ובאמת כן מבואר בדברי רש"י להלן (דף סה.) דקאמר התם אפילו תימא רבנן שכן ונדמה קאמרין ופי' רש"י ז"ל נדמה דומה להם במראיתו. הרי מבואר דעיקר דמיונו של הסנונית להיות נחשב בכלל מינו של עורב, הוא מפני שדומה לו בסימני טהרה, ולרבנן בעינן שיהי' נדמה לפרצוף העורב ושחרות שלו, וכיון שזו לבנה והעורב שחור לא הוי נדמה.

וכן כתב הר"ן בהלכות (דף כא.) והוא שיכיר עורב וכל מין עורב, בגמרא מוכח דכל שיש לו שני סימנין בגופו, אף על פי שאינן סימנין של עורב שהן אצבע יתרה וקורקבן נקלף שכבר נבדק ונמצא לו כן, אלא שני סימנין אחרים בגופו, כגון זפק ואצבע יתרה, או זפק וקורקבן נקלף מין עורב הוא, וטמא לרבי אליעזר בשוכן עמו בלחוד, ולרבנן בשוכן ונדמה כדאיתא לקמן. ומימריה דרב נחמן ה"נ מוכחא, דקאמר בשני סימנין טהור והוא שיכיר עורב, ומשמע דבכל שני סימנין בעינן שיכיר עורב, דאי לא הוה ליה לפרושי עוף הבא בשני סימני עורב, אלא ודאי כל הבא בשני סימנין בגופו אף על פי שאינן כשל עורב יש לחוש שמא מין עורב הוא, עכ"ל. [ומש"כ הר"ן להלן (דף כב: ד"ה כל) פי' נדמה שהיו לו אותן הסימנין עצמן שיש לו לעורב, ופליגי עם רש"י שפי' נדמה דומה להן במראיהן והיינו שפרצופו ומנהגו דומה לעורב, יעו"ש. כבר העיר ע"ז בהגהות חי' אנשי שם בדברי הר"ן סותרים זה את זה].

והרמב"ן בסוף הסוגיא כתב, שבדק העורב ומצא שקורקבנו נקלף ביד ויש לו אצבע יתירה ואין לו זפק, גם בדק הזרזיר והסנונית ומצא בהן אותן סימני טהרה ממש כעורב, קורקבן נקלף ביד ואצבע יתירה ואין לו זפק והם סימניו של עורב, ושינוי הצבעים שאסרו בירוקא כרסי מפני שרבנן סברי דבעי גם נדמה בפרצוף כמבואר להלן (דף סה.), והיכא שכולו שחור והכרס ירוקא גם רבנן סברי דהוי בכלל נדמה ונתרבה מלמינו, ואותן שכריסה לבינה לא נתרבה מלמינו שאינו נכנס בגדר עורב כיון שהוא לבן, עיי"ש בדבריו.

והנה הך סנונית הוא עוף הנקרא בלשון המקרא "עגור", כמו שנאמר (ירמ' ח' ז) ותר וסוס ועגור שמרו את עת באנה, פי' התרגום יונתן ושפנינא וכורכיא וסנוניתא נטרין ית עדן מייעלהון, וכן פי' רש"י שם והוסיף סנונית ארונדיל"א בלע"ז כמו שפי' בגמרא, וכ"כ הרד"ק שם, ובישעי' (ל"ח יד) נאמר כסוס עגור כן אצפצף, ופי' הרד"ק חסר וי"ו השמוש, ופירוש כסוס ועגור, ועגור תרגם יונתן וסנוניתא, והוא סנונית הנזכר בדברי רז"ל, ופירוש רבינו האיי כטאף בערבי והוא שקורין ארונד"א. ועוף זה עיקר גופו נוטה

לשחרות, ובכריסה יש בהן שינוי גוונים, יש עופות ממין זה ששחור לגמרי והיינו אוכמתא דבתי דלכו"ע אסורה כמבואר בגמרא, שנדמה לעורב בכולו הן בסימניו והן במראיתו, ויש מינים שגוון כריסה משתנה יש מהן שהיא ירוקה או לבינה, ומפני זה נקראת סנונית לבינה. ולפי זה אין כאן התחלת קושיא מסוגיא זו לסוגיא דב"ק, דהסנונית אין שינוי הגוונים איזה השתנות במינו, דכולם בכלל מין הסנונית [עי' ח' חת"ס במשנה (דף נט.); דידע רחמנא דבעופות ליכא למטעי בשארי חלקים שבין תורים ונשר, שזה צבעו לבן וזה שחור או ירוק]. וכל מה שדנין בו דהוי למינו של העורב מפני שמנין סימני טהרה שלה שוה לעורב, ולרבנן לא סגי בהכי ובעינן שיהי' גם נדמה במראיתו, וכל שהיא מתקרבת לפרצוף העורב ושחרות שלו, יותר יש מקום להשוותו עם למינו של העורב. ואין להוכיח מזה דהיכא דשינויים קלים דאריך זוטרי קועי' הוי בשביל זה מין אחר, והמעין בסוגיא יראה דדברים אלו פשוטים וברורים.

שוב ראיתי שגם הערוה"ב בתשובה (סי' ע"ו ד"ה ומ"מ) חזר בו וכתב; דנראה מצד הסברא כי היכא דלענין כלאים לא משוינן לי' למין בפנ"ע מחמת אריכות וקטנות הה"ד לענין איסורא, ובסנונית דלא חלוק מהטהורה אלא בירוקא כרסא אין ה"נ דלא הוי משוינן לי' למין בפנ"ע לר"א אם לאו דרבי קרא בהדיא, ואתי קרא לרבוויי אע"ג דדומה לעוף טהור דהיינו סנונית דחיורא כרסא מ"מ טמא משום דשוכן עם הטמאים, אבל כל כמה דליכא הוכחה להיפוך שפיר אמרינן דמה שחלוק מאידך במראיתו או בקטנות ואריכותו לא משויי לי' מין בפנ"ע גם לענין טומאה וטהרה וכו', עכ"ל. וכונתו כמ"ש, [הגם דלשונו צע"ק ואינם עולים יפה בפירוש הסוגיא דאין זה מין בפני עצמו, ורק משום דהוא נדמה להעורב מטמאין אותה כנ"ל, ואין להאריך יותר].

תבנא לדינא, בהא נחיתנא ובהא סליקנא, דזכינא לברר אמרי שפר, לסלק הקושיות מדברי מרן החתם סופר, ודבריו בביאור סוגית הש"ס דב"ק עולים יפה כאשכול הכופר, דכל היכא דהוי חדא מינא נאכל שניהם ע"פ המסורת דחד, אע"פ שנשתנה תואר האיברים כגון בקטנו או בארכו או בעובי, תלינן השינוי מחמת שינוי המקומות שנתגדלו, ואין צריכין למסורה מיוחדת זה. אמנם היכא שיש שינוי בגידול הגוף עצמו, כמו במסקנת הגמ' זה ביציו מבחוץ וזה ביציו מבפנים, או שינוי בטבע ההולדה, כמו הא טעונה חדא ביעתא בשיחלא והא טעונה כמה ביעתא בשיחלא, דקים להו לחכמים שאין שינויים כאלו תלי בשינוי המקומות, ועל כרחך ברי' אחריתי הוי, ואין מועיל המסורה מחדא לאידך אע"ג דמין אחת הוא.

ומשם בארה הוא הבאר להבין דעת קדושים רבותינו כת הקודמים, שלא סמכו להתיר התרנגולים החדשים מטעם דהוי חדא מינא, דכיון שראו שיש בהם שינויים רבים הן בעצם גידולם דהיינו מה שמגדל נוצות על ארכובותם, שטרם ראו כך במין התרנגולים שלנו שישגדלו נוצות על הרגלים, שפיר י"ל דהוי שינוי בהטבע, ויש לחוש דהוי מינא אחריתי. ולדוגמא בבהמה מבואר במס' חולין (דף עז.) שכך הוא בתולדה שעצם הארכובה הוא ערום מבשר, ואין שם אלא עור בלי בשר והעור דבוק יפה בעצם, אם נמצא בהמה שגדל בארכובה בשר שפיר י"ל דהוי מינא אחריתי, ה"ה בתרנגול שאין דרכן לגדל נוצות על ארכובותם חשו למינא אחריתי. וכן ראו הרבה שינוי טבעיות בכל אורחיהם כמו שהבאנו לעיל [אות א], לכן סברי דשינויים כאלו לאו מטעם שינוי המקומות נעשה אלא ברי' אחריתי הוא, ודמי לאוז הבר דברי' אחריתי הוא, ואף דהוי גם כן מין אווז הוי כלאים עם אוז הבייתי, ה"נ תרנגולים אלו אע"ג דהוי מין תרנגול ברי' אחריתי הוא, ואין להתירו משום מסורת התרנגולים ובעי מסורה חדשה. [ולכן החמיר הדברי חיים ולא רצה להתיר תרנגולים הבאים מקאשין חינו אע"פ שנדמו קצת להקובריצער, דכיון שאותן שאכלו באה"ק נוצות אין למו על הרגלים רק קצת דקצת קטנים מאוד, והקאשניא יש להם נוצות גדולות ארוכות מאד על הרגלים עדיין יש לחוש דהוי ברי' אחריתי].

וראיתי שבמפורש כתב כן בשו"ת בית שלמה (יר"ד סי' קמ"ח), ואעתיק לשונו: ומסורות שיש לנו על התרנגולים ישנים ודאי דלא מהני לתרנגולים החדשים, דאף דאי' בש"ס ב"ק (דף נ"ה) ומבואר דאף דמשום שינוי דהאי אריך קועי' והאי זוטרי קועי' חד מינא הוא, מ"מ מבואר שם דבהשתנות בענין ביצים הוי תרי מיני וע"ש בפרש"י, ולרב פפא גם בהשתנות בטעינת הביצים הוי תרי מיני. ובחולין (דף עט.) עבי קלי' בר חמרא צניף קלי' בר סוסיא, ברברבן אודני' וזוטריא גנובתי' בר חמרא, זוטריא אודני' ורבה גנובתיא בר סוסיא עיי"ש. ותרנגולים החדשים יש בהם הרבה שינויים מהתרנגולים הישנים כידוע, על כן לא מהני מסורת הישנים להחדשים, עכ"ל. הרי במפורש שדימה התרנגולים החדשים שנשתנו כשינוי דאווז הבר.

האמנם שיש לתמוה קצת על דבריו שהביא בחדא מחתא הראי' מב"ק ומחולין פרק אותו ואת בנו, והתם מבואר דשינוי גודל האזנים או הזנב מוכח דמינא אחריתי הוא, ולכאורה הוא סתירה למה שמבואר

בב"ק דאריך וקטין לא הוי מינא אחרינא, וכמו שהארכנו בדברינו. ובמושכל הראשון אין זה קושיא כל כך, דבגמרא דב"ק מייירי במין אחד משני מקומות, כגמלא פרסא וגמלא ערביא, או אווז הבייתי ואווז המדברי. אבל התם הלא מייירי בפרדה שתבעה דאמרין אין מרביעין עליה אלא מינה, ומוקמינן לה התם דלא ידעינן מינא דאמה מאי ניהו, דאי ידעינן היינו מרביעין עלה מינא דאמה, ומקשי ע"ז וליבדוק בסימנין, דאמר אביי עבי קליה בר חמרא צניף קליה בר סוסיא, ואמר רב פפא רברבן אודניה זוטרא גנובתיה בר חמרא זוטרא אודניה ורבה גנובתיה בר סוסיא [לפלא לציין שבשתי גמרות אלו [ב"ק וחולין] הני תרי אמוראי אביי ורב פפא הלא הם שידעו לתת סימן להכיר החילוקים בין הברואים]. וא"כ י"ל דהאי גברא אין לו בדיר שלו אלא פרדות הבאים ממקום אחד, ולא שייך גבי' ששינוי זה יתהווה מחמת שינוי המקומות, ועל כרחך סימנא מילתא הוא ומוכיח אם הוא בר חמרא או בר סוסיא, אבל בל"ז אי היינו דנין על פרדות הבאים ממקומות שונים אין הכרח דשינויים אלו מוכיחים איזה הוא בר חמרא ואיזה בר סוסיא.

רברבן אודני' זוטרא אודני'

והאמת יורה דרכו שאין דומה כלל לנידון דידן, דהלא התם איירי בפרדות שבבירור נולדו מחמור וסוס, ויש הנולדין שאמהן סוס ויש הנולדין שאמהן חמורה, ואיבעי' להו התם אליבא דרבי יודא דס"ל אין חוששין לזרע האב, ודוקא הנולדים מן הסוס ואביהן חמור מותרין זה בזה, אבל הנולדין מן החמור עם הנולדין מן הסוס אסורין, מהו להרביע פרדה בר סוסיא עם סוס גמור, וקאמר התם דהיכא דאין יודעין מינה דאמה אי אפשר להרביע עליו כלום, ומקשה שפיר וליבדוק בסימנין, דסברי הני רבנן אביי ורב פפא דהוולד דומה להאם בקולו ובתואר האוזן והזנב אע"פ שהאב מינא אחריתי הוא, ובודאי פרידה בר סוסיא משונה מסוס גמור, וכן פרידה בר חמרא משונה מחמור גמור, מ"מ בהני סימנא יתברר מאיזה מין הוא, שיוכל להרביען במינא דאם.

וכן מצאתי מפורש בתשו' מרן החת"ס אהע"ז (סי' נ"ט) דאסברה לן דברי הירושלמי (פ"ח דכלאים ה"ג) ואלו הן הסימנין, אמר רבי יונה כל שאזניו קטנות אמו סוסה ואביו חמור, גדולות אמו חמורה ואביו סוס. רבי מנא מפקד לאילין דרבי יודן נשיאה אין בעיתון מיזבון מולוון [פרידות] אתון זבנין לו אזניהון דקיין שאמו סוסה ואביו חמור. ומסיים עלה, הלוברן מן האיש שממנו מוח ועצמות והגידים, והאודם מן האשה שממנו העור והבשר והדם, והרוח והנפש והנשמה משל הקדוש ברוך הוא. ושלשתן שותפין בו. פי' המפרש דמיייתי זה להוכיח שהעור מן האם, ה"נ האזנים מן האם, עכ"ד. והפני משה מפרש שם: משום דקאמר אזניו קטנות ניכר שאמו סוס, מיייתי להא שמצד האם בא העור והבשר של הגוף והאברים, ולפיכך ניכר בהאברים אם אמו סוס או לא. הרי מפורש דמשום שאנו יודעין תערובות ב' מינים אלו על כרחך אנו דנין הגוף והאברים אחר האם, ולכך פרידה שאמו סוסיא אי אפשר שיהי' לה אוזן גדול שיש לחמור אע"פ שאביו חמור. אבל בחמורים או סוסים שנמצא בהן שינויים בגודל האזנים, לא נימא בשביל זה דהוי מינא אחריתי, ושפיר נוכל לתלות דמחמת שינוי המקומות הוא בא.

וביסוד זה יתברר לן שיטת רש"י ז"ל באותו סוגיא, דאמרין התם אמר ליה ר' אבא לשמעיה אי מעיילת לי כודנייתא בריספק, עיין להנך דדמין להדדי [באזנים ובזנב - רש"י] ועייל לי, אלמא קסבר אין חוששין לזרע האב, וסימנין דאורייתא. ופי' רש"י ז"ל סימנין דאורייתא - מדסמך אסימנין ושרי איסורא עליהון, ש"מ הא דסמכינן אסימנין בחזרת אבדה כדאמרין באלו מציאות (ב"מ דף כז.) דאורייתא היא, דאי דרבנן נהי דעבוד רבנן תקנתא בממונא באיסורא מי מצי מתקני. והרמב"ן בחי' תמה על רש"י ז"ל מה ענין זו לזו, אפי' כשתמצא לומר סימנין אלו דאורייתא, י"ל שאין מחזירין אבידה בסימנין דילמא מיחזא חזא א"נ כסומא בארובה, וכשתמצא לומר סימנין אבידה דאורייתא שמא אלו אינן עיקר, וסימנין אלו לענין אבידה אינן כלום, דהו"ל כחיוורא כריסיה דאמרין בגיטין (דף מה.) שאינן כלום. ומפרש הרמב"ן סימנין דאורייתא פי' שהם עיקר לסמוך עליהם בענין זה, וגמרא גמירי להו, כמו גבי סימנין ביצים דאמרין (דף סד.) סימנין ביצים לאו דאורייתא, עכ"ד עיי"ש. והר"ן בחי' הביאו משמו. והובא דבריו בקצוה"ח (סי' רנ"ט סק"ב).

¹ הגאון הנוב"י בתשובותיו (מהדו"ת סי' נ"ח וסי' ס"ו) נקט בפשוטות כפי' רש"י ז"ל, והביא קושיא מתלמידו דלדעת המ"ב (מובא בבית שמואל אהע"ז סי' י"ז סקע"ג) דצירוף שני סימנים הוי סימן מובהק, ומועיל אפי' אי אמרין סימנין דרבנן, היאך פשיט הכא סימנין דאורייתא הלא הוי ב' סימנים אונים והזנב, ותי' שם דחד סימנא הוא כמ"ש להלן. ובנו מהר"ש בהג"ה העיר דלדברי הר"ן בשם הרמב"ן דאין לסימני

אולם מרן החת"ס בתשו' (י"ד סי' ע"ט בהעתק חי' סוגי' דסימני ביצי' ד"ה ולבדוק) הביא דברי הר"ן, וטרח ליישב שיטת רש"י ז"ל דסימני דאורייתא פי' לסמוך אסימן באיסורא הוא דאורייתא, דאפי' אי הנך סימנים דאורייתא ולא אשכחן חמרא דדמי לסוסיא כמו עורבא דדמי ליונה בהביצים ויהיה הסימן דאורייתא, מ"מ לסמוך בספיקא אסימן כמו שסומכין מה"ת על עדות עדים או רובא וקורבא זהו אפשר לאו דאורייתא, נהי דהסימן בעצמן דאורייתא דלא אשכחן מין אחר דכוותי', מ"מ אין לסמוך, אולי השתא נשתנה ברייתו של עולם על סוס א' ואית לי' אודנא כחמור, וזה עיקר טעם דסימנים לאו דאורייתא בב"מ וביבמות, דחיישי' לאתרמי סימן כסימן, עכ"ד החת"ס יעו"ש. ועדיין הדבר צ"ב, דאי ליכא חמרא דדמי לסוסיא א"כ הרי אינן בגדר סימנין, וכי נימא דכשרוצה להנהיג עגלה בשני סוסים צריכין לדון מתורת סימנין, הלא הוא מבורר לכל שמין אחד הוא. וצ"ל פירוש לפירושו, דבאמת הפרידות הם שונים בצורתן מסוס וחמור שהרי הוא בא מתערובות שניהם, רק באלו סימנים יכולין לברר איזהו אמן כנ"ל. ואי נימא דבשינוי מקומות ישתנה תואר האיברים אם כן שפיר צריכין אנו לבא מדין סומכין אסימנין, דכי היכי דחמור או סוס שנתגדל במקום אחר אפשר שיש לו שינוי קצת בגודל האזנים ובאורך הזנב, דילמא איתרמי כן בפרידות דהכא.

ובזה נתבאר לי יפה לשונו הזהב של רבינו הגדול הרמב"ם (הל' כלאים פ"ט ה"ו) שכתב שם: לפיכך הרוצה להרכיב פרד על פרדה, או למשוך בשתי פרדות, בודק בסימני אונים וזנב וקול אם דומין זה לזה בידוע שאמן ממין אחד ומותרין. ולמה לא פירש הסימנין כמו שביארו לנו חכמינו ז"ל, עבי קליה בר חמרא צניף קליה בר סוסיא, רברבן אודניה וזוטרא גנובתיה בר חמרא, זוטראן אודניה ורבה גנובתיה בר סוסיא. ולדברינו א"ש, דס"ל להרמב"ם דשיעורים אלו לא נאמרו אלא במקומות שדרו חכמי התלמוד, אבל במקומות אחרים יוכל להיות ששונים הם, רק אחת למדנו מדבריהם שבסימנין אלו הוולד נמשך אחר אמו אע"פ שאביו הוא ממין אחר, ולכן כשרוצה להרכיבן או למשוך בהן יבדוק בסימנין אלו לראות אם הם דומין זה לזה, ובזה יודע שודאי אמן הוא ממין אחד. ושפיר לא כתב שיעור המפורש בגמרא באורך ובגודל דשיעורין הללו יוכלו להשתנות ממקום למקום, כמו שנתבאר באורך בדברינו.

ויתירה מזה מפורש בנודע ביהודה (תנינא אהע"ז סי' נ"ח, סי' ס"ו) דסימנא דאזנים וזנב לא נחשבו לשני סימנין, ומדייק לה מדאמר רב פפא שניהם יחד רברבן אודניה וזוטרא גנובתיה בר חמרא, זוטראן אודניה ורבה גנובתיה בר סוסיא, ולא חלקינהו לשנים זוטראן אודניה בר סוסיא רברבן אודניה בר חמרא, רבה גנובתיה בר סוסיא וזוטרא גנובתיה בר חמרא, דאז הוה כל אחד בעצמו סימן, ומדכללינהו איכא למימר דודאי שכיח שהוולד אינו דומה לאמו בסימן אחד, רק שיהיה חלוק בשני סימנין מאמו לא שכיח, ולכן אם האזנים והזנב שוים או קטנים או גדולים אין כאן שום סימן, וכן אם נחתך הזנב או נחתכו האזנים אין כאן שום סימן לפי ששכיח שהוולד יהיה בסימן אחד חלוק מאמו, ודוקא שניהם ביחד הוי סימן, עכ"ד. [הגם שיש להעיר דצ"ע מדברי רש"י שם שפי' גידמת מזנב ומאזנים, ולדבריו למ"ל משניהם הלא בגידמת מחדא מינייהו סגי]. נמצינו למידין מדבריו, דאפילו בר סוסיא או בר חמרא מצוי שיהיו משונה באורך או בגודל אבר אחד, רק שיהי' חלוק בשני סימנים זהו אי אפשר, וכש"כ בחלוק משני מקומות שפיר נוכל לומר

אבדה עסק כאן, אין כאן שום סתירה. וכפי הנראה בימיו של הנוב"י לא הי' נדפס עדיין חי' הרמב"ן על מס' חולין, ואף שהביא הקצוה"ח ובנו מהר"ש מחי' הר"ן שאכן הי' נדפס כבר, כנראה שבימי עלומיו של הנוב"י עדיין לא הי' נדפס. ולפלא שבצל"ח בחי' מס' חולין פרק גיד הנשה (דף צה.) מפלפל שם בסוגיא דסימנין, ובסוגיא דדף עט הנזכר, ובסוף דבריו זכה בעומק שכלו הזך לכוון מדילי' לדברי הרמב"ן, וכתב שם דאי לאו פרש"י דפירש סימנים דאורייתא לענין אבידה אי סימנין דאורייתא וכו'. לא דמי כלל לדהתם, דהתם הספק הוא שאף שזה אומר סימנים בשמלה זו דלמא היה גם לאיש אחר שמלה כיוצא בזה ממש עם כל הסימנין, דאטו משום שיש לשמלה זו סימנין הללו ליכא למיחש דלמא יש עוד שמלה כיוצא בזה והיינו בעיא דהתם. אבל כאן הפירוש סימנין דאורייתא היינו שכך הלכה למשה מסיני דליכא פרד בן חמורה דצניף קליה וליכא בר סוסיא דעבי קליה, בגוון דאמרו בסימני ביצי' עוף טמא הדומין לעוף טהור, וכן כאן אי סימנין הכא לאו דאורייתא היינו שיש בר חמרא הדומא לבר סוסיא ובר סוסיא הדומה לבר חמרא ואין סומכין עליהם מה"ת, דלעולם אנו מספקין בו שמא בר חמרא שמא בר סוסיא, עכ"ד יעו"ש. אמנם בסברא לא כתב כדברי הרמב"ן, דלדברי הרמב"ן טעם הספק באבידה משום דילמא מיחזא חזי או כסומא בארובה, וא"כ מספקין דילמא משקר, וע"ז בנה הקצוה"ח שם יסודו לחלק בין עדי גט לעדות אשה שמת בעלה, יעו"ש. ולדברי הנוב"י אין טעם בעית הגמרא משום דילמא משקר, רק דילמא איתרמי שיהיו לשניהם אותן הסימנין. ובאמת מדברי התוס' בריש פרק אלו מציאות (דף כב: ד"ה א') מבואר כן, שכתב לפי' רש"י דהמוצא מכריז מקום, דהא דבעינן סימנין לאו מטעם משום שחשוד לשקר, אלא משום דאמרינן לי' כי היכי דאת אבדת חפץ ה"נ אימור אדם אחר אבד חפץ כזה. ולפ"ז כשנתן סימנין הרי נתברר בזה דהרי הוא שלן, ובוה מספקא לי' אי הוי בירור מה"ת או נימא דאף כשנתן סימנין יש לחוש דילמא איתרמי שני בני אדם בשמלה שיש לשניהן אותן הסימנין שוין כדברי הצל"ח, והדברים עתיקין בספרן של אחרונים ואכ"מ.

שישתנו בתואר האיברים וכפשטות סוגית הגמרא דב"ק הנ"ל. אכן מרן החת"ס בתשו' אהע"ז (הנ"ל) הוכיח מדברי הירושלמי דכלאים הנ"ל^א שלא חשב התם רק סימנא שאזניו קטנות, משמע דסימנא דאוזן לחוד הוי סימן (וכ"כ שם סי' נ"ו). ולפי זה מוכח דאפילו בסימן אחד לחוד באזניו לא ישתנה הסוס מאמו, ועל כרחק מטעם הנ"ל דאורך האוזן ודאי בא מחלק האם.

זוטרא גנובתי רבה גנובתי

אמנם אי איכא למיפשט מהך סוגיא לנידון דידן, נוכל למילף ממאי דאסברה לן מרן החת"ס שם טעם הדבר למה לא חשב הירושלמי סימנא דזנב, וכתב שם בלשונו: והא דלא הזכיר הירושלמי סימן דזנב, היינו משום דבי נשיאה הי' לוקחים מן השוק פרידה לזווג עם סוס מרכבה שלו, ואיכא למיחש שהמוכר גזז שערות הזנב שהיו רגילים בכך, כמבואר באלו מציאות (דף כו). לגיזת זנבו, ויהי' דומה לחמור, וע"כ הזהירם להשגיח על האזנים, ובש"ס דילן בחולין מיירי בכודניתא דילי' דידע דלא גזזם, ע"כ יש היכר גם בזנב, עכ"ל. שמעינן מינה דמאי דאמרינן רבה גנובתי בר סוסיא, לאו היינו דבעצם אבר הזנב של הסוס גדולה וארוכה מחמור (כמו שמצינו בשבת (דף נד):) אצל אילים וכבשים שקושרין הזנב לעגלה שלא יהא נגרר לארץ, ועיי"ש ברש"י ד"ה עגלה, רק דטבע הסוסים לגדל שערות ארוכים בסוף זנבו (כידוע שנקרא בלשונם פאנ"י טע"ל), והחמור זנבו הוא ערום מבלי שערות. וא"כ חזינן מזה דבמין שבטבעו ליגדל שערות באותו אבר כשמצינו ערום מבלי שערות מוכיח דהוא מינא אחריתי, ולכן עופות שטבעו ליגדל נוצות על כל גופן ויש שצוארן ערום מנוצות הוי שפיר משונה ויש לחוש דהוי מינא אחריתי, ומש"ה מדקדי בהלכה משכו ידיהם מלהשתמש בעופות שצוארן ערום מנוצות.

עבי קלי' צניף קלי'

ולפי דרכו של הבית שלמה נוכל ללמוד מסוגיא זו דקול הוי סימן מובהק, כמו שדקדק הנוב"י שם למה חשב אביי רק הך סימנא לחודי', עבי קליה בר חמרא צניף קליה בר סוסיא, ולא הזכיר סימן האזנים והזנב, דהלא האזנים והזנב קל יותר לברר שהוא נראה לעינים תמיד, משא"כ הקול צריך להמתין עד שינהום. משום דאביי רצה להזכיר דבר שהוא לבדו סימן, משא"כ אזנים וזנב אין שום אחד לבדו סימן, עיי"ש. וא"כ י"ל דהיכא דראינו שהקול משונה יש לחוש דהוי מינא אחריתי, והוי סיועא להני רבנן דחשבו התרגולים חדשים למין אחר, כיון שמשונים בקולם דתרגול שלנו קולו דק ותרגול הקאכינע קולו עב כמו שהבאתי לעיל [אר"ק ב], והגאון בתשו' שואל ומשיב דחה זה דלא מצינו שיאמרו כל שמשונה בקול פסול (כמו בלויים חולין דף כד.), ולא כל הקולות כשרים או פסולים (כמו בשופר ר"ה דף כז:), כי אם בסימנים ובגופם, עיי"ש הובא לעיל [אות א], ומסוגיא זו משמע דשינוי הקול מילתא הוא ואיכא למיחש למינא אחריתי.

ואולי י"ל דאין ראי' כ"כ דדוקא אלו שני מינים סוס וחמור ידוע בשינוי החילוק שבקולם, כמובא בש"ס הרבה פעמים (קידושין דף כד.; ב"ק דף יח:;) סוס שצנף וחמור שנער, חמור נוער (ברכות דף ג.). וצניף קלי' פי' רש"י צלול, והפסוק אומר (ישעי' ל"ח יד) כסוס עגור כן אצפצף, פי' הרד"ק לפי התרגום יונתן כסוס עגור כמו סוס ורוכבו, כסוסיא דאחיד ומנציף כן נציפת, וענין מנציף כמו בדברי רז"ל סוס שצנף עיי"ש, הרי שהסוס צנף בצפצוף קול. ולשון נוער הוא קול עב כשאגת ארי, כדכתיב (ירמי' נ"א לח) יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות, ופי' רש"י לשון חמור נוער, וכ"פ הרד"ק והמצודות נערו כענין שאגו, ורז"ל נהגו בזה הלשון על חמור באמרם חמור נוער עיי"ש, הרי שצעקת חמור הוא בקול עב כעין שאגת ארי, אבל בתרגומים אין לנו קול מבורר שדרכו כן, ושפיר יוכלו להשתנות לפי גדלו כאיש גבורתו.

ומהאי טעמא ראינו אצל רבותינו גדולי ומאורי הדורות שהאירו בתורתם בכל עבר ופנה, שבכל עת ועונה, שנתהוו שינוי אצל העופות עמדו על המשמר בכור הבחינה, כשדנו אודות התרגומים שחלקת

^א תשו' זו כתבה להגאון ר' דוד דייטש שנתקשה בדברי רבו הנוב"י, שמצא במדרש רבה וישלח (פ' פ"ב טו) דאודנא לחוד הוה סימן, והחת"ס השיבו "דברי מדרש רבה אלו המה בירושלמי פ"ה דכלאים". ולפלא שלא ציין לו דדברי המדרש הנ"ל המה אות באות מדברי הירושלמי פ"ה דברכות (ה"ד). וכנראה שהחת"ס רצה להביא דברי הירושלמי דכלאים, משום סיפא דהירושלמי דמסיים עלה, הלובן מן האיש שממנו מוח ועצמות והגידים, והאודם מן האשה שממנו העור והבשר והדם, והרוח והנפש והנשמה משל הקדוש ברוך הוא, ושלשתן שותפין בו. ור"ל דלהירושלמי דזה תלוי בחלק אם ואב ושלשה שותפים, א"כ לדידי' אין סימן בעבי' קלא וצניף קלא שהוא מהקב"ה כמבואר בנדה ל"א ע"א, אהא דג' שותפים ופליג אאביי דתלמודא דחולין ע"ט ע"א דיהיב סי' בצניף קלא ועובי קלא, עכ"ד החת"ס.

צוארם אדום וערום מנוצות, חששו מלהתירם כמבואר בתשו' ערוגת הבשם ועוד הרבה פוסקים [שהבאתי בהקדמה], והשערי צדק התנה דרך אם גם צוארו אדום ביותר הוי שינוי. וכן כשנתעורר השאלה בתרנגולים שיש להם אצבע חמישי אסרן חו"ז בשו"ת לחם שלמה הנ"ל, שכל אלו הדברים הם שינויים בטבע גידולו. ויתירה מזה חזינא להגאון בעל אבני נזר בתשובותיו (י"ד סי' ע"ד, אר"ח סי' שמ"א בסו"ה) שכתב בפשיטות אודות בר אווזות שאם אין נכנסין למים ודאי זהו שינוי גדול ואין לסמוך על המסורה, עיי"ש. ונראה הטעם מדאמרין (חולין דף נו:): הני אווזי דידן כעוף של מים דמיין, ופי' רש"י הואיל ותמיד הן במים. וכתב הרא"ש בתשו' (כלל כ' סי' ו' הובא ביר"ד סי' ל' ס"ב) על מה שנסתפק השואל, אם אווזין שלנו בכלל, דהנמצאים בינינו יותר שמנים במיעוט מים ורוב במאכל. ע"ז כתב הרא"ש דאין לחלק בדבר; כי דבר ידוע כי כל אווזין הסמוכין למים תמיד מצויין בהם, ותולדתם וטבעם שוה, עכ"ד הרא"ש. הרי דדבר זה נכלל בתולדותו ובטבעיות האווזים, ולכן אם נשתנה בזה יש לחוש דברי' אחריתי הוא וצריך מסורה.

וביסוד זה יתברר לנכון טעמא דמילתא דבעת שהגיעו אבותינו ורבותינו לארצות הברית ארץ נכרי', התחילו להשתמש בתרנגולים שנמצאו כאן בארצות הברית, כגון תרנגולי הרא"ק והראו"ד איילענ"ד ניו העמפשי"ר [ששם מוכיח שנקראים אחר שם המדינה בארצות הברית שנתגדלו שם], ושחטו אותן בתחלת הימים עד שנתפשט הברווילער, אע"פ שמקום גידולם היתה כאן באמריק"א ולא מאירופא, והאמנם אפשר שהי' להם איזה שינויים קלים בצורת תואר האיברים מהתרנגולים שמשם, אעפ"כ לא נמנעו להשתמש בהם. ומוכרחין לומר דידעי רבנן והשוחטים היראים שקיבלו במסורה אותן הדברים הנצרכים להשיג על כשרות מסורת התרנגולים, ומצאו שתרגולים הללו יש להן כל אותן דברים הנדרשים לקבוע עליהן מסורת מין התרנגולים, ששוה לאותן תרנגולים ששחטו מלפנים בארצות אירופ"א שבאו משם, ומסורה אחת משתמש לכלליות מין התרנגולים, ועל ידם נקבע המסורת להלאה.

ולמסקנא דמילתא, גם תרנגול הקורני"ש נידון ככל מין התרנגול ונאכל שפיר במסורת התרנגולים, ושינויים הקטנים שיש בהתרנגולים תליין במקומות שנתגדלו, ולית מאן דחש לה להצריך לזה מסורת חדשה, ובפרט דשפיר נאכל במסורת שנים רבות בלי שום חשש ופקפוק כלל.

[ד]

יבואר שאין שינויים בתרנגול הקארני"ש

כבר נתברר בדברינו בבירור גמור להסיר כל צד ספק בכשרות תרנגולי הקארני"ש הנאכלים בכל תפוצות ישראל. [א] יש להם מסורה ברורה (כמו שנתבאר בהקדמת דברינו). [ב] יש להם ד' סימני טהרה, והוי מין תרנגול, ואם היה בו צד ספק שזהו תרנגול חדשה שלא השתמשו בה מלפנים לית לן למיחש שמא הוא מין אחר מהטמאים (כמו שנת' בענף א'). [ג] מין תרנגול, ואין בה רק שינויים כל דהו בתואר האיברים, בכה"ג יש לסמוך על מסורת התרנגולים וכדברי החת"ס, והרי הוא עוף טהור כתורים ובני יונה.

וביען שראיתי הקונטרס העוף בהלכה ובמציאות (פרק א אות ב') מאברך חשוב היושב באהלה של תורה, ולא האמנתי מה שראיתי שיצא בכותבת הגסה לטשטש ההלכה והמציאות בדבר התרנגול הקארניש, ובאמת אין כוונתי בקונטרס זה לפלפל בדברים שנכתבו ונדפסו עלי גליונות וקובצי תורה, כי ברוב דברים לא יחדל, ולהג הרבה יגיעת בשר, ודרכי להציע הסוגיא ולברר דברי הפוסקים כשמלה וממילא נהירא שמעתתא. אמנם ההכרח לא יגונה, ובפרט זה לא אוכל לעבור בלי לדחותו משורת הדין והלכה, וכבר אמרו ז"ל (מו"ק דף יח.) ברית כרותה לשפתים, ודרכן של אנשים כשרואין הלבלי יוצא וקולמסו בידו והדברים נדפסו בקונטרס עונין אחריו מקודש מקודש, ובעיקר עלה בידו להטיל ספק בלב יראי ה' הנבוכים שלא עלה בידם ללמוד הסוגיא והפוסקים כראוי, לברר הדין כדת של תורה, וגם לא ראו אור דברי השו"ת מרבותינו בדורות שקדמו ובפרט בשנות התר"כ, שרוב רובן של התשובות שנכתבו על ידי גדולי ישראל ביררו וליבנו דבריהם בבירור הלכה ממקורות חז"ל זה בכה וזה בכה, ולא נתבססו כלל על השערות דקות שונות ומשונות הנובעות מהבלי הגויים, לכן נאלצתי לצאת מן השורה להשיב על דבריו.

מתחלה הביא מש"כ חוקרי הטבע שמחלקים משפחת התרנגולים לג' חלקים, באמת אין ראוי להשיב ע"ז ורחמנא לשיזבן משיטת חכמי הטבע שכל דבריהם יסודם מכפירה בבריאת העולם ח"ו, [עי' של"ה הק' (מס' פסחים מצה עשירה דרוש ו בסופו) ביאור נפלא בענין הזוגות, ובטעם שנברא אדם יחידי שלא יאמרו

המינים שתי רשויות]. ובכלל אין זה דברים של טעם כלל, שכבר הבאתי בהקדמה שעוף המלא"י שמקורו ממדינת מאלאזי"א ועוף אסי"ל שמקורו ממדינת אינדאניז"ע, המה מדינות באיי הים הרחוקים בדרומה של אזי"א, ועופות אלו טרם נתוודעו אצלינו להשתמש לעופות הנאכלים, ורק בשנים האחרונות (לערך חמישים שנה) התחילו להרכיב המלא"י עם מיני תרנגולים שאינם נאכלים עכשיו אצלינו, ואין לו שום שייכות עם התרנגול הישן הקורניש שלדברי האומות נתגדל לאכילה בקצה המערבית של מדינת ענגלאנד, המדינה השוכנת בצד מערבית של אירופא, והוא רחוקה ממזרח עד מערב זה מן זה, ומה גם לומר דבר שטות כזה שעוף הקארניש מקורו מאסיל ומלאי. רק הוא הדבר שדברתי בהקדמה, שיש חוקרים שמדמים עופות אלו מחמת איזה דמיון וצביון שיש ביניהם ועושים אותו למשפחה אחת, אבל באמת לא קרב זה אל זה כלל. ומדויל יד' משתלם ומראה בעליל פחזותו, שהתחיל בהערעור על הקורניש מפני שנמנה במשפחת המלאי, ולבסוף (סוף אות ב) לא הסתפק בזה וכותב לדחות המסורה על הקורניש מפני שכל עצמו של הקורניש מקורו מהמלאי והאסיל, והאיך שייך מסורה על הקורניש הלא צריכין מסורה על הוריו [ומפלפל שם בפלפול עצום של הבל בדברי גוי אחד שסותר לדבריו]. ודברים הללו הם כחוכא וטלולא, מתחלה לא הי' רק במשפחה אחת ובהמשך הדברים שוב נעשה בנו, ולפי פלפול ההבל שלו יש צד לומר שהקורניש הוא הוריו של האסיל והמלאי, אבל כל דבריו הללו הוא טעות מוחלט לכל מבין ביושר כמבואר.

שוב מדגיש באותיות בולטים "עוף משונה ביותר" שכאילו תרנגול הקורניש הוא משונה משאר תרנגולים. וכותב בלשונו; השינויים שיש בין הקורניש להתרנגול רבים הם, עד שנוכל לומר שאין שינויים אלא הם שני דברים נפרדים לגמרי. ועדיין הבן שואל ינוקא דלא חכים ולא טפש מה יש בין הקורניש לשאר מיני תרנגולים הלא הם ממש סוג תרנגול אחד בכל פרטיה ודקדוקיה, נעתר בעל הקונטרס ואחר שכבר גמר אומר שזהו מין אחר לגמרי, התחיל להיות מונה והולך איזה מהשינויים שיש בין התרנגול להקורניש, ופשפש ומצא איזה שינויים קלים בדברים של מה בכך שכולם הבל ישא הרוח, ולא הביא שום הוכחה לדבריו מש"ס ומדרשי חז"ל ומדברי הפוסקים שאכן זהו סימנא מילתא של התרנגול, וריחו נודף מהבלי הגויים וכתביהם, ועושה תורה שלימה מכל הגה היוצא מפייהם ומפי כתבם כנראה מכל קונטרסו.

והולך ומונה שם אחת לאחת ט' חילוקים - שאין בו כדי לחלק - שמצא בין תרנגול שלו [הלעגהאר"ן]²⁷, ובאמת אין ראוי לבלות הנייר להשיב על פטומי מילי בעלמא, מ"מ פטור בלא כלום אי אפשר, ובהדי רוכלא איזיל אחר האותיות שהציב, ואעיר על כמה דברים, שאדרבה מעליותא הוא לגבי תרנגול.

(א) הולך בקומה זקופה. אתמהה, היכן נמצא כתוב דתרנגול אינו הולך בקומה זקופה, אדרבה סימן יפה הוא לו, דהלא אמרו ז"ל (ביצה דף כה:): שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות, ופי' רש"י ז"ל עזים קשים להנצח, אנגרי"ש בלע"ז. ופירושו שהוא עז רוח וכועס [גם בשפת המדינה שלנו כן הוא לשון ענגער"ן], ואם כן למה ילך בקומה נמוכה ושפלה שאין זה מדתו כלל, ובזה נדחה גם מש"כ באות ב' בחסרון תרנגול הקארניש שנראה זועף, ואדרבה זהו סימנא טבא שהוא ממין התרנגול, ומרן המהר"ם שי"ק בתשו' (י"ד סי' צ"ט) כשמונה שינויי התרנגול החדשים שבימי חשב מה שאינן עזין.

ופלא שמצאנו ראינו למרן הק' משינאווא בתשו' (דברי יחזקאל החדש סי' כ') שאחד מהוכחות דצריך מסורה על הבר אווזות החדשות שנמצאו בימיו, כתב משום שהולך בקומה זקופה, ומציין למה שאמרו חז"ל (מגילה דף יד; ב"ק דף צב:) שפיל ואזיל בר אווזא ועיניה מטייפי, מוכח דבר אווזא אינו הולך בקומה זקופה. הרי שהגה"ק משינאווא הצריך להביא איזה סרך רא' מדברי חז"ל להוכיח שכן הוא סימנא אצל האווזים, אבל בעל הקונטרס הזה לא מצא צורך להביא שום סרך רמז שמצינו כן בתרנגול, ובאמת שכח גמרא מפורש שזהו דרכו של תרנגול.

(ב) מעל לעינים בולטות כמין עצמות כמו אדם זועף. דברי חוכא וטלולא, והוכחנו למעלה דחיית דבריו.

הנה יש במיני התרנגולים שהם עזין ומזורזין ביותר [ובלשונם אקט"ו או אגרעס"ו], וסוג זה נקבע בשם גע"ם, גם הקורניש ביסודו הוא מאותו סוג [נקרא בלשונם אינדיע"ן גע"ם], (גם המלא"י ואסיל והמין

²⁷ וכל דבריו סובבים לפי מה שצייר לעצמו כאילו קיבל כן מנה בהתיבה (עי' תוס' חולין דף סא. ד"ה כל עוף) שצורת התרנגול הוא בדיוק ממש כמו הלעגהאר"ן שלו, ומה שאינו מתאים עם אותו ציור אינו בגדר תרנגול כלל, ואין כדי לטפל ולדחות דבריו, וכבר ביררנו שאין דקדוק הצורה מוכיח על כשרות הדבר רק מינו מוכיח.

הנקרא אל"ד ענגל"ש גע"ם הישן הם מאותו סוג, ויש בכל אלו שוויון בהדמים שלהם [בלא"ד ליינ"ס] מפני שכך בראם היוצר בראשית ב"ה, ומחמת זה נמשך טעותם לומר שהם משפחה אחת, ובאמת רוב עופות אלו הם כחושים ואינם עומדים לאכילה כלל, ואנשים מגדלים אותם לצרכים אחרים, רק הקורניש בעלת הבשר ובבנין גופו החזק השתמשו בו לאכילה). ויש הסוברים שתרגולים אלו משום שהם אגרעס"ו חושבים שמסתמא הוא ג"כ דורסים, אבל אין דעה זה נובעת מדעת תורתנו הק', הבקי בדברי רבותינו ז"ל לא יחשוב כן, ואדרבה לא בחנם נקראים התרגולים עזין שבעופות, ואילו היו בורחים מפני כל כדרך שאר העופות לא הי' חז"ל קובעין אותו בשם עזין. וכל הש"ס מלא ממה שתרגולין מנקרין בכל מקום, ומטעם זה תקנו (ב"ק דף עט:) שאין מגדלין תרגולין בירושלים מפני הקדשים. ובקידושין (דף פ.) אמרין עיסה בתוך הבית ותרגולים ומשקים טמאים שם, ונמצאו נקורים נקורים בעיסה, שדרכן של התרגולים לנקר בעיסה.

ויתירה מזה מצאנו במשנה עדיות (פ"ו מ"א) הובא במס' ברכות (דף כז.), שהעיד רבי יודא בן בבא על התרגול שנסקל בירושלים, ופי' רש"י שניקר קדקדו של תינוק במקום שהמוח רופף וניקב את מוחו. ובריש פרק כיצד הרגל (דף יז.) תנן התרגולין מועדין להלך כדרכן ולשבר, היה דליל קשור ברגליו או שהיה מהדס ומשבר את הכלים משלם חצי נזק. ובפי' המשנה להרמב"ם כת' שדבר זה עושין התרגולים יותר משאר העופות. וכל הסוגיא התם בריש הפרק חושב ואזיל מה שהתרגולין עלולין לשבר ולהזיק, וזהו התרגול הבייתי שמגדלים אותו לאכילה ולגדל ביצים, ואין זה תרגול ברא, שבמפורש דנו שם (דף יט:) מי חייב בעל התרגול או בעל הדליל. ובשבת (דף נד:) תנן ואין התרגולין יוצאין ברצועה שברגליהם, ומפרש בגמרא דעבדי לי' כי היכי דלא ליתברו מאני. הרי שאע"ג שהן עזין ואגרעס"ו ביותר תרגולים הם, ומעולם גידלו אותם בבית, ואין בזה שום שייכות עם עוף הדורס, וז"פ וברור.

ג) אין לה כרבות על גבי הראש אלא דבר אחר משונה לגמרי, ומבאר הכותב דהיינו, אינו על גבי הראש אלא על המצח, אין בה שפיצען, הוא עבה. שוב כתב דלהבדיל גם בשפת העמים אין להדבר על המצח של הקורניש שם הרגיל של הכרבות, ומציין למטה [אות יג] נקרא בלשונם פי קא"ם. כל דבריו מופרכים, ומראה בעצמו שגם בדברי חכמי הגוים שמרבה לצטט מפייהם ומפי כתבם אין לו הבנה. מה שכתב אינו על גבי הראש אלא על המצח - מי גילה לו רז זה היכן הוא המצח והיכן הוא הראש אצל תרגול, בשני עופות כוס וינשוף הנקרא קריא וקיפופא מצינו בדברי חכמים (נדה דף כג.) שיש להן לסתות לחיים זקופין כאדם, ולדברי רבי מאיר המפלת כאלו אשה טמאה לידה מפני שיש לו דמיון לאדם, אבל מצח לעופות לא שמענו כלל. ובלא זה בכל התרגולים הכרבות מתחלת ממעל חוטמו והולך וגדל על הראש, והיכן מצינו שיכסה גם כל אחורי הראש והעורף למטה. אדרבה מעליותא הוא שאינו מכסה את כל אחורי הראש דבזה נמלטין מחשש תרגולא דאגמא, שלדברי הרבה ראשונים הראב"ן (חולין ס' רסח) והראב"ה (ס' אלף צד) והמרדכי (ס' תרמב) הוא האויערהא"ן, ומהר"ל בתשובה (ס' צה) כתב דהמסורת שלנו שהוא דוכיפת יעו"ש [ויבואר בעז"ה להלן ענף ד' אות א], והאויערהא"ן יש לו כרבות גדולה שמכסה את כל אחורי הראש. ואף לדברי רש"י ז"ל בחומש (ויקרא י"א יט, דברים י"ד יח) שפי' דוכיפת עוף שקורין הירופ"א [ובאשכנז ווידערהאפף], הכרבות שלו ממלא כל ראשו כמ"ש רש"י ז"ל בגמרא (דף סג.) כרבלתו עבה "ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם", וכן הוא בתרגולי הבר שיש להם כרבות גדולים המכסים כל הראש ונתלה גם מלמטה מאחורי הראש, ואולי בתרגולים שלנו והקורניש בכללן יצא מחשש זה, שאינו דומה כלל לתרגול ברא ותרגול דאגמא ומוכיח כרבלתו שהוא מהטהורים.

מה שכתב דבשפת העמים אין להדבר על המצח של הקורניש שם הרגיל של הכרבות, רק נקרא בלשונם פ"י קא"ם, ד"ז מביא לידי גיחוך. הנה בלשון העמים כרבות של כל מיני סוגי התרגולים נקרא בלשונם קאמ"ב, כמו שנקרא בלשונם בלורית אדם שמגדל שערותיו למעלה על ראשו. ונחלקין לכמה סוגים, התרגולים עם כרבות גדולים ועומדים למעלה ואינם מהודקים להראש כעין הלעגהאר"ן וכיו"ב נקראים סינגא"ל (SINGLE) קאמב, והתרגולים שהכרבות שלהם קטנים ומהודקים להראש כעין הקורניש נקרא פ"י (PEA) שהוא לשון קטנות בלשונם. ויש עוד סוגים, תרגולים שהכרבות שלהם עבה נקרא בלשונם רא"ז (ROSE) שגדל על הראש כעין שושנה, ויש תרגולים שכרבלתם מתפשט בראשו לשני חלקים וגדל כעין V נקרא וו"י. ונדחה גם מש"כ שהוא עבה זה אינו דכרבות עבה הוא בענין אחר כנ"ל.

מש"כ שאין לו שפיצ"ן כקרנים על הכרובות, היכן נמצא כתוב שצורת כרובות בא בקרנים. והילך לשון הערוך בערך כרבל [פי' האן קאמב], ומביא לשון ממדרש ילמדנו פרשת בראשית (עה"פ הן האדם בראשית ג' כב) שדרשו עה"פ הנאמר (דניאל ג' כא) אצל חנני' מישאל ועזרי': באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון ולבושיהון, שהם הלכו למדורת האש לבוש במלבושים שלהם, כרבלתהון אלו הקסרין שבראשיהן כמין כובעין, וי"א אלו הטליות שהן עטופין. והמוסף ערוך פי' בלשון יוני מין מעטפת של ראש, וגם נקרא כן תכשיט זהב אשר משימין על שער הראש, גם קשרי שער מתוקנין מן המצח ועד הקדקד [ולא עד בכלל], כמו כרבלתא דתרנגולא. וזה אומרם הקסרין שבראשיהן, פי' בלשון רומי תלתלי שער, עכ"ד. ורש"י ז"ל והמפורשים שם פירשו מין לבוש עשוי להתעטף בו, וצינו למה שנאמר (ד"ה א' ט"ו כז) ודוד מכורבל במעיל, ושם פי' רש"י דוגמא כרבלתא דתרנגולא. ונודע דענין עטיפה הוא כעטיפת ישמעאלים כמבואר באו"ח סי' ח' [ומה שהטלית צריך לכסות גופו הוא מפני שנאמר אשר תכסה, עי' בשוע"ה שם ס"ח], והיינו מלבוש שמתעטף על פניו ועולה מעל הראש עד הקדקד, ואין תלוי ועומד למטה מן העורף כמו הכרובות הגדולים של תרנגול הלעגהאר", וגם הלא בגד שמתעטף הנקרא כרובות אין בו קרנות למעלה, וא"כ אין שום יסוד לדברי בעל הקונטרס לא בהלכה ולא במציאות הדברים.

ד) הכנפים הם במקום גבוה בהגוף יותר מהרגיל, וגם אינם מהודקים כ"כ בהגוף. אדרבה זהו סימנא מילתא לתרנגול, כמבואר בפירוש בגמרא (ב"ב דף צט). גבי הא דאמר כרובים בנס הן עומדין, מתקיף לה אביי ודלמא בולטין כתרנגולין הוו קיימי. ופי' רשב"ם, דלמא גופן של כרובים בולטין ויוצאין מתחת כתרנגולים, "שהגוף כולו תחת כנפיו ולא בינתים [כמו בשאר עופות], שאין הרחקה והפרש בין הכנפים אלא מקורבים, והגוף יוצא מתחת הכנפים ששני הכנפים יוצאים ממקום אחד באמצע הגב", עיי"ש. מוכח דכך הוא סימנא דתרנגול, שאגפיה הם גבוהין למעלה בגוף.

מש"כ שאינם מהודקים כ"כ בהגוף, אדרבה הרי מתאים בזה לתרנגולין, שכ"כ הרמב"ם בהל' שבת (פכ"ה הכ"ו) והובא בב"י (או"ח סו"ס ש"ח) הטעם דתרנגולת שברחה אין מדדין אותה, מפני שהיא נשמטת מן היד ונמצאו אגפיה נתלשין, הרי דכן הוא טבעו של התנגול שאינה מהודק בהגוף כ"כ, ואגפיה נתלשין מהר. וטעם החולקים ומפרשים דמקפיא נפשי' שמגבתה עצמה מן הארץ, כתב המג"א שם (סקס"ט) מפני דהוי דבר שאין מתכוין עיי"ש, משמע דלהרמב"ם הוי פסיק רישי'.

ה) הנוצות הם קשים ביותר. יש להרחיב הדיבור בזה, במשנה חולין (דף נו:): תנן באלו כשרות בעוף, נמרטו כנפיה רבי יהודה אומר אם נטלה הנוצה פסולה, ופי' רש"י נמרטו כנפיה - היינו נוצה גדולה שעל כל גופה פלומ"ש בלע"ז, נוצה היא הדקה הסמוכה לבשר שאין לה קנים ובלע"ז מל"ש. וכ"כ רש"י ז"ל בשבת (דף ק"ח. ד"ה בכנפיו) בעולת העוף משתעי ומקטיר כנפיו, כל כנפי הגוף. נוצה הוא הדקה שהיא בבשר כמין צמר, שאין לה שרשים קשים. והרמב"ן עה"ת (ויקרא א' יז) חולק על רש"י שפי' בכנפיו - נוצה ממש, והרמב"ן טען עליו: ואין כנפיו נוצה, אבל הוא ככל הכנפים שבכתוב כל צפור כל כנף (בראשית ז' יד) וכו'. ונוצה הוא השער אשר על גוף העופות, כענין שכתוב (יחזקאל יז ג) הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה. וציין למה ששינו (טהרות א' מ"ב) הכנפים והנוצה טמאות ומטמאות ומצטרפות, ואמרו (תו"כ אחרי פי"ב ב) פרט לחרטום ולצפרנים ולכנפים ולנוצה, יעו"ש.

הנה באמת בהך משנה בטהרות הביא התיר"ט מפי' המשנה להרמב"ם שכתב: הכנפים הנוצה הדקה מאד אשר יהיו בכנפים, וישאר בו אחר שיסורו הנוצה הגדולה, וכן הנוצה הקטנה אשר תשאר אחרי סור הנוצה כולה, עכ"ד. הרי שמפרש הכנפים על הנוצות הקטנות שבכנפים, ואין הכרח בדברי הרמב"ן שהכנפים הוא גף העוף. ועי' שם בתפא"י שפי' כדברי רש"י, הכנפים, הן הנוצות הגדולות שעל גוף העוף. והנוצה, הן הנוצות הרכות כמוכין שגדלין תחת הנוצות הגסות, פלוס פעדערין בל"א. [ועיי"ש שהקשה על פי' הרמב"ם, דאם כן מ"ט דר' ישמעאל דנוצה מצטרפות, והיינו מדנאכל עמה. ולא הבנתי קושיתו, דאדרבה לדברי הרמב"ם דמפרש דנוצה היינו הדקה שפיר נאכל עמה יותר. אבל יש לפרש שכונתו להקשות למה פליג ר"י דוקא בנוצה, הלא גם הכנפים היינו הנוצות הקטנות. אבל ל"ק רק לדעת הרמב"ם שפי' המשנה מצטרפות לחשבה כאוכל, כמ"ש בהל' אבות הטומאה (פ"ג ה"ט) הכנפיים והנוצה אף ע"פ שהן כאוכלים ומטמאין ומטמאין טומאת אוכלין אינן מצטרפין בנבלת העוף הטהור לכזית. אבל לפי מש"כ התוס' בחולין (דף נז: ד"ה הנוצה) דטעמא דר"י משום דחשיב שומר, י"ל דדוקא הנוצות הדקות שבגוף חשיבי שומר, אבל הנוצות הדקות שבכנפים לא חשיבי שומר שאינו אלא על הגף המחובר לגוף, ודר"ק בזה].

אמנם מפשטות המשנה דחולין מוכח כדברי הרמב"ן דנוצה כולל נוצות גדולות, דכן הוא דעת רוב הפוסקים דאפילו אם נמרטו הנוצות הדקות ונשארה העוף בלא שום נוצות כשרות, דאי כדברי רש"י אין רא' דרבי יודא חולק את"ק, דהלא ת"ק מיירי בכנפים והיינו שנמרטו נוצות הגדולות, ור' יודא מיירי בנוצה שנטלה גם נוצות הקטנות, ומנלן דחכמים פליגי בכה"ג. וצריך לדחוק כדברי הר"ן שם וכמ"ש הב"י (סי' נ"ט), ואה"נ דעת הרז"ה דר"י לא פליג את"ק והחמיר הרמ"א כוותי'. ואפשר דהרמב"ן מפרש נמרטו כנפיה כדעת הרמב"ם, דנתלשה הכנפים ושייך לנשתברו גפיה, והיינו הכנפים ממש. אבל להלן (דף נז:) במעשה דר' שמעון בן חלפתא מוכח קצת כדברי רש"י, דהכי איתא התם, דרבי שמעון בן חלפתא היה עושה דבר להוציא מלבו של רבי יהודה, שהיה רבי יהודה אומר אם ניטלה הנוצה פסולה, ותרגולת היתה לו לרבי שמעון בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה במטלית של טרסיים, וגידלה כנפיים האחרונים יותר מן הראשונים. וע"כ רצה להשמיענו רבותא שגידלה כנפיים היינו הנוצות הגדולות, ומוכח כדברי רש"י, דאילו להרמב"ן דכנפיים לאו היינו נוצות אלא האבר שמעופף בזה מאי שייטא כנפיים לניטלה נוצה שלה. ויש ליישב דברי הרמב"ן ע"פ מה שראיתי במלבי"ם (יחזקאל י"ז ג) שפי' בפסוק הנשר הגדול גדול הכנפים אך האבר מלא הנוצה, וז"ל: שם כנף הונח בעצם על הנוצות הארוכות המחוברות לבעלי כנפים בקצה האבר המעופף, והפרק עצמו נקרא אבר, והנוצות הקטנים הממלאים את האבר המעופף ואת כל העוף נקרא נוצה, וגם הנוצות הגדולות יקראו בשם נוצה, רק כשיפרט את הנוצות הארוכות שבם יעוף בשם מיוחד, יקראו בשם כנף, עכ"ד. וי"ל דזה כונת הרמב"ן, דכנפים היינו הכנפים שבהם יעוף והנוצות המחוברות בהם, והחידוש הי' דבפעם האחרון גידלה נוצות על כל הגוף וגם הנוצות שע"ג הכנפים גידלה באחרונה יותר מן הראשונים.

העולה מזה דשכיח בעופות ובפרט אצל העופות הקטנים כתורים ובני יונה, שיש להם נוצה גדולה המכסה כל גופה והקנה והשרשים קשה, ולדברי רש"י נוצות אלו נקרא בשם כנפים, והנוצות הדקות כעין מוכין (ובלשונם נקרא דא"ן DOWN) נקרא נוצה, ולדעת הרמב"ן כולן נקראין נוצה. ועל פי רוב התרגומים שהם בריאות בשר [כמו תרגום הקאריניש] גדילין עליהן בעיקר רק הנוצות הקשין המדובקים על שטח הגוף, והדקות הוא רק מעט מעט. [ואדרבה המפוטמות ביותר מצוי שנושר ממנו הנוצות, כמ"ש תרומת הדשן (סי' קס"א) מובא בב"י (סי' נ"ט) וכ"ה בתשו' הרדב"ז (ח"א סי' קמ"ה) המובא בפ"ת שם, [ומש"כ הפ"ת דשם משמע דיותר יש מקום להטריף בנפל מחמת שומן, כן הי' דעת השואל ומטעם שהי' שמן כל כך שחשש שמא תמות מחמת שמנו, והרדב"ז דחה זה במחי יד עיי"ש, ופלא שלא ציין להגמרא דב"מ (דף פו:) מאי דאמר רבי יוחנן מובחר שבבהמות שור, מובחר שבעופות תרנגולת. אמר אמימר זגתא [תרנגולת] אוכמתא, בי בטניתא [בעלת כרס], דמשתכחא ביני עצרי [בין הגיתות ואוכלת החרצנים], דלא מציא פסיא קניא [שאינה יכולה לפסוע קנה מרוב שמנה]. הרי מבואר דאין לחוש לטריפות בתרגול שמן מאוד מחשש שמא תמות]. ויש מיני תרגולים שכל נוצות שלהן המה רכות ודקות כמו הקאשין חניא הינער (נקרא בלשונם BUFF COCHIN) שעורר רעש גדול בעולם [גם אצל גויי הארצות] בשעתן כשבאו בשנות התר"כ מארצות המזרח סמוך לכינ"ע לארצות אירופ"א כמ"ש לעיל. ואעפ"כ לא ראיתי שום אחד מרבתינו שעמדו על המדוכה לדון בכשרותם שיתעורר שהנוצות שעל גופן משונים מהתרגולים הרגילין [רק דנו מה שמשונים שכל רגליהן מכוסין בנוצות, ושכל הנוצות יש להן גוון א']. והתרגולים הכחושים ביותר טבע בהן היוצר בראשית ריבוי נוצות דקות, וגדילין בריחוק קצת מהגוף כדי שלא יראה דקות הבשר שבהן [כמו תרגול הלעגהאר"ן הכחוש, וכן יש עוף כמין תרגול ונקראת סילק"י (ובלשונם SILKIE) שמשונה ביותר שעורו וגם רגליו שחורות כעורב, וכרבלתו הוא משערות, וכל גופו מכוסה רק בנוצות דקות כעין משי, והוא עוף כחוש למאוד]. ומאבותינו שמענו היאך טרחו בהסרת נוצות התרגולים כשהכשירו אותם לאכילה, שלא הי' אפשר להסירם בידיהם רק במליגה במים חמים וכמבואר ביר"ד (סי' ס"ח סעי' ט), ומוכח שלא היו שכיחים מלפנים תרגולים עם ריבוי נוצות רכים, ובדברים הללו נכלל גם דחיית מש"כ באות ח'.

ו) יש מרחק גדול בין הרגלים. הכותב עומד ומסתכל בעוף הלעגהאר"ן הכחוש שרגלותיו סמוכין, ורוצה שכל התרגולים יהיו כחושים, אבל דרכן של בעלי בריאות בשר שרגליהן מרוחקים קצת כמובן, [ובאמת בתרגול הקורניש אין בהן כלל פיסוק רגלים יותר מהרגיל, רק תרגולים שלנו הברוילער השמנים שנולדו מהזדווגות תרגולי בריאות הבשר רא"ק והקורניש, נראה אצלם קצת פיסוק רגלים יותר מהכחושים].

ז) חרטומו קצר ועב יותר. דברים אלו אין לו שחר ואינו משונה כלל מאחרים, וגם אם יש בו איזה שינוי, על זה אמרו חכמים (ב"ק דף נה.) משום דהאי אריך קועיה [מרטומו - נש"י] והאי זוטר קועיה לא נעשה מין אחר בשביל זה.

ח) תחת נוצותיו הקשים אין נוצות רכים. יש לו רק מעט מהנוצות הרכים וכן הוא דרך גידול התרנגולים מעולם, וכבר הוכחנו דחיית דברים אלו באות ה'.

ט) כשנוצות הזנב מתארכין נוטה הזנב כלפי מטה ואינו מתעגל כלפי מעלה כמו בהתרנגולים הרגילים. ולבסוף אחר שמנה תשעה מי יודע בדברים של מה בכך בלי מקור מחז"ל, מצא מציאה בדברי הרוקח בפירושו לסידור התפלה (בפי' ברכת הנותן לשכוי בינה), שכל העופות זנבותיהן יורדות למטה וזנב התרנגול למעלה, והיות שעוף הקורניש זנבו כלפי מטה הרי שאינו בגדר תרנגול כלל, עכ"ד. מכותלי דבריו מוכיח שאינו בקי בטיב ענין התרנגולים, ומערבב נוצות הזנב עם הזנב בעצמו. ואעתיק לשון הרוקח וממילא יבואר הדבר. וז"ל שם: התרנגול נואף מכל העופות, לפי שכל העופות זנבותם למטה יורדין ולתרנגול למעלה, ורואה הנקבה אחוריה ומתאוה לנקבה שמגבהת זנבה למעלה. וכמו דאמר בבמה בהמה (שבת דף נ"ג:) הרחלים יוצאות שחוזות, מאי שחוזות שאוחזים האליה שלהן למעלה כדי שיעלו עליהן זכרים, עכ"ל. והבקי קצת בתרנגולים [ומבית אבא שהכשיר העופות בביתו ה' לי ידיעה זו מילדותי] יודע שיש לתרנגול זנב ועוקץ היוצא בקצה גופו, וניכרין יותר בתרנגולים הגדולים שהעוקץ שלהן גדול, ועל העוקץ גדלין נוצות גדולות, ובדרך כלל חותכין הזנב ומשליכין אותו, כמבואר בהמשנה הנ"ל (טהרות פ"א מ"ב) ר' יוסי אומר אף ראשי אגפים וראש הזנב מצטרפים שכן מניחים בפטומות, ופי' הרע"ב ראשי אגפים וראש הזנב הנשארים מחוברים לגוף אחר שמרטו הנוצה, ורגילים לחתכם ולהשליכם דלא חזו לאכילה, אלא שבעופות המפוטמים מניחים אותן ואוכלים אותן עם העוף, והיינו דקאמר שכן מניחים בפטומות. וכ"כ התפא"י הזנב הוא העוקץ הבולט מאחורי העוף בקצה השדרה, שגדלין עליו נוצות הגדולות של הזנב, יעו"ש. ופשוט דקאי המשנה על גוף העוקץ ולא על הנוצות שעליו, שהרי בנוצות עצמן מדוע יהא חילוק בין פטומות לאחרים, דהלא נוצות אין ראוי לאכילה כלל, וגם שמקודם זה כבר פליגי בהמשנה אם הנוצות מצטרפות, ועל כרחך דמיירי מגוף חתיכת העוקץ. ובפי' המשניות להרמב"ם שם כתב; קצות הזנב אחר המריט הנוצה, לפי שאלה המקומות בולטין יבישים והם יחותכו ויושלכו מן העופות, אלא אם היו עופות שמנים מופלגים השמן כי אז יעזבו ויאותרו לאכילה, עכ"ל.

וכן הוא פירושו של דברי הרוקח, אצל רוב בעלי חיים האלי' שלהן תולה למטה כמו שהביא מרחלים שאחוריה מכוסה בהאלי', וכן הוא בדרך כלל בעופות שהעוקץ והזנב יורד למטה בשיפוע, משא"כ התרנגול עוקץ שלה הולך למעלה, ואין המדובר כלל בנוצות שעל גבי הזנב, כמובן לכל מעיין בדברי הרוקח. וגם אצל הקורניש הזנב הוא למעלה, ואף הנוצות הגדלין על הזנב גדילה למעלה רק שאין גדולים וארוכין כל כך כמו שיש בתרנגולים אחרים. [והתמונה מקורניש שהציג בסוף קונטרסו שכאילו הזנב של הקורניש הוא למטה אין זה אמת, ורבות ראיתי שכולם (בפרט הנקבה) הזנב הולך למעלה], ושפיר ראוי הקורניש לבא בקהל התרנגולים, וכ"ז דברים פשוטים וברורים.

והרואה יראה היאך שינה הכותב לכתוב "ואינו מתעגל כלפי מעלה", דלפי הבנתו בדברי הרוקח דנוצות הזנב צריך להיות למעלה - וכן מצוי בהרבה תרנגולים ובכללן הראק והקורניש -, נתקשה בתרנגול הלעגהאר"ן שלו שכל הנוצות הגדילות ע"ג הזנב יורדין למטה ומתכסה אחוריה של התרנגולת ואינו מתאים עם דברי הרוקח, לכן כתב "שמתעגל למעלה" כאילו שבאופן זה א"ש גם לדברי הרוקח, אבל כל זה הבל שאין זה כוונת הרוקח כלל.

והדבר מכאוב ביותר שהפך הקערה על פיה, וכותב (שם א"ק טו) שיש בהקורניש כל כך שינויים גדולים מצורת תרנגולים, שאף מהר"י אסאד והשערי צדק שהתירו הקוברוציני וקאחינא הינער מפני שאין צריך מסורה חדשה והם בכלל מין התרנגולים, בהקורניש יודו שצריך מסורה חדשה. כבר הבאתי לעיל [אות א] דברי הפוסקים עד כמה היו משונים לגמרי ממין התרנגולים הרגילים ובכללן הקורניש בכמה עיקרי דברים, ולדעת הדברי חיים אפילו בגדר נדמה לתרנגולים שלנו לא הוי כדלעיל, [והבאתי שגם אצל האומות באירופ"א כשראו אותן בראשונה צורתו המשונה של הקוטשי"ן עורר הדבר תמהון גדול אצל כל רואיו].

גם לא הבין כלל יסוד דברי מהר"י אסאד בתשובתו שלא התיר מטעם שכל העופות שהם בצורת תרנגולים נכללים במסורה, אלא כמו שהעתקתי תמצית דבריו לעיל. גם השערי צדק לא התיר מטעם זה, רק מכיון ששם תרנגול הוא סומכין על סימנים יעו"ש. רק כדרכו של בעל הקונטרס שמבלבל ומהפך הדברים ככל העולה על רוחו, והירא את דבר ה' ושם לבו לעיין בדברי הפוסקים יבין הדבר לאשורו.

סוף דבר, אין כאן שום הכלאות בתרנגול הברווילער שלנו, דכלאים ליתא אלא בשני מינים כמבואר בסוגיא דב"ק שהבאנו, והתרנגולים שלנו באים מזיווג שני תרנגולים א' נקרא בשם קארניש והשני נקרא בשמו ראק, ושניהם נאכלים במסורת מדור דור, ושמן נקבע ע"פ רוב על שם מקום שמגדלים שם הרבה ממנו וכדומה, ותרנגולים כאלו בפרט הקורניש ה' בנמצא באירופא במקומות שיצאנו משם ממדינת אונגאר"ן ופולין, ולכל אחד יש לו מעליותא יתירא ומזווגין אותן כדי שהולדות יהיו בעלי בריאות בשר ומתגדלין מהר עם שאר המעלות טובות שבשניהם.

ומה שמוציאין לזות שפתים שעדיין עומדין ומערבין מינים אחרים בתוכם, ובשום אופן אי אפשר לעמוד על הדבר, ומה גם להפריז על המדה ולומר דאף לאחר חקירות ודרישות אין להאמין להפירמא, פשוט שאין על זה שום יסוד, וכללא הוא בפוסקים דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, אף שיש לפנינו מקום ספק, כמו בעוף שנפלה לאור אין צריך לשלקן כדי לברר אם נשתנו מראיהן, משום דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, כדאיתא בחולין (דף נו: וקיי"ל הכי ביו"ד (סי' נ"ב סעי' ג) ובפוסקים שם. ויותר מזה כתב הש"ך (יו"ד סי' פ"ג סק"א) דאחזוקי איסורא לא מחזקינן אפילו היכא דאיכא לברורי, ול"ד למאי דקיי"ל בכ"מ דאין לסמוך לכתחלה על החזקה במקום דיכולים לברורי, דהכא אין אנו מתירין מכח חזקה, אלא אדרבה אמרי' מהיכי תיתי יהא כאן איסור. וכתב שם הפמ"ג (שפ"ד) וז"ל: וכללא הוא כל דמטעם חזקה או רובא כל היכא דאיכא לברורי בקל מבררין, משא"כ היכא דהטעם דמהיכי תיתי נחזק איסור אין צריך לפשפש כלל, אף דאיכא לברורי בקל. ועי' עוד באו"ח סי' תס"ז בזה דאין מחזקינן איסורא ממקום למקום, אפי' הריעותא הוא לפנינו יעו"ש סעי' י"א ובמג"א והט"ז שם, מכ"ש בדבר שאין שום ריעותא לפנינו, רק להמציא חשש אולי מערבין מינים אחרים, אין מקום לחשש זה, וזה דבר פשוט ומוסכם בכל הפוסקים ולמותר להאריך בזה (עי' בשו"ת צמח צדק (הקדמון) סי' נ"ב בסוף התשובה, ובתשו' רמ"א סי' נ"ד).

ובפרט בעניינינו שמפורסם בכל העולם דתרנגולי ברוילער הנאכלים תולדתם מזיווג של הני תרי תרנגולים בריאות בשר קארניש וראק [ובלשונם קארניש X ראק] ואיכא מעליותא טובא דוקא בהני תרי, לית לן למיחש שירכיב עוד מינים אחרים, שבדרך הטבע אין המורכב מכמה מינים עולה יפה, ויוכלו להפסיד כל הטורח של הרבה שנים. [ואדרבה היו. עס. די. עי. (הממונים על כל ענייני מאכל של ארצות הברית) מציינים שתשעים אחוז 90% ממעלת ההרכב של שני תרנגולים אלו בדוקא שנתגדל במהירות כ"כ וטובים לאכילה, הוא מחמת טיב הדזשינ"ס הנמצא בשנים אלו, והשאר מחמת טיב הנוטרישא"ן שיש בהם, ואין צריך להוסיף שום דבר לגידולו היפה. ומייעצים לכל פארמע"ר המתחיל לגדל עופות לאכילה (קאמערשא"ל מיע"ט מארקע"ט) שיבחרו בהקורניש X ראק, שהוא הראשון במעלה מכל שאר דרכי הרכבות של סוגי תרנגולים לגדל וולדות לאכילה].

וכללא הוא בפוסקים דבדבר שאין הגוי מרוויח בזה אין חשש לאחלופי, כמבואר ביו"ד (סי' קי"ח סעי' ב' ברמ"א), והפ"ת שם (סק"ד) מציין לדברי הנוב"י (מה"ק יו"ד סי' ל"ח), שכתב דמה שאנו מקילין בסי' קי"ח הוא בדבר שאין בו חשש איסור, רק שמא החליף המותר באיסור, וכל שאינו נהנה בחליפין פשיטא שמותר, שאין הנכרי חשוד להכשיל את ישראל, רק הוא חשוד להחליף לטובתו, וכן הוא פשוט בכל הפוסקים. ואע"פ שכתב המחצה"ש (סי' תקי"ז סק"ג) דמה שהוא של הגוי ועדיין לא קנה הישראל יש לחוש לחליפין דרך מקרה שהשתמש בו מפני שלא היה לו משלו עיי"ש מה שהביא מהחמד משה, היינו דוקא שהי' לו סיבה להשתמש במה שייחד למכרו לישראל, וגם הי' בו ריעותא שמצא החותם מקולקל, בכה"ג יש לחוש דאולי היה לו סיבה אחרת להחליף הקמח, אבל להמציא חששא דאולי החליף השיטה לזווג התרנגולים במינים אחרים, לא מצינו ספק כזה בדרכי התורה והלכה. ובפרט בדבר שהדעת נותן שהוא גריעותא ואינו מרוויח כלל, דמי טפי ליין רמונים (יו"ד סי' קי"ד סעי' ה) דמותר ללקחו מהתגר אפי' שלא מהחבית, דכיון דאית ביה קפידא לא מרע נפשיה. ועלתה הדבר בטהרה בלי שום פקפוק בס"ד.

ענף ג
גדולה חזקה

[א]

יבואר פירוש מסורה מהו

בתחלת דברינו (ענף א' אות א') כתבנו לברר אימתי צריך מסורה על עוף מדינא דגמרא, דהיינו בעוף שאי אפשר לסמוך על סימנים שלו אבל נאכל במסורת שעוף זה טהור, והבה נא לברר איך המסורה נבנית, והיאך נמסרת.

דעת רש"י מסורה מהו

איתא בגמרא (חולין דף סג:) א"ר יצחק, עוף טהור נאכל במסורת, ופי' רש"י אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, או שמסר לו רבו, או צייד חכם שהוא טהור. שוב קאמר הגמרא, נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי. א"ר יוחנן והוא שבקי בהן ובשמותיהן, בעי ר' זירא, רבו חכם, או רבו צייד. ת"ש, דא"ר יוחנן והוא שבקי בהן ובשמותיהן, אי אמרת בשלמא רבו צייד שפיר, אלא אי אמרת רבו חכם בשלמא שמיהו גמיר להו, אלא אינהו מי ידע להו. אלא לאו שמע מינה רבו צייד, שמע מינה. ומדברי רש"י משמע דשני דינים אלו ענין אחד הוא, דפי' מסורת היינו דבר שנמסר לו בקבלה מאחרים, וכלשון הנזכר בש"ס פעמים רבות, מסורת אבותינו בידינו (יומא כא., מגילה י:), ובמשנה (שקלים פ"ו מ"א) שכן מסורת בידם מאבותיהם. ופירושו שיש לו קבלה מאדם כשר שראהו שאכל אותו עוף, או שיש לו קבלה מפי רבו שלמדו תורה, או מצייד חכם שאותו עוף הוא טהור, יכולין לסמוך על זה לאכלו. ומאי דקאמר בתר הכי נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי, הוא הוספה שלא דוקא כשיש לו קבלה מחכם בתורה מקרי מסורת, דגם צייד נאמן להעיד מה שקיבל בזה מרבו צייד שאינו חכם, דדרך צייד עופות יש להם בקיאות יתירה במיני העופות הרבים, ואם מסר לו על עוף אחד שהוא טהור נאכל על פי קבלתו. גם ברש"י לעיל (דף ס"ב: ד"ה חזיוה) כתב; ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת, עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור, ושלא מסרו לנו יש לחוש, ובמסורת יש לנו לסמוך כדאמר לקמן. הרי שגם שם פי' דמסורת היינו קבלה מאבותינו. וכן כתב הרמב"ן בחי' לפרש נאכל במסורת: שכל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שאינו מכ"ד המנויין בכתוב טהור הוא. וכן משמע מדברי הרא"ש (סי' ס') שכתב; שאם אדם הולך ממדינה למדינה ובמדינה שיצא משם אין מסורת, ובמקום שהלך שם יש מסורת על עוף אחד שהוא טהור, יכול הוא לאוכלו באותה מדינה כשהוא שם אפילו דעתו לחזור, ואין כאן משום חומרי מקום שיצא משם, שהרי מה שאין אוכלין אותו במדינתו אינו בשביל שהן אומרים שאסור, אלא בשביל חסרון קבלה שלא קיבלו בו היתר מאבותיהם, וגם איסור לא הורו להם בו. "ואלו שאמרו שקבלו מאבותיהם בו היתר ראוי לסמוך על קבלתם" ולאוכלו בכל המקומות, כל זמן שאין יכולין לברר בו איסור. הרי דכשהלך למקום שיש שם מסורת, הבין הרא"ש דהיינו שאמרו אלו שקבלו מאבותיהם בו היתר, מבואר דסתם מסורת הוא שאומרים שקבלו כן מאבותיהם שהוא עוף טהור.

ולדבריהם פירוש מסורת הוא קבלה מפורשת שאותו עוף הוא טהור, ויש בזה כמה אנפי איך נבנה המסורה, א - כל שמסרו אבותינו הכשירים שאותו עוף הוא מהכשרים, והוא הדין אם רבו בתורה או צייד חכם מסר לו שזה עוף טהור, נאכל בלא בדיקת סימנים, ויותר מזה דאם ראינו אדם כשר שאכלו הרי זה מעשה רב וסגי לאחזוקי בטהרה שנאכל על פיו. וכן אם ניצוד עוף חדש שלא ראינו מעולם נאמן הצייד להחזיקו בטהרה על פי מה שקיבל מרבו שהיה בקי בהן ובשמותיהן, ומסר לו שאין עוף זו מהכ"ד המנויין בכתוב, וממילא שוב אין לחוש כלל שמא הוא מהטמאים.

ואיכא למידק בדברי רש"י, דמתחלה גבי עוף טהור נאכל במסורת פי' שמסר לו רבו שהוא טהור, והרי על נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי מסקינן דרבו צייד דוקא ולא רבו חכם, משום דרבו חכם לא ידע להו שאינו מכיר העופות עצמן. וצ"ל דגבי עוף טהור נאכל במסורת הפירוש שאין רבו חכם מחדש

מדעת עצמו שעוף זה טהור, רק שמוסר קבלתו מה שקיבל מרביתו שהוא טהור, ובזה אין צריך שהוא עצמו יהי' בקי בהן ובשמותיהן. אבל נאמן הצייד מיירי בעוף חדש שבא לפנינו שלא שמענו ולא הכירו אותו מעולם, והצייד מחדש בשם רבו דעוף זה טהור, בזה בעי רבו צייד דוקא שיוחזק לן שבקי בהן ובשמותיהן ומכיר בכל עופות הטמאים, כדי שנוכל לעשות מסורה חדשה ולהתיר על פיו עוף חדש.

דעת הרמב"ם ורשב"א מסורה מהו

אמנם מדברי הרמב"ם (פ"א מהל' מאכ"א הט"ו) שכתב; ועוף טהור נאכל במסורת, "והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור". ונאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, והוא שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינין אלו ובשמותיהן, וכן העתיק מרן המחבר בשו"ע (יו"ד סי' פ"ב ס"ב) לשון הרמב"ם ז"ל. משמע מדבריו דלא הי' אצלו הגירסא בגמרא עוף זה טהור "מסר" לי רבי, כמו לדברי רש"י, רק שהי' לו הגירסא עוף זה "התיר" לי רבי, ולדבריו נשנו כאן שני דינים, א - שאם נתפשט לאכול עוף במקום אחד סומכין לאכלו גם במקום אחר. ב - הצייד העוסק בציד עופות הביא לפנינו עוף חדש שלא ראינוהו מעולם, נאמן לומר בשם רבו הצייד הבקי במינין אלו ובשמותיהן, שעוף זה התיר לו רבו שאינו מעופות הטמאין. ולדברי הרמב"ם המסורת מיוסד על סמך מקום שאוכלין אותו, ולכאורה הי' נראה פירוש מסורת שהיתרו נמסר ממקום למקום אחר, היינו שבאם נתפשט במקום אחד שאוכלין אותו עוף נמסר היתרו שגם במקומות אחרים סומכין על זה, דמסתמא כיון שאותו מקום אוכלין אותו בודאי עשו כהלכה ויודעין שזהו מהעופות הטהורים. וכונת דבריו נראה לומר דאע"ג דקיי"ל (פסחים דף נ:): דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם, א"כ כל מנהג איסור שנהגו בני מדינה אחת אסור להתירן בפניהם, מ"מ בדבר זה לא איתמר הך הלכתא דכיון שמה שלא נאכל עד עכשיו במקום זה לא הי' רק מחמת חסרון ידיעה, או שלא היה בנמצא עוף זה במקום ההוא, כל מי שיודע שיש מקום אחר שהדבר פשוט שם שאוכלין אותו העוף, יכול למסור אותו היתר למקום שלא אכלוהו, ושוב נאכל גם במקום ההוא.

ויותר נראה דגם לדברי הרמב"ם עוף נאכל "במסורת" פירושו מסורת מאבותינו, וביאור דבריו כמ"ש הרשב"א בתו"ה (ארוך בית ג' שער א') שדן בענין המסורת, שיש עופות נאכלין במקום אחד במסורת ובמקום אחר אין אוכלין אותו, כתב הרשב"א שסומכין על אותן מקומות שפשט היתרן בהם, "שכיון שהם אוכלין אותן בודאי קבלו מסורת מאבותיהן שהן מותרין", ואין מביאין ראיה מן המקומות שאין אוכלין אותו, שמניעת אכילתן אינה ראיה על איסורן, אלא שלא קבלו מסורת בהיתרן מאבותיהם, וכל שזה קבל וזה לא קבל, לאלו שיש מסורת להם מאבותיהן שומעין, עכ"ל. הרי מבואר מדברי הרשב"א שאם אנו מוצאין מקום אחד שאוכלין אותו עוף אנו סהדי שבדאי קבלו מסורת מאבותיהן שזה הוא עוף טהור, ועל ענין זה מיוסד מה שסומכין על אותן מקומות שפשט היתרן.

ולפי זה מה שהוסיף הרמב"ם בלשונו "והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור", י"ל שהוא תנאי בדבר, ופירושו שאי אפשר לבסס מסורת אם אחדים בעיר אחת מחזיקין אותו בטהרה, דאז אכתי לא מוחזק לן דאלו שאוכלין אותו הוא משום שיש להם מסורת מאבותיהן שהן מותרין, דהרי חזינו שאין פשוט הדבר להתיר דיש אנשים בעיר שנמנעין לאכול, ויש לחוש אולי אותן שאוכלין אותן סמכו על חכמתם ובכה"ג בעינן שאותו שסמך על חכמתו יתחזק שהי' בקי בהן ובשמותיהן. אבל היכא שפשוט הדבר באותו מקום לאכול עוף זה אמרינן דגדולה חזקה ובודאי אוכלין אותו ע"פ אבותיהם שקיבלו היתר בזה שהוא עוף טהור. וכל שהוחזק לנו שנתפשט במקום אחד לאכול אותו, מותרין גם לאחרים [חוץ אם יש מנהג לאסרו במקום ההוא וכדברי הרשב"א כמ"ש הפוסקים].

ואח"כ כתב הרמב"ם נאמן הצייד להעיד בשם רבו להתיר עוף א', ומשמע מדבריו שהוא דין בפני עצמו, ולא בחדא מחתא מיתניא, ונראה דהחידוש בזה הוא בדין נאמנות, שאע"פ שאין אותו צייד חכם בתורה ואינש דעלמא הוא (כדמסיק הש"ס דמיירי מצייד רבו שאינו חכם) אפ"ה מהימן. ויש להוכיח כן דבתוספתא מס' ע"ז (פרק ה' הל' ה') תנא; נאמן הצייד לומר זה עוף טמא וזה עוף טהור, והתם איתמר כמה הלכתא גברתא בדיני נאמנות, הרי דזהו חידוש דין בענין נאמנות דצייד נאמן להעיד משם רבו הצייד הבקי. [ולהלן באות ד' יבואר יותר דין הנאמנות].

והן לדברי רש"י דמסורת היינו קבלה מאדם כשר או רבו, והן לדברי הרמב"ם דמסורת היינו ממקום שנתפשט, לא בעינן שיהי' אותן שנבנה המסורת על ידם שהן עצמן יהיו בקיאים בהן ובשמותיהן, ודוקא גבי צייד המעיד בשם רבו בעינן שיוחזק לן שהוא בקי בהן ובשמותיהן. וטעם הדבר בפשטות נראה, דמסורת מאבותינו ורבותינו אנו מחזיקין בטהרה, משום שאנן סהדי שהם קיבלו הדבר מדור דור מאבותיהן הראשונים שהיו בקיאים בדבר וידעו שזה הוא עוף טהור כמ"ש הרשב"א, אבל גבי נאמן הצייד מיירי שצד עוף חדש שאין אדם מכירו, ומביאו הצייד לפנינו בתורת עוף טהור ואומר שרבו הצייד התיר לו כן, אם כן בעינן שיוחזק לן שהוא עצמו הוא בקי בדבר.

[ב]

יבואר גדר מקום שסומכין עליו

הנה לא מצינו ברמב"ם כשסומך על בני המקום שאוכלין שצריך שיוחזק לפנינו שהיו בקיאים בהן ובשמותן, כמו שנפסק אצל נאמנות הצייד, ואף לא נזכר בדברי הרמב"ם תנאי שאותו המקום צריך שיהיו בעלי תורה וחכמים, דמסתמא כו"ע ידעי להזהר שלא להכשל באכילת עופות טמאים, ולא נחשדו לאכול אלא מקבלת אבותיהם שהיו בקיאים בהן ובשמותיהן, וידעי בבירור שאין עוף זה ממינים הטמאים. וכן מוכח מלשון הרשב"א בתורת הבית (קצר שם) שכתב על הא דהיו נאכלין במקצת מקומות ובמקצת מקומות אין נאכלין, יראה לי שסומכין על אותן מקומות שפשט בהן היתרן, שאלמלא קבלו כן מאבות הראשונים "הבקיאים" לא היו נוהגין בהן היתר, הרי מבואר דסמכין דבודאי היו אבותיהם בקיאים בהן ובשמותן, ועל זה נבנה המסורת ממקום למקום. וצ"ל דדוקא כשסומכין על יחיד כמו בצייד המעיד משם רבו הצייד בעינן שיוחזק לפנינו שבקי בהן ובשמותן, אבל כשסומכין על רבים מסתמא מחזקין שהיו אבותיהם הראשונים בקיאים בהן ובשמותן ועל כן נהגו היתר בכך.

אכן ראיתי בפרי תואר (סוף סק"ג) שכתב; וכל זה דסמכין על הקבלה הוא במקומות דבני תורה דוקא, או הבקיאים שראוי לסמוך עליהם. נראה מדבריו דעכ"פ צריך שידעו שהי' שם אנשים בקיאים בדבר, שיוכלו לסמוך עליהם, אבל מקום שאינן בני תורה וגם לא ידענו שהיו שם אנשים בקיאים שיוכלו להבחין בדבר, אין לסמוך על אותו מקום. ובשו"ת אבני נזר (י"ד סי' ע"ה) הביא מספר צדה לדרך [מר' מנחם תלמיד ר"י בן הרא"ש ז"ל] (מאמר ב' כלל ב' פ"ו) וכל ארץ שהם בני תורה והורגלו בה ת"ח, ונהגו לאכול עוף שהוא מסופק לנו, יש לסמוך על מנהגם וקבלתם. ולכן כתב בנידון דיד' באווזים שהובאו לווארשא ממדינות הרחוקים ברוסיא ובהם שינויים מאווזים שלנו, שאין לסמוך על מה שאוכלים אותם שם, שבמקומות אלו לא הורגלו ת"ח, כי היא ארץ שלא הי' בה ישראל מתחלה ומקורב נתישבו בה ישראל, עכ"ד.

וטעם הדבר נראה כמו שמצינו בפסחים (דף נא.) דבכותאי אין מתירין בפניהם משום דמסרכי מילתא [של קולא ומזלזלין יותר - רש"י]. וקאמר התם דבני מדינת הים נמי כיון דלא שכיחי רבנן גבייהו ככותאי דמו, [דכיון דלא גמירי ולא מקום תורה הוא סרכי מילתא]. וכן מצינו בגמרא בכמה מקומות בגמרא דהחמירו יותר למקומות שאינן בני תורה, כמו שאסרו בשבת (דף קלט.) לבני בשכר אפילו דברים המותרין לפי שאינן בני תורה, ופי' רש"י ומקילי טפי. ואם כן במדינת הרחוקים דידוע שלא הי' שם בני תורה ולא שכיחי רבנן גבייהו איתרע מילתא, דאפשר דמסרכי מילתא והקילו בדבר וליכא למסמך עלייהו.

והצצתי וראיתי בשו"ת יהודה יעלה מהגאון מהר"י אסאד (י"ד סי' צ"ב) שכתב כדברינו הנ"ל, דעוף טהור נאכל במסורת ונאמן הצייד הם שני דינים, ודוקא גבי צייד בעי שיהא בקי בהן ובשמותן, אבל גבי נאכל במסורת לא מתניא הכי. ונעתיק תוכ"ד בקצרה; דממה שפי' רש"י עוף טהור נאכל במסורת אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, משמע דכיון שזכור הוא באדם כשר שאכלו אין צריך שנדע שאותו אדם כשר היה בקי בהן וכו', אלא סתמא מחזקין כיון שאדם כשר אכלו ודאי עפ"י הוראת ב"ד מומחים עשה מעשה, וחזקה על הב"ד שלא יצא תקלה מתחת ידם. ודוקא גבי צייד אמרינן והוא שבקי בהן וכו', כיון דהצייד סמך על חכמתו ולא על פי הוראת ב"ד חיישינן שמא טעה. וכן מבואר מלשון הרמב"ם והמחבר שכתבו ועוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור, ונאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, והוא שהוחזק אותו צייד שהוא בקי במינין אלו וכו'. בהדיא חלקם לשני דינים, ונאכל במסורת היינו שיהי' הדבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור, וע"כ היינו שקבלו מאבותיהם או מכשרים

שאכלוהו, והדבר פשוט הוא אצלם דטהור הוא, ואין צריכין לידע שהיו בקיאים בהן וכו', אלא גבי נאמן הצייד בלבד, והטעם לפי שאנו מחזיקים דבודאי על פי בית דין עשו.

ובזה מפרש אריכות לשון רש"י ז"ל (דף ס"ב ע"ב ד"ה חזיוה): ומתוך שאין אנו בקיאים בהם, נראה לי דעוף הבא לפנינו יש לומר שמא ידרוס וכו', ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת, עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור, ושלא מסרו לנו יש לחוש, ובמסורת יש לנו לסמוך, כדאמר לקמן שעוף טהור נאכל במסורת, עכ"ל רש"י. ותמוה טובא כפילות לשונו למה הוצרך שוב לומר שנית ובמסורת יש לנו לסמוך וכו', וגם הול"ל שמסרו לנו אבותינו שהיו בקיאים בהם ובשמותיהן, וגם למה כתב ובמסורת יש לנו לסמוך כדאמר לקמן שעוף טהור נאכל במסורת, הלא הגמרא היתרא אתי לשמעינן דכל עוף אע"פ שאין לו סימני טהרה כראוי מותר במסורת, ורש"י ז"ל בא לאסור שלא לסמוך על סימנין אלא במסורה. רק רש"י ז"ל רצה להשמיענו דהמסורת סגי כמו שמבואר לקמן, והיינו דבמסורת נאכל כל עוף אע"פ שאין אנו בקיאים בהן ובשמותן, וסומך על מה שזכור באדם כשר שאכלו, ואין צריך שיהי' האדם כשר בקי בהן ובשמותן. וזה שכתב רש"י עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור, ר"ל ראינו אבותינו הכשירים שאכלום אף שלא היו בקיאים בהם ובשמותיהן, ושלא מסרו לנו אבותינו יש לחוש ואין סומכין על נאמנות הצייד להתיר בשם רבו הצייד, משום דאין אנו בקיאים בהן וכו', ולזה סיים רש"י ובמסורת יש לנו לסמוך, וא"צ שהיו בקיאים בהן כדאמר לקמן שעוף טהור נאכל במסורת לבד, בלתי תנאי והוא שבקי בהן וכו'. ומה"ט גם הרא"ש בשמעתין דנשר (סי' נ"ט) העתיק כל אריכות לשון רש"י הנ"ל.

וע"פ זה כתב דבעינן שיהי' עיר גדולה דומיא דמדינה, כדמשמע מתשו' מהר"ל (סי' צ"ה) שכת' ומעיד על אנשי מדינה או עיר אחרת, הרי שהשוה שהוא עיר גדולה כמדינה. וכן הביא מספר בית הילל (סי' פ"ב סק"א) וז"ל: ונראה מ"ש במסורת שקבלו בו שהוא טהור [רמ"א ס"ג], ר"ל היינו דוקא מדינה חשובה שקבלו כן, אבל על איזה מדינה שאינה חשובה כל כך מימים קדמונים אין לסמוך עליהם וכו', עכ"ל. והטעם מבואר דכיון דמחזיקין מסורת זה שבדאי הכשרים עשו כן ע"פ הוראת בית דין, ובעיר גדולה סתמא גם הב"ד ת"ח גדולים ומומחים וצדיקים ישבו בה מאז, אף שלא היו נודעים לנו לא הם ולא שמותיהם מכל מקום גדולה חזקה וכו', עכ"ד.

ומשמעות דבריו נראה דס"ל בין לרש"י בין להרמב"ם הטעם דאצל מסורת לא בעינן שיהיו בקיאים בהן ובשמותן, מפני שבדאי הותר הדבר ע"פ הוראת בית דין, ועל הוראת בית דין אין להרהר אחריו דחזקה על בית דין שלא יצא תקלה מתחת ידם, וכדקי"ל (ב"ב דף קלח:): הלכתא אין חוששין לבית דין טועין, ובי דינא בתר בית דינא לא דייקי. וכמו שכתב הרמב"ם (הל' עדות פ"ו ה"ה), ולעולם אין בית דין בודקין אחר בית דין אחר, אלא מחזיקין אותו שהן בקיאים ולא יטעו. גם ציין לדברי הגמרא בכתובות (דף כד:; כה). גדולה חזקה, שאמר נחמי' לאותן הכהנים שבקשו כתבם המתייחשים ולא נמצאו ויגואלו מן הכהונה, הרי אתם בחזקתכם במה הייתם אוכלים בגולה בקדשי הגבול אף כאן נמי בקדשי הגבול. ומקשי התם, ואלא מאי גדולה חזקה, מעיקרא אכול בתרומה דרבנן ולבסוף אכול בתרומה דאורייתא. ופי' רש"י (קידושין סט: ד"ה ואלא) מדקאמר גדולה חזקה רבותא אשמועינן, דאע"ג דאיכא צד איסור השתא טפי מעיקרא סמכין עלה. וה"נ כיון דהוחזק התירו ע"פ בית דין אין לחוש בדבר ולהוציאו מחזקת היתר.

ועל פי יסוד זה סמך הגאון מהר"א שם על עדותו של הגאון ר' נתן אדלער אב"ד לאנדאן, שבעיר לאנדאן יש מסורת טהרה משנים קדמוניות לאכול עופות הבאים מקאשין חינא, מפני שהוא עיר גדולה והוא דבר פשוט להיתר שם משנים קדמוניות, ומדינה חשובה כזו שקבלו כן מאבותיהם שאכלום ודאי עפ"י הוראת ב"ד הגדול עשו, והוא הוא המסורת דמהני דגדולה חזקה.

אם צריכים לחקור אחר מסורת

אמנם הגאון בעל גורן דוד בתשובתו (י"ד סי' י"א ריש אות ב') דרך בדרך אחר בדיני מסורת היתר ממקום למקום, וחקר בהך דינא אם כשרואין מקום שאוכלין איזה עוף אי נימא דסתמא דמילתא כדין עשו, או נצטרך לחקור אם היתה להם מסורת נאמנה. ונעתיק תוכ"ד בקצרה; העתיק דברי הרא"ש בתשובה (כלל כ' סי' כ') המובא בבית יוסף, והעלה מדבריו לפשוט הך ספיקא, דמבואר מדברי הרא"ש דהיכא דליכא ריעותא כלל יכולין לסמוך על המסורה, אבל היכא דאיכא ריעותא אין לסמוך על המסורה

עד שיבררו אותה, ולכן הורה הרא"ש דצריך לחקור אחר המסורה של עוף סיגואניא דילמא לא היתה להן מסורה כלל אלא שחכם אחד סמך על חכמתו, ואין לסמוך על זה. ושוב כתב, דמה שהוסיף הרא"ש ודע כי אני לא הייתי אוכל על פי מסורת שלהם, פירושו דאפילו יתברר שאכן היה להם לבני ספרד מסורת מימות קדם, אפ"ה הי' מעדיף קבלת חכמי אשכנז, ואע"ג דהלא הי' דרים יהודים הן באשכנז והן בספרד מימות החורבן כמו שכת' האברבנאל, צ"ל דהרא"ש היתה לו קבלה שיהודי אשכנז היו גדולים בתורה ובחכמה על אנשי ספרד, ומדהניחו לתרגם חסידה סיגואניא בודאי העמידו הדבר על בוריו, ואנשי ספרד סמכו בקבלתם על אדם אחד שהיו מחזיקין אותו לבקי בהן ובשמותיהן ולאדם כשר שאינו מעיד בדמיון לכן קבלו ממנו, ואנשי אשכנז לא היו מחזיקין אותו לבקי בהן ובשמותיהן ולא סמכו על העדאתו ובקיאותו, ולכן לא רצה הרא"ש לסמוך על מסורת בני ספרד. וממילא מבואר דמה שפסק הרא"ש בפסקים (סי' ס') דיכולין לסמוך על מסורת אנשי מקום אחר היינו במקום דאין ריעותא, וכל שיכולין למצוא ריעותא בהמסורה אין לסמוך עד שתתברר נאמנות המסורה.

ולכן כתב בנידון דידי' דאין לסמוך על מסורת אנשי עיר רבתי לאנדאן שאוכלין אותה העוף שמסתמא העמידו הדבר על בוריו, דעיר לאנדאן גדולה הוא ואי אפשר להרב מרא דאתרא לידע מה הבעלי בתים עושים אלא אם מביאים השאלה לפניו, ומאן ימר שהגיע השאלה לפני גדולי ישראל. והביא ראי' דהצמח צדק אסר אווזות הבר בק"ק ניקלשבורג אף שהיו אנשים שנהגו היתר בדבר כיון שלא היו יכולין לברר שהגיע הדבר לפני מורי הוראה, וחשש שעשו כן בלי הוראת חכם, וכש"כ שלא נסמך על אנשי לאנדאן בזה. וגם הביא עובדא ששמע ממרן החת"ס מה שקרה בלאנדאן בימי הגאון ר' טעבילי שייאר ז"ל אב"ד לאנדאן, שאחד התחצף נגדו ולא רצה לציית לקולו, לכן יש על מסורה זו ריעותא ואין לסמוך על זה, יעו"ש שהאריך בזה.

בירור דברי תשובת הרא"ש

ובעניי לא הבנתי מה הוכחה מצא הגאון בעל גורן דוד בדברי הרא"ש דכל מסורה צריכין לברר אם נאמנה הוא, גם כל אריכות דבריו בביאור דברי הרא"ש לא זכיתי להבין, וכל דברי הרא"ש ברורים מאוד למעינינו. ואעתיק דברי הרא"ש בתשובה ככתבו וכלשונו (כבר הבאתי קצת לשונו לעיל ענף א' אות ד') שגם בב"י קיצר קצת מדבריו: על החסידה. כבר השבתיך על שאלתך, ולא בא אדם בשביל השאלה, והנני משיב לך שנית. דע, כי בארצנו "ובספרד" אין אוכלין עוף המקנן על הבתים, ואומרים שהוא מעש' אפרוחים ומאכלו צפרדעים, ולועזין קורין אותו סיגואניא ואנו קורין לו חסידה כך אנו מקובלין בארצנו. ומה נעשה למקומות שאוכלין אותו, הם יאמרו לך עוף טהור נאכל במסורת, ואנו מקובלין שהוא טהור. אבל טוב לחקור אחר קבלתם, שמא אדם אחד סמך על חכמתו ובדק בסימניו והכשירו, ואין לסמוך על זה, כי שמא דורס הוא. ועוד, כי יש תשע עשרה מיני עופות טמאים שיש לכל אחד ג' סימני טהרה, ושני מיני עופות טמאים שיש לכל אחד ב' סימני טהרה; הילכך אין לסמוך על עופות על בדיקת סימני טהרה. וכן מצינו בחכמי התלמוד (חולין סב:), שהיו אוכלין עוף והיו סבורין שהוא טהור, כי מצאו לו סימני טהרה, ואחר כך אסרוהו; וכל שכן בדורות הללו, שאין לסמוך על בדיקת עופות, עכ"ל. מפורש בדבריו שאותו העוף היו מקובל להרא"ש ולבני אשכנז שהוא עוף טמא הנקרא חסידה. ואע"פ שיש [מקצת]^א מקומות שאוכלין אותו, והם יאמרו שעוף טהור נאכל במסורת, ואנו מקובלין שהוא טהור, וא"כ יכולין אחרים לסמוך עליהם. ע"ז כתב הרא"ש דכיון שיש סתירה בדבר טוב לחקור אחר קבלתם, פ' דשמא אין כאן סתירה בקבלה, אך נהגו היתר מחמת שאדם אחד סמך על חכמתו ובדק בסימניו להכשירו, ואי אפשר לסמוך על בדיקת סימני העופות לבד, חדא מטעם שמא הוא עוף הדורס, ואין זה ניכר כ"כ כסימני הגוף, ועוד כי י"ט עופות טמאים יש להם ג' סימני טהרה כדעת רש"י, וצריך להכיר כל אלו לידע שאין זה מעופות הטמאים, ולפיכך לא סגי בבדיקת הסימנים, רק בעינן שיוחזק לן שהוא בקי בהן ובשמותן, ועד

^א ועי' בנודע ביהודה מה"ת אבהע"ז (סי' ע"ו וסי' קל"ו) איך העריצו עד למאוד בגדולת תורתו, והוא הי' מקודם אב"ד ליסא שנזכר שם בסי' י"א. ובתשובת מהרי"א כתב אודות העובדא שהביא הגורן דוד, אדרבה משם ראי' היאך הרב האב"ד מסר נפשו להעמיד הדת על תילה, וקיים בעצמו לא תגורו מפני איש, ולא סידור קידושין לאדם שהי' בו חשש ולא נשא פנים לאדם, הרי ראי' שאכן העמיד הדת על תילה.

^ב כן הוסיף הב"י בדברי הרא"ש עיי"ש, ומוכרח לומר כן דהרי התחיל הרא"ש דגם בספרד לא היו אוכלין אותו, ומה שהעדיף אח"כ קבלת בני אשכנז לא היה נגד קבלת חכמי ספרד רק נגד מקצת אותן מקומות, ובזה נתיישב קושיית הגורן דוד דגם בספרד היו יהודים מימות החורבן.

שלא הוחזק לן בהכי אין לסמוך על דבריהם ונקטינן כקבלת בני אשכנז. הרי מבואר שלא הצריך הרא"ש לחקור אחר מסורת מקום אחר, רק מטעם שמסורת שלהם הוא נגד הקבלה שלנו שמחזיקין אותו לעוף טמא, אבל בסתם שאין קבלה לאיסור שפיר סומכין על מסורת אחרים בלי לחקור אחר קבלתם.

ושוב כתב הרא"ש, דאפילו אם נברר שאותן מקצת מקומות שאוכלין אותן היתה מסורת ידוע מאבותיהם דור אחר דור, ולא שסמכו על סמך חכם שבדק בסימניו, נמצא שיש פלוגתא בין המסורות, שאנו בני אשכנז יש להם מסורה לאסרו שהוא עוף טמא, והשאלה הוא איזה מסורה עדיף לסמוך עליו, דהיינו אם מותרין להניח המסורה של בני אשכנז בשביל המסורה שיש לבני אותן מקצת מקומות שטהורה, ע"ז כתב הרא"ש: ודע, "כי אני לא הייתי אוכל על פי המסורת שלהם, כי אני מחזיק את המסורת שלנו, וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז, שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרבן. וכן קבלת אבותינו רבותינו בצרפת, יותר מקבלת בני הארץ הזאת". והא דאמרין (חולין סג:) עוף טהור נאכל במסורת, היינו בעוף שאין אדם מכיר אותו, ואם יבא למקום שאוכלין אותו ויאמרו לו: מקובלין אנו שהוא טהור, יסמוך עליהם ויאכל עמהם. אבל בעוף המקובל מחכמי ישראל שהוא טמא, לא יאכלנו על פי מסורת אחרים, הפחותים מהם, עכ"ל. הרי שפתיו ברור מללו וחזר עליו בחתימה מעין הפתיחה, דכל מה שאינו סומך על קבלת אנשי המקום ההוא, הוא משום שה' לו קבלה מחכמי אשכנז שעוף זה הוא טמא, על כן לא יאכלנו על פי מסורת אחרים הפחותים מהם. אבל בעוף שאין עליה מסורת לאיסור, ויש מקומות שאוכלין אותו במסורת, שפיר סומכין אחרים על אנשי אותו מקום לאכלו, ואין לחוש שמא סמכו על מי שבדק בחכמתו להכשירו ע"פ סימנים, ואין צריכין לברר אם נאמנה המסורת שלהם, דודאי אמרין שאוכלים אותו ע"פ קבלת אבותיהם הראשונים שהיו בקיאים כמ"ש הרשב"א, או כדברי הגאון מהר"א שסומכין שבדאי עשו כן ע"פ הוראת בית דין כנ"ל. [וכבר הבאתי לעיל (ענף א' אות ד') דרש"י ז"ל בפירוש התורה פי' כן חסידה שבכתוב, עיי"ש].

וטעם הדבר נראה, דכשיש סתירה בקבלה צריכין לחקור אחר המסורת, כעין דאמרין בסנהדרין (דף לב.) אהא דתנן אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה, ומקשינן מהא דשטרי חובות המאוחרין כשרין. ומשני התם רב פפא, אידי ואידי בהודאה והלואה שתקנו חכמים דלא בעינן דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לוי, כאן בדין מרומה כאן בדין שאינו מרומה, כדריש לקיש דריש לקיש רמי כתיב בצדק תשפט עמיתך, וכתיב צדק צדק תרדף, הא כיצד כאן בדין מרומה [כתיב צדק צדק להזהיר בית דין לדקדק בו כל כך לדרוש ולחקור] כאן בדין שאין מרומה. וקיי"ל (חור"מ סי' ל' ס"א) כתירוצא דרב פפא שאם נראה לדיין שהדין מרומה, צריך דרישה וחקירה להוציא הדין לאמתו. והתומים שם (סק"א) ביאר דברי התוס' (ב"ב דף לב. ד"ה אנו) שכשיש הכחשה בעדים זה בכה וזה להיפוך הרי כאן דין מרומה, דאחד מהם ודאי משקר, וצריך דרישה וחקירה עיי"ש. הרי שבסתם עדים המעידים בדיני ממונות שומעין דבריהם בסתם ואין חוקרין ודורשין אחר דבריהם, אך ביש לפנינו דין מרומה בעי דרישה וחקירה. ה"נ במסורת בעוף טהור, דבסתמא סומכין על זה ואין צריך לחקור מהיכן בא להם המסורה, אבל אם יש הכחשה על המסורת צריכין לחקור אחר המסורת.

ואדרבה מוכח מדברי הרא"ש, דלולי שהעדיף קבלת חכמי אשכנז וצרפת יותר מקבלת בני המקום ההוא, ה' מקום לסמוך על מסורת אנשי המקום המתירין, אפילו נגד מסורת המקום שלא אכלוהו. ולכן כתב מהרש"ל בים של שלמה (חולין פ"ג סי' קט"ו) שלמד מדברי הרא"ש דכשם שכתב שאין לסמוך להתיר על סתם מסורת פחותה, הכי נמי שלא לאסור בסתם מסורת, היכא שיש לו ג' סימנים טהורים, אם לא שנתפשט איסורו בכל המקומות, או קבלה מופלאת איש מפי איש נהגו בו איסור, יעו"ש בדבריו.

ובזה נתיישב לי היטיב דברי המחבר בשו"ע (סעי' ה') שהביא שני דיעות אם שאר מקומות שאין להם מסורת יכולים לאכלו על סמך מקום שיש להם מסורת, יש מי שאוסר ויש מי שמתיר. ויש לחוש לדברי האוסר. ותמה הש"ך (סק"א) שלא מצא מחלוקת בזה בפירוש, דהרא"ש בפסקים והרשב"א בתורת הבית שהביא הב"י לא פליגי כלל בזה, דהרא"ש איירי במקומות שלא קבלו בו היתר, אבל מ"מ לא נהגו בו איסור וכדדייק לישנא, והרשב"א איירי להדיא במקומות שנוהגים בו איסור, עכ"ד הש"ך. ולפ"מ שכתבנו הדבר נכון, דהמחבר יליף לי' מדברי הרא"ש בתשובה, שמתיר לבני מקום שיש להם קבלה לאיסור לסמוך על מסורת מקומות אחרים אם נתברר שמסורה נאמנה הוא, וא"כ שפיר פליגי הרא"ש והרשב"א.

ויתירה מזה כתב בשו"ת צמח צדק (ליובאוויטש י"ד ס' ס' סוף אות ז) בדבר אווזות שיש בהם שינויים שנתפשט בכמה מקומות לאכלן, ולאחר תשובה ארוכה שנושא ונותן לברר כל הסוגיא, כתב בסו"ד; לענין לסמוך על המנהג שכבר נהגו אצליכם לאוכלן, דלכאורה י"ל שזה שנהגו כן הו"ל כמסורת, אלא שבתשו' הרא"ש כתב, ודע כי אני לא הייתי אוכל ע"פ המסורת שלהם כי אני מחזיק את המסורת שלנו כו' עד לא יאכלנו ע"פ מסורת אחרים הפחותים מהם, עכ"ל. והביאו ג"כ בתשו' מהר"ל ס' צ"ה דמסורת אשכנז הוא עדיף כו'. י"ל התם שאני שבאשכנז יש מסורת להיפך, אבל בנידון זה שלא נשמע מסורת להפך, ובכמה עיירות במדינתכם מנהג פשוט לאוכלם, אפ"ל דהו"ל כמסורת, וכמש"ש במהר"ל אנשי מדינה או עיר אחרת שהוא מנהג פשוט שם לאוכלו כו', ויש לסמוך על תשו' בית אברהם שלא לסתור מנהגן במקום שנהגו לאוכלן, עכ"ד. הרי נקט להתיר באותן מקומות שמנהגו לאוכלן, אע"פ שלא נתברר מסורת שלהם.

העולה מדברי הרא"ש, דבעוף חדש שאין אדם מכיר אותו, ויש מקום שאוכלין אותו ואומרים שמקובל אצלם שהוא טהור אין צריך לברר מסורה שלהם ויכולים לסמוך עליהם לאכול עמהם, וכן לאכלו בכל המקומות, כל זמן שאין יכולין לברר בו איסור [כלשון הרא"ש בפסקים ס' ס']. ואתי שפיר מש"כ הגאון מהר"י אסאד שיש לסמוך על מסורת אנשי עיר לאנדאן ואין צורך לחקור אחר המסורה.

ומה שטען הגורן דוד דבעיר גדולה אי אפשר לסמוך דמסתמא עשו כן ע"פ הוראת חכם, דמאן יימר שהגיע הדבר לפני גדולי ישראל, דאי אפשר להמרא דאתרא לידע מה שהבעלי בתים עושים, אלא אם מביאים השאלה לפניו. והביא רא"י ממש"כ הצמח צדק (קדמון) באיסור אווזות הבר בק"ק ניקלשבורג, שחשש שעשו כן בלי הוראת חכם מפני שלא היו יכולין לברר שהגיע הדבר לפני מורי הוראה, הרי שחקר אחר המסורה בעיר ניקלשבורג. לענ"ד מבואר שם בצמח צדק, שחקר ודרש מן הלומדים וזקנים שבעיר אם יש להם מסורת וקבלה מאבותיהם, או שהורה להם כך איזה מורה, שבר אווזות שאינן בני תרבות מין טהורים הם, ולא ידעו להשיב מאומה, רק אמרו שאינן מצויין, אלא שאם לפעמים מזדמנים לקנות בשוק אין מונעין מהם, כי לא יודעים משום ספק, ולא נתנו אל לבם שיהא שום חילוק בין בר אווזות שהן בני תרבות לשאינן בני תרבות, עיי"ש בדבריו. הרי שלא הי' הדבר פשוט כלל באותו מקום לאכלו כעוף טהור, שהרי לא היו מצוי שם רק לפעמים, ובכה"ג לא הוי בגדר שכת' הרמב"ם והמחבר שעוף טהור נאכל במסורת "והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור", ומטעם דמחזיקין שבדאי עשו ע"פ הוראות ב"ד, ולכן חקר על הדבר אם יש להן מסורה מאבותיהם. ומשמעות דבריו שאם הי' מוצא שבעיר ניקלשבורג אוכלים אותו מידי יום יום לדבר פשוט, לא הי' חוקר כלל אחר המסורה ושפיר היו מניחים להחזיק בהיתרם, רק מכיון שלא הי' דבר פשוט לאכלו מפני שאין מצוי שם רק לפעמים, לכך חקר אם יש להם מסורה על זה. ולאחר שנתברר לו שאין להם שום מסורה בדבר רק מבלי יודעים לא נמנעו בדבר, על זה כתב דמה שלא מיחו בידם גדולי המורים שהיו שם, משום דודאי לא היו יודעים שהיו נוהגים בו היתר, "כיון שאין מצוין כל כך ולא בא שום אדם לשאול על זה להמורים", עיי"ש.

ובלא זה הן אמת שבשנים קדמוניות שכל אחד קנה עופות חיים מן השוק ומביאו להשוטט לשחוט, הי' מקום לחשש זה אולי השוחט לא השגיח על העוף שהובא לפניו, ולא בא הדבר לפני מורה הוראה. אבל כהיום אין מקום לחשש זה, שבעירנו אין שום אחד מהבע"ב קונים עופות חיים רק מהנמצא בחנות אחר השחיטה, ואף הקונים כמות רב מהמטבחיים אינו אלא עופות שחוטים, והמשגיחים על השחיטה המה רבנים ותלמידי חכמים יראי השם, הן הרבנים העומדים על הפקודים שהבשר שמוכרים בהחנות יהי' בתכלית הכשרות, והן ההולכים להשגיח לצורך אכילתם שיהיו בתכלית ההידור, גם שוחטים יום אחר יום לאלפים, ואין שייך לומר שהשוחט לא השגיח מה שבא לפניו. וסרה מעלינו הך ריעותא, דאדרבה כל מה שנהגו הציבור לאכול הלא המה בהוראת בית דין ורבנים וגדולי ישראל שמסרו נפשם על כשרות הבשר, ואף לדברי הגורן דוד אין מקום לחקור אחר מסורה ברורה כזו.

[א]

יבואר דין עד המעיד על מסורה

בטרם יצמח כל שיח, אשיחה וארוויח, דבר המוכיח, כעץ שתול על מים יפריח, וכגנה זרועי' תצמיח, דנראה ברור שכל דברי הפוסקים שיבואו בדברינו שדנו בדין נאמנות עד המעיד על מסורה, לא דיברו אלא

בדינא דגמרא דעוף טהור נאכל במסורת, היינו שבא עוף לפנינו שאין לו סימני טהרה או שאין הסימני טהרה מספיקין לידע בבירור שאין זה משאר עופות הטמאים, וצריך לזה מסורה מדינא דגמרא כמבואר בארוכה לעיל ענף א' (אות א'), על זה קאי מהרש"ל והש"ך הפר"ח והפלתו שצינו דבריהם על מה שכתב המחבר "ועוף טהור נאכל במסורת", וכן מפורש בדברי מהר"ל [יובא לשונו להלן, ובדברי מהר"ל לא נזכר כלל מסורה מחומרא]. אבל בנידון חומרת הרמ"א שגם עוף שיש לו ד' סימני טהרה אין אוכלין אלא במסורה, פשוט דכל אדם שיש לו חזקת כשרות המעיד על מסורת שראה אדם כשר שאכלו, או שמעיד על מקום שאוכלין אותו נאמן³. ולא נצרכא אלא לבאר כל חמירא בפקודי ה' הישרה, בשפה ברורה, ליישר המסילה, בתורת א-ל נורא עליה.

דעת הש"ך ומהרש"ל

כתב הש"ך (סק"א) דאין נאמן לומר עוף זה התיר לי רבי חכם, משום דלא בקי במינין אלו, כדאיתא בגמרא (מובא לעיל אות א') דרבו זה היינו רבו צייד ולא רבו חכם. אמנם הביא דמהרש"ל ביש"ש (חולין פ"ג ס' קט"ו) כתב דהאידינא שאין לנו צייד הבקי בהן ובשמותיהן, ואי אפשר לסמוך רק על מסורת, מ"מ תלמיד חכם המעיד על עוף שמקובל הוא שטהור נאמן. ודברי מהרש"ל קאי על מאי דמסיק הש"ס דרבו שאמרו רבו הצייד, לאפוקי חכם דאפילו שהוא בקי בשמותיהן, בהעופות עצמן אינו בקי, ומשום הכי לא יכול להתירו מלבו, אבל מ"מ אם מעיד החכם על עוף זה שמקובל מאבותיו שטהור הוא מהימן. ובפרט האידנא שאין לנו צייד, אלא מסורת מאבותינו, ומשום הכי כת' רש"י (הנ"ל) שאין עוף נאכל אלא במסורת, עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור טהור, ובטמא טמא, ובמסורת יש לנו לסמוך, עכ"ד. נתבאר מדברי מהרש"ל והש"ך דדין נאמנות של צייד לומר בשם רבו שהתיר מלבו לא שייך היום, משום שאין לנו מי שבקי בהן ובשמותיהן, מ"מ דין מסורת דהיינו להעיד על קבלה שהוא טהור לא בטלה. ומשמע מדבריו דמה שהוצרך לזה חכם, משום דאין מאמינין לכל אדם, מפני שסתם בני אדם אינם בקיאים בשמותיהן, ועכ"פ בעינן דהמעיד יהי' חכם ובקי בשמות החלוקין בעופות.

ודבר זה דהאידינא אין לנו התירא דצייד אלא מסורת, נפתח כבר בגדולים שכן כתב בתשו' מהר"ל (סי' צ"ה), ובשום שכל ובינה, נשכיל לדעת דברי המהר"ל שהעתיקו הפוסקים (פר"ח פרמ"ג בשם כנה"ג) על אשורו, וז"ל מהר"ל: ששאל השואל שם כמה שאלות בענין כשרות ומסורת העופות, ובתוך דבריו שאל; מה נאמר על עופות אחרות שלא נודע מעולם טהרתן או טומאתן, ובא אחד ואוכל אותם במסורת, אם גם אנו שאין לנו מסורת בידינו נסמוך עליו לאוכלם וכו'. ועוד שאל; באיזה דרך יהיה המסורת שהעוף נאכל עליו. והשיב מהר"ל בסוף התשובה להשואל בענין זה, וז"ל: והבא להעיד מסורת חדשה על עוף נכרי שאין מכירין אותו, יצטרך שיהיה [העד] בר סמכא, ומעיד על אנשי מדינה או עיר אחרת שהוא מנהג פשוט שם לאוכלו, או שמקובל מפי אדם גדול דכדאי לסמוך על עדותו דודאי דייק שפיר, וחזי מאן דאסהיד עליה. אבל איניש דעלמא [שמעיד], או דאסהיד שראה או שמע מאיניש דעלמא, אהא לא סמכין, דילמא לא דייק שפיר. ובשינוי מועט מתהפך הענין ועביד דטעי, כדפריך תלמודא (חולין דף ז.) פרכי טובא אסהדותא דבית שאן דילמא כו', עד דמסיק חזי מאן גברא רבה דמסהיד עליה כו', ואכה"ג קאמר תלמודא (שם דף סג:) והוא שיהא בקי בהן ובשמותיהם, וזה אינו נמצא האידנא כלל, עכ"ל.

ביאור דעת מהר"ל

הנה משמעות לשונו של מהר"ל שהצריך שיהי' העד המעיד בר סמכא דלא עביד דטעי, והביא רא' מריש חולין (דף ז:) דאיתא התם שרבי התיר בבית שאן לאכול ירק שלה בלא מעשר, מעדותו של רבי יהושע בן זירוז שראה רבי מאיר שאכלו ולא עישר, והגמרא (דף ח.) מדקדק כמה דקדוקים בענין עדותו,

³ ובהיותי בזה לא זכיתי להבין מש"כ הגה"ק הרי"ם בשו"ת (יו"ד סי' ח') לדון מדברי הש"ך ומהרש"ל ומהר"ל, ולא עמד לחלק בזה דבריהם אמורים בעוף שחסרה לה סימני טהרה, וכמפורש בש"ך (סק"ו) דתורת המסורה הוא אפי' בידוע שאין לו סימן מהג' סימנים, דהיינו שידוע שאין לו זפק ולא אצבע יתירה ולא קורקבנו נקלף מותר במסורת, דהא יכול להיות שהוא טהור רק שצריך להכיר כל הכ"ד עופות, וכיון שיש מסורת ודאי מתחלה הכירו שאינו מהכ"ד עופות, עכ"ל. ואינו דומה לעוף שיש לו כל ד' סימני טהרה ורק מחומרא נהגו להצריך מסורת. ולפי זה אין צורך לדחות דברי מהר"ל מהלכה כמ"ש בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' צ"ט), דבנידון ידיד' שאינו אלא חומרת הרמ"א אף לדברי מהר"ל א"ש, והמהר"ם שיק כתב שאין בידו ספרו של מהר"ל. אך בלא"ה הכריח כן, דכיון דהב"י והרמ"א רגילין להביא דברי מהר"ל וכאן סתמו דלא כדבריו, נראה דאין לנו אלא דברי הרמ"א, ופה שאסר לן לאכול בלא מסורת הוא התיר לן לאכול במסורת, עכ"ד.

ולבסוף פריך דלמא עישר רבי מאיר עליהם ממקום אחר ע"י שנתן עיניו מצד זה ואכל בצד אחר, אמר לי' חזי מאן גברא רבה קמסהיד עליה. הרי דכדי שלא יהא עדות בטעות בעינן גברא בר סמכא דמסהיד. ולפ"ז צ"ע מאי מסיק מהר"ל "ואכה"ג קאמר תלמודא והוא שיהא בקי בהן ובשמותיהם", דמאי שייטא להכא, הלא הגמרא לא אמרה על הצייד המעיד עוף זה התיר לי רבי שצריך שהוא יהי' בקי בהן ובשמותיהם, רק על רבו הצייד שמתירו מלבו אמר דבעינן שיוחזק לן שבקי בהן ובשמותיהן, ואדרבה מוכח מסתמא דגמרא דדוקא המתיר בעינן שיהי' בקי בהן ובשמותיהן, ולא עד המעיד בשמו שסגי בסתם צייד, וצ"ב.

אמנם לפי נוסח השאלה שנדפס בדפוסים החדשים (נוסח ב"מ) א"ש, דהשואל שאל למהר"ל איך תהיה הקבלה בידו שיוכל לאוכלו במסורת, ושיהי' הוא קרוי מקובל בדבר זה, דמסתמא ליכא למימר שהוא בדק את זה העוף, דבדיקה אין מועלת, עכ"ל השואל. וע"ז שפיר השיב מהר"ל דאין לסמוך רק על הקבלה ולא על הבדיקה, דע"ז קאמר תלמודא דמאן דמתיר העוף מלבו צריך שיהי' בקי בהן ובשמותיהן, וזה אינו נמצא האידנא כלל. וכן יש לפרש לפי נוסח השאלה שלפנינו שלא הזכיר בהדיא השואל אם שייך לסמוך על מי שאמר שבדקו בעצמו ומצאו כשרה, רק שאל סתם באיזה דרך יהיה המסורת שהעוף נאכל, רצה מהר"ל לשלול היתר סמך על חכמתו ובדקו, דלחדש מסורה בעי דוקא עדות שמעיד על א' משני אופנים, או שמעיד על עיר אחת שמנהג פשוט שם לאוכלו [כדברי הרמב"ם], או שמעיד שמקובל מפי אדם גדול שזה עוף טהור [כדברי רש"י], ולא במעיד מפי עצמו, וע"ז מסיק וקאמר דלסמוך אבדיקת עצמו קאמר תלמודא והוא שיהא בקי בהן ובשמותיהם, וזה אינו נמצא האידנא כלל, ובזה דברי מהר"ל מבוארין בפשטות.

אבל בשנעמיק טובא ימצא לנו מרגינתא בדברי מהר"ל, דתורף דבריו כך הוא, מי שמעיד במסורת עוף חדש שאין מכירין אותו, יצטרך שיהיה העד בר סמכא ודייק שפיר שראוי לסמוך על עדותו, אבל איניש דעלמא לא סמכינן על עדותו, ואף בר סמכא שמעיד מפי איניש דעלמא לא סמכינן, דילמא לא דייק שפיר וטעה בשינוי מועט, ובשינוי מעט יוכל להיות שהוא עוף אחר. ועל זה מסיק מהר"ל, ואכהאי גוונא קאמר תלמודא (שם דף סג:) והוא שיהא בקי בהן ובשמותיהם, וזה אינו נמצא האידנא כלל. ר"ל דלכאורה ממסקנת הגמרא מבואר דלא בעינן שיעיד משם חכם בתורה, ואדרבה יש לכל צייד נאמנות להעיד בשם רבו הצייד (ואינו חכם) שעוף זה טהור, ואמאי לא סמכינן על עדות ששמע מאיניש דעלמא, לזה כתב מהר"ל דדוקא בימיהם קאמר תלמודא דסגי לומר בשם איניש דעלמא, משום דבימיהם הי' צייד כזו שהי' בקי בהן ובשמותיהן, ולכן ידיעתו היתה בבירור גמור שעוף חדש זה אינו דומה לא בגוף ולא בשם לשום עוף טמא, וא"כ הי' ההיתר מבורר, אבל האידנא אינו נמצא אדם שבקי בהן ובשמותיהם שיכול לברר בעצמו שעוף זה אינו מעופות הטמאין, וכל עדותו אינו אלא ממה שמקובל מאדם אחר שאכלו, לפיכך בעי דוקא שיעיד משם אדם גדול דכדי לסמוך על עדותו, ולא סגי שיעיד שראה או שמע מאיניש דעלמא, דדלמא אותו איניש דעלמא שמעיד משמו לא דייק שפיר. אבל היכא דאיכא בר סמכא שמעיד שבעיר אחרת מנהג פשוט שם לאוכלו, או שמעיד מפי אדם גדול, גם לפי דברי מהר"ל שפיר דמי לסמוך על זה גם כהיום. כן הוא פי' הפשוט בדברי מהר"ל לכל מבין ישר⁷.

ומש"כ הפמ"ג (שפ"ד סק"א): ועשו"ת מהר"ל (ק') [צ"ה] הביא הכה"ג (בהגהות ב"י אות (כ"ט) [ל']) דאין לסמוך האידנא על מסורת כלל, כי צריך שיהא בר סמכא ומקובל מאדם גדול או ממדינה ועיר, ועכשיו ליכא כה"ג יע"ש. משמע מדבריו שהבין ג"כ דעכשיו אין לסמוך כלל על מסורת, אמנם הרי בפירוש כתב אדונינו הפרמ"ג שלא ראה דברי מהר"ל בפנים רק ממה שהעתיק הכנה"ג בשמו, ובעל הכה"ג שם לא העתיק לשון השאלה רק מאמצע התשובה, לכן הי' משמעות לשונו נוטה להפמ"ג דמהר"ל מסיים ואזיל דעכשיו ליכא בר סמכא שיוכל לסמוך על עדותו. וראי' מוכרחת לדברי דגם האידנא מהני מסורת אף לדברי מהר"ל, הוא מדברי הכנה"ג בעצמו (אות ל"א), שתכף אחר שהעתיק דברי מהר"ל, האריך לדון בדין הטווס [הנקרא פאו"ן] אי רשאי לאכלו, ובתחלת דבריו כתב דאם יש לו ד' סימני טהרה, או אפי' אין לו שום סימן אלא שיש להם מסורה "ממי שראוי לסמוך עליו" שמעיד בפירוש על עוף הזה שהוא טהור, בזה אין ספק שראוי לסמוך על סימנים או על המסורת וכו', עכ"ל. מבואר דעל מי שראוי לסמוך עליו שפיר

⁷ ובעל קונטרס העוף בהלכה ובמציאות העתיק לשונו של מהר"ל, ומש"כ לבסוף דבריו "וזה אינו נמצא האידנא כלל" הודפס באותיות בולטים, והסיב דעת מהר"ל כאילו אמר דהאידנא לא שייך כלל עדות על מסורת, ונתן מקום להמעיינים לטעות, והדבר פשוט כמו שביארתי.

סומכין גם האידנא, אף כשמעיד על מסורה חדשה בעוף שאין לו סימני טהרה. [ותמהתי דגם הפמ"ג (שפ"ד סק"ח) הביא דברי הכנה"ג אלו, ובמפורש כתב שם שיש לסמוך על מסורה בזה, וצ"ע. ואולי י"ל דמה"ט העלה הפמ"ג (בסק"א) דאם מדינה שלימה אוכלין יכולין בני מדינה אחרת לסמוך עליהו, דבכה"ג מיירי הכנה"ג דמי שראוי לסמוך עליו מעיד דבמדינה אחרת אוכלין אותו].

וראי' לדברי ממש"כ הפר"ח (סק"א), שהעתיק מתחלה דברי מהרש"ל הנ"ל דת"ח מעיד על עוף שמקובל מאבותיו שטהור מהימן. והוסיף הפר"ח; ואף עד דעלמא נאמן, שעד א' נאמן באיסורין, אלא שבדורות הללו צריך שיהא אדם מוחזק בנאמן וכשר, משום דעלמא לא דייק וטעי, וכ"כ מהר"ל והעתיק לשונו שם. וסיים שם, אבל מעיקר דינא דגמרא אפי' צייד ישראל שאינו מוחזק בנאמנות אם אמר עוף פלוני עוף טהור הוא סמכין עליה, עכ"ד. מבואר דהפר"ח אזיל בשיטת הרמב"ם דנאמן הצייד לומר הוא דין בדיני נאמנות, וכל ישראל נאמן בזה וכנ"ל (אות א'). אמנם ביאר מדוע מחמירין בדורות הללו, ע"פ סברת מהר"ל כיון שעכשיו לית לן צייד הבקי בהן ובשמותיהן שנוכל לסמוך להתירו על פיו, ועיקר סמכות להתיר עוף אינו אלא על פי מה שאחד מעיד מפי אחרים, ובזה יש לחוש יותר דעלמא לא דייק שפיר וטעי שאין זה אותו עוף הטהור, לכן שפיר כתב מהרש"ל דצריך שיהי' תלמיד חכם שמעיד על עוף, שעליו יכולים לסמוך דלא טעי ומעיד בדדמי, וז"ב.

ביאור דעת הפלתי וחכמת אדם

אך ראיתי בחכמת אדם (כלל ל"ו אות ט') שכתב, וז"ל: ואם בא לפנינו עוף שאין אנו מכירין אותו כלל לא שייך בו מנהגי מדינה, ואם עד אחד מעיד עליו שהוא מקובל מפי נאמן שעוף זה טהור הוא נאמן, דעד אחד נאמן באיסורין. אך בזמן הזה אין לסמוך כלל על שום אדם, ואסור לאכול רק מה שהוא פשוט וידוע שהוא טהור. וזה לשון פרי חדש ס"ק א': זה לשון מהר"י סג"ל בסימן (ק') [צ"ה] והבא להעיד מסורת חדשה על עוף נכרי שאין מכירין אותו, יצטרך שיהא בר סמכא, ומעיד על אנשי מדינה אחרת שהוא מנהג פשוט שם לאוכלו, או שמקובל מפי אדם גדול, דכדאי לסמוך על עדותו דודאי דייק שפיר וחזי מאן מסהיד עליה, אבל אינש דעלמא לא סמכין עליה וכו', וזה אינו נמצא האידנא כלל עד כאן לשונו, עכ"ל החכ"א. ולכאורה אינו מובן מה שסגר עלינו הדרך דבזמן הזה אין לסמוך כלל על שום אדם, ואסור לאכול רק מה שהוא פשוט וידוע שהוא טהור. דבמהר"ל ליתא זה, ובמפורש קאמר דבאיש מהימן ובר סמכא נאמן, או כדברי מהרש"ל והש"ך הנ"ל דת"ח וודאי נאמן, ואדרבה הש"ך הוסיף; ובפרט האידנא שאין לנו צייד אלא מסורת. הרי דהאידנא שאין לנו צייד הבקי סומכין על ת"ח ואיש מהימן המעיד. ותו צ"ע דהרי העתיק דברי מהר"ל מתוך דברי הפר"ח, ובדברי הפר"ח מפורש דגם עכשיו אדם מוחזק בנאמן וכשר סמכין עליו.

אולם המעיין היטיב יראה דתחלת דברי החכמת אדם הם העתק מדברי הפלתי (כרתי סק"א), ושוב הרכיב ע"ז מש"כ הפר"ח בשם מהר"ל, וז"ל הפלתי: שורת הדין, אם עד אחד אומר שמקובל מפי נאמן שעוף זה טהור, הוא נאמן, דעד אחד נאמן באיסורין. רק עכשיו לגרעון הדורות בעו"ה, אין לסמוך רק על אדם מוחזק בכשרות, ובר דיעה שלימה ששמועתו מכוונת, ואומר מפי תלמיד חכם בקי בדברים ובקי בהן ובשמותיהן. ולכן מאוד צריך עיון לחדש בזמנינו מסורת חדשה, על עופות לא שערם אבותינו, עכ"ל. ונראה שאין יסוד דברי הפלתי נובעין מדברי מהר"ל, ומה שכתב עכשיו לגרעון הדורות בעו"ה אין לסמוך רק על אדם מוחזק בכשרות, יסודו ע"פ דעת הרמב"ם (פ"ח מהלכות מאכלות אסורות ה"ז) ונפסק בשו"ע יו"ד (סי' ס"ה סי"ד) דאין לוקחין בשר מכל טבח, אלא אם כן היה אדם כשר ומוחזק בכשרות. דהיינו דאע"ג דמשורת הדין לוקחין מכל אדם, אפ"ה לא האמינו לכל רק במוחזק בכשרות. וכ"כ הרמב"ם (שם פ"א הכ"ה) בזמן הזה אין לוקחין יין בכל מקום אלא מאדם שהוחזק בכשרות, והראב"ד חלק שם עליו. וכ"כ הרמב"ם גבי גבינות (שם פ"ג הכ"א) אין לוקחין גבינה וחתית דג שאין בה סימן אלא מישראל שהוחזק בכשרות. והרמ"א (סי' קי"ט ס"א) הביא דעת הרמב"ם להלכה, וכתב שם הטו"ז (סק"ב) דהדרכי משה כתב דהמנהג אינו כן אלא מחזיקין כל אדם בחזקת כשרות, מ"מ לא כתב כן הרמ"א בשו"ע משמע שאין לנהוג כן ונכון הוא, בפרט שאנו רואין קלקול הדורות ולא אכשר דרי, עכ"ד. ולכן כתב הפלתי דמשורת הדין בענין נאמנות בעופות כל אדם נאמן להעיד שעוף זה טהור, שהרי נאמן הצייד להעיד מפי רבו הצייד, וסתם צייד אמרו אע"פ שאין מוחזק בכשרות והוא אינש דעלמא ורק יש לו בקיאות בדבר, מוכח דכל אדם נאמן ע"ז ומדין ע"א נאמן באיסורין. רק מפני קלקול הדורות החמירו כדעת הרמב"ם, דאין מאמינין לכל

אדם רק על מי שהוא מוחזק בכשרות [אדם כשר ודרכיו מתוקנים ביראת ה' - (שוע"ה יו"ד סי' א' סק"ב)], ולהעיד בדבר זה צריך גם שיהי' בר דיעה שלימה ששמועתו מכוונת כדי שיהא אפשר לסמוך עליו, וגם שיהי' מעיד מפי תלמיד חכם דוקא.

וכן מוכח מלשון מרן הדברי חיים בתשו' (ח"ב יו"ד סי' מ"ו): כבר כתבתי למעלת כ"ת, שהי' בכאן אנשים חשובים ניכרים לבני עירנו מאד מאד ומקדם, גם חתני הרב המופלג החסיד נ"י מכיר אותם בטוב, וידועים לנו בבירור כי המה שוכנים כעת בארה"ק איזה שנים, והמה עדים שעל פי ד"ת נסמוך עליהם בדיני נפשות, לא ממהדורי בארץ רק תלמידי חכמים חשובים, והעידו שאותן התרנגולים אוכלים בארץ הקדושה, עכ"ל. הרי שהדגיש שהעדים שסמך עליהם לא היו אינשי דעלמא, רק תלמידי חכמים חשובים.

ובהשקפה ראשונה נראה דהפלתי החמיר יותר ממהרי"ל, שהרי לדברי מהרי"ל בר סמכא המעיד מפי אדם גדול שעוף זה כשר שפיר דמי, אבל הפלתי הצריך שיעיד משם ת"ח בקי בדברים ובקי בהן ובשמותיהן, ובזה כבר כתבו הפוסקים מהרי"ל ומהרש"ל דלא נמצא האידנא מי שיהא בקי בהן ובשמותיהן, א"כ תו ליכא למסמך כהיום על שום אדם, וכנראה דעל פי פסקו של הפלתי החמיר החכמת אדם דבזמן הזה אין לסמוך כלל על שום אדם, ואסור לאכול רק מה שהוא פשוט וידוע שהוא טהור.

אבל האמת יורה דרכו דכוונת הפלתי "שורת הדין אם עד אחד אומר שמקובל מפי נאמן שעוף הזה טהור הוא נאמן" מיירי בדינא דגמרא דנאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי, וע"ז קאמר "עכשיו לגרעון הדורות בעו"ה, אין לסמוך רק על אדם מוחזק בכשרות, ובר דיעה שלימה ששמועתו מכוונת, ואומר מפי תלמיד חכם בקי בדברים ובקי בהן ובשמותיהן" דהיינו דבזמן הש"ס היו יכולים לסמוך על צייד בעלמא המעיד מפי רבו הצייד שבקי בהן ובשמותיהן שהתיר מלבו עוף חדש לגמרי "אשר לא שערם אבותינו", אבל בזמנינו לגרעון הדורות אי אפשר לסמוך על צייד בעלמא, וצריך שיעיד מפי צייד חכם הבקי בהן ובשמותיהן ולא סגי בצייד סתם, לכך מסיק "מאוד צריך עיון לחדש בזמנינו מסורת חדשה על עופות לא שערם אבותינו", שאין מצוי אצלנו חכם שיהי' בקי בעופות בהן ובשמותיהן, ולכן אי אפשר לחדש מסורה חדשה. אבל להעיד על מסורה ישנה שמקובל מאבותינו שטהור, גם בזמנינו יכולים לסמוך ע"ז אם מעיד ע"ז אדם המוחזק בכשרות⁷.

מילתא דעבידא לגלויי סומכין על כל אדם

והדבר פשוט דלהעיד על מה שאוכלין בעיר אחרת יודה הפלתי דשפיר סומכין גם בזמנינו על זה⁸, שהרי אינו ממציא מסורה חדשה דבאותו עיר יש להם על זה מסורת ישנה, ואפשר דבזה אף כל אדם נאמן להעיד, שהרי הוא מילתא דעבידא לגלויי, ואין צריך לזה מוחזק בכשרות, רק שיהי' בר דיעה שלימה ששמועתו מכוונת, ודוקא בעד המעיד מפי תלמיד חכם שעוף זה טהור שהוא דבר שאי אפשר לברר, החמיר שלא לסמוך על זה אלא במוחזק בכשרות, אבל במילתא דעבידא לגלויי סומכין על כל אדם.

וראי' לזה מדאמרין במס' ר"ה (דף כב:): כי אתא עולא אמר קדשוה לירחא במערבא, אמר רב כהנא לא מיבעיא עולא דגברא רבה הוא דמהימן, אלא אפילו אינשי דעלמא נמי מהימן, מ"ט כל מילתא דעבידא לאגלויי לא משקרי בה אינשי. ופסק כן הרמב"ם (הל' קידוש החודש פ"ג ה"ד) אפילו תגר משאר העם שבא כדרכו, ואמר אני שמעתי מפי בית דין שקדשו את החדש ביום פלוני נאמן, ומתקנין את המועדות על פיו, שדבר זה דבר העשוי להגלות הוא ועד אחד כשר נאמן עליו. והרי התם מיירי שבא להעיד בחו"ל,

⁷ בעל הקונטרס הנ"ל כותב: דבפלתי אחר שהביא דברי מהרי"ל סיים ולכן מאוד צריך עיון לחדש בזמנינו מסורת חדשה על עופות לא שערם אבותינו, ולא עיין יפה דהכרתי לא הביא כלל דברי מהרי"ל וכונתו כמו שביארתי לחדש היתר חדש. ובעל הקונטרס נמשך אחר המדפיסים החדשים שהוסיפו מראה מקום בדברי הכרתי, וציינו מהרי"ל ופר"ח, ולא שם לבו להשכיל בדעת ובתבונה להבין דברי רבותינו ז"ל, וז"פ ואין להאריך למביני מדע.

⁸ ובשו"ת מהרי"א (יו"ד סי' צ"ב סוד"ה ועתה נחזק), כתב ע"ד הפלתי: והכרתי בסי' פ"ב הבין פי' מסורת עפ"י עד א', ולכן החמיר בזה"ז ע"ש, ובמח"כ ליתא אלא הפי' מסורת כמ"ש. ביאור דבריו שהוא מפרש ענין מסורת דלא כהפלתי, והיינו שהדבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור, וע"כ שקבלו מאבותיהם או מכשרים שאכלוהו, יעו"ש. אבל לפי דברינו מובן דברי הכרתי, דקאי על מסורת שאותו חכם התירו מלבו, ולדעת רש"י גם זה נכלל בכלל מסורת כמבואר בפנים (אות א'), ואע"ג דהרמב"ם מפרש מסורת על מדינה משמע מדברי הפוסקים דגם דברי רש"י נכונים לדינא, ובזה מיירי הכרתי, אבל להעיד על מדינה יודה הכרתי שכל אחד נאמן.

ולדעת הרמב"ם בחו"ל אין סומכין על כל אדם רק מי שמוחזק בכשרות, ואפ"ה במילתא דעבידא לגלויי שפיר סמכינן על כל אדם. ותו מפורש בדין בכור שהכהנים חשודין להטיל מום בבכור כדי לאכלו בחוץ ואין נאמנין על ידי עצמן, מ"מ קי"ל (בכורות דף לו.) דנאמן הכהן לומר בכור זה נתן לי ישראל במומו, משום דכל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי בה אינשי. וכן פסק הרמב"ם (הל' בכורות פ"ב ה"ט), נאמן הכהן לומר על בכור בעל מום, בכור זה נתנו לי ישראל במומו, ולא נפל ברשותי כדי לחוש לו שמא הוא הטילו, שהדבר עשוי להגלות והוא מתיירא. ונפסק בשו"ע (י"ד סי' ש"ד ס"ח) נאמן הכהן לומר על בכור בעל מום בכור זה נתנו לי ישראל במומו, ואין חוששין שמא הוא הטילו, דמילתא דעבידא לגלויי לא משקרי בה אינשי. הרי שבמילתא דעבידא לגלויי כל אדם נאמן אפילו החשוד על הדבר. עיין תשב"ץ (ח"א סי' פ"ג - פ"ד) שהאריך בענין נאמנות עד א' במילתא דעבידא לגלויי אי הו' מדין דאורייתא.

ובהיותי בזה צריך לי עיון בדברי המג"א (סי' ל"ט ס"ק י"ג) שכתב ע"ד המחבר בשו"ע (שם סעי' ט') המוכר תפילין ואמר שהיו של אדם גדול, נאמן ואינם צריכים בדיקה. וכתב המג"א דעד א' נאמן באיסורין כמ"ש ביר"ד סימן קכ"ז, וע"ש סי' קי"ט סעי' א' דעכ"פ בעי' שיהא מוחזק בכשרות. הרי דגם רבינו המג"א נקט להחמיר כהרמ"א דקיימא בשי' הרמב"ם דאין מאמינין רק למי שמוחזק בכשרות, ולכאורה הלא הו' מילתא דעבידי לגלויי דאפשר לברר אי תפילין אלו הם כשרים ואמאי לא נסמך על כל אדם וכנ"ל. ואפשר לומר דהרי קי"ל בכ"מ דלא סמכינן על חזקה והיכא דאפשר לברורי מבררין, ואם לוקח התפילין ואינו מברר אם הם כשרים וסומך על נאמנות המוכר שאומר שתפילין אלו של אדם גדול ובודאי כשרים, הרי הוא סומך על נאמנותו מטעם חזקה דכל ישראל בחזקת כשרות, ואכתי היכא דאיכא לברורי מבררין וצריך לפתחן ולבדקן, לכן כתב המג"א דצריך דוקא מוחזק בכשרות, ובכה"ג לא בעי לבדוק התפילין ויכול לסמך ע"ד המוכר, ומה שציין לסי' קי"ט מפני ששם בלא"ה מבואר ד"א דבעינן מוחזק בכשרות. [ועי' בשו"ת שיבת ציון (סי' ל"ח) מצוין בפתחי תשובה (י"ד סי' קכ"ז סק"א) בדין איכא לברורי בעד א' המעיד]. ולפי זה אין הכרח דהמג"א נקט להלכה ולמעשה כדעת הרמ"א שהחמיר כדעת הרמב"ם, ולא ס"ל כדעת הש"ך (י"ד סי' קי"ט סק"א) שכתב דהמנהג כדעת הראב"ד שסומכין על כל אדם, דדוקא בכה"ג דאיכא לברורי הצריך המג"א כן וכנ"ל, וגם אי"צ לדברי המחצית השקל שנדחק להשוות דעת המג"א כדעת הש"ך וחידש דדיני כשרות הכתיבה הוא כדין טבח דבהנהו מחמירין דליבעי מוחזק בכשרות.

אכן גם בדעת החכ"א נראה דמש"כ בסו"ד; "ואסור לאכול רק מה שהוא פשוט וידוע שהוא טהור". אין כוונתו לומר דגם אם יתברר לפנינו שבעיר אחרת המנהג פשוט לאכול עוף אחר אסור לסמוך על זה, דהיכא דשנים מעידים ובפרט באופן שנתברר כן ע"פ כמה אנשים, פשוט הדבר שסומכין על זה להתירו לאכול. וכן מבואר ממה שסיים בסו"ד; ונראה לי פשוט "דאפילו ידעינן בודאי שאוכלין אותו במקום אחד, צריך שיהא ידוע שאותו מקום אוכלין על פי תלמידי חכמים ותיקין", מה שאין כן מקום חדש שנתישב בקרוב, ואין מצוים שם חכמים שראוי לסמוך עליהם, ודאי דאין עדותן כלום דאולי הוא טעות בידם, עכ"ד. הרי היכא שנתברר לן ד"ידעינן בודאי" שבעיר אחרת אוכלין אותה שפיר סומכין, רק צריך שיהא ידוע שבאותו עיר אוכלין אותו ע"פ ת"ח. גם יש לדקדק מדבריו ממש"כ לבסוף דאין לסמוך על "מקום חדש שנתישב בקרוב" ואינם מצוים שם חכמים שראוי לסמוך עליהם, דדוקא במקום חדש הצריך שיהי' שם תלמידי חכמים שראוי לסמוך עליהם, אבל מקום ישן אע"פ שאין שם עכשיו תלמידי חכמים, שפיר יש לסמוך עליהם וכמשמעות הרמב"ם והרשב"א, שאנו אומרים דאבותיהם הראשונים היו בקיאין בהן ובשמותן ועל פיהם אוכלין אותו במקום ההוא, ולא נחשדו ישראל לאכול דבר טמא, משא"כ במקום חדש צריך שיהי' שם תלמידי חכמים כדי שיהא ראוי לקבוע מנהג על פיהם, וז"פ.

גם הפרמ"ג (שפ"ד סק"א) הנ"ל העלה דאם מדינה שלימה אוכלין יכולין בני מדינה אחרת לסמוך עליהו, וי"ל דסובר דדוקא היכא שאחד מעיד בשם אדם גדול או שבעיר אחד אוכלין אותו, וקשה לברר אם נכון הוא עדותו, וצריכין לסמוך לגמרי על עד המעיד ויש לחוש אולי לאו בר סמכא הוא ולא דייק שפיר, אבל מדינה שלימה שאוכלין הו"ל מילתא דעבידא לגלויי כנ"ל, בכה"ג סומכין על עדות כל אדם.

ובל"ז העלה מרן מהר"ם ש"ק בתשו' (י"ד סי' צ"ט) לדינא, דבשני עדים קי"ל בעלמא דליכא למיחש דמעדין בדדמי. וגם בגוף ראית מהר"ל דצריך להיות בר סמכא מסוגיא דריש חולין שרבי התיר בית שאן לאכול ירק שלה בלא מעשר, פקפק מהר"ם שיק, דהתם שאני שהיו מוחזק בבית שאן לאיסור עד אז,

כמפורש שם בגמרא שחברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר. הרי מפורש דמייירי בהחזק באיסור, ובכה"ג דוקא בעינן גברא רבה המעיד, משא"כ בעוף חדש הבא מעלמא, ואין אנחנו יודעים אם טהורים או טמאים הם למה לא יאמינו, עכ"ד.

[ד]

יבואר אם צריך מדינא מוחזק בכשרות

ותבט עיני בדברי רבותינו בעלי אסופות האחרונים, שהאריכו בתשובותיהם בדברים כדברונים, בשעה שישבו על מדוכה זו ודנו בפרשת תרנגולים החדשים, לברורי מילתא בענין המסורה ובדברי מהר"ל, והגאון בעל גורן דוד (י"ד סי' י"א אות ב) האריך טובא בדברי מהר"ל, ויען שיש לי הרהורי דברים שלא עמדתי ע"ד, אמרתי אעבור פרשתא דא ע"פ סדר דבריו. וזהו תו"ד; כתב לברר דא"א לסמוך על עדות הרב מלאנדאן שיראי ה' מאנשי הודו העידו שאוכלין אותו בארץ הודו ע"פ מסורה מימות עולם, שהרי דעת הרמב"ם (פי"א מהל' מאכ"א הל' כ"ה) דבזמן הזה אין סומכין על עד אחד באיסורין אלא בהחזק בכשרות, והראב"ד השיגו דדוקא חשוד אינו נאמן, אבל סתם אדם שאין מכירין נאמן. ומסקנת הש"ך (סי' קי"ט סק"א) דהמנהג אינו כדעת הרמב"ם אלא דמחזיקים כל אדם בחזקת כשרות, מ"מ גבי שחיטה נקטינן כדעת הרמב"ם, דשאני שוחט דשכיחא טובא [שייכשל, כן הוסיף המחצה"ש (או"ח סי' ל"ט סק"ג)]. ולענ"ד נראה דר"ל דשכיח טובא שאר איסורים כטריפות וניקור הדם והחלב וגיד הנשה, דבזה מיושב קושית הש"ך מסי' ס"ה סי"ד שפסק המחבר כדעת הרמב"ם דבעי מוחזק בכשרות, וכ"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ב י"ד סי' קט"ז) אבל לא ירד למש"כ, וגם דיני שחיטות מרובים ובקל יכול לעשות שהייה או דרסה או שאר פסולים, ואם לא הוחזק בכשרות אסור. ולענין עדות על עופות כתב הרמב"ם בלשונו: ונאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, והוא שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינין אלו ובשמותיהן. מבואר דבעי שיהי' מוחזק לפנינו ולא סגי במה שתלמידו הצייד מעיד עליו, גם הראב"ד לא השיגו שדי אם אומר שרבו היה בקי. מוכח, דצריך להיות מוחזק בכשרות ומסתמא אינו נאמן, עכ"ד. משמע מדבריו דס"ל כיון שכתב הרמב"ם שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינין אלו ובשמותיהן, הרי הוא כאילו אמר דאין מאמינין אלא עד מוחזק בכשרות, וכיון שהראב"ד לא השיגו בזה, על כרחך דנאמנות העופות הרי הוא בגדר דין שחיטה דבקל יכולים להכשל, ולכ"ע צריך מוחזק בכשרות ואין סומכין על סתם אדם.

משא ומתן בדברי הגורן דוד

ואנא זעירא אשתומם שעה חדא, מה משמעות איכא במאי דקיי"ל שצריך שיהי' בקי בהן ובשמותיהן, להוכיח דעד המעיד על טהרת העוף צריך שיכירו אותו שמוחזק בכשרות. הלא הך דינא דנאמן הצייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, והוא שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינין אלו ובשמותיהן שכתבה הרמב"ם, לאו הרמב"ם חדית לן והעתיקה מדברי הגמרא בסוגיין (דף סג:), אהא דאמרין נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי, א"ר יוחנן והוא שבקי בהן ובשמותיהן. ורבי יוחנן אמרה אפילו אם הצייד שמעיד להתיר העוף מוחזק בכשרות, ואף אם נדע שרבו הצייד מוחזק בכשרות לא סגי לן בזה, דהרי בפירוש אמרי דעל רבו חכם לא סמכין משום דבעינן דוקא שרבו הצייד המעיד משמו יוחזק לן שבקי היטב בעופות הטמאים בהן ובשמותיהן, דכיון דמכיר מינים הטמאים וידע דעוף זה אינו מכ"ד עופות הטמאים, ואין מין טמא דומה לזה, בכי האי גוונא דוקא סמכין עליו כמ"ש רש"י, וכ"ז הוא כדי שנדע שיש לאותו צייד בקיאות בעופות כדי לסמוך עליו ולהתירו על פיו, ולא שייכא כלל לגדרי דיני נאמנות האיש. ואדרבה יש לדקדק להיפוך דסתם עד אחד נאמן בכשרות העופות וסומכין עליו, דהרי הצייד המעיד בשם רבו הצייד שעוף זה התיר לי רבי, לא מתניא כלל איזה תנאי בנאמנותו, ואטו אנן שמענו מפי רבו, אנו לא שמענו אלא מפי הצייד התלמיד שהעיד משמו ואפ"ה סומכין על פיו, על כרחך דכל אדם נאמן בזה כדין עד אחד נאמן באיסורין. ומאי דבעינן שיהי' אותו צייד מוחזק בפנינו ולא סגי במה שתלמידו מעיד עליו, אין זה הוכחה, דלהעיד על אדם ולהחזיקו שבקי אין זה בגדר עד אחד נאמן באיסורין כלל, וע"ז אין התלמיד נאמן להעיד על רבו, וצריכין ב' עדים, אבל בטהרת העוף שפיר סמכין על עד אחד, וכמו שהבאתי לעיל (אות א') מדברי התוספתא. ובהכי א"ש למה לא העתיק רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל דברי התוספתא הנ"ל כדרכו בכל מקום, דדין התוספתא נכלל במה שפסק כאן דנאמן הצייד לומר עוף זה מסר לי רבי, דהיינו

שמאמינים אותו על כך במה שהעיד בשם רבו הצייד, ומה שצריך שיהא מוחזק לן שבקי בהן ובשמותיהן היינו כדי שנדע בבירור שיש לו הבקאות הנצרך לזה ואינו טועה בדבר.

ועיין בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יר"ד סי' כ"ה) שכתב אודות סימני דגים, וז"ל: והנה אשר שאל אם לסמוך על עדות המעידים האוכלים אותו במקומם, הנה לענין נאמנות העד הא ודאי דע"א נאמן באיסורין היכא דלא איתחזק איסורא. ובתשו' שלאחריו ע"ד מי שרצה להכחיש היתרו של הנוב"י, כת' בנו שם בלשונו: ואפילו אי לא היה בידי ההעתק מתשובת אאמ"ו הגאון ז"ל ג"כ היה הרב מט"ו נאמן לומר כזה התיר לי פלוני החכם. ובפרט בשעה שנתפשט ההיתר ע"י הרב מט"ו היה מלתא דעבידא לגלויי, שהיה אאמ"ו הגאון ז"ל בחיים חיותו והיו יכולין לשאול את פיו ובוזה נאמן עד אחד לכ"ע [כמו שביארתי לעיל]. ואף שבעופות אינו נאמן לומר כזה התיר לי רבי החכם, כדמפורש במס' חולין דף ס"ג ע"ב, היינו הואיל ואינהו החכמים אינם יודעין, ואף שבקיאין בשמותיהם לא בקיאין בהן, ושמה איכא אחד דדמי ליה כמ"ש רש"י ז"ל (שם ד"ה אלא). אבל בזה נאמן הת"ח לומר שהוא מקובל שזה הדג טהור הוא, כמו שכתב הש"ך בסי' פ"ב סעיף א' בשם מהרש"ל, עכ"ד. הרי מבואר לדבר פשוט שעדות על טהרת העוף להתיר בשם רבו הרי הוא בגדר ע"א נאמן באיסורין דנאמן.

והעתיק הגורן דוד לשון תשו' מהר"ל בסוף התשובה שהעתקתי לעיל, ורצה לפשוט מדברי מהר"ל שכתב דהבא להעיד יצטרך שיהי' בר סמכא דדייק שפיר, אבל איניש דעלמא לא סמכינן דדילמא לא דייק שפיר, הרי מוכח דאין מאמינן עד אחד בסתם. אבל עמד לנגדו דברי הפר"ח (סי' פ"ב סק"א) הנ"ל, שכתב ע"ד מהר"ל דמדינא דגמרא אפי' צייד ישראל שאינו מוחזק בנאמנות אם אמר עוף פלוני עוף טהור הוא סמכינן עליה, כדמוכח בדברי הרמב"ם בפ"ג (מהל' מאכ"א ה"ח), וציין למש"כ בסי' פ"ו (סק"ג). והקשה על הפר"ח, דהרי מדברי הש"ך (סי' קי"ט הנ"ל) מבואר דהיכי דאיכא למטעי בקל צריך להיות דוקא ישראל מוחזק בכשרות. ומתחלה ר"ל דגם הפר"ח מודה דבעי צייד מוחזק בכשרות, רק דלא בעי גברא רבה כמ"ש מהר"ל, אמנם מדברי הפר"ח בסי' פ"ו מבואר להדיא דא"צ מוחזק בכשרות, עכ"ד. ולא זכיתי להבין, דהלא הפרי חדש העתיק מקודם דברי מהרש"ל (המובא בש"ך סק"א) דתלמיד חכם המעיד על עוף שמקובל הוא שטהור נאמן, והוסיף דלא תימא דמדינא בעינן דוקא ת"ח ואיניש דעלמא אינו נאמן, ע"ז כתב ואף עד דעלמא נאמן שעד א' נאמן באיסורין, ומה שהצריכו עכשיו בדורות הללו שיהא אדם "מוחזק בנאמן וכשר", משום חומרת מהר"ל דדילמא לא דייק וטעי והעתיק לשונו שם, ולבסוף סיים דמעיקר דינא דגמרא אפי' צייד ישראל שאינו מוחזק בנאמנות אם אמר עוף פלוני עוף טהור הוא סמכינן עליה. הרי דהפר"ח ראה דברי מהר"ל והעתיק דבריו ולא פליג עליו כלל, ואעפ"כ מבאר דמדינא דגמרא אין צריך לזה.

ישוב דברי הפר"ח דאף להרמב"ם לא בעינן מוחזק בכשרות

שוב הביא מש"כ הפר"ח לקמן סי' פ"ו (סק"ג) בדין כשרות הביצים, דאפי' צייד שאינו מוחזק בכשרות נאמן לומר על עוף שהוא טהור, והוכיח מדברי הרמב"ם בפ"ג הנ"ל שכתב שואל לצייד ישראל שמוכרה, אם אמר לו של עוף פלוני הוא ועוף טהור הוא סומך עליו. ומדקאמר של עוף פלוני הוא ועוף טהור הוא, משמע שאין אנו יודעים שהוא טהור, ואפ"ה סמכינן ע"ד הצייד, ולא הזכיר הרמב"ם דבעי שיהי' מוחזק בכשרות ש"מ דאפ"ה נאמן. והוא דחה דבריו, דהלא מבואר בגמרא דהא דצייד נאמן לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד הוא דוקא כשמוחזק לן שבקי בהן ובשמותיהן, וא"כ איך התיר הרמב"ם כאן בסתם אם אומר של עוף פלוני הוא וטהור, ולכן נדחק לפרש דבפ"ג מיירי שבלי הצייד יש מכירין שאותו עוף הוא טהור, אלא שזה שרוצה לקנות הביצה אינו יודע אם עוף פלוני טהור, ולכן כל שאמר הצייד של עוף פלוני וטהור הוא נאמן, אבל להעיד על עוף שאין שום אדם מכיר אותו שפיר בעינן אדם שיוחזק בכשרות, ע"כ תוכן דברי הגורן דוד בהשגתו על הפר"ח.

ואני בער ולא אדע ועפר אני תחת כפות רגליו, אמנם לא הבנתי מה שדחה הפר"ח בסי' פ"ו, שהרי דבריו מוכרחין ברמב"ם דמיירי בצייד שאינו מוחזק בכשרות, דכן הוא פירוש הסוגיא (חולין דף סג:): לדעת הרמב"ם דמפרש דמיירי בלוקח מישראל דוקא [ולא מנכרי כמו שפירשו רוב הראשונים כמבואר כ"ז בש"ך (סי' פ"ו סק"ב)], וכמו שהגיה שם הראב"ד בפי' דדבריו אינם אלא בישראל שאינו מוחזק בנאמנות, אבל מוחזק בנאמנות שאינו מכניס עצמו על הספק לוקחין ממנו בסתם, וכתב עליו המ"מ שלא היה צריך

הרמב"ם לכתבם, שכבר ביאר רבינו כן בסמוך בביצי דגים (ה"כ) שאם היה אדם שהוחזק בכשרות נאמן ולוקחין ממנו כל דבר. ומפשטות דברי הרמב"ם מוכיחין כמ"ש הפר"ח דנאמן לומר עוף פלוני טהור אע"פ שאין מכירין העוף, ומה שרצה הגורן דוד לדחוק ולפרש דמיירי שיש שיודעין שעוף זה הוא טהור, כל עין רואה כמה רב הדוחק בפירוש זה, הלא ממ"נ אם הלוקח יודע שיש שיודעין שהוא עוף טהור א"כ אין צריך לסמוך כלל על המוכר, ואם אינו יודע כלל שיש שמחזיקין עוף זה לטהור אם כן איך סומך עליו, הרי אין הצייד מוחזק בכשרות, אלא ע"כ דהמוכר אומר שעוף פלוני טהור.

ומה שהקשה הגורן דוד דהלא צריך שיהי' הצייד בקי בהן ובשמותיהן, לענ"ד פשוט דבהכי מיירי הרמב"ם דאותו צייד שמוכר הביצים ידעין שבקי בעופות בהן ובשמותיהן, ומשו"ה סמכין על דבריו, דהרי הן ברייתא דביצים מובא בגמרא סמוך מיד לאותו מימרא דנאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי, וא"ר יוחנן עלה והוא שבקי בהן ובשמותיהן, ולא הצריך הרמב"ם לפרשו כיון שכבר כתבו בפ"א, והתם משום שהצייד אינו אומר מעצמו שעוף זה טהור, רק מעיד בשם רבו הצייד שעוף זה התיר לי רבי, בעינן שיוחזק לן שרבו הצייד שמעיד משמו הוא בקי במינין אלו ובשמותיהן, ולא סגי לן שהתלמיד יעיד על רבו שאינו נאמן בכך כנ"ל, וה"ה כאן מיירי שהצייד המוכר הביצים מוחזק לן שבקי במינין אלו ובשמותיהן. אבל אינו מוכרח דאותו צייד הוא גם מוחזק בכשרות, דהיינו שאנו מכירין אותו שהוא אדם כשר ומתנהג בדרכים מתוקנים בתורה ומצוות, דסתם צייד עופות הם אנשים פשוטים, מ"מ אם הוא בקי באומנתו כל כך שבקי בהן ובשמותיהן סמכין על דבריו, וא"ש דברי הרמב"ם כפשטן.

ובהיותי בזה יתיישב היטיב דעת המחבר בשו"ע ריש סי' פ"ו (ס"א) דפסק כדעת הרמב"ם וכתב: שואל לצייד ישראל המוכר אם אמר לו של עוף פלוני הוא, ואנו מכירים שאותו עוף טהור הוא סומך עליו. הרי ששינה בלשונו מלשון הרמב"ם וכתב ואנו מכירין שאותו עוף טהור הוא, אז סומך עליו. ותמה הפר"ח שם דהלא דברים אלו נלקחו מפ"י רש"י בסוגיין שמפרש דמיירי בלוקח מן הגוי, אבל בלוקח מישראל נאמן אפי' באין מכירין העוף כפשטות דברי הרמב"ם שהמחבר נמשך לפסוק כדבריו. ולמש"כ א"ש דהלא דברי הרמב"ם מיירי דוקא במוחזק באותו צייד שבקי בהן ובשמותיהן, וכיון דכבר כתבו המהר"ל ומהרש"ל שלא נמצא כן האידנא מי שבקי בהן ובשמותיהן, לכן בכוונה שינה המחבר מדברי הרמב"ם דבעינן כשרות העוף צריך שיהי' דוקא שמכירין אותו העוף, דבעוף שאין מכירין אין לסמוך על צייד עכשיו שהוא טהור.

היוצא מדברינו דמפשטות הסוגיא דביצים מבואר דלדעת הרמב"ם לא בעינן כלל מוחזק בכשרות, וכל אדם נאמן בכך, וממה שאמרו דצריך שיהי' בקי בהן ובשמותיהן אין הכרח כלל דמיירי במוחזק בכשרות.

ולכאורה טעמא בעי למה לדעת הרמב"ם מאמינין בכך אף למי שאינו מוחזק בכשרות, דהרי בכל דיני התורה ס"ל דאין מאמינין רק למי שמוחזק בכשרות, וצ"ל דכיון שאומר בפירוש של עוף פלוני הוא וטהור, ומזכיר שמו של העוף לאו על' ידי' סמכין, דהרי אפשר לברורי אצל ציידים אחרים הבקיין אם אמת הוא כדבריו, וכבר הבאנו לעיל דבמילתא דאפשר לברורי סומכין על כל אדם אף לדעת הרמב"ם.

מקובל מפי אדם גדול היינו שאדם גדול אכלו

אכן גם הגאון בעל גורן דוד הרגיש בהדוחק לפרש כן בדברי הרמב"ם פרק ג' הנ"ל, וכתב דאפי' נימא דגם בהיתר מפי צייד סגי אפי' באיניש דעלמא כל שאינו מוחזק בחשוד, אכתי יש להוכיח דדינו דמהר"ל אמת מדינא דגמרא ולא כהפר"ח¹. ומדקדק שם הגו"ד דמה שכתב מהר"ל בלשונו: ומעיד על אנשי מדינה או עיר אחרת "שהוא מנהג פשוט שם לאוכלו", מוכח דיצא לו מדברי הרמב"ם (בפ"א הנ"ל) שכתב: והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור. ומש"כ מהר"ל "או שמקובל מפי אדם גדול", נלקח מבבא השני' שכת' הרמב"ם שם ונאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, והוא שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינין אלו ובשמותיהן. הרי דלא התיר הרמב"ם כשבא להעיד מפי אדם יחיד אלא כשהיחיד הזה מוחזק לן שהוא בקי בהן ובשמותיהן, ואין סומכין על הצייד שאומר על רבו שהי' בקי, דחיישינן דילמא רבו לא הי' בקי בכל המינין, רק סמך על חכמתו. וטעם הרמב"ם דאע"ג דקיי"ל ע"א נאמן באיסורין בלא איתחזק איסורא, וכל אדם מישראל שיש לו חזקת כשרות נאמן להעיד, מ"מ היינו דוקא במילתא דליכא למיתלי

¹ העתיק שם כל דברי מהר"ל שלא לסמוך להתיר אוריהנ"ן ע"פ מסורה, יעו"ש, ולא הבינותי במה איסתייעא בהעתקת כל דברי מהר"ל.

בטעות, אבל היכי דאפשר שטועה וסובר שמותר אין לסמוך על חזקת כשרות, דבעיננו רבו הצייד הי' בקי בהן ובשמותיהן וכשר מ"מ אפשר דטועה, לכן צריך שיהי' רבו מוחזק לנו ואז נוכל לסמוך על עדות התלמיד. ולכן כתב הרמב"ם והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור, דאם אנו רואין רק שמקצת אנשים אוכלין עוף אחד מפני שראו אבותיהם אוכלין, דילמא אבותיהם טעו, אבל היכא שהמנהג פשוט כן בכל המקום בודאי קבלו כן מאבותיהם מסורה נאמנה, עכ"ל הגורן דוד. ביאור דבריו, מדחזינן שאין סומכין על התלמיד להעיד על רבו הצייד, על כרחך משום דחיישינן שטועה ואומר בדדמי, הוא הדין דאין מאמינן לכל אדם שמעיד על מסורה רק מי שהוא בר סמכא, אבל איניש דעלמא לא סמכין דילמא לא דייק שפיר ועביד דטעי.

ואנא זעירא תמה אקרא על פה קדוש יאמר כן ליעייל פילא בקופא דמחטא, לפרש מש"כ מהר"ל "שמקובל מפי אדם גדול" שמקורו מדברי הרמב"ם דנאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד שמוחזק לן שבקי בהן ובשמותיהן, דהלא מפורש קאמר בגמרא דמיירי דוקא ברבו צייד ולא ברבו חכם, וכן דקדק הרמב"ם וכתב "רבי הצייד", והכוונה פשוטה דהצייד הוא אדם פשוט שצד עופות ומוכרן לאחרים, ומכיון שהצייד אומרו בשם אחר צריכין להחזיק שאותו צייד הי' לו בקיאות הנצרך להתיר ולא שסמך על חכמתו. ונאמנות הצייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, אין זה בגדר מסורת, אלא שהצייד נאמן לחדש היתר בעוף חדש, ובזה הלא ס"ל למהר"ל דלא שייך האידנא דאין לנו צייד הבקי בהן ובשמותיהן כדמסיק בדבריו, ולא נשאר לנו רק ההיתר של נאכל במסורת לב' פירושם הללו. ודברי מהר"ל מבוררין שמבאר היאך מעמידין מסורה על עוף שאין מכירין אותו, בתחלה נקט פי' הרמב"ם דמסורת היינו שמעיד על מקום אחר שמנהג פשוט שם לאוכלו, ושוב כתב או שמקובל מפי אדם גדול כדברי רש"י, שפי' מסורת "אם זכור הוא באדם כשר שאכלו או שמסר לו רבו או צייד חכם שהוא טהור", והארכנו לעיל בב' פירושים אלו.

ובלא"ה לא ידענא למה טרח לבאר כן ברמב"ם, הלא כ"ז הוא גמרא מפורש והרמב"ם לא הוסיף כלום ע"ד הש"ס. ומה שכתב מדאין הצייד נאמן להעיד על רבו שבקי בהן ובשמותיהן מוכח דאין ע"א נאמן באיסורין גבי עופות, כבר כתבנו דלהעיד על רבו שהוא בקי בהן ובשמותן אין זה בגדר ע"א נאמן באיסורין, דעדות לאחזוקי אדם בעי שנים. ואדרבה יש להוכיח דע"א אפי' איניש דעלמא כצייד נאמן, וכשם שאם הי' אומר מפי עצמו שעוף זה טהור צריכין אנו לידע שהוא בעצמו בקי בהן ובשמותיהן, ה"ה כשמעיד מפי רבו הצייד צריכין אנו לידע שרבו הי' בקי בהן ובשמותיהן, וכ"ז פשוט.

ואף לפי מש"כ מרן ז"ל בתשו' דברי יואל (חיו"ד סי' ל"ד אות ד') דכהיום אין לנו לסמוך על חזקת כשרות אף לדברי הראב"ד, והביא כן מכמה אחרונים שהחמירו ע"ד הטר"ז בסי' קי"ט (סק"ב) שכתב דנכון הוא להחמיר כדעת הרמב"ם והמחבר, בפרט שאנו רואין קלקול הדורות ולא אכשר דרי, יע"ש. מכל מקום כל דבריו סובבים על מילתא דלא עבידא לגלויי [בנידון קצבים שמכרו בשר יותר ממה ששחטו, ומענה בפייהם שהשוחטים שחטו במחבא], אבל העדאת עדות על מה שנתפשט לאכול במקום אחר הווי מילתא דעבידא לגלויי, ונתברר לעיל דמפורש בדעת הרמב"ם שסומכין בזה גם על מי שלא מוחזק לן בכשרות.

העולה מכל זה דדברי מהר"ל מובנים בפשיטות כהבנת הפר"ח בדבריו, דמדינא דגמרא כל אדם נאמן למסור מסורה ממה שראה אדם גדול שאכלו או ששמע מרבו שמותר אפילו אינו מוחזק בכשרות אף לדעת הרמב"ם. ולמעשה החמירו האחרונים ע"פ דברי מהר"ל להצריך שיהי' מוחזק בכשרות ובנאמנות, ות"ח שמעיד על עוף שמקובל הוא שטהור נאמן, וסגי בזה.

ובנידון דידן כבר ביררנו [בענף ב'] דאין צריך למסורה חדשה כל שהוא ממין התרנגולים שמשתמשים לאכילה. אבל אפילו להצד שצריכין מסורה חדשה על זה, א"ש גם לדברי הגורן דוד, שהרי נתברר מעל כל ספק שטרם שהתחילו להשתמש בתרנגולי הברווילער היו שוחטין הקורניש והראק, כאשר הביאו לכמה שוחטים וותיקים תערובות של כמה מיני תרנגולים שיבחרו איזה מהן שחטו מלפנים, וכולם הצביעו על שנים אלו שזהו מה שהיו משתמשים בהם לאכילה. והרי כל השוחטים דינם למוחזקים בכשרות יותר מסתם אנשים כמבואר בהל' שחיטה סי' א', וגם ת"ח מובהקים שהלכו לשחיטה מעידין ששחטו אותו עוף רבת בשנים ע"פ גדולי רבנים ומורי הוראות מובהקים, בכה"ג לית מאן דפליג עלה שנאמנן להעיד על זה לכל הדיעות, ואין לערער על שריותא דהך מילתא, ויצא הדבר בטהרה בס"ד.